

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA  
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI  
PEDAGOGIKA FAKULTETI**

**“BOSHLANG'ICH TA'LIM METODIKASI” KAFEDRASI**

Ro'yxatga olindi:

№ \_\_\_\_\_  
“ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2019 yil

“Tasdiqlayman”

**O'quv ishlari prorektori**

\_\_\_\_\_ **prof. A. Soleev**  
“ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2019 yil

Bilim sohasi:	100000 –	Gumanitar
Ta'lim sohasi:	140000 –	Pedagogika
Ta'lim yo`nalishi:	5111700 -	Boshlang`ich ta'lim va sport-tarbiyaviy ish

**ONA TILI O'QITISH METODIKASI  
fanidan (3-kurslar uchun)**

**O'QUV- USLUBIY MAJMUA  
Moodle tizimi rejasi asosida**

Tuzuvchi: «Boshlang'ich ta'lim metodikasi»  
kafedra o'qituvchilari  
G.Fayzullayeva, N.Shavazova,  
C.Rahmonov.

Kafedra mudiri: dots. H. Rabbanakulov

Fakultet dekani: dots. Sh. Maxmatmurodov

“Boshlangich ta`lim metodikasi” kafedrası  
 “Ona tili o`qitish metodikasi”  
 fanidan

**O‘QUV USLUBIY KOMPLEKS**

Ushbu o‘quv-uslubiy majmua “Ona tili o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha yaratilgan bo‘lib, unda mazkur fanning o‘quv dasturi, ishchi dasturi, ma’ruza mashg‘ulotlarining ta’lim texnologiyasi va amaliy mashg‘ulotlarining ta’lim texnologiyasi asosida jamlangan. Mazkur o‘quv-uslubiy majmua oliy o‘quv yurtlarining bakalavr ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan.

Tuzuvchilar: G. Fayzullayeva, N. Shavazova, S.Rahmonov  
 «Boshlang‘ich ta’lim metodikasi» kafedrası o‘qituvchilari

Taqrizchi: prof. N. Shodiev, X. Rabbanaqulov

O‘quv-uslubiy majmua “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasining 2019 yil \_\_ avgustdagi 1- son yig‘ilishida muhokamadan o‘tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri

dots. H. Rabbanakulov

O‘quv-uslubiy majmua “Pedagogika” fakulteti ilmiy kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2019 yil avgustdagi 1-sonli bayonnoma).

**O‘quv-uslubiy kengash raisi \_\_\_\_\_ dots. M.I.Nuriddinova**

**Kelishildi:**

**Oquv-uslubiy boshqarma boshlig‘i \_\_\_\_\_ dots. B.Aliqulov**

**USLUBIY MAJMUA MUNDARIJASI**

1. Sillabus .....	4
2. “Ona tili o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha fan dasturi.....	6
3. “Ona tili o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha ishchi dastur.....	24
4. Ma`ruza mashg‘ulot mavzulari bo‘yicha.....	44
5. Amaliy mashg‘uloti mavzulari bo‘yicha.....	217
6. Seminar mashg‘uloti mavzulari bo‘yicha.....	305
7. Ta’lim texnologiyalar ishlanmasi.....	328
8. Mustaqil ta’lim.....	381
9. Foydalanilgan adabiyotlar.....	393

**«ONA TILI O'QITISH METODIKASI»**  
**fanining**  
**2019/2020-o'quv yili uchun mo'ljallangan**  
**SILLABUSI**

Fanning qisqacha tavsifi					
<b>OTMning nomi va joylashgan manzili:</b>	Samarqand davlat universiteti		Universitet xiyoboni, 12		
<b>Kafedra:</b>	Boshlang'ich ta'lim metodikasi		“Pedagogika” fakulteti tarkibida		
<b>Ta'lim sohasi va yo'nalishi:</b>	“O'qituvchilar tayyorlash va pedagogika fani” ta'lim sohasi	5111700 – Boshlang'ich ta'lim va sport - tarbiyaviy ish			
<b>Fanni (kursni) olib boradigan o'qituvchi to'g'risida ma'lumot:</b>	o'qit. G.Fayzullayeva	<b>e-mail:</b>	gulisharipovna81@gmail.com		
<b>Dars vaqti va joyi:</b>	104-auditoriya	<b>Kursning davomiyligi:</b>	02.09.2019-15.07.2020		
<b>Individual grafik asosida ishlash vaqti:</b>	dushanba, payshanba va shanba kunlari 14.00 dan 16.00 gacha				
<b>Fanga ajratilgan Soatlar</b>	<b>Auditoriya soatlari</b>			<b>Mustaqil ta'lim:</b>	134
	<b>Ma'ruza:</b>	60	<b>Amaliyot Seminar</b>		
<b>Fanning boshqa fanlar bilan bog'liqligi:</b>	“Ona tili”, “Bolalar adabiyoti”, “O'qituvchining nutq madaniyati”.				
Fanning mazmuni					
<b>Fanning dolzarbligi va qisqacha mazmuni:</b>	<p><b>Fanning maqsadi</b> – talabalarni boshlang'ich sinflarda ona tili fanining mazmuni va vazifalari, o'qitish usullari, ta'limiy vositalar bilan tanishtirish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdir.</p> <p><b>Fanning vazifalari :</b></p> <p>1. Talabalarni ona tili ta'limi sohasi bo'yicha davlat ta'lim standarti va o'quv dasturining mazmuni va talablari, shuningdek, maktab darsliklari mazmuni va metodik tuzilishi bilan tanishtirish; boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni husnixatga o'rgatishning metod va usullarini o'rgatish.</p> <p>2. Talabalarni boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitishda kerakli bo'lgan qo'shimcha materiallar, imloviy mashqlar, diktantlar, grammatik tahlil, qayta hikoyalash va bayon uchun matnlarni, insho</p>				

	uchun mavzu va materiallarni tanlash va ularni tashkil etish hamda ko'rgazma, texnik vositalardan foydalanishga o'rgatish.
<b>Talabalar uchun talablar</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- o'qituvchiga va guruhdoshlarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish;</li> <li>- universitet ichki tartib - intizom qoidalariga rioya qilish;</li> <li>- uyali telefonni dars davomida o'chirish;</li> <li>- berilgan uy vazifasi va mustaqil ish topshiriqlarini o'z vaqtida va sifatli bajarish;</li> <li>- ko'chirmachilik (plagiat) qat'iyan man etiladi;</li> <li>- darslarga qatnashish majburiy hisoblanadi, dars qoldirilgan holatda qoldirilgan darslar qayta o'zlashtirilishi shart;</li> <li>- darslarga oldindan tayyorlanib kelish va faol ishtirok etish;</li> <li>- talaba o'qituvchidan so'ng, dars xonasiga - mashg'ulotga kiritilmaydi;</li> <li>- talaba reyting ballidan norozi bo'lsa e'lon qilingan vaqtdan boshlab 1 kun mobaynida apellyasiya komissiyasiga murojat qilishi mumkin</li> </ul>
<b>Elektron pochta orqali munosabatlar tartibi</b>	Professor-o'qituvchi va talaba o'rtasidagi aloqa elektron pochta orqali ham amalga oshirilishi mumkin, <b>telefon orqali baho masalasi muhokama qilinmaydi, baholash faqatgina universitet hududida, ajratilgan xonalarda</b> va dars davomida amalga oshiriladi. Elektron pochtoni ochish vaqti soat 15.00 dan 20.00 gacha
<b>Asosiy adabiyotlar:</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 163 b.</li> <li>2. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. –T.: TDPU, 2009. – 70 b.</li> <li>3. Матчанов С., Фуломова Х., Юлдашева Ш., А. Нисанбаева. Ана тілін оқыту әдістемесі. –Т.: ТДПУ, 2013. – 277 б.</li> <li>4. Рахматуллаева Л.И. Методика преподавания родного языка родного языка. –Т.: Учебное пособие. Молия Иктисод, 2007.</li> </ol>
<b>Qo'shimcha adabiyotlar:</b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti. – T.: Yangiyo'1 poligraf service, 2010. – 42-46 b.</li> <li>2. Uzviylashtirilgan o'quv dasturi. – T.: Yangiyo'1 poligraf service, 2010. – 46-68 b.</li> <li>3. Abdullayeva Q. va boshq. O'qish kitobi (2-sinf uchun darslik). –T.: O'qituvchi, 2010. – 192 b.</li> <li>4. Abdullayeva Q. va boshq. 2-sinfda o'qish darslari. –T.: O'qituvchi, 2009. – 266 b.</li> <li>5. Matchonov S. va boshq. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik). –T.: Yangiyo'1 poligraf servis, 2009. – 266 b.</li> </ol>

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI  
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

«Ro‘yxatga olindi»  
BD-5111700-3.06

Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim  
vazirligi

2019-yil «\_\_\_\_»\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_  
2019-yil «\_\_\_\_»\_\_\_\_\_

**ONA TILI O‘QITISH METODIKASI**

**FAN DASTURI**

Bilim sohasi:	100000 –	Gumanitar
Ta‘lim sohasi:	110000 –	Pedagogika
Ta‘lim yo‘nalishi:	5111700 -	Boshlang‘ich ta‘lim va sport - tarbiyaviy ish

**Toshkent – 2019**

Fanning namunaviy o'quv dasturi Samarqand Davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida ishlab chiqildi.

**Tuzuvchilar:**

G.Fayzullayeva - SamDU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi

**Taqrizchilar:**

H.Rabbanuqulov - SamDU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedra dotsenti

Fanning ishchi o'quv dasturi "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasining 2019-yil "\_\_\_" \_\_\_\_\_dagi "\_\_\_" son yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri:

dots. H.Rabbanuqulov.

Fanning ishchi o'quv dasturi Pedagogika fakulteti kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2019-yil "\_\_\_" \_\_\_\_\_dagi \_\_\_ sonli bayonnoma).

Fakultet ilmiy kengashi raisi: \_\_\_\_\_dots. Sh.Maxmatmurodov

Kelishildi: O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i \_\_\_\_\_ B.Aliqulov

## KIRISH

Ushbu dastur ona tili o‘qitish metodikasining tarixi va rivojlanishi, ona tili ta’limi sohasini tashkil etish shakllari va mazmuni, o‘qitish usullari kabi masalalarni qamrab olgan.

### **Fanning maqsadi va vazifalari**

**Fanning maqsadi** – talabalarni boshlang‘ich sinflarda ona tili fanining mazmuni va vazifalari, o‘qitish usullari, ta’limiy vositalar bilan tanishtirish va ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishdir.

### **Fanning vazifalari :**

1. Talabalarni ona tili ta’limi sohasi bo‘yicha davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturining mazmuni va talablari, shuningdek, maktab darsliklari mazmuni va metodik tuzilishi bilan tanishtirish; boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarni husnixatga o‘rgatishning metod va usullarini o‘rgatish.

2. Talabalarni boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitishda kerakli bo‘lgan qo‘shimcha materiallar, imloviy mashqlar, diktantlar, grammatik tahlil, qayta hikoyalash va bayon uchun matnlarni, insho uchun mavzu va materiallarni tanlash va ularni tashkil etish hamda ko‘rgazma, texnik vositalardan foydalanishga o‘rgatish.

### **Fan bo‘yicha talabalarning bilimi, ko‘nikma va malakalariga qo‘yiladigan talablar**

#### **Ona tili o‘qitish metodikasi fanini o‘qitish jarayonida**

#### **Bakalavr:**

- ona tili o‘qitish metodikasi fanining ilmiy asoslari, tamoyillari;
- ona tili o‘qitish metodikasi bilan bog‘liq fanlar, ularning tekshirish metodlari;
- ta’lim jarayonida qo‘llanadigan metodlar, dars turlari va tarkibi;
- savod o‘rgatish metodikasining ilmiy, psixologik va lingvistik asoslari;
- savod o‘rgatishda hozirgi zamon analiz-sintez tovush metodi;
- bolalarning savod o‘rgatishga tayyorgarligini o‘rganish;
- savod o‘rgatish jarayoni, bosqichlari;
- o‘quvchilar bilimi, ko‘nikma va malakalariga qo‘yiladigan talablar;
- savod o‘rgatishning asosiy mashq turlari;
- savod o‘rgatishda nutq o‘stirish;
- savod o‘rgatish davrida o‘quvchilarni yozuvga o‘rgatish metodikasi;
- savod o‘rgatish davrida o‘qish va yozish darslari, ularga qo‘yiladigan umumdidaktik va maxsus talablar;
- husnixatning ahamiyati, husnixat darslarining maqsad va vazifalari;
- yozuvlar hamda husnixatga o‘rgatish metodikasining shakllanish tarixi;
- yozuv materiallari va qurollari;
- yozuvning gigiyenik va husnixatga o‘rgatishning metodik shartlari;

- husnixatga o'rgatish tamoyillari va usullari;
- husnixat darslarida o'quvchilar yozuviga qo'yiladigan talablar;
- husnixat darslarini rejalashtirishga qo'yiladigan talablar;
- husnixat darslarining tuzilishi va unga qo'yiladigan talablar;
- harf elementlarini yozish;
- ilmoq elementli kichik harflarni yozish;
- halqali kichik harflarni yozish;
- yarim oval elementli kichik harflarni yozish;
- to'liq oval elementli harflarni yozish;
- bosh harflarni guruhlash va yozish;
- so'z, gap va matnlar yozish;
- raqam va tinish belgilarini husnixat bilan yozish;
- rasmiy ish hujjatlarini husnixat bilan yozish;
- sinfda o'qish metodikasi;
- sinfda o'qish darslarining ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyati, maqsadi va vazifalari;
- o'qish darslarida qo'llanadigan metodlar;
- o'qish malakalarining sifatlari: to'g'ri va tez (meyoriy tezlikda) o'qish;
- o'qish malakalarining sifatlari: ongli va ifodali o'qish;
- boshlang'ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilish;
- kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy asarni idrok etishdagi psixologik xususiyatlari;
- boshlang'ich sinflarda badiiy asar ustida ishlash jarayoni;
- har xil janrdagi asarlarni o'rganish metodikasi;
- sinfdan tashqari o'qish metodikasining maqsadi va vazifalari;
- sinfdan tashqari o'qish bosqichlari;
- sinfdan tashqari o'qishga rahbarlik shakllari va sinfdan tashqari o'qishga kitob tanlash tamoyillari, sinfdan tashqari o'qish darslari qurilishi;
- fonetika, grammatika, so'z yasalihi va orfografiyani o'rgatish metodikasi;
- kichik yoshdagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishda ona tilini o'rgatishning ahamiyati;
- ona tilini o'rgatishning lingvistik asoslari;
- boshlang'ich ta'limda ona tilini o'rgatish mazmuniga tavsif;
- boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining turlari va ularga qo'yiladigan talablar;
- ona tili darslarida qo'llanadigan metodlar;
- fonetika va grafika asoslarini o'rgatish metodikasi;
- o'quvchilarda grammatika va so'z yasalihi o'rganish tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari;
- boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi;
- so'z turkumlarini o'qitish metodikasi;
- o'z o'rgatish metodikasi;

- otlarda son kategoriyasini o‘rganish metodikasi;
- otlarning egalik qo‘shimchalari bilan o‘zgarishini o‘rganish metodikasi;
- otlarning kelishik qo‘shimchalari bilan o‘zgarishini o‘rgatish metodikasi;
- ot yasovchi qo‘shimchalarni o‘rganish metodikasi;
- boshlang‘ich sinflarda sifatni o‘rganish metodikasi;
- boshlang‘ich sinflarda sonni o‘rganish metodikasi;
- kishilik olmoshlarini o‘rganish metodikasi;
- boshlang‘ich sinflarda fe’lni o‘rganish metodikasi;
- bo‘lishli va bo‘lishsiz fe’llarni o‘tish metodikasi;
- fe’llarda zamon mavzusini o‘rganish metodikasi;
- fe’llarda shaxs-son qo‘shimchalarini, fe’l yasovchi qo‘shimchalarini o‘rganish metodikasi;
- boshlang‘ich sinflarda sintaksis va punktuatsiya elementlarini o‘rgatish metodikasi;
- orfografiya o‘qitish metodikasi;
- ona tili darslarida lug‘at ustida ishlash va nutq o‘stirish, ona tilidan bilim, ko‘nikma va malakalarni tekshirish usullari;
- o‘quvchilar nutqini o‘stirish metodikasi;
- kichik yoshdagi o‘quvchilar nutqini o‘stirish vazifalari va yo‘nalishlari;
- lug‘at ustida ishlash metodikasi;
- o‘quvchilar nutqini o‘stirish tizimida sintaktik ishlar;
- bog‘lanishli nutq va uni o‘stirish vazifalari;
- bog‘lanishli nutq, og‘zaki qayta hikoya qilish va yozma bayon;
- bog‘lanishli nutq, og‘zaki hikoya va yozma insho;
- nutqiy xatolar va ularni bartaraf etish yo‘llari;
- boshlang‘ich sinf ona tili darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish **haqida bilimga ega bo‘lishi**;
- ona tili o‘qitish metodikasining tarixi va hozirgi vaqtdagi holatini tushuntira bilish;
- savod o‘rgatish metodikasining davrlarga bo‘linishini izohlay olish;
- husnixatga o‘rgatish metodikasi fanining ilmiy asoslari, tamoyillari, o‘zaro bog‘liq fanlarni izohlay olish;
- sinfda o‘qish va sinfdan tashqari o‘qish darslarida ilg‘or va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni farqlay olish;
- boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida o‘quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning eng qulay va foydali shakllari, usullari va vositalari farqlay olish;
- boshlang‘ich sinf ona tili o‘qitish metodikasining o‘ziga xos xususiyatlarini izohlay olish;
- fonetika, so‘z tarkibi va so‘z yasalişini o‘rgatish metodikasini izohlay olish;
- so‘z turkumlarini o‘qitishda ilg‘or va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni farqlay olish;

- orfografiya, sintaksis hamda punktuatsiya elementlarini o'rgatish metodikasini izohlay bilish;
- nutq o'stirish va lug'at ustida ishlashning samarali usullarini farqlay olish;
- boshlang'ich sinf ona tili darslarida sinfdan tashqari ishlarning qo'llanishini izohlay bilish;
- boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi sohasida olib borilgan tadqiqotlar va fanning muhim bo'lgan muammolarini anglash;
- ta'lim jarayonida qo'llanadigan metodlar, dars turlari va tarkibini, o'qitishning asosiy usullarini izohlay olish;
- boshlang'ich sinflarda husnixatga o'rgatish metodikasi sohasida olib borilgan tadqiqotlar va fanning muhim bo'lgan muammolarini aniqlay olish;
- o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning eng qulay, foydali shakllari, usullari va vositalarini izohlay olish **ko'nikmalariga ega bo'lishi**;
- boshlang'ich sinf ona tili darslarida ta'lim va tarbiya birligi tamoyiliga amal qilish;
- dars turlarini tanlay olish, dars jarayoniga ilg'or va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni olib kirish;
- kompyuter va o'qitish texnika vositalaridan, turli ko'rgazma hamda tarqatma materiallardan samarali foydalana olish;
- o'quvchilar bilimini tekshirish va baholash shakllarini tanlay olish;
- o'quvchilarning nutqiy, imloviy va boshqa xatolarni tahlil qila olish;
- xatolarning kelib chiqish sabablarini aniqlash hamda xatolarning oldini olish va bartaraf qilish ustida ishlash;
- husnixat darslarida ta'lim va tarbiya birligi tamoyiliga amal qilish;
- o'quvchilarda yozuvga qiziqish uyg'ota olish;
- aqliy jihatdan rivojlantirish;
- darslarni mustaqil rejalashtirish;
- o'quvchilarning grafik, imloviy va boshqa xatolarini tahlil qilish, guruhlash va kelib chiqish sabablarini aniqlash **malakalariga ega bo'lishi kerak**.
- boshlang'ich sinf ona tili darslarida ta'lim va tarbiya birligi tamoyiliga amal qilishda yuzaga keladigan turli vaziyatlarga yechim topish;
- dars turlarini tanlay olishdagi, dars jarayoniga ilg'or va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni olib kirishdagi muammoli vaziyatlarni hal qilish;
- kompyuter va o'qitish texnika vositalaridan, turli ko'rgazma hamda tarqatma materiallardan samarali foydalanishdagi notanish vaziyatlarni bartaraf qilish;
- o'quvchilar bilimini tekshirish va baholash shakllarini tanlashda yuzaga keladigan turli vaziyatlarga yechim topish;
- o'quvchilarning nutqiy, imloviy va boshqa xatolarni tahlil qilishdagi muammoli vaziyatlarni hal qilish;
- xatolarning kelib chiqish sabablarini aniqlashda hamda xatolarning oldini olish va bartaraf qilish ustida ishlashda yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni hal qilish;

- husnixat darslarida ta'lim va tarbiya birligi tamoyiliga amal qilishdagi turli vaziyatlarga yechim topish;
- o'quvchilarni yozuvga qiziqtirishda muammoli vaziyatlarni hal qilish;
- o'quvchilarni aqliy jihatdan rivojlantirishda notanish vaziyatni bartaraf qilish;
- darslarni mustaqil rejalashtirishda turli vaziyatlarga yechim topish;
- o'quvchilarning grafik, imloviy va boshqa xatolarini tahlil qilish, guruhlash va kelib chiqish sabablarini aniqlashda muammoli vaziyatlarni hal qilish *kompetensiyalariga ega bo'lishi kerak.*

### **Fanning o'quv rejasidagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi, uslubiy jihatdan uzviyligi va ketma-ketligi**

Fanni o'qitishdagi barcha ishlar o'quv rejasidagi "Umumiy psixologiya", "Umumiy pedagogika", "Falsafa (etika, estetika, mantiq)", "Ona tili va adabiyot" fanlari bilan bog'lanishi kerak. Talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish asosida ularni ilmiy tekshirish ishlariga, ya'ni eksperimentga, to'g'arak ishlariga, ilg'or o'qituvchilarning ish tajribalarini o'rganish va ommalashtirishga, referatlar, ma'ruzalar, kurs ishlari va nihoyat bitiruv malakaviy ishini yozishga jalb qilish bilan materialni muammolar bo'yicha o'rganish tavsiya etiladi.

### **Fanning ta'limdagi o'rni**

Ona tili o'qitish metodikasi fani pedagogik fanlardan biri bo'lib, boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi sohasi doirasidagi predmetlarni o'qitish usullarini yoritib beradi. O'quvchilarning tildan muhim tushunchalar tizimini o'zlashtirishlarini, nutqqa, o'qishga, yozishga oid ko'nikma va malakalarni egallashlarini ta'minlaydi. Bu ko'nikma va malakalar o'rta maktabda boshqa fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga zamin hozirlaydi. Ona tilining tarbiyaviy ahamiyati juda katta bo'lib, o'quvchilarning dunyoni bilishiga, odamiylik munosabatlarini, fan va madaniyatni egallashlariga yo'l ochadi. Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida qayd qilinganidek, "Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan". O'quvchilarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashni ona tili ta'limisiz amalga oshirib bo'lmaydi. Metodika fanini o'rganish talabalarni kichik yoshdagi bolalarni o'qitish va tarbiyalashga doir masalalarni mustaqil va ongli hal etishga tayyorlash, shuningdek, ta'lim va tarbiya nazariyasi va amaliyotni mustaqil o'rganishni davom ettirish uchun, yangi nashr etilgan metodik adabiyotlarni o'qish uchun, yozish tajribasini tarkibiy baholash va umumlashtirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan qurollantiradi.

Ona tili metodikasi fanini puxta o'zlashtirish nazariy materiallarni bilish bilan birga, talabalarning pedagogik amaliyoti davrida va universitetni bitirgandan keyingi ishlarda ko'nikma sifatida xizmat qiladi.

## **Fanni o‘qitishda foydalaniladigan zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar**

Ona tili o‘qitish metodikasini o‘qitishda darsliklar, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar, elektron materiallardan foydalanish, zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, interfaol usullarni, ta’limiy vositalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish muhim ahamiyatga ega.

### **ASOSIY QISM.**

#### **Fanning nazariy mashg‘ulotlari mazmuni**

#### **I Bo‘lim. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasining umumiy masalalari**

Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi fanining predmeti va vazifalari. Ona tili o‘qitish prinsiplari, ona tili o‘qitish metodikasining tekshirish usullari.

Sinfda o‘qitish darslarining ta’limiy-tarbiyaviy ahamiyati va vazifalari. Bolalarning mustaqil o‘qishi haqida tushuncha, uning vazifalari. To‘g‘ri kitobxonlik faoliyatini shakllantirish tizimiga tavsifnoma. Boshlang‘ich maktabda kitobxon o‘quvchilarni shakllantirish bosqichlari. Kichik yoshdagi o‘quvchilarda kitobxonlik mustaqilligini shakllantiradigan mashg‘ulot va darslar qurilishini asosiy turlari. Kuni uzaytirilgan guruhlarining ish turlari.

#### **II Bo‘lim. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitishning xususiy masalalari**

##### **Savod o‘rgatish metodikasi**

1. Savod o‘rgatish metodikasining maqsad va vazifalari. Savod o‘rgatish metodikasining ilmiy, psixologik va lingvistik asoslari.

2. Savod o‘rgatishda hozirgi zamon analiz-sintez tovush metodi. Bolalarning savod o‘rgatishga tayyorgarligini o‘rganish.

3. Savod o‘rgatish jarayoni bosqichlari. Savod o‘rgatishda tayyorlov davri, bu bosqichdagi o‘qitish va yozuv darslarining mavzulari hamda ish turlari.

4. Savod o‘rgatishda mashq turlari. Savod o‘rgatishda nutq o‘stirish.

5. Savod o‘rgatish davrida boshlang‘ich yozuvga o‘rgatish. Savod o‘rgatish davrida o‘qitish va yozish darslari.

##### **Husnixatga o‘rgatish metodikasi.**

1. Husnixatga o‘rgatishning maqsad va vazifalari, ahamiyati.

2. Yozuvlar tarixidan ma’lumot.

3. Husnixatga o‘rgatish tarixidan ma’lumot.

4. Husnixatga o‘rgatishning gigiyenik va metodik shartlari.

5. Yozuv materiallari va qurollari.

6. Husnixatga o‘rgatish tamoyillari.

7. Husnixatga o‘rgatish usullari.

8. 1-4 sinflarda husnixat darslari.

### **Sinfda o‘qish metodikasi**

1. O‘qish darslarining tarbiyalovchi imkoniyatlari. O‘qish malakasi haqida tushuncha.

2. O‘qish malakalarining sifatlari: tez, ongli, ifodali o‘qish. O‘qish malakalarini shakllantirish jarayonini takomillashtirish yo‘llari. Ifodali o‘qish metodikasining asoslari.

3. Boshlang‘ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilish. Badiiy asarni tahlil qilishning adabiy asoslari. Kichik yoshdagi o‘quvchilarning badiiy idrok etishdagi psixologik xususiyatlari. Boshlang‘ich sinflarda badiiy asar ustida ishlash jarayoni.

4. Har xil janrdagi asarlarni o‘qitish metodikasining o‘ziga xos xususiyatlari. Ertakni o‘qish metodikasi. O‘quvchilarni ertak janri bilan tanishtirish. O‘quvchilarni ertakni o‘qishga tayyorlash.

5. Hikoya janridagi asarni o‘qitish metodikasi.

6. She‘riy nutqning xususiyatlari. She‘rni tahlil qilish uslubiyoti. She‘rni o‘qitish darsida asosiy ish turi ifodali o‘qish ekani. Lirik she‘rni o‘qishga tayyorlash.

7. Masal janridagi asarlarni o‘qitish metodikasi.

8. Ilmiy-ommabop asarlarni o‘qitish metodikasi.

9. Topishmoq, tez aytish, maqol janridagi asarlarni o‘qitish metodikasi. Doston janridagi asarlarni o‘qitish metodikasi.

10. Sinfda o‘qish darslarida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda adabiy-nazariy tushunchalar tahlil texnologiyasi.

### **Sinfdan tashqari o‘qish metodikasi**

1. Bolalarning mustaqil o‘qishi haqida tushuncha, uning vazifalari. To‘g‘ri kitobxonlik faoliyatini shakllantirish tizimiga tavsifnoma. Boshlang‘ich maktabda kitobxon o‘quvchilarni shakllantirish bosqichlari.

2. Kichik yoshdagi o‘quvchilarda kitobxonlik mustaqilligini shakllantiradigan mashg‘ulot va darslar qurilishini asosiy turlari.

### **Fonetika, grammatika, so‘z yasalishi va orfografiyani o‘rgatish metodikasi**

1. Kichik yoshdagi o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishda ona tilini o‘rgatishning ahamiyati. Ona tilini o‘rgatishning lingvistik asoslari. Boshlang‘ich ta‘limda ona tilini o‘rgatish mazmuniga tavsifnoma.

2. Fonetika va grafika asoslarini o‘rgatish usuliyati. Kichik yoshdagi o‘quvchilarning ona tilini o‘zlashtirishida fonetika bilimining ahamiyati. O‘quvchilarda so‘zning tovush va harf tarkibi haqidagi boshlang‘ich tasavvurini shakllantirish.

3. O‘quvchilarda grammatika va so‘z yasalishiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari.

4. Grammatik tushunchaning mohiyati va uni kichik yoshdagi o'quvchilar o'zlashtirishidagi qiyinchiliklar. Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayoni, uning shartli ravishda to'rt bosqichga bo'linishi.

5. Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi. So'zning morfemik tarkibini o'rganish tizimi. O'zak va qo'shimcha ustida ishlashning mazmuni va metodikasi. So'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash.

6. So'z turkumlarini o'qitish metodikasi. Otni o'rgatish tizimi. Otning leksik va grammatik ma'nosi ustida ishlash. Otlarda son haqida tushunchani o'rganish metodikasi.

7. Otlarning egalik qo'shimchalari bilan o'zgarishini o'rganish.

8. Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan turlanishini o'rgatish.

9. Boshlang'ich sinflarda sifatni o'rganish tizimi. Mavzuni o'rganishning vazifalari. Sifatni o'rganish jarayonida leksik-stilistik ishlar.

10. Boshlang'ich sinflarda sonni o'rganish tizimi. Mavzuni o'rganishning vazifalari.

11. Olmosh, kishilik olmoshlarini o'rganish metodikasi.

12. Boshlang'ich sinflarda fe'lni o'rganish tizimi. Fe'lni o'rganishning vazifalari. Fe'lni o'rganishda izchillik. Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rganish.

13. Fe'llarda zamon mavzusini o'rganish.

14. Fe'llarda shaxs-son qo'shimchalari. Fe'lni o'rganish jarayonida o'quvchilar nutqini o'stirish.

### **Boshlang'ich sinflarda sintaksis va punktuatsiya elementlarini o'rganish**

1. Materiallarni sinflarga joylashtirish tizimi. O'quvchilarda asosiy sintaktik tushunchalarni shakllantirishning shart-sharoitlari. Kichik yoshdagi o'quvchilarni punktuatsiya bilan tanishtirish.

2. Orfografiyani o'rganish metodikasi. To'g'ri yozishni o'rgatish yo'nalishlari. Orfografik malakaning psixologik tabiati. Imlo qoidasi ustida ishlash metodikasi. Imloviy mashqlar.

3. Ona tilidan bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish. To'rt yillik boshlang'ich ta'lim "Ona tili" darslariga tavsifnoma. Ona tili darslari. Darsga umumiy tavsifnoma. Ona tili darslarining turlari va qurilishi.

### **Nutq o'stirish metodikasi**

1. Kichik yoshdagi o'quvchilar nutqini o'stirish yo'llari va vazifalari. Nutq va uni o'stirish tushunchasi. O'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablar. Nutq o'quvchilar tafakkurini o'stirishda muhim vosita.

2. Lug'at ustida ishlash. Maktabda lug'at ustida ishlashning asosiy yo'nalishlari. So'z ma'nosini tushuntirish metodikasi. O'qish, badiiy asarni qayta hikoyalash, materialni o'rganish, bayon va inshoga tayyorlanish bilan bog'liq holda o'quvchilar lug'atini faollashtirish yo'llari. Leksik-frazeologik tahlil vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirish.

3. O'quvchilar nutqini o'stirish tizimida sintaktik ishlar. O'quvchilar egallaydigan sintaktik ko'nikmaning darajasi. Boshlang'ich sinflarda so'z birikmasi va nutq ustida ishlash. Gap ustida ishlash mashqlarining turlari.

4. Bog'lanishli nutq va uni o'stirish vazifalari. Bog'lanishli nutq haqida umumiy tushuncha. Bog'lanishli nutqdan mashq turlari. Bog'lanishli nutqqa oid aniq ko'nikmalar. Matn turlari.

5. Bog'lanishli nutq. Og'zaki qayta hikoya qilish va yozma bayon. Namunaviy matnni qayta hikoyalash va bayon yozishga qo'yilgan talablar. Qayta hikoyalash va bayonning turlari.

6. Bog'lanishli nutq. Og'zaki hikoya va yozma insho. Og'zaki va yozma insho turlari. O'quvchilar inshosini tahlil qilish va undan keyingi ishlar. Nutqiy xatolar va ularni bartaraf etish yo'llari. O'quvchilar yo'l qo'yadigan nutqiy xatolarning asosiy turlari, ularni to'g'rilash va oldini olish yo'llari.

7. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirish.

### **Boshlang'ich sinf ona tilidan sinfdan tashqari ishlar**

1. Ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni maqsad va vazifalari, ta'lim-tarbiyadagi ahamiyati.

2. Boshlang'ich ta'lim ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish shakllari.

3. Ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishga qo'yiladigan talablar.

4. Ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish tamoyillari.

5. Boshlang'ich ta'lim ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilishda innovatsion yondashuv.

### **Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar:**

#### **I Bo'lim. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitishning umumiy masalalari**

Boshlang'ich sinf ona tili dasturining tahlili. 5-9 sinf ona tili va adabiyot fani dasturlarining qiyosiy tahlili. Savod o'rgatish davrida foydalaniladigan ko'rgazmali vositalar tayyorlash. Ma'lum bir mavzuda o'tkaziladigan umumlashtiruvchi dars ishlanmasini tuzish. Yozma ishlar xatosi ustida ishlash darslari ishlanmasini tuzish. Ona tilidan tanlovlar rejasini ishlab chiqish.

#### **II Bo'lim. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitishning xususiy masalalari**

##### **Savod o'rgatish metodikasi**

1. Savod o'rgatish tayyorlov davri o'qish va yozuv darsi ishlanmasini tuzish.

2. Savod o'rgatishning asosiy davri o'qish va yozuv darsi ishlanmasini tuzish.

3. Savod o'rgatishning asosiy davri o'qish va yozuv darsi ishlanmasini tuzish.

### **Husnixatga o‘qitish metodikasi**

1. Harf elementlarini yozish. Talabalarga yozuv daftariga yozish qoidalarini eslatish. Harf elementlarini yozish tartibi bilan tanishtirish va mashq qildirish.

2. Ilmoq elementli harflar guruhi bilan tanishtirish. Ilmoq elementli harflarni soddadan murakkabga qarab yozdirishni mashq qilish. Ilmoq elementli harflar ishtirokida so‘zlar hosil qilish va yozish.

3. Halqali kichik harflar guruhi bilan tanishtirish. Halqali harflarni elementlarga ajratish, avval elementlarini, so‘ng to‘liq shaklini yozdirish. Talabalarga shu harflar ishtirokida so‘zlar hosil qildirib, husnixat qoidalariga muvofiq yozdirish.

4. Yarim oval elementli kichik harflar guruhi bilan tanishtirish. Yarim oval elementli harflarni qismlarga ajratib, avval elementlarini, so‘ngra to‘liq shaklini husnixat talablariga muvofiq yozishni mashq qilish. Ushbu harflar ishtirokida so‘zlar yozish.

5. To‘liq oval elementli harflar guruhi bilan tanishtirish. Ularni qismlarga ajratish va elementlari ustida ishlash. To‘liq oval elementli harflarning to‘liq shaklini yozishni mashq qilish. Ular ishtirokidagi so‘zlarni husnixat qoidalariga muvofiq yozishni mashq qilish.

6. Harf birikmalari va ularning elementlari ustida ishlash. Harf birikmalari ishtirok etgan so‘zlarni husnixat qoidalariga muvofiq yozish.

7. Yozma bosh harflarni guruhlariga bo‘lish. Yozma bosh harflarni qismlarga bo‘lib, harf elementi ustida mashq qilish. Harfning to‘liq shaklini yozishni mashq qilish. Bosh harflar ishtirokida so‘zlar yozish.

8. Harflarni pastki qismidan tutashtirish qoidalari bilan tanishtirish. Tutashtiruvchi unsuri bor harflar guruhi ustida mashq qildirish. Tutashtiruvchi unsuri yo‘q harflar ustida mashq qildirish.

9. Harflarni yuqori qismidan tutashtirish. Tutashtiruvchi unsuri bor harflar guruhi ustida mashq bajarish. Tutashtiruvchi unsuri yo‘q harflar guruhi ustida mashq bajarish.

10. Tekshiruv diktantini o‘tkazish. Diktantni tahlil qilish, grafik xatolarni to‘g‘irlash.

11. Husnixat darslarining ishlanmasini tuzish. Husnixat darslarining tuzilishini o‘rganish yuzasidan amaliy mashg‘ulot.

12. Ijodiy yozma ish o‘tkazish.

13. 1-4-sinflarda husnixat darslarini rejalashtirish. Rejalashtirishga qo‘yiladigan talablarni o‘rganish. Dastur talablarining tahlilini qilish.

14. 3-4-sinflarda husnixat darslarini rejalashtirish. Rejalashtirishga qo‘yiladigan talablarni o‘rganish. Dastur talablarining tahlilini qilish.

### **O‘qish metodikasi**

1. Boshlang‘ich sinfda o‘qish va nutq o‘stirish dasturini o‘qish malakalari, o‘qish tempiga qo‘yilgan talablar nuqtai nazaridan tahlil qilish.

2. Badiiy asarni tahlil qilish, tahlilning adabiy-badiiy asoslari. Badiiy asarni idrok etishdagi ruhiy holatlarni tahlil qilish.

3. Hikoya o‘tish darsining ishlanmasini tuzish.

4. Ertak o‘tish darsining ishlanmasini tuzish.

5. Masal o‘tish darsining ishlanmasini tuzish.

6. She‘r o‘tish darsining ishlanmasini tuzish.

7. Ilmiy–ommabop asarlarni o‘tish darsining ishlanmasini tuzish.

8. Topishmoq, maqol, tez aytish, latifa, lof, doston kabi janrdagi asarlarni o‘tish darsining ishlanmasini tuzish.

### **Sinfdan tashqari o‘qish metodikasi**

1. Sinfdan tashqari o‘qish metodikasi. Sinfdan tashqari o‘qish darslarining tayyorlov va asosiy bosqichlari dars ishlanmasini tuzish.

### **Fonetika, grammatika, so‘z yasalishi va orfografiya o‘rganish metodikasi**

1. Boshlang‘ich sinfda grammatika, imlo va nutq o‘stirish dasturini o‘quvchilar bilimiga qo‘yiladigan talablar va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari so‘z minimum nuqtai nazaridan tahlil qilish.

2. 1-, 2-, 3-, 4-sinfda "Tovushlar va harflar" bo‘limidagi mavzularni o‘rganish darslari rejasini va ishlanmasini tuzish.

3. So‘z morfemik tarkibini o‘rganish darslari rejasini va ishlanmasini tuzish.

4. Otni o‘rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.

5. Sifatni o‘rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.

6. Sonni o‘rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.

7. Fe‘lni o‘rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.

### **Boshlang‘ich sinflarda sintaksis va punktuatsiya elementlarini o‘rganish**

1. Metodik adabiyotlardan foydalangan holda tinish belgilarining ishlatilishi bilan tanishtiriladigan darslar, mashq materiallari ustida ishlash.

2. Metodik adabiyotlardan foydalangan holda imlo ustida ishlash imkoniyati mavjud mashq materiallari ustida ishlash.

### **Nutq o‘stirish metodikasi**

1. Lug‘at ustida ishlash nuqtai nazaridan mashq materiallarini tahlil qilish.

2. Gap va so‘z birikmasi ustida ishlash darslari ishlanmasini tuzish.

3. 2-, 3-, 4- sinfda bayon o‘tkaziladigan darslar jadvali va ishlanmasini tuzish.

4. 3-, 4- sinfda insho o‘tkaziladigan darslar jadvali va ishlanmasini tuzish.

### **Boshlang'ich sinf ona tilidan sinfdan tashqari ishlar**

1. Boshlang'ich sinf ona tili dasturida sinfdan tashqari ishlarga qo'yiladigan talablar tahlili.
2. To'garak rejasini tuzish va mashg'ulot ishlanmasini tuzish.
3. Fan olimpiadasi dasturini ishlab chiqish.
4. Ona tilidan sinfdan tashqari ishlarda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar ssenariysini ishlab chiqish.
5. Ona tilidan tanlovlarni tashkil etish bo'yicha Nizom ishlab chiqish.

### **Seminar mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar**

#### **Savod o'rgatish metodikasi**

1. Savod o'rgatish darslarini - o'qish darslarini kuzatish. O'qish darslarini kuzatishda quyidagilarga ahamiyat beriladi.

Dars va uning maqsadi.

Darsning jihozlanishi (ko'rgazmaning turlari).

Darsning borishini to'liq yozib tahlil qilish, tashkiliy qism va unda bajarilgan ish usullari, o'rganilganlarni takrorlab mustahkamlashda bolalarda o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish uchun o'tkazilgan mashq turlari, yangi tovushni tushuntirishda analiz-sintez tovush usulidan foydalanish.

2. Savod o'rgatish darslarini - yozuv darslarini kuzatish. Yozuv darslarini kuzatishda quyidagilarga ahamiyat beriladi.

Yozuv vaqtida o'quvchilarning to'g'ri o'tirishi, daftarni, ruchkani to'g'ri qo'yishi, o'qituvchining yangi harfni yozishni o'rgatish usuli, o'quvchilarni jalb qilishda analiz-sintez usulidan foydalanish, yozilishi o'rganiladigan harflarning so'z boshida, so'z o'rtasida, so'z oxirida kelgan holatlarini aks ettirgan so'zlarni bo'g'in-tovush tomonidan tahlil qilish: bosh va kichik, bosma va yozma harflarni qiyoslash.

Darsning maqsadi bo'lgan harfni yozishga o'rgatish uchun sarflangan vaqt. Yozuv daftarida berilgan harflarni yozish namunasini tahlil qilish.

#### **Husnixatga o'qitish metodikasi**

1. Savod o'rgatish jarayonida husnixat daqiqalarini kuzatish.
2. Yozuv jarayonida gigiyenik talablarga amal qilish holatini o'rganish.

#### **O'qish metodikasi**

1. O'qish va sinfdan tashqari o'qish darslarini kuzatish. Hikoya, ertak, she'r, ilmiy-ommabop maqolalarni o'qish darslari va umumlashtiruvchi darslarni kuzatish.

O'quvchilarda yaxshi o'qish malakalarining sifatlarini takomillashtirish yo'llarini tahlil qilish.

Asar matni ustida ishlash, asarning janr xususiyatini aniqlash.

Umumlashtiruvchi o'qish darslarini kuzatish va tahlil qilish.

2. Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari va darslarini kuzatish.

O'quvchilarning sinfdan tashqari o'qishlariga rahbarlik shakllaridan foydalanayotganligi, ularning foydali tomonlarini belgilash.

Sinfdan tashqari o'qish burchagining qanday tashkil qilinganini tasvirlash.

### **Fonetika, grammatika so'z yasalishi va orfografiyani o'rganish metodikasi**

1. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini kuzatish va tahlil qilish.

Dars turlarini, mavzuni tushuntirish yoki takrorlashda foydalanilgan metod (uslub); tanlangan metod va uslublarning dars mavzusi va maqsadiga mosligi; mavzuni mustahkamlashda qanday imloviy va tinish belgilariga oid mashqlardan foydalanilganligini aniqlash. Ona tilidan o'quvchilarga berilgan bilim, ular hosil qilgan ko'nikma va malakalarni tekshirishga oid darslarni kuzatish.

2. Kuzatilgan darslarni va o'quvchilar yozgan nazorat ishlarini tahlil qilish va bolalar yo'l qo'ygan xatolarni aniqlash.

Grammatik va imlo xatolarni ajratish.

Ko'pchilik o'quvchilar yo'l qo'ygan umumiy va ayrim o'quvchilar yo'l qo'ygan xususiy xatolarni guruhlash.

Xatolar ustida ishlash darsi yoki mashg'ulotiga material tayyorlash.

### **Nutq o'stirish metodikasi**

1. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish darslarini kuzatish.

Ona tili va o'qish darslarini lug'at ustida ishlash yuzasidan qanday matn turlaridan foydalanilganligini belgilash maqsadida kuzatish.

2. Sintaktik mavzular o'rganiladigan darslarni kuzatish va tahlil qilish.

Kuzatilgan darslarni tahlil qilib, dasturga mosligini, shuningdek, metodik jihatdan to'g'ri o'tkazilganligini aniqlash.

3. Bayon yozish va insho yozish darslarini kuzatish.

Kuzatilgan darslarni tahlil qilib, bayon matni o'tkaziladigan bayon turiga, dasturga mosligini, shuningdek, inshoning shu sinf dasturiga mosligini, bayon va insho metodik jihatdan to'g'ri o'tkazilganligini aniqlash. Ma'lum bir sinf bayon va inshosini tahlil qilib, yo'l qo'yilgan nutqiy xatolarni aniqlashga, ularni guruhlab, bartaraf qilish uchun matn va topshiriqlar tuzish.

### **Boshlang'ich sinf ona tilidan sinfdan tashqari ishlar**

1. Boshlang'ich sinf ona tilidan sinfdan tashqari ish shakllari bilan tanishish va tahlil qilish.

2. To'garak mashg'ulotini kuzatish va tahlil qilish.

3. Fan olimpiadalari Nizomlarini o'rganish va tahlil qilish.

4. Ona tilidan sinfdan tashqari ishlarda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni kuzatish va tahlil qilish.

5. Ona tilidan o'tkazilgan tanlov materiallarini o'rganish va tahlil qilish.

### **Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakl va mazmuni**

Talabalarga mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- mustaqil ravishda darslik, o'quv qo'llanmalari va metodik qo'llanmalarda belgilab berilgan mavzularni o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha auditoriyada o'rganilgan ma'ruza qismlarini o'zlashtirish;
- axborot texnologiyalaridan foydalanib, nazorat tizimlari bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar va ilmiy-tadqiqot ishlari bilan ishlash;
- zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish usullarini o'rganish;
- muammoli o'qitish usullari;
- masofaviy ta'lim.

### **Kurs ishini tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar**

Kurs ishi yordamida talabalarning bilimi, ko'nikma va malakalari, shuningdek, pedagogik tayyorgarligi, ilmiy-metodik fikrlashi, amalda ko'rgan va bilganlarini umumlashtirish ko'nikmalari sinab ko'riladi.

Kurs ishini bajarish jarayonida talaba:

1. Tanlagan kurs ishi mavzusi bilan bog'liq nazariy bilimlarini mustaqil ravishda puxta o'zlashtirib oladi.
2. Tilshunoslikka, psixologiyaga, pedagogikaga oid, xususan, metodikaga oid adabiyotlarni qiyosiy-tanqidiy tahlil qiladi va ularga munosabat bildiradi, adabiyot ro'yxatini tuzishga o'rganadi.
3. O'zining shaxsiy pedagogik tajribalariga asoslanadi. Ilg'or o'qituvchilar tajribalarini o'rganadi, ularni tajriba-sinovdan o'tkazishadi.
4. Mavzuni yoritishga, reja tuzishga, kichik tajriba o'tkazishishga, zarur didaktik materiallar va ko'rgazmali qurollar tanlash va tayyorlashga, tajriba natijalarini bir tizimga solishga va shu asosda kerakli xulosalar chiqarishga o'rganadi.

Kurs ishi talabalarni ilmiy-ijodiy ishga qatnashtirish vositalaridan biridir. U bitiruv malakaviy ishini bajarishga tayyorlov bosqichi bo'ladi. Kurs ishini bajarish vaqtida metodika sohasida ijodiy qobiliyatini namoyish qila olgan talaba kurs ishi mavzusi bo'yicha tadqiqot ishlarini davom ettirish va uni malakaviy bitiruv ishi darajasiga olib chiqishi mumkin.

Kurs ishi yozayotgan talaba oldiga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Mavzuni mukammal yoritish.
2. Mavzuga oid adabiyotlarni bilganligini ko'rsata olish; ilmiy-metodik manbalardan asosiy nazariy qoida-qonunlarni va amaliy tavsiyalarni bilib olganligini ifodalash.
3. Tanlangan mavzu bilan bog'langan eng muhim masalalarni ifodalash.
4. Kurs ishini bajarayotganda mustaqillikka amal qilish.
5. Maktab va o'qituvchilarning ilg'or tajribalarini umumlashtirish.
6. Materiallarni uslubiy va imlo jihatdan savodli bayon etish.

### **Pedagogik amaliyotni tashkil etishning shakli va mazmuni**

1. Dasturda ko'rsatilgan bo'limlar bo'yicha taqvim reja tuzish va u asosida darslar o'tish.
2. Boshlang'ich sinflarda alifbe, yozuv, husnixat, ona tili, o'qish darslarini kuzatish va tahlil qilish.
3. Boshlang'ich sinflarda axborot va innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda alifbe, yozuv, husnixat, ona tili, o'qish darslarini o'tkazish.
4. Husnixat daqiqalarida o'quvchilar dastxatidagi xato-kamchiliklarni hisobga olish, ularni bartaraf etish usullari va ish turlarini amalda qo'llash.
5. Boshlang'ich sinflarda ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda ishtirok etish.
6. Har bir darsga mos ko'rgazmalar tayyorlay olish va darsda ulardan umumli foydalanish.

### **Fan dasturining informatsion-uslubiy ta'minoti Didaktik vositalar**

**Jihozlar va uskunalar, moslamalar:** elektron doska - Hitachi, LCD-monitor, sistemali blok, klavatura, sichqoncha, elektron ko'rsatgich (ukaska).

**Video-audio uskunalar:** video va audiomagnitofon, mikrofon, kolonkalar.

**Kompyuter va multimediali vositalar:** kompyuter, Dell tipidagi proyektor, DVD-diskovod, Web-kamera, video-ko'z (glazok), planshet, plotter.

### **Foydalaniladigan asosiy adabiyotlar ro'yxati Asosiy adabiyotlar**

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 163 b.
2. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. –T.: TDPU, 2009. – 70 b.
3. Матчанов С., Фуломова Х., Юлдашева Ш., А. Нисанбаева. Ана тілін оқыту әдістемесі. –Т.: ТДПУ, 2013. – 277 б.
4. Рахматуллаева Л.И. Методика преподавания родного языка родного языка. –Т.: Учебное пособие. Молия Иктисод, 2007.

### **Qo'shimcha adabiyotlar**

1. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti. – T.: Yangiyo'l poligraf service, 2010. – 42-46 b.
2. Uzviylashtirilgan o'quv dasturi. – T.: Yangiyo'l poligraf service, 2010. – 46-68 b.
3. Abdullayeva Q. va boshq. O'qish kitobi (2-sinf uchun darslik). –T.: O'qituvchi, 2010. – 192 b.
4. Abdullayeva Q. va boshq. 2-sinfda o'qish darslari. –T.: O'qituvchi, 2009. – 266 b.

5. Matchonov S. va boshq. O‘qish kitobi (4-sinf uchun darslik). –T.: Yangiyo‘l poligraf servis, 2009. – 266 b.
6. Umarova M., Sh.Hakimova. O‘qish kitobi (3-sinf uchun darslik). – T.: Cho‘lpon, 2008. – 240 b.
7. Umarova M, Sh.Hakimova. O‘qish darslari (3-sinf uchun). –T.: Cho‘lpon, 2008. – 126 b.
8. G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Shermatova U. 4-sinfda ona tili darslari. – T.: O‘qituvchi, 2003.
9. Qosimova Q. “2-sinflarda ona tili darslari”, T. “O‘qituvchi”, 1998 yil.
10. G‘afforova T., Shodmonov E., Eshturdiyeva G. O‘qish kitobi (1-sinf uchun darslik). – T.: Sharq, 2009. – 127 b.
11. G‘afforova T., G‘ulomova X. 1-sinfda o‘qish darslari. –T.: Sharq, 2003. – 126 b.
12. Qosimova K., Fuzailov S., Ne‘matova A. Ona tili (2-sinf uchun darslik). –T.:Cho‘lpon, 2013. -127 b.
13. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Ona tili (3-sinf uchun darslik). – T.:O‘qituvchi, 2013. -143 b.
14. Ikromova R., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Shodmonqulova D. (4-sinf uchun darslik). –T.:O‘qituvchi, 2013. -190 b.
15. Diane Larsen-Freeman. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford university press. Great Britian 2013.

### **Elektron ta’lim resurslari**

1. [www.tdpu.uz](http://www.tdpu.uz)
2. [www.pedagog.uz](http://www.pedagog.uz)
3. [www.Ziyonet.uz](http://www.Ziyonet.uz)
4. [www.edu.uz](http://www.edu.uz)
5. [tdpu-INTRANET. Ped](#)

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI  
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**

Ro‘yxatga olindi:

№ \_\_\_\_\_

2019-yil “ \_\_\_\_ ” \_\_\_\_

“TASDIQLAYMAN”

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

\_\_\_\_\_ prof.A.Soleev

“ \_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2019-yil

## ONA TILI O‘QITISH METODIKASI

(III kurs)

fanining ishchi o‘quv dasturi

Bilim sohasi:	100000 –	Gumanitar
Ta‘lim sohasi:	140000 –	O‘qituvchilar tayyorlash va pedagogika fani
Ta‘lim yo‘nalishi:	5111700 -	Boshlang‘ich ta‘lim va sport - tarbiyaviy ish

Fanning ishchi o'quv dasturi ishchi o'quv reja va Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida ishlab chiqilgan o'quv dasturiga muvofiq tuzildi.

**Tuzuvchilar:**

G.Fayzullayeva – SamDU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedraasi o'qituvchisi

M.Hazratqulov - SamDU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedraasi katta o'qituvchisi

N.Shavazova – SamDU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedraasi o'qituvchisi

S.Raxmonov – SamDU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedraasi o'qituvchisi

**Taqrizchilar:**

M.Tursunova - SamDU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedraasi dotsenti

Fanning ishchi o'quv dasturi "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasining 2019-yil "\_\_\_\_" \_\_\_\_\_dagi "\_\_\_\_" son yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Fanning ishchi o'quv dasturi Pedagogika fakulteti kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2019-yil "\_\_\_\_" \_\_\_\_\_dagi \_\_\_\_\_ sonli bayonnoma).

Fakultet ilmiy kengashi raisi: \_\_\_\_\_ Sh.Maxmatmurodov

"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedraasi mudiri: \_\_\_\_\_H.Rabbanoqulov

Kelishildi: O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i \_\_\_\_\_B.Aliqulov

Fakultet uslubiy kengash raisi \_\_\_\_\_ M.Nuriddinova

## KIRISH

Mustaqil respublikamizda yuz berayotgan siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy o'zgarishlar xalq ta'limi tizimida ham o'z aksini topmoqda. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, shu asosda ta'lim sifatini jahon andozalari darajasiga yetkazish ta'lim sistemasining eng dolzarb vazifasiga aylandi. Bu esa, barcha mutaxassisliklar qatori boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash sifatini oshirishni ham taqozo etadi. Mazkur dastur boshlang'ich ta'lim bakalavr yo'nalishi uchun qabul qilingan davlat ta'lim standarti asosida tuzildi.

### 1.1. O'quv fanining maqsadi va vazifalari

Fanning asosiy **maqsadi** – talabalarni boshlang'ich sinflarda ona tili fanining mazmuni va vazifalari, o'qitish usullari, ta'limiy vositalar bilan tanishtirish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdir.

Fanning **vazifalari** - ona tili ta'limi sohasi bo'yicha davlat ta'lim standarti va o'quv dasturining mazmuni va talabalarini, shuningdek, maktab darsliklari mazmuni va metodik qurilish bilan tanishtirish. Ona tilidan o'quv materiallari, bolalar kitoblarini, o'qish va yozishga o'rgatish uchun kerakli bo'lgan qo'shimsha materiallarni, imloviy mashqlarni, diktantlarni, grammatik tahlil, qayta hikoyalash va bayon uchun matnlarni, insho uchun mavzu va materialni tanlash va ulardan foydalanishga o'rgatish. O'quvchiarni turli mavzuda suhbat o'tkazishishga, qayta hikoyalash va hikoya qilishga, bayon va ishno, ifodali o'qish, ijodiy ishlar, diktantlar, til materialini tahlil qilish kabi mashg'ulotlarga tayyorlash va uni o'tkazishish, ko'rgazma va texnik vositalardan foydalanib, o'quvchiarning bilish faoliyatini va mustaqilligini ta'minlashga o'rgatish.

### 1.2. Fanni o'zlashtirishga qo'yiladigan talablar.

Talabalar ona tili o'qitish metodikasi fanining bo'limlarini, ilmiy asoslarini, tamoyillarini, o'zaro bog'liq fanlarni, tekshirish metodlarini, ta'lim jarayonida qo'llanadigan metodlarni, dars tiplari va tarkibini, savod o'rgatish metodikasi, husnixat metodikasining shakllanish tarixini, husnixatga o'rgatishning shartlari va grafik asoslari, metodlari va tamoyillarini, boshlang'ich sinflarda husnixat darslarini rejalashtirish va ularga qo'yiladigan talabalar, o'qish metodikasi va sinfdan tashqari o'qish metodikasini, fonetika, so'z tarkibi va so'z yasalishini, orfografiya, sintaksis hamda punktuatsiya elementlarini, so'z turkumlarini o'qitish metodikasini, shuningdek, talaba ona tili o'qitish metodikasining bo'limlarini, ona tilining nazariy asoslari va ta'lim tamoyillarini, o'qitishning asosiy usullarini, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi sohasida olib borilgan tadqiqotlarni va fanning muhim bo'lgan muammolarni, o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning eng qulay foydali shakllari, usullari va vositalarini **bilishi kerak**.

Ona tili darslarida ta'lim va tarbiya birligi tamoyiliga amal qilish, o'quvchiarda ilmga qiziqish uyg'otish, aqliy sifatlarni rivojlantirish, darslarni mustaqil rejalashtirish **ko'nikmalariga ega bo'lishlari kerak**.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning tildan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini o'rganish va baholash, o'quvchiarning nutqiy, imloviy va boshqa xatolarini tahlil qilish, guruhlash va kelib chiqish sabablarini aniqlash hamda xatolarning oldini olish va bartaraf qilish ustida ishlash **malakalariga ega bo'lishlari kerak**.

### 1.3. Fanning boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

Fan o'quv rejasidagi o'zaro bog'liq barcha ishlar ruxshunoslik psixologiya, pedagogika, logika, hozirgi zamon o'zbek tili va bolalar adabiyoti bilan jips bog'lanishi kerak. Talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish asosida ularni ilmiy tekshirish ishlarini, ya'ni eksperimentga, to'garak ishlariga, ilg'or o'qituvchilarning ish tajribalarini o'rganish va ommalashtirishga, referatlar, ma'ruzalar, kurs ishlari va nihoyat bitiruv malakaviy ishi yozishga jalb qilish bilan materialni muammolar bo'yicha o'rganish tavsifiya etiladi.

**1.4. Fanning hajmi.**

№	Mashg'ulot turi	Ajratilgan soat				
		3-sem	4-sem	5-sem	6-sem	Jami
1.	Nazariy			30	30	60
2.	Amaliy mashg'ulot			60	60	120
3.	Seminar mashg'uloti			24	24	48
4.	Mustaqil ta'lim					
5.	Kurs ishi (loyihasi)					
	Jami			114	114	228

**II. Asosiy qism**

5-semestr			
1	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish va ona tili o'rganishning roli	Nutq va tafakkurning rivojlanishi, ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda ona tilining roli.	2
2	Boshlang'ich sinflarda ona tili fanining DTS va dasturi	Boshlang'ich ta'limda ona tili fani bo'yicha shakllantirilishi lozim bo'lgan kompetensiyalar, DTS, dastur	2
3	Boshlang'ich sinflarda ona tili o'rgatishning mazmuni va vazifalari	Boshlang'ich sinflarda ona tili o'rgatishning mazmuni va vazifalari	2
4	Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining turlari va qo'llaniladigan metodlar	Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining turlari va ularga qo'yiladigan talablar. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida qo'llaniladigan metodlar	2
5	Boshlang'ich sinflarda fonetika va grafika asoslarini o'rgatish metodikasi	Boshlang'ich sinflarda fonetika va grafika asoslarini o'rgatish metodikasi	2
6	Boshlang'ich sinflarda tovushlar va harflar, jarangli va jarangsiz, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtirish	Boshlang'ich sinflarda tovushlar va harflar, jarangli va jarangsiz, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtirish	2
7	Grammatika va so'z yasashiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari	Grammatika va so'z yasashiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari	2
8	Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi.	Talabalarga boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish jarayoni, so'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash haqida bilim berish.	2
9	So'zning morfemik tarkibini o'rganish tizimi. O'zak va	Talabalarga boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish jarayoni, so'z	2

	qo'shimcha ustida ishlashning mazmuni va metodikasi.	turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash haqida bilim berish.	
10	So'z turkumlarini o'qitish metodikasi. Otni o'rgatish tizimi. Otning leksik va grammatik ma'nosi ustida ishlash.	Talabalarga so'z turkumlarini o'qitish metodikas, otni o'rgatish tizimi, otning leksik va grammatik ma'nosi ustida ishlash. Otlarda son haqida tushunchani o'rganish metodikasi jarayoni haqida bilim berish. Otlarning egalik qo'shimchalari bilan o'zgarishini o'rganish. Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan turlanishini o'rgatish.	2
11	Boshlang'ich sinflarda sifatni o'rganish tizimi. Mavzuni o'rganishning vazifalari. Sifatni o'rganish jarayonida leksik-stilistik ishlar.	Talabalarga boshlang'ich sinflarda sifatni o'rganish tizimi, mavzuni o'rganishning vazifalari haqida bilim berish.	2
12	Boshlang'ich sinflarda sonni o'rganish tizimi. Mavzuni o'rganishning vazifalari.	Talabalarga boshlang'ich sinflarda sonni o'rganish tizimi, mavzuni o'rganishning vazifalari haqida bilim berish. Talabalarga boshlang'ich sinflarda kishilik olmoshini o'rganish haqida bilim berish.	2
13	Olmosh, kishilik olmoshlarini o'rganish metodikasi.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kishilik olmoshlaridan foydalanishga o'rgatish. Olmosh so'z turkumi ekanligi haqida tushunchalarni shakllantirish	2
14	Boshlang'ich sinflarda fe'lni o'rganish tizimi. Fe'lni o'rganishning vazifalari. Fe'lni o'rganishda izchillik.	Talabalarga boshlang'ich sinflarda fe'lni o'rganish tizimi, fe'lni o'rganishniig vazifalari, fe'lni o'rganishda izshillik, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rganish, fe'llarda zamon mavzusini o'rgatish haqida bilim berish. Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rganish.	2
15	Fe'llarda zamon mavzusini o'rganish. Fe'llarda shaxs-son qo'shimchalari.	Fe'lni o'rganish jarayonida o'quvchilar nutqini o'stirish. Fe'llarning zamon hamda shaxs-sonda qo'llanishini o'rgatish.	2
			30
	<b>6-semestr</b>		
16	Boshlang'ich sinflarda sintaksis va punktuatsiya elementlarini o'rganish	Materiallarni sinflarga joylashtirish tizimi. O'quvchilarda asosiy sintaktik tushunchalarni shakllantirishning shart-sharoitlari. Kichik yoshdagi o'quvchilarni punktuatsiya bilan tanishtirish.	2
17	Orfografiyani o'rganish metodikasi.	To'g'ri yozishni o'rgatish yo'nalishlari. Orfografik malakaning psixologik tabiati. Imlo qoidasi ustida ishlash metodikasi. Imloviy mashqlar.	2
18	Boshlang'ich sinflarda diktant tashkil qilish. Diktant turlari	O'quvchilarning yozma nutqini shakllantirish. Boshlang'ich sinflarda diktant tashkil qilishning metodik shartlari.	2
19	Nutq o'stirish metodikasi Kichik yoshdagi o'quvchilar	Bog'lanishli nutq haqida umumiy tuchunsha berish, bog'lanishli nutqqa doir mashq turlari	2

	nutqini o‘stirish yo‘llari va vazifalari. Nutq va uni o‘stirish tushunchasi.	haqida bilim berish.	
20	O‘quvchilar nutqiga qo‘yilgan talablar. Nutq o‘quvchilar tafakkurini o‘stirishda muhim vosita.	O‘quvchilar nutqiga qo‘yilgan talabalar. Nutq o‘quvchilar tafakkurini o‘stirishda muhim vosita.	2
21	Lug‘at ustida ishlash. Maktabda lug‘at ustida ishlashning asosiy yo‘nalishlari.	Ona tili darslarida lug‘at ustida ishlash va nutq o‘stirish va ona tilidan bilim, ko‘nikma va malakalarni tekshirish usullari haqida bilim berish.	2
22	So‘z ma‘nosini tushuntirish metodikasi.	So‘z ma‘nosini tushuntirish metodikasi.	2
23	O‘qish, badiiy asarni qayta hikoyalash, materialni o‘rganish, bayon va inshoga tayyorlanish bilan bog‘liq holda o‘quvchilar lug‘atini faollashtirish yo‘llari.	O‘qish, badiiy asarni qayta hikoyalash, materialni o‘rganish, bayon va inshoga tayyorlanish bilan bog‘liq holda o‘quvchilar lug‘atini faollashtirish yo‘llari.	2
24	Gap tuzish. Gap tuzishga oid mashq turlari.	Gap tuzish. Gap tuzishga oid mashq turlari haqida bilim berish	2
25	Bog‘lanishli nutq. Og‘zaki qayta hikoya qilish va yozma bayon.	O‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini ostirish yo‘llari, og‘zaki qayta hikoya qilish va yozma bayon, namunaviy matnni qayta hikoyalash va bayon yozishga qo‘yilgan talabalar, qayta hikoyalash va bayonning turlari haqida bilim berish.	2
26	Namunaviy matnni qayta hikoyalash va bayon yozishga qo‘yilgan talabalar. Qayta hikoyalash va bayonning turlari.	Namunaviy matnni qayta hikoyalash va bayon yozishga qo‘yilgan talabalar. Qayta hikoyalash va bayonning turlari.	2
27	Og‘zaki va yozma insho turlari.	Nutqiy xatolar va ularni bartaraf etish yo‘llari. O‘quvchilar yo‘l qo‘yadigan nutqiy xatolarning asosiy turlari, ularni to‘g‘rilash va oldini olish yo‘llari haqida bilim berish.	2
28	O‘quvchilar inshosini tahlil qilish va undan keyingi ishlar.	O‘quvchilar inshosini tahlil qilish va undan keyingi ishlar.	2
29	Nutqiy xatolar va ularni bartaraf etish yo‘llari.	Nutqiy xatolar va ularni bartaraf etish yo‘llari. O‘quvchilar yo‘l qo‘yadigan nutqiy xatolarning asosiy turlari, ularni to‘g‘rilash va oldini olish yo‘llari haqida bilim berish.	2
30	Boshlang‘ich sinf ona tilidan sinfdan tashqari ishlar Ona tilidan sinfdan tashqari ishlar.	Talabalarni sinfdan tashqari ishlarining shakllari va vazifalari bilan tanishtirish.	2
	Jami:		60

**AMALIY MASHG‘ULOTLARNING MAVZULARI, MAQSADLARI  
VA ULARGA AJRATILGAN SOAT**

<b>5-semestr</b>			
1	Nutq va tafakkurning rivojlanishi, boshlang‘ich ta‘limda ona tilining roli.	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish va ona tili o‘rganishning roli haqida amaliy ishlanma yaratish	2
2	Eski va yangi tahrirdagi DTS tahlili (1 – 4-sinflar)	Boshlang‘ich ta‘limda ona tili fani bo‘yicha shakllantirilishi lozim bo‘lgan kompetensiyalar, DTS, dastur	2
3	Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida qo‘llaniladigan metodlar	O‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish va ona tili darslarida qo‘llaniladigan metodlar.	2
4	Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘rgatishning lingvistik asoslari	Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarining turlari va ularga qo‘yiladigan talablar	2
5	Boshlang‘ich sinfda grammatika, imlo va nutq o‘stirish dasturini o‘quvchilar bilimiga qo‘yiladigan talablar va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari so‘z minimum nuqtai nazaridan tahlil qilish.	Talabalarning imlo va nutq o‘stirish yuzasidan ma‘ruzada o‘rganilgan nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini shakllantirish.	2
6	4-sinfda "Tovushlar va harflar" bo‘limidagi mavzularni o‘rganish darslari rejasini va ishlanmasini tuzish.	Talabalarning "Tovushlar va harflar"ni o‘rganish yuzasidan ma‘ruzada o‘rganilgan nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini shakllantirish.	2
7	Boshlang‘ich sinflarda bo‘g‘in o‘rganish tizimi	Talabalarning "Bo‘g‘in"ni o‘rganish yuzasidan mashg‘ulot ishlanmasi va rejasini tuzish.	
8	So‘z morfemik tarkibini o‘rganish yuzasidan olib boriladigan ishlar	Talabalarning so‘zning morfemik tarkibini o‘rganish yuzasidan ma‘ruzada o‘rganilgan nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalarini shakllantirish.	2
9	Otni o‘rganish darslari rejasini va ishlanmasini tuzish.	Talabalarni dastur asosida ot so‘z turkumi uchun ajratilgan soatlar bo‘yicha taqvim reja tuza olishga, otlarning birlik va ko‘plikda qo‘llanishini o‘tish metodlarini to‘gg‘ri tanlay bilishga, mustahkamlashda mashq	2

		materiallari ustida ishlash usullarini o'rgatish.	
10	Otlarda son haqida tushunchani o'rganish metodikasi.	Dastur asosida «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusini taqvimni tuzishga o'rgatish.	4
11	Otlarning egalik qo'shimchalari bilan o'zgarishini o'rganish.	Dastur asosida «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusini taqvimni tuzishga o'rgatish.	4
12	Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan turlanishini o'rgatish.	Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'tish metodlarini to'gg'ri tanlay bilishga, mustahkamlashda mashq materiallari ustida ishlash usullarini o'rgatish.	4
13	Sifatni o'rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.	Talabalarning sifat turkumini o'rganishi bo'yicha egallagan nazariy bilimlarni aniqlash. Ularni nazariy bilimlardan amalda foydalana olishga o'rgatish.	4
14	Sifatni o'rganish jarayonida leksik-stilistik ishlar.	Talabalarning sifat turkumini o'rganishi bo'yicha egallagan nazariy bilimlarni aniqlash. Ularni nazariy bilimlardan amalda foydalana olishga o'rgatish.	4
15	Sonni o'rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.	Talabalarning son turkumini o'rganishi bo'yicha egallagan nazariy bilimlarni aniqlash. Ularni nazariy bilimlardan amalda foydalana olishga o'rgatish.	4
16	Boshlang'ich sinflarda sonni o'rganish tizimi.	Talabalarning son turkumini o'rganishi bo'yicha egallagan nazariy bilimlarni aniqlash. Ularni nazariy bilimlardan amalda foydalana olishga o'rgatish.	4
17	Olmoshni o'rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish	Talabalarning son va olmoshni o'tish bo'yicha nazariy bilimlarini aniqlash. Son, olmoshni o'rgatish bo'yicha DTS va ona tili dasturi talabalarini anglashlariga erishish. Son va olmosh turkumini o'rgatishda metodik adabiyotlar va darsliklar ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish.	4
18	Fe'lni o'rganish darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.	Talabalarni bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'tish bo'yicha metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etishga o'rgatish.	2
19	Boshlang'ich ta'limda zamon tushunchasini shakllantirish bo'yicha	Talabalarni bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'tish bo'yicha metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni amaliyotga	2

	olib boriladigan ishlar.	tatbiq etishga o'rgatish.	
20	Fe'llarda shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi darslari rejasi va ishlanmasini tuzish.	Fe'ning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'tishda o'quvchilarni faollashtiradigan ish turlarini ijod qilishga, ijodiy izlanishga yo'llash.	4
21	Metodik adabiyotlardan foydalangan holda tinish belgilarining ishlatilishi bilan tanishtiriladigan darslar, mashq materiallari ustida ishlash.	Tinish belgilarining ishlatilishi bo'yicha metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etishga o'rgatish.	2
			60
	<b>6-semestr</b>		
22	O'quvchilar nutqini o'stirish tizimida sintaktik ishlar.	O'quvchilar nutqini o'stirish tizimida sintaktik ishlar, o'quvchilar egallaydigan sintaktik ko'nikmaning darajasi, boshlang'ich sinflarda so'z birikmasi va nutq ustida ishlash, gap ustida ishlash mashqlarining turlarihaqida bilim berish.	4
23	Gap va so'z birikmasi ustida ishlash darslari ishlanmasini tuzish.	Talabalarning «Gap mavzusini o'tish. Gap ustida ishlash» mavzusidagi ma'ruzada egallangan nazariy bilimlarini aniqlash va mustahkamlash.	4
	Boshlang'ich sinflarda imloga doir ishlarni o'rganish	Boshlang'ich sinflarda imloga doir ishlar yuzasidan talabalarning bilimni baholash	4
24	Boshlang'ich ta'limda diktant va uning turlari yuzasidan ishlanmalar tayyorlash	Boshlang'ich ta'limda o'tkaziladigan diktant turlari va o'tkazilish rejasini aniqlash	4
25	<b>Nutq o'stirish metodikasi</b> Kichik yoshdagi o'quvchilar nutqini o'stirish yo'llari va vazifalari. Nutq va uni o'stirish tushunchasi.	Bog'lanishli nutq haqida umumiy tuchunsha berish, bog'lanishli nutqqa doir mashq turlari haqida bilim berish.	4
26	O'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablar. Nutq o'quvchilar tafakkurini	Bog'lanishli nutq haqida umumiy tuchunsha berish, bog'lanishli nutqqa doir mashq turlari haqida bilim berish.	4

	o‘stirishda muhim vosita.		
27	Lug‘at ustida ishlash nuqtai nazaridan mashq materiallarini tahlil qilish.	Lug‘at ustida ishlash nuqtai nazaridan mashq materiallarini tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirish.	4
28	So‘z ma‘nosini tushuntirish metodikasi.	Ona tili darslarida lug‘at ustida ishlash va nutq o‘stirish va ona tilidan bilim, ko‘nikma va malakalarni tekshirish usullari haqida bilim berish.	4
29	2-sinfda bayon o‘tkaziladigan darslar jadvali va ishlanmasini tuzish.	Talabalarning bayon yozishga o‘rgatish bo‘yicha nazariy bilimlarini aniqlash. Bayon yozishga o‘rgatish bo‘yicha DTS va ona tili dasturi talabalarini anglashlariga erishish.	4
30	3-sinfda bayon o‘tkaziladigan darslar jadvali va ishlanmasini tuzish.	Talabalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va malakalarini nazorat qilish shakllari va usullarini amaliy qo‘llashga o‘rgatish.	4
31	2-sinfda insho o‘tkaziladigan darslar jadvali va ishlanmasini tuzish.	Talabalarning insho yozishga o‘rgatish bo‘yicha nazariy bilimlarini aniqlash. Insho yozishga o‘rgatish bo‘yicha DTS va ona tili dasturi talabalarini anglashlariga erishish.	4
32	3-sinfda insho o‘tkaziladigan darslar jadvali va ishlanmasini tuzish.	Talabalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va malakalarini nazorat qilish shakllari va usullarini amaliy qo‘llashga o‘rgatish.	4
33	4-sinfda insho o‘tkaziladigan darslar jadvali va ishlanmasini tuzish.	Talabalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va malakalarini nazorat qilish shakllari va usullarini amaliy qo‘llashga o‘rgatish.	4
34	Insho yozish bo‘yicha mashqlar o‘tkazish	Insho yozishga o‘rgatish bo‘yicha metodik adabiyotlar va darsliklar ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish	2
35	Yozma ishlar xatosi ustida ishlash darslari ishlanmasini tuzish.	Talabalarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida hosil qilinadigan imloviy malakalar, ular hosil qilishda grammatik mavzularga asoslanish, imloviy mashqlar va ularni tashkil etish usullarini amaliy qo‘llashga o‘rgatish.	2
36	<b>Boshlang‘ich sinf ona</b>	Talabalarni boshlang‘ich sinflarda	2

	<b>tilidan sinfdan tashqari ishlar</b> To'garak rejasini va mashg'ulot ishlanmasini tuzish.	namunaviy, konstruktiv, ijodiy mashqlar va ularning turlarini tashkil etish usullari bilan tanishtirish	
37	Ona tilidan tanlovlar rejasini ishlab chiqish.	Talabalarni boshlang'ich sinflarda bogg'lanishli nutqqa doir mashqlar tashkil etishga o'rgatish.	2
			60
	<b>Jami:</b>		<b>120</b>

### 2.3. Seminar va Laboratoriya mashg'ulotlari mavzulari, maqsadlari va ularga ajratilgan soat

<b>5-semestr</b>			
1	Ona tilidan o'quvchilarga berilgan bilim, ular hosil qilgan ko'nikma va malakalarni tekshirishga oid darslarni kuzatish.	Talabalarga ona tilidan o'quvchilarga berilgan bilim, ular hosil qilgan ko'nikma va malakalarni tekshirishga oid darslarini kuzatish va tahlil qilishga o'rgatish.	4
2	Boshlang'ich sinfdan o'zak va qo'shimchalarni o'rgatish yuzasidan dars ishlanmalarini yaratish	Morfemik mashqlarni bajarish, darslik va ish reja bilan tanishish	4
3	Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish darslarini kuzatish.	Ona tili va o'qish darslarini lug'at ustida ishlash yuzasidan qanday matn turlaridan foydalanilganligini belgilash maqsadida kuzatishga o'rgatish.	4
4	Boshlang'ich sinflarda so'z turkumlari bo'yicha umumlashtiruvchi dars o'tkazish	Ona tilidan olib boriladigan dars turlari, takrorlovchi va umumlashtiruvchi darslarni tashkil etishini o'rganish	4
5	Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini kuzatish va tahlil qilish.	Talabalarga so'z turkumlarini o'rganish darslarini kuzatish va tahlil qilishga o'rgatish.	4
6	Boshlang'ich sinflarda tinish belgilarini o'rgatish yuzasidan dars ishlanmalari tuzish	Talabalarga tinish belgilarining boshlang'ich ta'limda o'rganilishi va ish turlari yuzasidan ma'lumot berish	4
			24
<b>6-semestr</b>			
7	Sintaktik mavzular o'rganiladigan darslarni kuzatish va tahlil qilish.	Sintaktik mavzular o'rganiladigan darslarni kuzatish va tahlil qilishga o'rgatish.	2
8	Bog'lanishli nutqqa o'rgatish darslarini tashkil etish	Nutq o'stirish ishlari tizimini rejalashtirish, dars ishlanmasi tuzish	2
9	3-4-sinflarda olib boriladigan sintaktik	Gap va uning turlarini o'rganish	4

	ishlar	bo'yicha dars ishlanmalarini tuzish	
10	Ona tili va o'qish darslarini lug'at ustida ishlash yuzasidan qanday matn turlaridan foydalanilganligini belgilash maqsadida kuzatish.	Ona tili va o'qish darslarini lug'at ustida ishlash yuzasidan qanday matn turlaridan foydalanilganligini belgilash maqsadida kuzatishga o'rgatish.	2
11	Boshlang'ich sinf ona tilidan sinfdan tashqari ish shakllari bilan tanishish va tahlil qilish.	Kuzatilgan bayon va insho yozish darslarini tahlil qilishga o'rgatish	2
12	Fan olimpiadalari Nizomlarini o'rganish va tahlil qilish.	Kuzatilgan bayon va insho yozish darslarini tahlil qilishga o'rgatish	2
13	To'garak mashg'ulotini kuzatish va tahlil qilish.	Sintaktik mavzular o'rganiladigan darslarni kuzatish va tahlil qilishga o'rgatish.	2
14	Ona tilidan sinfdan tashqari ishlarda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni kuzatish va tahlil qilish.	Sintaktik mavzular o'rganiladigan darslarni kuzatish va tahlil qilishga o'rgatish.	4
15	Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini kuzatish va tahlil qilish.	Talabalarga so'z turkumlarini o'rganish darslarini kuzatish va tahlil qilishga o'rgatish.	4
			24
	<b>Jami:</b>		<b>48</b>

### 2.5 Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakl va mazmuni

Talabalarga mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- mustaqil ravishda darslik, o'quv qo'llanmalari va metodik qo'llanmalarda berilgan mavzularni o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha auditoriyada o'rganilgan ma'ruza qismlarini o'zlashtirish;
- axborot texnologiyalaridan foydalanib, nazorat tizimlari bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar va ilmiy-tadqiqot ishlari bilan ishlash;
- zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish usullarini o'rganish;
- muammoli o'qitish usullari;
- masofaviy ta'lim.

№	Mashg'ulotlar mavzusi	Mashg'ulotlarni bajarish jarayoni	Ajrati lgan soat
<b>3-semestr</b>			
1	Sinfdan tashqari tayyorlov bosqich darslarini tashkil etish (1 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
2	Sinfdan tashqari asosiy bosqich darslarini tashkil etish (3 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
3	Sinfdan tashqari asosiy bosqich darslarini tashkil etish (4 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2

4	Sinfdan tashqari boshlang'ich bosqich darslarini tashkil etish (2 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
5	O'qish darslarida qayta hikoyalash turlaridan foydalanish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
6	O'qish darslarida hikoya o'tish uslubiyoti (1 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
7	O'qish darslarida hikoya o'tish uslubiyoti (2 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
8	O'qish darslarida hikoya o'tish uslubiyoti (3 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
9	O'qish darslarida hikoya o'tish uslubiyoti (4 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
10	O'qish darslarida ertak o'tish uslubiyoti (1 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
11	O'qish darslarida ertak o'tish uslubiyoti (2 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
12	O'qish darslarida ertak o'tish uslubiyoti (3 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
13	O'qish darslarida ertak o'tish uslubiyoti (4 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
14	O'qish darslarida masal o'tish uslubiyoti (1 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
15	O'qish darslarida masal o'tish uslubiyoti (2 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
16	O'qish darslarida masal o'tish uslubiyoti (3 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
17	O'qish darslarida masal o'tish uslubiyoti (4 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
18	O'qish darslarida she'r o'tish uslubiyoti (1 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
19	O'qish darslarida she'r o'tish uslubiyoti (2 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
20	O'qish darslarida she'r o'tish uslubiyoti (3 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
21	O'qish darslarida she'r o'tish uslubiyoti (4 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
22	O'qish darslarida lirik she'r o'tish uslubiyoti.	Referat yozish va uni himoya qilish	2

23	O'qish darslarida epik she'r o'tish uslubiyoti.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
24	O'qish darslarida ilmiy – ommabop asarlarni o'tish uslubiyoti.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
25	1 – 2 sinf o'quvchiarining o'qish malakalarini takomillashtirish	Referat yozish va uni himoya qilish	2
26	Boshlang'ich sinf o'quvchiarini ifodali o'qishga o'rgatish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
27	O'qish darslarida mustaqil ishlarni tashkil etish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
28	O'qish darslarida matn ustida ishlash.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
29	O'qish darslarida savol – topshiriqlar ustida ishlash.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
			58
	<b>4-semestr</b>		
1	O'qish darslarida «Ajdodlarimiz – faxrimiz» mavzusini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
2	O'qish darslarida «Xalq og'zaki ijodi» mavzusini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
3	O'qish darslarida «Nima yaxshi-yu, nima yomon» mavzusini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
4	O'qish darslarida ta'limiy vositalardan foydalanish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
5	Sinfdan tashqari o'qish darslarida qardosh xalq yozuvshilari ijodini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
6	Sinfdan tashqari o'qish darslarida xorijiy xalq bolalar yozuvshilari ijodini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
7	Umumlashtiruvshi o'qish darslarini tashkil etish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
8	O'qish darslarida ta'limiy o'yinlardan foydalanish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
9	O'qish darslarida ko'rgazmali vositalardan foydalanish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
10	O'qish darslarida o'quvchiar nutqini o'stirish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
11	O'qish darslarida badiiy til vositalari ustida ishlash.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
12	O'qish darslarida mustaqil ishlarni tashkil etish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
13	O'qish darslarida maqollarni o'rganish uslubiyoti.	Referat yozish va uni himoya qilish	2

14	O'qish darslarida topishmoqlarni o'rganish uslubiyoti.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
15	O'qish darslarida she'riy asarlarni o'rganish uslubiyoti.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
16	O'qish darslarida ongli o'qishni ta'minlash usullari.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
17	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini to'g'ri o'qishga o'rgatish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
18	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish sur'atini oshirish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
19	O'qish darslarida «Kumush qish» mavzusini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
20	O'qish darslarida «Zumrad bahor» mavzusini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
21	O'qish darslarida «Oltin kuz» mavzusini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
22	O'qish darslarida «Oltin kuz – xosiling yuz» mavzusini o'rganish (2 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
23	O'qish darslarida «Tabiatni seving va asrang» mavzusini o'rganish (3 – sinf)	Referat yozish va uni himoya qilish	2
24	O'qish darslarida «Go'zal fazilat – inson qusni» mavzusini o'rganish (3- sinf)	Referat yozish va uni himoya qilish	2
25	O'qish darslarida «9-may Xotira va qadrlash kuni» mavzusini o'rganish (3 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
26	O'qish darslarida «Bahor manzarasi va mehnat» mavzusini o'rganish (3- sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
27	O'qish darslarida «Tengdoshlar» mavzusini o'rganish (3-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
28	O'qish darslarida «Ulug'larni o'rganmok – oqillik» mavzusini o'rganish(3 – sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
29	O'qish darslarida «Vatan posbonlari» mavzusini o'rganish (3-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
30	O'qish darslarida «Yoz-o'tadi soz» mavzusini o'rganish (4-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
31	O'qish darslarida «Ma'naviyat – qalb quyoshi» mavzusini o'rganish (4-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2

32	O'qish darslarida «Xalq og'zaki ijodi» mavzusini o'rganish (4-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
33	O'qish darslarida «Ma'naviyat – qalb quyoshi» mavzusini o'rganish (4-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
34	O'qish darslarida «Oltin kuz» mavzusini o'rganish (4-sinf)	Referat yozish va uni himoya qilish	2
35	O'qish darslarida «Istiqlolim – istiqbolim» mavzusini o'rganish (4-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
36	O'qish darslarida «Kumush qish» mavzusini o'rganish (4-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
37	O'qish darslarida «Zumrad bahor» mavzusini o'rganish (4-sinf).	Referat yozish va uni himoya qilish	2
38	O'qish darslarida lug'at ustida ishlash.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
39	Boshlang'ich sinflarda insho rejasini tuzishni o'rgatish	Referat yozish va uni himoya qilish	2
40	Boshlang'ich sinflarda insho ustida ishlash	Referat yozish va uni himoya qilish	2
41	Boshlang'ich sinflarda insho tuzishni o'rgatish	Referat yozish va uni himoya qilish	2
42	Boshlang'ich sinflarda rasm asosida insho tuzishni o'rgatish	Referat yozish va uni himoya qilish	2
43	Boshlang'ich sinfda unli tovush va harflarni o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
44	Boshlang'ich sinfda undosh tovush va harflarni o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
45	Boshlang'ich sinflarda so'z ustida ishlash.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
46	Sinfдан tashqari o'qish jarayonida bolalar adabiyotidan foydalanish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
47	O'qish darslarida «Kumush qish – misoli oqqush» mavzusini o'rganish.	Referat yozish va uni himoya qilish	2
			<b>94</b>

#### 2.4. Kurs ishi (loyihasi) tarkibi, ularga qo'yiladigan talablar.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida o'qiydigan har bir talaba kurs oxirida ona tili o'qitish metodikasidan kurs ishi yozadi.

Kurs ishi yordamida talabalarning bilimi, ko'nikma va malakalari, shuningdek, pedagogik tayyorgarligi, ilmiy-metodik fikrlashi, amalda ko'rgan va bilganlarini umumlashtirish ko'nikmalari sinab ko'riladi.

Kurs ishini bajarish jarayonida talaba:

1. Tanlagan kurs ishi mavzusi bilan bog‘liq nazariy bilimlarini mustaqil ravishda puxta o‘zlashtirib oladi.

2. Tilshunoslikka, psixologiyaga, pedagogikaga oid, xususan, metodikaga oid adabiyotlarni qiyosiy-tanqidiy tahlil qiladi va ularga munosabat bildiradi, adabiyot ro‘yxatini tuzishga o‘rganadi.

3. O‘zining shaxsiy pedagogik tajribalariga asoslanadi. Ilg‘or o‘qituvchilar tajribalarini o‘rganadi, ularni tajriba-sinovdan o‘tkazishadi.

4. Mavzuni yoritishga, reja tuzishga, kichik tajriba o‘tkazishishga, zarur didaktik materiallar va ko‘rgazmali qurollar tanlash va tayyorlashga, tajriba natijalarini sistemaga solishga va shu asosda kerakli xulosalar chiqarishga o‘rganadi.

Kurs ishi talabalarga pedagogik mahoratni egallash va takomillashtirishga yordam beradi.

Kurs ishi talabalarni ilmiy-ijodiy ishga qatnashtirish vositalaridan biridir. U bitiruv malakaviy ishini bajarishga tayyorlov bosqichi bo‘ladi. Kurs ishini bajarish vaqtida metodika sohasida ijodiy qobiliyatini namoyish qila olgan talaba kurs ishi mavzusi bo‘yicha tadqiqot ishlarini davom ettirish va uni malakaviy bitiruv ishi darajasiga olib chiqishi mumkin.

Kurs ishi yozayotgan talaba oldiga quyidagi talablar qo‘yiladi:

1. Mavzuni mukammal yoritish.

2. Mavzuga oid adabiyotlarni bilganligini ko‘rsata olish; ilmiy-metodik manbalardan asosiy nazariy qoida-qonunlarni va amaliy tavsiyalarni bilib olganligini ifodalash.

3. Tanlangan mavzu bilan bog‘langan eng muhim masalalarni ifodalash.

4. Kurs ishini bajarayotganda mustaqillikka amal qilish.

5. Maktab va o‘qituvchilarning ilg‘or tajribalarini umumlashtirish.

6. Materiallarni uslubiy va imlo jihatdan savodli bayon etish.

Kurs ishini bajarish uchun o‘n oy vaqt ajratiladi.

## 2.10. Baholash mezonlari

Ona tili o‘qitish metodikasi fanidan Talabalarni baholash mezoni.

Talabalar bilimni baholashda quyidagi namunaviy mezonlar inobatga olinadi.

Ball	Baho	Talabalarning bilim darajasi
86-100	A'lo	Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yuritish; amalda qo‘llay olish; mohiyatini tuchunish.
71-85	Yaxshi	Mustaqil mushohada yuritish; amalda qo‘llay olish; mohiyatini tuchunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo‘lish
55-70	Qoniqarli	Mohiyatini tuchunish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo‘lish
0-54	Qoniqarsiz	Aniq tasavvurga ega emaslik. Bilmaslik

## II – kurs uchun baholash mezoni

### 3 - semestr

Ball	Baho	Talabalarning bilim darajasi
86-100	A'lo	Ona tili o‘qitish metodikasining maqsad va vazifalari, ilmiy asoslari va bog‘liq fanlar. Ona tili o‘qitish metodikasining tekshirish metodlari, tamoyillari, ona tili o‘quv predmetini bilishi zarur. Ona tili dasturi. Savod o‘rgatish metodikasi.
71-85	Yaxshi	Ona tili o‘qitish metodikasining maqsad va vazifalari, ilmiy asoslari va bog‘liq fanlar. Ona tili o‘qitish metodikasining tekshirish metodlari, tamoyillari, ona tili o‘quv predmetini bilishi zarur. Savod o‘rgatish metodikasi.
55-70	Qoniqarli	Ona tili o‘qitish metodikasining maqsad va vazifalari, ilmiy asoslari va bog‘liq fanlar. Ona tili o‘qitish metodikasining tekshirish

		metodlari, tamoyillari, ona tili o'quv predmetini bilishi zarur. Savod o'rgatish metodikasi.
0-54	Qoniqarsiz	Ona tili o'qitish metodikasining naqsad va vazifalarini, savod o'rgatish jarayonini, sinfda o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy aqamiyati, vazifalarini yuzaki biladi, ulani amalda qo'llashni bilmaydi.

#### 4 - semestr

<b>Ball</b>	<b>Baho</b>	<b>Talabalarning bilim darajasi</b>
86-100	A'lo	Sinfda o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy aqamiyati, vazifalari. O'qish darslarida qo'llanadigan metodlar. O'qish malakasining sifatlari: to'qri va tez o'qish. O'qish malakasining sifatlari ongli va ifodali o'qish. Mustaqil ishlarni tashkil etish. Badiiy asarlarni janriy xususiyatlariga ko'ra o'rganish. Hikoya, ertak, ilmiy-ommabop asarlarni o'rganish usullarini yaxshi a'lo darada bilishi zarur.
71-85	Yaxshi	Sinfda o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati, vazifalarini bilishi lozim. O'qish darslarida qo'llanadigan metodlar. Badiiy asarlarni janriy xususiyatlariga (she'r, masal, maqol, topishmoq, dostonlar) ko'ra tahlil qilishni, umumlashtiruvchi darslarni tashkil etishni, STO' metodikasining maqsad va vazifalari, unga rahbarlik shakllari, STO' dars turlari va bosqichlarini biladi va uni amalda qo'llay oladi.
55-70	Qoniqarli	Badiiy asarlarni janriy xususiyatlariga (she'r, masal, maqol) ko'ra tahlil qilishni, umumlashtiruvchi darslarni tashkil etishni, STO' metodikasining maqsad va vazifalari, STO' dars turlarini biladi va uni amalda qo'llashga qiynaladi. Sinfda o'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy vazifalarini bilishi lozim. O'qish malakasining sifatlari: to'qri va tez o'qish. Badiiy asarlarni janriy xususiyatlariga (she'r, masal, maqol, topishmoq, dostonlar) ko'ra tahlil qilishni, umumlashtiruvchi darslarni tashkil etishni, STO' metodikasining maqsad va vazifalari, unga rahbarlik shakllari, STO' dars turlari va bosqichlarini biladi va uni amalda qo'llashga qiynaladi.
0-54	Qoniqarsiz	Badiiy asarni tahlil qilishni, STO'ning vazifalarini, ona tili o'qitishning maqsad va vazifalarini yuzaki biladi, ulani amalda qo'llashni bilmaydi.

Talabalarning ballarda ifodalangan o'zlashtirishi quyidagicha baholanadi:

#### Reyting jadvali.

Saralash ball – 55 b

86-100 ball – “5” baho.

71-85 ball – “4” baho.

55-70 ball – “3” baho.

0-54 ball – “2” baho

### III. O'quv uslubiy adabiyotlar va elektron ta'lim resurslari ro'yxati

#### Asosiy adabiyotlar

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 163 b.
2. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. –T.: TDPU, 2009. – 70 b.
3. Матчанов С., Фуломова Х., Юлдашева Ш., А. Нисанбаева. Ана тілін оқыту әдістемесі. –Т.: ТДПУ, 2013. – 277 б.
4. Рахматуллаева Л.И. Методика преподавания родного языка родного языка. –Т.: Учебное пособие. Молия Иктисод, 2007.
5. Husanboyeva. Q. Literature as a factor for development of morality and independent thinking. T. Tamaddun. 2016.

### **Qo'shimcha adabiyotlar**

1. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti. – T.: Yangiyo'l poligraf service, 2010. – 42-46 b.
2. Uzviylashtirilgan o'quv dasturi. – T.: Yangiyo'l poligraf service, 2014. – 46-68 b.
3. Abdullayeva Q. va boshq. O'qish kitobi (2-sinf uchun darslik). –T.: O'qituvchi, 2015. – 192 b.
4. Abdullayeva Q. va boshq. 2-sinfda o'qish darslari. –T.: O'qituvchi, 2015. – 266 b.
5. Matchonov S. va boshq. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik). –T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2015. – 266 b.
6. Umarova M., Sh.Hakimova. O'qish kitobi (3-sinf uchun darslik). – T.: Cho'lpon, 2015. – 240 b.
7. Umarova M, Sh.Hakimova. O'qish darslari (3-sinf uchun). –T.: Cho'lpon, 2015. – 126 b.
8. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shermatova U. 4-sinfda ona tili darslari. – T.: O'qituvchi, 2013.
9. Qosimova Q. "2-sinflarda ona tili darslari", T. "O'qituvchi", 2014 yil.
10. G'afforova T., Shodmonov E., Eshturdiyeva G. O'qish kitobi (1-sinf uchun darslik). – T.: Sharq, 2015. – 127 b.
11. G'afforova T., G'ulomova X. 1-sinfda o'qish darslari. –T.: Sharq, 2015. – 126 b.
12. Qosimova K., Fuzailov S., Ne'matova A. Ona tili (2-sinf uchun darslik). – T.: Cho'lpon, 2015. -127 b.
13. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Ona tili (3-sinf uchun darslik). –T.: O'qituvchi, 2015. -143 b.
14. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shodmonqulova D. (4-sinf uchun darslik). –T.: O'qituvchi, 2015. -190 b.
15. Diane Larsen-Freeman. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford university press. Great Britian 2013.

### **Elektron ta'lim resurslari**

1. [www.tdpu.uz](http://www.tdpu.uz)
2. [www.pedagog.uz](http://www.pedagog.uz)
3. [www.Ziyonet.uz](http://www.Ziyonet.uz)
4. [www.edu.uz](http://www.edu.uz)
5. tdpu-INTRANET. Ped

### **So'z boshi**

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasi (1997 yil 29avgust)da qabul qilingan hamda bugungi kunda g'oyalari amaliyotga keng ko'lamda muvaffaqiyatli tatbik etilayotgan O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mazmunida barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga etkazish yul-yurig'ini ko'rsatib berilgan.

Ushbu uslubiy qo'llanmada boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani bo'yicha bo'lajak mutaxassislar uchun zaruriy bo'lgan mavzular dars ishlanmalari asosida bayon qilingan. Har bir mavzu mufassal rejalar, tayanch iboralar asosida yoritilgan bo'lib, mavzuning maqsadi, dars jihozlari ifodalangan.

Mazqur uslubiy qo'llanma oliy o'quv yurtlarining Boshlang'ich ta'lim va sport, tarbiyaviy ish yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalar uchun mo'ljallangan.

Ushbu majmuani tayyorlashda mualliflar tomonidan Boshlang'ich ta'lim va sport, tarbiyaviy ish yo'nalishi talabalariga o'tilgan ma'ruzalar va internet tarmog'i materiallaridan foydalanildi. Internet tarmog'idan olingan manbalar mualliflariga minnatdorchilik bildiramiz.

Ushbu majmua 5111700 - Boshlang'ich talim va tarbiyavay ish yo'nalishi 3- bosqich talabalari uchun tuzilgan. Uslubiy majmuada asosiy e'tibor fan dasturiga kiritilgan mavzularni bevosita jamrab olgan bo'lib, bo'lajak o'qituvchilarni ushbu mavzularga oid bilim va ko'niqmalarni kengroq tushuntirib berish uchun mo'ljallangan. Har bir mavzudan so'ng topshiriqlar berilgan bo'lib, bu topshiriqlarni keng va muhimmal o'rganish uchun amaliy ishlardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

<b>1-MAVZU</b>	<b>KIRISH.</b> Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish va ona tili o'rganishning roli
----------------	---

**(ma'ruza – 2 soat)**

### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

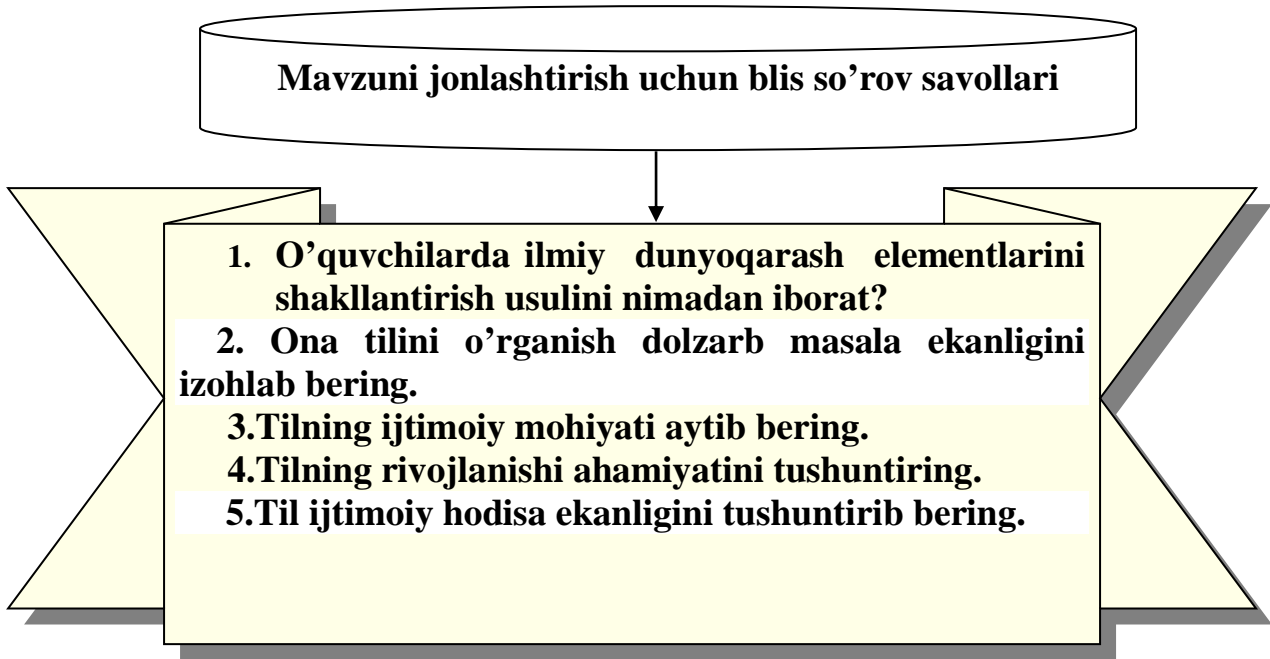
<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 80 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Til ijtimoiy hodisa.</li> <li>2. Til va tafakkur.</li> <li>3. Tilning ijtimoiy mohiyati.</li> <li>4. Tilni o'rganishning pedagogik asoslari.</li> </ol>
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga ona tili fanining o'rni, til ijtimoiy hodisa ekanligi, tilshunoslik tafakkurni o'stirishdagi o'rni va ahamiyatini tushuntirish.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i>	<i>o'quv faoliyati natijalari:</i>
Til ijtimoiy hodisa.	Tilning ijtimoiy hodisa sifatidagi mohiyati uning aloqa vazifasini ifodalashdan iboratdir. Maktabda, shu jumladan boshlang'ich sinflarda tilni o'rgatishning etakchi yo'nalishi o'quvchilar tilning aloqa vazifasini bajarishini tushunishlariga erishish hisoblanadi.
Til va tafakkur.	Til bilan tafakkur uzviy bog'liq bo'lib, tafakkur so'z vositasida yuzaga chiqadi. Til tafakkurning mahsuli hisoblanib, ongdan tashqarida o'zicha yashamaydi.
Tilning ijtimoiy mohiyati.	Tilning ijtimoiy mohiyati uning aloqa vazifasini bajarishda ko'rinadi Uning jamiyat hayotidagi ahamiyatini aniq, tushunishga yordam berish uchun; birinchidan, o'quv jarayonida har bir til birligining nutqimizdagi ahamiyatini o'quvchilar o'zlashtirishini ta'minlash zarur.
Tilni o'rganishning pedagogik asoslari.	o'quvchilarning tilning o'zaro aloqa vositasi ekanligini tushunishlari «Til har bir kishi va, umuman, jamiyat hayotida qanday o'rinni egallaydi?» savoliga javob topishda ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, ESSE, aqliy xujum
O'qitish shakllari	Frontal, kollektiv ish
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruxlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditoriya.
Monitoring va baholash	og'zaki savollar, blis-so'rov

“KIRISH. Boshlang’ich sinf o’quvchilarida ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishva ona tili o’rganishning roli». **mavzusining texnologik xaritasi**

<b>Ish bosqich-lari</b>	<b>O’qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
<b>1-bosqich. Mavzuga kirish (20 min)</b>	1.1. O’quv mashg’uloti mavzusi, 5 savollarni va o’quv faoliyati natijalarini aytadi. 1.2. Aqliy hujum usulida mavzu bo’yicha ma’lum bo’lgan tushunchalarni faollashtiradi. 1.3. Mavzuni jonlashtirish uchun savollar beradi. (2-ilova).	Tinglaydilar  Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar
<b>2 -bosqich. Asosiy bo’lim (50 min)</b>	2.1. savol yuzasidan mini ma’ruza qiladi. 2.2.Ma’ruza rejasining ikkinchi savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.3-4savollar yuzasidan ma’lumotlar beriladi. 2.4.So’zlarning o’zaro munosabat usullari haqida tushunchalar aytiladi. 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor takrorlanadi.	Tinglaydilar. Tinglaydilar.Savollarga javob beradilar. O’UMga qaraydilar Klaster usulida bajaradilar. UUMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha va iboralarni muhokama qiladilar.
<b>3-bosqich. Yakunlovchi (10 min)</b>	3.1. Mashg’ulot bo’yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu bo’yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligi ma’lum qiladi. 3.2.Mavzu bo’yicha bilimlarni chuqurlashtirish uchun adabiyotlar ro’yxatini beradi. 3.3.Keyingi mazvu bo’yicha tayyorlanib kelish uchun savollar beradi.	Savollar beradilar.  O’UMga qaraydilar.  O’UMga qaraydilar.

Tayanch iboralar: Til ijtimoiy hodisa; til va tafakkur; ong, til, nutq tilning mohiyati;tilshunoslikning bo’limlari, pedagogik asoslar.

## 1-ilova

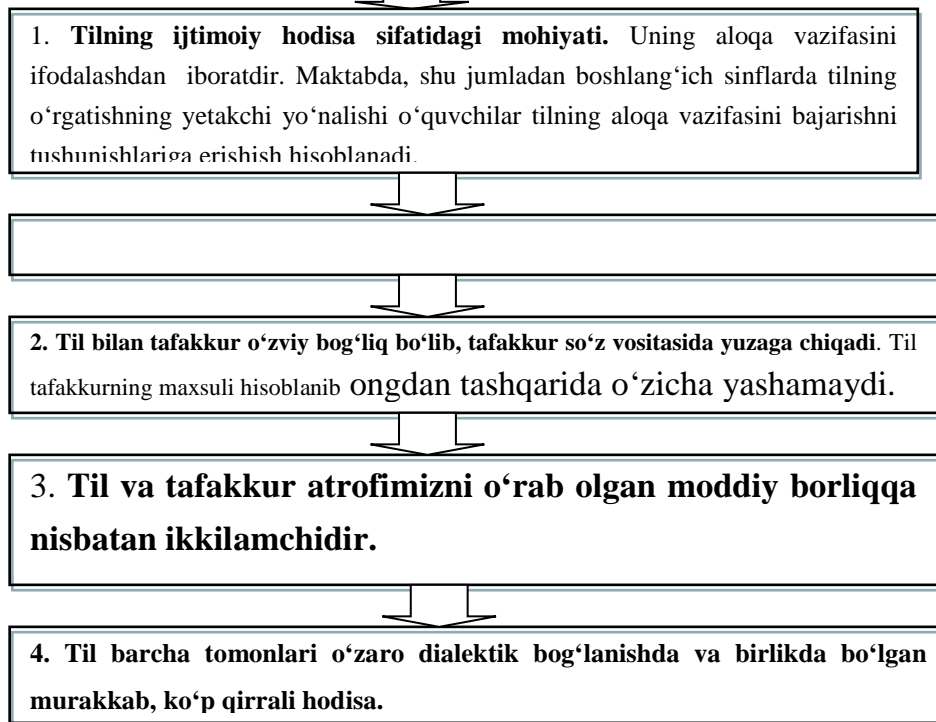


**Til – kishilarning eng muhim aloqalashuv vositasi. Inson ijtimoiy mavjudot. Jamiyat til vositasida boshqariladi.**

O'zbek tili O'zbekiston Respublikasining davlat tilidir. Maktabda ona tilini o'quv predmeti sifatida o'qitish uning ta'lim – tarbiyaviy ahamiyatini oshiradi. Bola o'zining ilk tasavvurlarini, ichki kechinmalarini til vositasida yuzaga chiqaradi. U o'zini va o'zgalarni, atrofdagi narsa-hodisalarni til yordamida taniydi, bilib oladi. Maktabda til o'qitish – uni o'zlashtirishning tabiiy davomi bo'lib, u bolalarning maktabga kelguncha hosil qilgan nutq tajribasi asosida tashkil etiladi. Ona tili predmeti o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning fikrini yuzaga chiqarish shakllari (og'zaki va yozma nutq), vositalari (tovush, harf, so'z, gap, matn), usullarini (aytish va eshitish, gapirish va tinglash, o'qish va yozish) egallashlari bilan qo'shib olib borishning etakchi omilidir.

O'quvchilarga ta'lim tarbiya berish vazifalaridan biri ularda dunyoqarashni shakllantirishdir. Bu vazifani xal qilishda maqsadga muvofiq ishlashning etakchi sharti. O'quvchini shaxs sifatida muvaffaqiyatli kamol toptirishdir. Quyida ko'rsatilgan omillar tilni o'rgatish bilan bog'liq holda o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish usulini belgilaydi.

## Ilmiy dunyoqarashni shakllantirish usuli



Maktabda tilning barcha tomonlari (talaffuzi, fonetikasi, leksikasi, grammatikasi, so'z yasalishi)ni o'zaro bogliq holda o'rganish ona tilini o'rgatishdagi etakchi tamoyilini amalga oshirish o'quvchilar tilni murakkab, rivojlanuvchan, o'zaro bog'langan muhim tomonlarga ega bo'lgan hodisa sifatida anglab yetishlari uchun ilmiy asos yaratadi. Tilning mohiyatini bunday idrok etish hodisalarning rivojlanuvchanligi va o'zaro bog'langan qismlardan tuzilishini dialektik-materialistik tushunishga zamin bo'ladi.

Maktab tajribasi va maxsus tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, yuqorida qayd etilgan dastlabki qoidalarni o'quv jarayonida amalga oshirishda: ijtimoiy hodisa sifatida til haqidagi bilimlar majmuasini to'g'ri tanlash, asosiy til hodisalarini va kategoriyalarini tushuntirishda o'qituvchining tutgan metodologik yo'lining aniqligi o'quvchilar aqliy faoliyatini faollashtirish til nazariyasini o'rgatishga asos bo'ladigan til materialining yuqori sifatli bo'lishi kabi dalillar hal qiluvchi ta'sir etadi. Shubhasiz, har bir omil maktab tajribasida bir-biridan ajralgan holda bo'lmaydi. Aksincha, ularning bir-biriga to'g'ri, maqsadga muvofiq, ta'siri ijobiy natija beradi. Ulardan ba'zilar haqida, avvalo, ijtimoiy hodisa sifatida til bilan tanishtirish haqida to'xtaymiz.

Tilning ijtimoiy mohiyati uning aloqa vazifasini bajarishda ko'rinadi. Uning jamiyat hayotidagi ahamiyatini aniq tushunishga yordam berish uchun; birinchidan, o'quv jarayonida har bir til birligining nutqimizdagi ahamiyatini o'quvchilar o'zlashtirishini ta'minlash zarur. O'quvchilar tilning aloqa vazifasini tilning asosiy birliklari (fonema, morfema, so'z, so'z birikmasi, gap) ning

vazifasini tushunish jarayonida o'rganadilar. Ikkinchidan, o'quvchilarning tilning o'zaro aloqa vositasi ekanligini tushunishlari «Til har bir kishi va, umuman, jamiyat hayotida qanday o'rinni egallaydi?» savoliga javob topishda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar sinfdan sinfga ko'chishi bilan bu savolga javob chuqurlashib va kengayib boradi. Til kishilarning birgalikdagi mehnat faoliyatida, yangiliklarni maslahatlashib tushunishida, yangi mashinalar ixtiro qilishda zarurli misollar topib, o'z fikrlarini tasdiqlaydilar. Yoshlari oshgan sari o'quvchilar odamning odam bo'lishida tilning ahamiyatini tushuna boshlaydilar. Mehnat va nutq, kishini yaratadi, uni hayvonot olamidani ajratadi. Odam mehnat jarayonida o'zining fikrlash faoliyatini rivojlantirish va nutqini o'stirish bilan o'zini doimo takomillashtirib bordi va takomillashtirmoqda. Olamni, koinotni o'zgartira borib, kishi yanada kamol topa boradi, uning tili ham boyib boradi. Kishilar bilan, jamiyat a'zolari bilan aloqa, munosabat, birgalikdagi mehnat, har bir kishining o'sishi, rivojlanishidagi zaruriy shartlardan hisoblanadi. Uchinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tilga ijtimoiy hodisa sifatida qarashini shakllantirishda tilning kelib chiqishi, tilda yangi so'zlarning paydo bo'lishi haqida ularning saviyasiga mos bo'lgan «sir»ni echish (tushuntirish) ijobiy ta'sir ko'rstadi. O'qituvchi o'quvchilarga tilning bir kishi tomonidan maxsus o'ylab chiqarilmaganini ibtidoiy odamlarning mehnat faoliyati bilan bog'liq holda yaratilganini va asta rivojlanib borganini tushuntiradi. Bizdan juda uzoq, vaqtlar ilgari tilda faqat bir necha ungina so'z mavjud edi, kishilar atrofdagi tabiatni, narsalarni bilib, ish qurollari yaratish nimadir ishlab chiqarganlari sari tilda yangi so'zlar paydo bo'la boshladi. Atrofimizda mavjud bo'lgan shaxs va narsalarga ularning belgilariga, jarayonga, juda ko'p boshqa narsalarga kishilar nom qo'yganlar; shunday qilib, til yangi so'zlar bilan boyidi va boyib bormoqda.

Tilning rivojlanishi, ayrim so'zlarning ma'nolari haqidagi bilimni boshlang'ich sinf o'quvchilari ot, sifat, son, fe'lni o'rganish jarayonida asta-sekin bilib oladilar. Bu o'rinda «So'zning tarkibi» bo'limi katta imkoniyatga ega. O'quvchilar bu bo'lim materiallarini o'rganish jarayonida tilimizning yangi so'zlar bilan boyib borishi haqidagi muhim manbalar bilan, so'z yasalishi bilan tanishadilar. Ma'lumki, ko'pgina yangi so'zlar tilda mavjud bo'lgan so'zlar zaminida yaratiladi, tilda bor misollar kabi yasaladi: *aerodrom* tipida *kosmodrom*, *traktorchi* tipida *buldozorchi* kabi. Tilda yangi so'zning paydo bo'lishi o'zidan keyin bir xil o'zakli so'zlar guruhining hosil bo'lishiga sabab bo'ladi: *radio*, *radist*, *radioli*, *radiosiz* kabi.

Boshlang'ich sinflarda tilning rivojlanishi haqidagi masala maxsus o'rganilmaydi, albatta. Tilga jamiyatning rivojlanishi bilan bogliq holda rivojlanadigan hodisa sifatida ilmiy qarashga zamin yaratish muhim. Tilning leksik tomoni boshqalariga nisbatan harakatchan, tez rivojlanadigan bo'lgani uchun, til leksikasi misolida boshlang'ich sinf o'quvchilari saviyasiga mos ravishda jamiyatning rivojlanishi bilan bogliq holda tilning ham rivojlanishi tushuntiriladi. Tilning leksik sostavida yuz berayotgan o'zgarishlar yuzasidan

o'qituvchi va o'quvchilarning kuzatishlari bolalarda dunyoni bilish haqidagi materialistik tasavvurini shakllantirishga mos material beradi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning tilni o'zlashtirish jarayonini tekshirish shuni ko'rsatadiki, tilga ilmiy qarash asoslarini shakllantirish uning muhim bog'lanishlarini bilishga yordam beradi. Xususan, o'quvchilarning so'zning tovush tomoni bilan uning leksik ma'nosi, suzning morfemik tarkibi bilan leksik ma'nosi, so'zning grammatik ma'nosi bilan uning ma'lum so'z turkumiga tegshiligi o'rtasidagi bog'lanish kabilarni bilib olishi shu maqsadga xizmat qiladi. Bu bog'lanish tilning fonetik, leksik, so'z yasalishi va grammatik tomonlarining bir-biriga ta'sir qilishini xarakterlaydigan umumiy bog'lanishlarning xususiy ko'rinishi hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'quvchilarning tilga xarakterli bog'lanishlarni tushuntirishlari tilni egallash nuqtai nazaridagina emas, balki dunyoqarashlarini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Tildan bilim berishda o'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish muhimdir. Oqituvchi nazariy xarakterdagi umumlashtirish zarur bo'lgan daliliy materiallarni yig'ish bosqichida ham, berilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish uchun ham bolalarning hayotiy tajribasiga, nutqqa oid amaliyotiga tayanadi. Tilga oid bilimni o'rganish natijasida o'quvchilarning nutq faoliyatining sifati o'zgaradi, ongliligi ortadi. Tilni o'rganishni hayot bilan bog'lash dunyoning moddiyligini tushunishga asos yaratadi. Bu bilan bir paytda ona tili darslarining asosiy vazifalaridan biri bo'lmish o'quvchilarda to'g'ri kuzatish va o'z fikrlarini og'zaki va yozma shaklda aniq bayon etish ko'nikmasini o'stirish masalasi hal qilinadi. Bunda o'qituvchidan o'quvchilarda dialektik fikrlash ko'nikmasini shakllantirish alohida e'tibor berishi talab etiladi.

Dialektik tafakkur keng ma'noda hodisalarning boshqa hodisalar va jarayonlarga bog'liqligini hisobga olib, ularni har tomonlama mavjud belgilari yig'indisi bilan rivojlanishda ko'rish ko'nikmasini ta'riflaydi. Tafakkurning bunday sifati o'quvchilarda asta-sekin shakllana boradi va o'z navbatida, ular kuzatish jarayonida dalillarni topish, ularni analiz qilish va o'rganiladigan hodisalarning ayrim tomonlari o'zaro bog'liqligini aniqlash, taqqoslash va umumlashtirish ko'nikmasini egallab boradilar. Keyingi yillarda o'quvchilarning o'quv faoliyati tobora izlanish xarakterni olib bormoqda. Tilni o'rganishda boshlangich sinf o'quvchilari uchun ayrim qoida va aniqliklarni yodlab olish emas, balki atrofdagi hayotni kuzatish asosida o'quvchilarning o'zlari «topgan» yoki adabiy manbalardan tayyor olingan til materialini maqsadga muvofiq analiz va sintez qilish etakchi hisoblanadi. O'rganiladigan grammatik, so'z yasalishiga oid, leksik tushunchalarning mavjud belgilarini aniqlash jarayonida faol qatnashish, bilib olingan dalillarning o'xshash farqli tomondan qiyoslash, shuningdek, o'rganilgan nazariy bilimlarni har xil nutqiy faoliyatga ijodiy tatbiq etish — bularning barchasi o'quvchilarda dialektik fikrlash ko'nikmasini o'stirish uchun zamin, shart-sharoit yaratadi. Bunda muhim omillardan biri o'quvchilarning aqliy faoliyatini o'qituvchi tomonidan

maqsadga muvofiq boshqarish, ularda orfografik, grammatik yoki leksik-uslubiy vazifalarni hal qilishning umumiy metodlarini shakllantirish hisoblanadi.

Ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish masalasini hal qilishda maktabda ona tilini o'rgatishga asos bo'ladigan material alohida qimmatga ega. Materialning haqiqiy tomoni, uning g'oyaviy YUNALISHI VA BADIY IFODALILIGI O'QUVCHILVRNING FIKRLASH faoliyati, his-tuyg'ulariga ta'sir etadi, atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytiradi, tilga va uni yaratgan halqqa qiziqishini tarbiyalaydi, o'quvchilarning umumiy taraqqiyoti darajasini o'stiradi va ularning shaxsiy sifatlarining, dunyoqarashlarining shakllanishiga ta'sir etadi. Keyingi yillarda maktab ona tili darsliklari va o'qituvchilar uchun nashr qilingan qo'llanmalar materiali mazmuniga qo'yilgan talablar anchagina ortdi. Materialning asosiy mezoni va matn va alohida gaplarning bilimni boyituvchi qimmati, leksik-uslubiy aniqligi, mavzuviy tomondan xilma-xilligi, hayotning turli tomonlari bilan bog'lanishi, matnlarning g'oyaviy-mavzuviy yunaltirilganligi, kichik yoshdagi o'quvchilarga mosligidir. Shunday qilib, tilni o'rganish jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga quyidagi omillar: o'qituvchining metodologik asoslari, o'quvchilar o'zlashtiradigan ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanib boruvchi til haqidagi bilimlar majmuasi, o'quvchilar o'rganib oladigan bilish usuli, tilni o'rganishga asos bo'ladigan materialning bilim berishdagi, g'oyaviy-siyosiy va badiiy qimmati hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarda dunyoqarash asoslarini shakllantirish ko'p qirrali jarayon bo'lib, maktabda va maktabdan tashqarida olib boriladigan o'quv-tarbiyaviy ishlarning barcha tizimida hal qilinadi.

#### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. Tilshunoslikning bo'limlari haqida ma'lumot bering.
2. Ona tilini o'rganish dolzarb masala ekanligini izohlab bering.
3. Til ijtimoiy hodisa ekanligini tushuntirib bering.
4. Tilning ijtimoiy mohiyatini tushuntiring.

#### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. I. A. Karimovning yosh avlod tarbiyasi to'g'risidagi fikrlari.
2. Tilshunoslikning bo'limlarini izohlang.
3. Tilning o'rganish ob'ektini tushuntiring.
4. Ona tili o'qitish uslubiyatining pedagogik asoslarini ayting.
5. Ona tili o'qitish uslubiyati fanining boshqa fanlar bilan aloqasini izohlang.

#### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I A. "Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch" T. O'qituvchi 2008 yil.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: 1998.
3. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5-jild.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. T.: 1997.
5. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.

6. Boshlang'ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim. 2006, 5-son.
7. Qosimova K. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T.: O'qituvchi. 1985.
8. Yaxshiboev G', Xo'jamov, X. Ona tili o'qitish metodikasi (Ma'ro'za matni). SamDu.: 2006.

<b>2-MAVZU</b>	<b>BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI FANINING DTS VA DASTURI</b>
----------------	--

### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 90 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza
<i>Ma'ruza rejasi</i>	1. Til bo'limlarining o'zaro bog'liqligi. 2. Ona tili dasturining tuzilishi va mazmuni.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi.</i> Talabalarga tilshunoslikning bo'limlari: fonetika, leksika, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, tovush va harflar haqida tushunchalar hosil qilish.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i>	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i>
Til bo'limlarining o'zaro bog'liqligi.	Tilning barcha tomonlari o'zaro bog'lanishining ko'p qirraliligi va murakkabligi, ularning dialektik birligi, avvalo, uning aloqa vazifasida namoyon bo'ladi. Aloqa vositaligi tilning muhim xususiyati asosidir.
Ona tili dasturining tuzilishi va mazmuni.	Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar qo'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik, mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, B\ BX\ B usuli, aqliy xujum
O'qitish shakllari	Frontal, kollektiv ish
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruxlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditoriya.
Monitoring va baholash	og'zaki savollar, blis-so'rov

«Boshlangich sinf o'quvchilariga ona tili o'rgatishning lingvistik asoslari haqida tushuncha berish» mavzusining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari	O'qituvchi faoliyatining mazmuni	Tinglovchi faoliyatining mazmuni
1 bosqich Mavzuga kirish (10- Minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 5 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. 1.2 Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. 1.3. Mavzuni jonlashtirish uchun savollar beradi. (1-ilova).	Tinglaydilar.  Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar
2 - bosqich. Asosiy bo'lim (50 min)	2.1. savol yuzasidan mini ma'ruza qiladi. 2.2. Ma'ruza rejasining ikkinchi savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3. 3-4 savollar yuzasidan ma'lumotlar beriladi. 2.4. So'zlarning o'zaro munosabat usullari haqida tushunchalar aytiladi. 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor takrorlanadi. B\BX\B jadvalini to'ldiradilar (2- ilova)	Tinglaydilar.  Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar. o'UMga qaraydilar UUMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha va iboralarni muhokama qiladilar.
<b>3- bosqich.</b>  <b>Yakunlovchi</b>  <b>(10 min)</b>	3.1 Mashg'ulot bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligi ma'lum qiladi. 3.2. Mavzu bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 3.3. Keyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib kelish uchun savollar beradi.	Savollar beradilar.  O'UMga qaraydilar.  O'UMga qaraydilar.

**Tayanch iboralar:** fonetika, leksika, so'z yasalihi, morfologiya, sintaksis, tovush va harflar, so'z, gap, bog'lanishli nutq.

**Mavzuni jonlashtirish uchun blis so'rov savollari**

- 1. Til bo'limlarining o'zaro bog'liqligini izohlab bering.**
- 2. Ona tili dasturining tuzilishi va mazmuni aytib bering.**
- 3. Ona tili dasturi to'zilishini izohlang.**
- 4. Maktabda fonetika, leksika, so'z yasalishi va grammatikani bir-biri bilan bog'liq holda o'rganishning lingvistik asoslarini izohlang.**

**1. Til bo'limlarining o'zaro bog'liqligi.**

Maktabda o'quv predmeti sifatida tilni o'rganish tizimi tilning barcha tomonlarini, yani fonetikasi, leksikasi, so'z yaslishi va grammatikasi (morfologiya va sintaksis)ning o'zaro ichki bog'lanishlariga asoslanadi.

Tilning barcha tomonlari o'zaro bog'lanishining ko'p qirraliligi va murakkabligi, ularning dialektik birligi, avvalo, uning aloqa vazifasida namoyon bo'ladi. Aloqa vositaligi tilning muhim xususiyati asosidir. Bu vazifani tilning har bir qismi boshqa qismlar bilan o'zaro bog'lanishda bajaradi. Har bir so'zga xos bo'lgan tovush shakli kishilarga aloqa uchun imkoniyat yaratadi. Ammo so'zning tovush qurilishi, shakli mazmunsiz aqlga to'g'ri qelmaganideq, o'zicha yashamaydi. Istalgan tovushlar yigindisi emas, balki ma'lum ma'no bildiradigan tovushlar yig'indisigina aloqa maqsadiga xizmat qilishi mumkin.

Ma'lumki, ma'no bildiradigan tovushlar yig'indisi so'zdir. Tilning lug'at boyligi, leksikasi fikr ifodalash uchun xizmat qiladigan o'ziga xos qurilish materialidir.

Tilning lug'ati qanchaliq boy bo'lsa ham grammatikasiz u o'iq hisoblanadi. Tilning lug'at boyligi o'z-o'zicha aloqa vazifasini bajarmaydi. Aloqa maqsadida xizmat qilish uchun lug'at boyligidagi so'zlar bir-biri bilan grammatik jihatdan o'zaro bog'lanib, gap to'ziladi. Mana shu to'zilgan gap orqali fikr ifodalanadi.

Tilning har bir tomonining xususiyati undagi til birliklarining o'ziga xosligida namoyon bo'ladi. Fonetika uchun bunday til birligi nutq, tovushlari, fonemalar; leksikologiya uchun ma'nosi va qullanishi nuqtai nazardan so'z; grammatika uchun so'z shakllari, shuningdeq, so'z birikmasi va gap; so'z yasalishi uchun morfema, to'zilishi va yasalishi tarafidan so'z hisoblanadi.

Soʻz, soʻz birikmasi va gap grammatik tomondan koʻpgina xususiyatlarga ega. Soʻzning oʻz morfemik qurilishi, oʻzining soʻz yasaliş turi, biror grammatik kategoriyasi (shaxs, son, egalik, kelishik va boshqalar), maʼlum sintaktik vazifasi bor. Soʻz birikmasi ham soʻz kabi soʻz oʻzgarishi (koʻproq ergash soʻz oʻzgaradi) shakllariga ega. Gap oʻz qurilishiga qura soʻzdan sifat jihatdan farqlanadi. soʻz oʻzi alohida qelganda mustaqil maʼno anglatmaydigan morfemalardan toʻziladi, gapni tashkil etuvchi qismlar esa gapdan tashqarida ham mustaqil leksik maʼno bildiradi, gap tarkibida esa uning maʼnosi yana oydinlashadi. Gap va soʻz birikmasi «qurilish materialı» sifatida xilma-xil toʻzilgan soʻzdan foydalanadi. Gap uchun qator sintaktik xususiyatlar, shuningdek, tugallangan oxang ham harakterlidir. Shunday qilib, tilning har bir tomonining oʻziga xos xususiyatini qurib chiqishning oʻzi ularning oʻzaro munosabatini, bir-biriga oʻtishining murakkabligini taʼqidlaydi. Tilshunoslik fani boʻlimlari urtasidagi munosabatlar ham shunga oʻxshash murakkabdir. Fonetika, leksikologiya bilan ham, grammatika bilan ham bogʻlanadi. Tovushlar, fonsmalar, buginlar tilda alohida emas, balki maʼlum leksik maʼno bildiradigan soʻz tarkibida yashaydi. Fonetikaning sintaksis bilan bogʻlanishi, xususan, har bir gapda maʼlum oxangda boʻlishda quriladi. Grammatikva semantiq jihatdan bogʻlangan soʻzlar majmuasi maʼlum oxangga ega boʻlsagina gap xioblanadn. Bunda gapning mazmuni soʻzlovchinpng gapda ifodalangan oxangiga bogʻliq boʻladi. Shunday qilib, oxang gapda soʻz tartibi, yordamchi soʻzlardan fondalanish, soʻz oʻzgartishlar bilan birga gap toʻzish usullaridan biri sifatida xizmat qiladi.

Leksikologiya soʻz yasalişı bilan jips bogʻlanadi; birinchidan, tilning lugʻat tarkibi, asosan, tilda mavjud boʻlgan soʻzlardan yangi soʻzlar yasalişı hisobiga tuldirilib, boyib boradi; iqqchidan, yasalgan soʻzlar leksik maʼnosi yasama negizning moddiy maʼnosiga asoslanadi.

Morfologiya leksikologiya va soʻz yasalişı bilan jips bogʻlangan. Morfologiya, asosan, soʻzning grammatik xususiyatlarini oʻrganadi. Soʻzning grammatik maʼnosi doimo leksik maʼnosi bilan birga namoyon boʻladn, shunday qilib, har bir soʻz, bir tomondan, shu soʻzga tegishli boʻlgan maʼlum oʻziga xos leksik-grammatik guruhning belgilarini bildiradi, ikkinch tomondan, u soʻzning oʻz lsqsiq maʼnosi boʻladi. Soʻzdagi mana shu umumiy birlik morfologiyada, leksikadan ajralmagan xolda, leksika zaminida oʻrganiladi.

Soʻz uchun muqarrar morfemik tarkibi harakterli boʻlib, bunga soʻzging leksik maʼnosi va qator grammatik belgilari bogʻliq boʻladi. Yangi soʻz qaysi usul bilan yasalmasin, u doim grammatik shakllanadi va oʻzining leksik maʼnosi boʻladn. Har bir soʻz turkumida soʻz yasalişining harakterli xususiyatlarn mavjud. Soʻzning morfemik tarkibi va yangi soʻz yasaliş usullari tilshunosliq fanining soʻz yasalişı boʻlimida, grammatika va lsqsiqologiyadan ajratilmagan xolda oʻrganiladi.

Morfologiya va sintaksis hartomonlama uzaro bogʻlanadi. Morfologiyada, asosan, soʻzlarning grammatik maʼnosi va uni ifodalash shakllari oʻrganiladi; sintaksisda soʻzlarni oʻzaro bogʻlanib soʻz birikmasi va gap hosil qilish usullari,

shuningdek, gap turlari, ularning mazmuni va ishlatilishi o'rganiladi. So'z morfologiyada ham, sintaksisda ham o'rganiladi, ammo o'rganish usuli har xil bo'ladi. Sintaksisning o'rganish obekti gapdir; unda so'z gap yoki so'z birikmasida boshqa so'zlar bilan ma'no va grammatik jihatdan bog'langan xolda o'rganiladi. Morfologiyada so'z gapdan tashqarida ham o'rganilishi mumkin; so'zga muayyan leksik-grammatik guruhga kiradigan so'zlar bilan o'zaro munosabati nuqtai nazaridan qaraladi. Morfologiya va sintaksisda so'zga bunday har xil yondashish ularning bir-biriga bog'liqligini inkor etmaydi, aksincha, ular so'z va gapning o'zida yashaydi. So'zlar so'z o'zgarish tizimiga ega bo'lgani tufayli gaplar aloqa vazifasini bajaradi. Shaql yasalishi va so'z yasalishi morfologiyada o'rganiladi, ammo gapda tatbiq, etiladi, so'zlarning o'zaro bog'lanish qoidalarini o'rganish esa sintaksis sohasiga taalluqlidir.

So'z birikmasi tarkibidagi so'zlarning o'zaro bog'lanish usulini aniqlashda shu so'z birikmasiga kirgan so'z turkumining morfologik xususiyatlari hisobga olinadi. Bo'lar morfologiya va sintaksisda bir-biri bilan bog'liq xolda o'rganiladigan til hodisalarining ayrimlaridir.

Bu aniq misollar morfologiya va sintaksis bir-birini taqozo qilsa ham, grammatikaning mustaqil bo'limi ekanini ta'kidlash uchun etarli.

Keltirilgan fikrlar boshlangich sinf o'quvchilariga predmetlararo ichki bog'lanishni hisobga olgan xolda ona tilini o'rgatish metodikasini belgilaydi.

1. Tilning barcha (leksik, fonetik, so'z yasash, grammatik) tomonlari o'zaro bog'liqligini va ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanini hisobga olib, o'quvchilar tilni orgli o'zlashtirishlari uchun tilning har bir tomoni xususiyatlarini va ular urtasidagi bog'lanishni o'zlashtirishlari zarur.

1-4-sinflarda ona tilini o'rganish tizimi fonetika, leksikologiya, so'z yasalishi va grammatikaning o'zaro bog'lanishi mohiyatini hisobga olgan xolda to'ziladi. Bu xol dastur materiallarini o'rganish tartibini belgilashda ham, ta'lim iazmunini (dastur bo'limlari urtasidagi o'zviy bog'lanishni ) aniqlashda ham hisobga olinadi.

2. Tilning barcha tomonlarining bir-biriga ta'siri uning aloqa vazifasida namoyon bo'ladi. Tilning asosiy birligi sifatida aloqa maqsadida so'zni to'g'ri talaffuz qilish yoki yozish, shq tilda so'zlashuvchibarcha kishilarga bir xilda tushunarli bo'lishi, gapda grammatik tomondan to'g'ri to'zilishi kerak.

Shularni hisobga olib, qichiq yoshdagi o'quvchilar tilning talaffo'zi, grafik, leksik, so'z yasalishi va grammatik tomonlarining o'zaro bog'lanishi mohiyatini tushunishlari uchun dastur materialini o'rganishda tilning aloqa vazifasi etakchi ekani nazarda tutiladi, ya'ni kishilar bilan aloqa harayonida tilning barcha tomonlari birgalikda fpydalanishi hisobga olinadi.

O'quvchilarda ko'zatish, muhim narsalarni sezishko'nikmalarini shakllantirish , atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish bilan bir paytda ularning nutqini o'stirish vazifasi ham amalga oshiriladi.

Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga

g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik, mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan. Ona tilini o'rgatish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olishko'nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifa o'quv predmeti sifatida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyati bo'lib, o'quvchini shaxs sifatida shakllantirish ga yunaltirilgan umumta'lim vazifalari bilan bog'liq, holda amalga oshiriladi.

## **2. Ona tili dasturining tuzilishi va mazmuni**

Ona tili qursida beriladigan bilimlar mazmunini o'zbek tilining tovush tuzilishi va yozma nutqda tovushlarni ifodalash usullari haqidagi (fonetik va grafik); so'zlarning o'zgarishi gapda so'larning bog'lanishi haqidagi (grammatik, ya'ni Morfologik va sintaktik ); so'zning morfemik tarkibi va so'z yasaliş usullari haqidagi (so'z yasalişiga doir); so'zlarning leksik-semantiq guruhi haqidagi (leksikologiq); o'zbek tili to'g'ri yozuv tamoyillari va tinish belgilarning ishlatilishi haqidagi (orfografik va punqtuatsion) bilimlar tashkil etadi. Bu bilimlar, birinchidan, grammatik, fonetik, so'z yasalişiga oid tushunchalarda, ikkinchidan, grafik, orfografik, punqtuatsion qoidalarda namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, o'zbek tili qursi (fonetik, grafik, Morfologik, sintaktik va boshqako'nikma va malakalarni ham o'z ichiga oladi.

Tilni o'rganish jarayonida o'quvchilarda boshqa ko'pgina o'quv predmetlari uchun umumiy bo'lganko'nikmalar (predmetlararo qo'nqmalar)ni hosil qilish ustida ham ish olib boriladi. Pedagogiqada bunday predmetlararoko'nikmalarga analiz, sintez, abstraktlashtirish (til hodisalarini fikran tasavvur etish), umumlashtirish, guruhlash, tanqqoslash kabilar kiradi. Qo'rsatilgan ko'nikmalarni o'quvchilarda shakllantirish ustida maqsadga muvofiq, ishlash ularning o'quv faoliyatini faollashtirishga, bilimlarini muvaffaqiyatli egallashlariga imkoniyat yaratadi. Ona tili qursidan hosil qilinadigan maxsusko'nikmalar bilan predmetlararoko'nikmalar, bir-biridan ajratilmagan holda, o'quv-tarbiyaviy jarayonda shakllantiriladi.

Beriladigan bilim va o'quvchilarda hosil qilinadigan maxsusko'nikmalar maktab dasturlarida qayd etilgan. (Bular haqida qo'llanmaning keyin gi bo'limlarida muhammal to'xtalamiz.)

Boshlang'ich sinflarda o'rganish uchun tilni ongli egallashga va o'quvchilarda grafik va orfografik malakalarni shakllantirish ga zamin hisoblangan bilimlar tanlangan. Fonetika va grafika sohasida o'quvchilar so'zning tovush tarkibini, unli va undosh tovushlarning o'ziga xos xususiyatlarini, so'zda tovushning ma'noni farqlashdagi ahamiyatini to'g'ri tushunishga imqon beradigan bilimlarni o'zlashtiradilar, shuningdeq, ularga so'zning tovush va grafik shakli o'rtasidagi nisbat (bog'lanish) ni ongli aniqlash, so'zni to'g'ri yozish imkoniyati yaratiladi. Morfologiya sohasidan ham so'zni ongli o'zlashtirish, uni to'g'ri ishlatish uchun katta amaliy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlar tanlangan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari I-sinf dan boshlab so'z turkumlari (ot, sifat, son, olmosh, fe'l)ni har xil saviyada o'rganadilar.

Sintaksisdan dasturga nutq biriligi sifatida gap haqidagi, gapda so'zlarning bog'lanishi bosh va ikkinch darajali bo'laklar haqidagi bilimlar qiritilgan. So'zning morfemik tarkibi yo'zasidan har bir morfemaning muhim belgilarini, ularning ahamiyati va so'zda bir-biriga ta' sirini boshlang'ich sinf o'quvchilari tushunadigan va so'zlarni to'g'ri yozishda foydalanishlari uchun zarur bo'lgan hajmda ma'lumot berilgan. Dasturda «Leksika» bo'limi alohida berilmagan, ammo o'quvchilar so'zlarning leksik-semantiq guruhlari (sinonimlar, antonimlar) haqida, ularning leksik ma'nolari haqida so'z turkumlari va so'z tarkibini o'rganish jarayonida ma'lumot oladilar.

Boshlang'ich sinflar ona tili qursi 1- 4-sinflarda tilning hamma tomonlari o'zaro bog'liq holda o'rganilishi hisobga olinib tuzilgan, har bir sinfda fonetika, leksika, grammatika va so'z yasalihi haqida elementar bilim beriladi. kurs ning bunday qurilishi tilning barcha tomonlarini bir-biriga o'zaro tasir etadigan bir butun hodisa sifatida o'rganishni taqozo etadi. Tilni o'rganishga bunday yondashish ta'lim jaryonini o'quvchilar nutqini o'stirish vazifasini hal etishga yo'naltirish imqonini beradi.

Dasturning « Grammatika, imlo va nutq o'stirish» bo'limi har bir sinfda to'rt qismni o'z ichiga oladi: «Tovushlar va harflar», «So'z», «Gap», «Bog'lanishli nutq». Asosiy mavzular bosqichli izchilliq tamoyiliga asoslanib, har to'rt sinfda o'rganiladi. Har bir sinfda etakchi mavzular ajratiladi. 1- sinfda fonetika va grafikaga oid mavzularni o'rganishga katta o'rin beriladi, chunki o'quvchilar o'qish va yozish jarayonini egallaydilar. 3- sinfda so'zning morfemik tarkibi va gapni o'rganish muhim hisoblanadi. So'z yasalihsiga doir bilimlar asosida o'quvchilarda so'zning leksik ma'nosiga, undan nutqa foydalanishga ongli munosabat o'sadi. 4-sinfda so'z turkumlarini o'rganish birinchi o'ringa qo'yiladi. ( Morfologik bilim chuqurlashtiriladi, otlarning egalik va kelishik qo'shimchalarini, fe'llarning tuslovchi qo'shimchalarini to'g'ri yozish malakalari shakllantiriladi).

Bog'lanishli nutq ustida to'rt yil davomida grammatik vna orfografik materiallarni o'rganish bilan bog'liq holda reja asosida ish olib boriladi.

Ona tili darslarida til hodisalari ma'nosi, qurilishi, vazifasi tomonidan o'rganiladi.

### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. Boshlang'ich sinflarda ona tili qursining mazmunini izohlang.
2. Fonetika va leksikologiyaning o'zaro bog'liqligini tushuntiring.
3. Ona tili dasturi to'zilishini izohlang.
4. Grammatikani o'rganishda so'z birikmalarining o'rnini misollar yordamida isbotlang.
5. Morfologiya va sintaksisni o'zaro bog'liqligini misollar yordamida tushuntiring.

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Grammatika, imlo va nutq o'zgarish dasturi bo'limlarining sxemasini chizing.
2. Kichik yoshdagi o'quvchilarda ona tili o'qitish jarayonida ilmiy dunyoqarash qanday shakllantiriladi.
3. Maktabda tilshunoslik bo'limlari bir-biri bilan bog'liq holda o'rganishning lingvistik asoslarini izohlang.
4. Ona tili dasturining mazmunini izohlang.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: 1998.
2. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997, 5-jild.
3. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim. 2006, 5-son.
4. Mirzaev M, Rasulov U, Usmonov S. "O'zbek tili" T.: O'qituvchi 1980..
5. Qosimova K., Ne'matova A. 2- sinfda ona tili darslari T.: Cho'lpon. 2004.
6. Fo'zailov S. , Xudoberganova M., Ona tili . 3- sinf uchun T.: O'qituvchi .2005.
7. Xudoyberganova M. Muxtorova M. 3- sinfda ona tili darslari. 3- sinf uchun T.: O'qituvchi .2005.
8. Iqromova R. ,G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh. ,Shodmonqulova D. Ona tili . 4- sinf uchun T.: O'qituvchi . 2007
9. G'ulomova X. Yo'ldosheva Sh.Shermatova U. 4- sinfda ona tili darslari. T.: O'qituvchi . 2003

### ***Savol va topshiriqlar***

1. Boshlang'ich sinflarda ona tili kursiniig **mazmunini** izohlang. « Grammatika, imlo va nutq o'zgarish» dasturi bo'lim lari (Tovushlar va harflar», «So'z», «Gap», «Bog'lanishli nutq»)ni asoaga olib, uning sxemasini to'zing.Sinfdan-sinfga qo'chgan sari har bir bo'lim materiali qiyinlashib borishini ko'zating.

2.. Kichik yoshdagi o'quvchilarda ona **tili o'qitish** jarayonida ilmiy dunyoqarash qanday shakllantiriladi?

3. Maktabda fonetika, leksika, so'z yasalishi va grammatikani bir-biri bilan bog'liq holda o'rganishning lingvistik asoslarini izohlang.

Tayanch so'zlar: fonetika, leksika, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, tovush va harflar, so'z, gap, bog'lanishli nutq.

3 - MAVZU	FONETIKA VA GRAFIKA ASOSLARINI O'RGANISH METODIQASI
-----------	--

### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

<b><i>O'quv soati – 2 soat</i></b>	Talabalar soni: 50 ta
<b><i>O'quv mashg'ulot shakli</i></b>	Axborotli ma'ruza
<b><i>Ma'ruza rejasi</i></b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Fonetika bo'limini o'rganishning ahamiyati.</li> <li>2. Tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtirish.</li> <li>3. Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar va ularning yozuvda ifodalanishi.</li> <li>4. Bo'g'in.</li> </ol>
<b><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi.</i></b>	Talabalarga tilshunosliqning fonetika bo'limi haqida ma'lumot berish. Unli, undosh, jarangli va jarangsiz tovushlar haqidagi bilimlarini mustahhmlash, hamdako'nikmalar hosil qilish.
<b><i>Pedagogiq vazifalar:</i></b>	<b><i>o'quv faoliyati natijalari:</i></b>
Fonetika bo'limini o'rganishning ahamiyati.	Kichik yoshdagi o'quvchilar og'zaki va yozma nutqni egallashlarida fonetikadan olgan bilimlarining ahamiyati katta: a) fonetik bilimga asoslangan holda I-sinf o'quvchilari savod o'rganish davrida o'qishni va yozishni bilib oladilar; b) fonetik bilim so'zni to'g'ri talaffuz qilish {tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, urg'uli bo'g'inni ajratish, orfoepiq me'yorga rioya qilshi) asosini tashkil etadi;
Tovushlar va qarflar, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtirish.	Maktab dasturiga muvofiq, boshlang'ich sinf o'quvchilari fonetik-grafikko'nikmalar hosil qiladilar: tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlar, jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar, jufti yo'q jarangli va jufti yo'q jarangsiz undoshlar; so'zni bo'g'inlarga bo'lish, urg'uli bo'g'inni ajratishko'nikmalariga ega bo'ladilar
Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar va ularning yozuvda ifodalanishi.	Jufti yo'q jarangli va jufti yo'q jarangsiz undoshlar bilan ham o'quvchilar har xil fonetik sharoitda tovushlarni talaffuz qilishni kuzatish jarayonida tanishtiriladi.
Bo'g'in.	Bo'g'in murakkab tushuncha bo'lgani uchun boshlang'ich sinflarda uning qoidasi berilmaydi. Dasturga qo'ra, o'quvchilarda so'zni bo'g'inlarga bo'lish

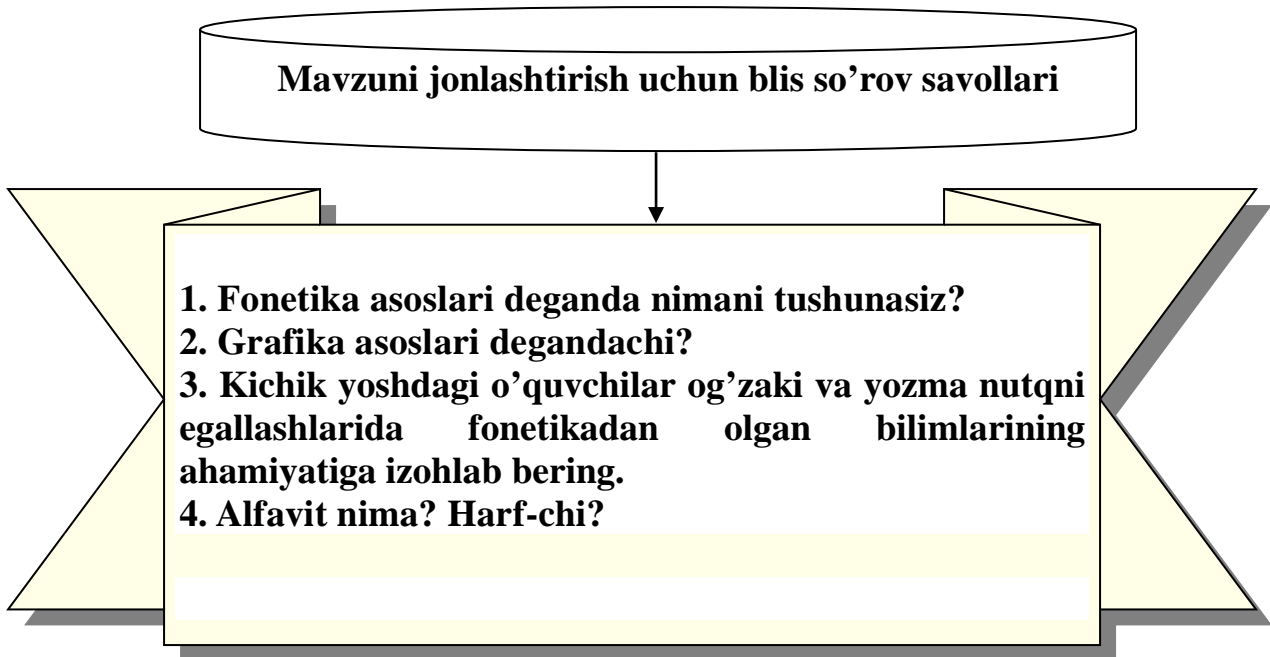
	ko'nikmasini shakllantirish vazifasi talab etiladi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, INSERT usuli, aqliy xujum
O'qitish shakllari	Frontal, qollektiv ish
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditoriya.
Monitoring va baholash	og'zaki savollar, blis-so'rov

“Fonetika va grafika asoslarini o'rganish metodiqasi ” haqida tushuncha berish mavzusining texnologiy xaritasi

<b>Ish bosqich-lari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga Kirish (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 5 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. 1.2 Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. 1.3. Mavzuni jonlashtirish uchun savollar beradi. (1-ilova)	Tinglaydilar.  Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar
2 - bosqich.  Asosiy bo'lim (60 min)	2.1. Birinchi savol yuzasidan mini ma'ruza qiladi. 2.2. Ma'ruza rejasining savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3. Savol yuzasidan ma'lumotlar misollar asosida tushuntirib beriladi. 2.4. FONETIKA haqida tushunchalar aytiladi. 2.5. Bo'g'in haqida tushunchalar aytiladi	Tinglaydilar.  Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar. O'UMga qaraydilar INSERT usulida bajaradilar. UUMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha va iboralarni muhohama qiladilar.

<p>3- bosqich.</p> <p>Yaqunlov chi</p> <p>(10 min)</p>	<p>3.1 Mashg'ulot bo'yicha yaqunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. (2- ilova)</p> <p>3.2.Mavzu bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.</p> <p>3.3.kiyingi mazvu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollar beradi.</p>	<p>Savollar beradilar.</p> <p>O'UMga qaraydilar.</p> <p>O'UMga qaraydilar.</p>
--	---	--

Tayanch iboralar: fonetik bilim, tovush, harf, unli tovush, undosh tovush, jarangli va jarangsiz undoshlar, grafik, malaqa, bo'gin, tekshiruvchi so'z, tekshiriluvchi so'z.

**1-ilova****1. Fonetika bo'limini o'rganishning ahamiyati.**

Kichik yoshdagi o'quvchilar og'zaki va yozma nutqni egallashlarida fonetikadan olgan bilimlarining ahamiyati katta: a) fonetik bilimga asoslangan holda I-sinf o'quvchilari savod o'rganish davrida o'qishni va yozishni bilib oladilar; b) fonetik bilim so'zni to'g'ri talaffuz qilish {tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, urg'uli bo'g'inni ajratish, orfoepiq me'yorga rioya qilishi) asosini tashkil etadi; v) fonetik bilim Morfologik va so'z yasalishiga oid bilimlar bilan birga o'quvchilarda qator orfografik malakalar (jarangsiz va jarangli undoshlarning yozilishi) shakllantirish uchun zamin bo'ladi; g) fonetik bilim gapning ohangiga qo'ra to'g'ri aytish, logiq urg'u va gap qurilishidagi pauzalarga rioya qilish uchun zarur; d) so'zning tovush tomonini bilish uning ma'nosini tushunish [va nutqda ongli qo'llash uchun muhimdir; *hozir* va *hozir*, *atlas* va *atlas* so'zlari manosiidagi farq faqat urg'u orqali ajratiladi. So'zning tovush tomonini tasavvur qilish so'zlarni talaffuzda farqlash, ayrim so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va qo'llash uchun zarur.

O'qituvchi boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha fanlarga oid darslarda so'zni aniq, va to'g'ri talaffuz qilish ustida doimiy ishlab boradi, shu maqsadda ko'pincha so'zning tovush tomondan analiz qilishdan foydalanadi.

Maktab dasturiga muvofiq, boshlang'ich sinf o'quvchilari fonetik-grafikko'nikmalar hosil qiladilar: tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlar, jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar, jufti yo'q jarangli va jufti yo'q jarangsiz undoshlar; so'zni bo'g'inlarga bo'lish, urg'uli bo'g'inni ajratishko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Bolalar maktabga qelgunga qadar ham nutqning tovush qurilishini amaliy o'zlashtiradilar, ammo ular maxsus o'qigunlariga qadar so'zni bo'g'inlarga bo'lishni, so'zdagi tovushlarni izchil talaffuz qilishni bilmaydilar. I- sinf o'quvchilarida so'zni to'g'ri talaffuz qilish, bo'g'inlarga bo'lish, undagi har bir tovushni tartibi bilan aniq aytishko'nikmasini shakllantirish ustida maqsadga muvofiq, ishlash, o'z navbatida, analiz, sintez, taqqoslash, guruhlash kabi aqliy mashqlarni bilib olishga, shuningdeq, tovushlarning tabiati, so'z tarkibida bir-biriga ta'siri kabi ayrim elementar bilimlarni o'zlashtirishga imqon beradi.

I- sinfda fonetika va grafikani o'rganishga katta o'rin beriladi, chunki o'quvchilar o'qish va yozish! jarayonini shu sinfda egallaydilar. Bu bilimlar keyin gi sinflarda, asosan, mustahhamlanadi, taqomillashtiriladi.

## **2.Tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtirish.**

Tovush murakkab tushuncha bo'lgani uchun boshlang'ich sinflarda unga ta'rif berilmaydi. Shunga qaramay, bolalarda tovush haqida to'g'ri ilmiy tasavvur amaliy mashqlar yordamida hosil qilinadi. Bunda etakchi usul so'zdagi tovushlarning talaffuzi hamda so'zning leksik ma'nosi so'zdagi tovushlarning tarkibiga bog'liqligi ustida kuzatish hisoblanadi. Masalan, *aqa, uqa, ona, ona. ota, qul, gul* kabi bir unli yoki bir undosh bilan farqlanadigan so'zlar har xil leksik ma'noni ifodalaydi.

So'zning tovush tarkibi ustida ishlash savod o'rgatish davridanoq boshlanadi. Bolalar bu davrda talaffuz qilingan yoki eshitilgan so'z tovushlardan tuzilishini bilib oladilar. Ular so'zni tovush tomonidan tahlil qilishga o'rganadilar, ya'ni so'zni bo'g'inlarga bo'ladilar, so'zdagi tovushlarni tartibi bilan aytadilar. Bunda tovush tomondan tahlilni harf tomondan tahlil bilan aralastirmasliqqa alohida ahamiyat beriladi. Masalan, **.qo'l** so'zida **q, o', l** tovushlari, **tindi** so'zida **t,i,n,d,i** tovushlari borligini aytishlari zarur.

So'zning tovush tarkibini to'g'ri tasavvur etish undagi harflarni tushurib qoldirmay yoki o'rnini almashtirmay yozish malaqasini shakllantirish uchun ham, so'zni to'g'ri talaffuz qilish uchun ham katta ahamiyatga ega. Shuning UCHUN savod o'rgatishdan so'ng ham, so'zni tovush tomondan tahlil qilish mashqlari yordamida so'zdagi tovushlar tarkibini aniqlashko'nikmasini taqomillashtirish ustida ishlab borish zarur.

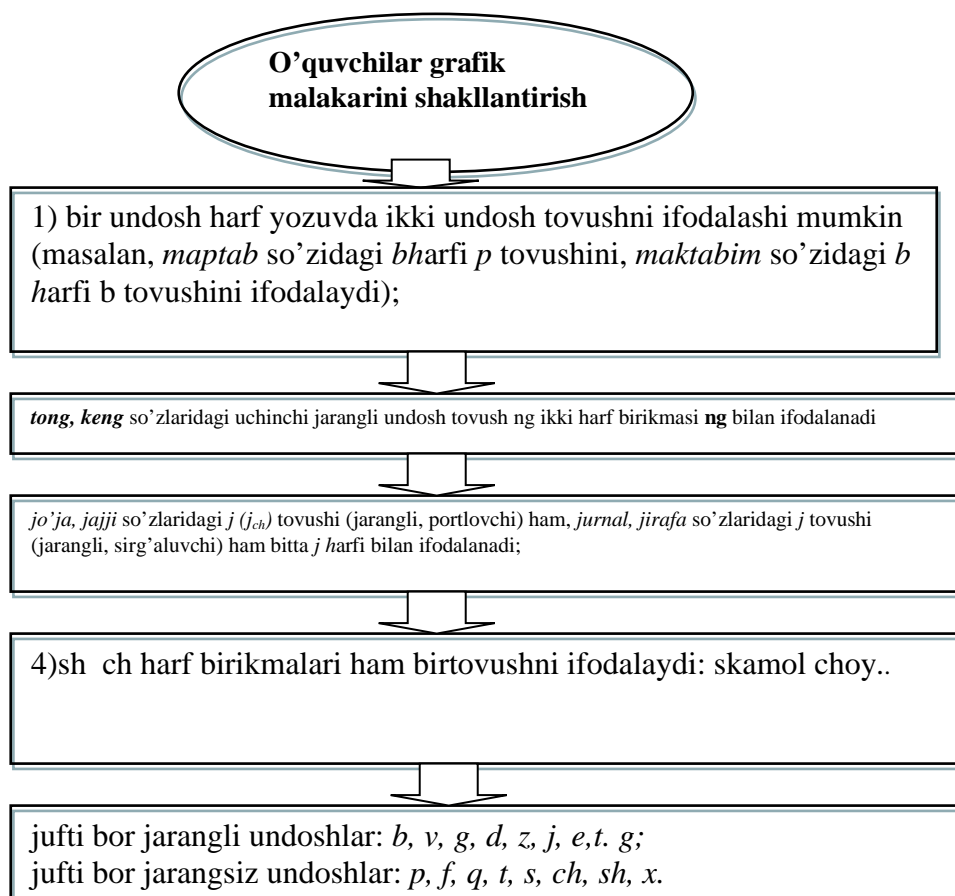
Ma'lumki, nutq tovushlari ikki katta guruhga bo'linadi: unli tovushlar va undosh tovushlar. Buni o'quvchilarga tushuntirishda quyidagi belgiilari hisobga olinadi: 1) talaffuz qilinish usuli (unli tovush talaffuz qilinganda, havo okimi og'iz bo'shlig'idan erqin rashvishda o'tadi, undosh tovush talaffuz qilinganda, havo og'iz bo'shlig'ida to'siqqa uchraydi); 2) ovoz va shovqinning ishtiroqi (unli tovushlar faqat ovozdan iborat, undosh tovushlar talaffuz qilinganda shovqin eshitiladi, ba'zan shovqin va qisman ovoz eshitiladi); 3) bo'g'in hosil qilish xususiyati (unli tovushlar bo'g'in hosil qiladi, undosh tovushlar bo'g'in hosil qilmaydi).

O'quvchilar bu belgilarni yodlab olishlariga yo'l qo'ymasliq, aksincha, 1-sinfdanoq bolalarda tovushni talaffuz qilganda, ovoz yoki shovqin eshitilganda nutq organlarining vaziyatini kuzatish ko'nikmasini o'stirib borish lozim. Bunday kuzatish lar IV sinfda davom ettiriladi va umumlashtiriladi. Tovushlarni o'zlashtirishga bunday yondashish, unli va undosh tovushlarni puxta o'zlashtirishga imqon berishi bilan birga, o'quvchilarning aqliy qobiliyatini o'stirish vazifasini ham bajaradi; xususan, bolalar quzatilgan hodisaning bir necha belgilarini taqqoslashga, umumlashtirishga o'rganadilar.

O'zbek tili yozuvi tovush yozuvi hisoblanadi, chunki tovush yozuivda harflar bilan ifodalanadi. 1- sinf o'quvchilari quyidagilarni bilib olishlari lozim: tovushni talaffuz qilamiz va eshitamiz; harfni qo'ramiz, o'qiymiz va yozamiz; harf—tovushning yozuvda ifodalanadigan belgisi. O'quvchilar ko'pincha tovush bilan harfni aralashtirib, xatoga yo'l qo'yadilar.

### 3. Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar va ularning yozuvda ifodalanishi.

O'quvchilarda grafik malaqani shakllantirish uchun ular quyidagilarni bilishlari zarur: .



Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar. ularning yozuvda ifodalanishi. O'quvchilarga jarangli va jarangsiz undosh undoshlar ham tovushlar talaffuzini

kuzatish ga asoslanib tanishtiriladi. Bunda jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar ajratiladi, kuzatish da o'quuvchilar faol qatnashishi va ularga jufti bor jarangli undosh bilan jarangsiz undoshlarni ajratish qanchaliq **muhim** ekanini yaqqol qo'rsatish uchun faqat bitta undosh tovush bilan farqlanadigan *baqir* — *paqir*, *gul* — *qul*, *dil* — *til*, *zina* — *sina*, *joy*—*choy* kabi so'zlardagi tovushlarni taqqoslash maqsadga muvofiq.. Bunda o'qituvchi o'quvchilar diqqatini *b-p*, *v-f*, *g-q*, *d-t*, *z-s*, *j-ch* tovushlari biri jarangli, ikkinchisi jarangsiz undoshdan iborat tovush juftlarini hosil qilishiga qaratadi, ularning talaffuzidagi farqni amaliy tushuntiradi (jarangli undosh tovushlarda shovqin va qisman ovoz qatnashadi, jarangsiz undoshlarda esa faqat (shovqin eshntiladi); doskaga quyidagicha yozib qo'yadi :

jufti bor jarangli undoshlar: *b, v, g, d, z, j, e, t, g*;

jufti bor jarangsiz undoshlar: *p, f, q, t, s, ch, sh, x*.

Jufti yo'q jarangli va jufti yo'q jarangsiz undoshlar bilan ham o'quvchilar har xil fonetik sharoitda tovushlarni talaffuz qilishni kuzatish jarayonida tanishtiriladi. Buning uchun o'quvchilar so'z oxirida yoki unli tovushdan oldin qelgan *qul*, *bilim*, *otam*, *olmos*; *quyon*, *binoy*; *fabriqa*; *tong*, *singal*; *quy*, *qiyiq* kabi so'zlardagi jarangli undoshning talaffuzini taqqoslaydilar va *l, m, n, r, ng, y* jarangli undosh tovushlar talaffuz qilinganda, ovoz va shovqin eshutilishini, ya'ni jarangli undosh tovush ekanini, bo'larning jarangsiz jufti yuligini (jufti yo'q jarangli undosh tovush ekanini) bilib oladilar. Xuddi shunga o'xshash usulda o'quvchilar *q, h* undoshlari talaffuz qilinganda, faqat shovqin eshutilishini, jarangsiz undosh tovush ekanini, jarangli jufti yo'qligini (jufti yo'q jarangsiz undosh tovush ekanini) bilib oladilar. Quzatish natijasi quyidagicha qo'rinishda doskaga yoziladi (yoki qartonda tayyorlangan qo'rsatma qo'satiladi.

jufti yo'q, jarangli undoshlar: *l, m, n, r, ng, y*;

jufti yo'q jarangsiz undoshlar: *q, h*

Bolalar jufti yo'q jarangli undosh tovush so'zning oxirida qelganda ham alfavitdagi xuddi shu harf yozilishini, ya'ni talaffuzi doim yozilishiga mos qelishini bilib olishlari etarli. Jufti bor jarangli undosh tovushlar so'z oxirida qolganda, bunday mosliq bo'lmaydi, ya'ni ko'pincha uning jarangsiz jufti talaffuz qilinadi (*maqtab*, *ozot*, *is* kabi). Bunday so'zlar o'zbeq tilida ko'p bo'lgani uchun I sinfdanoq o'quvchilarni ularning ayrimlari bilan tanishtirish zaruriyati tug'iladi. Dasturga qo'ra, I sinf o'quvchilari *b* va *d* jarangli undoshi so'z oxirida qelganda, uning jarangsiz jufti *p* va *t* talaffuz qilinishi bilan va bunday so'zlarning yozilishini qanday tekshirish bilan tanishtiradi. Ularning talaffuzi va yozilishini tekshirishda fonetikaga asoslaniladi. O'quvchilar fonetik bilimlariga asoslangan holda, jufti bor jarangli undoshlarning yozilishini quyidagicha tushuntiradilar: «*kitob* so'zi oxirida jufti bor undosh tovushni eshityapman, shuning uchun so'zni tekshirish kerak. Shu undoshdan keyin unli tovush eshutiladigan so'z tanlayman: *qitobi*. *kitobi* so'zida *b* tovushi eshityapti, shuning uchun *qitob* so'zida *b* harfini yozaman».

Bunday muhohama yuritish uchun o'quvchilar quyidagi bilim vako'nikmalarni egallashlari kerak:

1. Jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushlarni ajratish.
2. Soʻz oxirida qelgan jufti bor jarangli undosh tovushning jarangsiz jufti eshutilishi, shuning uchun bunday soʻzlarni tekshirish kerakligini bilish.
3. Undosh tovush unli tovushdan oldin qelganda, boshqa tovush bilan almashmasligini bilish. Undosh tovushdan soʻng unli tovush qelgan soʻz tekshiruvchi soʻz boʻla olishini bilish.
4. Teqshiruvchi va tekshiriluvchi soʻzdagi undosh harfni taqqoslash (*qitobi - qitob, maqsadi-maqsad-maqsadga*).

Shunday qilib, oʻquvchilar qanday soʻzlar tekshirishni talab qilishi va uning sababini, qanday soʻzlar tekshiruvchi soʻz hisoblanadi va nima uchunligini bilishlari zarur.

Oʻqituvchi (qanday soʻzlar tekshirishni talab qilishini tushuntirish uchun jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushi boʻlgan soʻzlar ustida kuzatish oʻtqazadi: *maktabim — maktab, Umida — Umid, xat, qop, eg* kabi.

Oʻquvchilar yozilishi talaffuzidan farq qiladigan soʻzlarni va soʻzdagi jarangsiz undosh tovush oʻziga mos harf bilan ifodalanishini taqqoslash bilan soʻzning oxirida jufti bor undosh tovush qelsa, u soʻz tekshirishni talab qilishiga ishonadilar. Ikkinchdan, tekshirishga tayangan holda, yozishga imkoniyat yaratish uchun oʻquvchilar tekshiruvchi soʻzni tekshiriladigan soʻzdan doim oldin yozadilar: *avlodi — avlod, asbobi — asbob*.

#### **4. Boʻgʻin.**

Boʻgʻin murakkab tushuncha boʻlgani uchun boshlangʻich sinflarda uning qoidasi berilmaydi. Dasturga qoʻra, oʻquvchilarda soʻzni boʻgʻinlarga boʻlish koʻnikmasini shakllantirish vazifasi talab etiladi. Oʻquvchilar soʻzni boʻgʻinlarga boʻlishda soʻzda nechta unli boʻlsa, shuncha boʻgʻin boʻladi, degan tushunchaga asoslanadilar. Bu tushunchani ular savod oʻrgatish davridayoq hosil qiladilar. Bolalar yozilgan soʻzdan dastlab unli harfni topadilar, keyin soʻzda nechta unli boʻlsa, uni shuncha qism (boʻgʻin)ga boʻladilar.

I - sinfda oʻquv yilining birinchi yarmida ogʻzaki va yozma tarzda boʻgʻinlarga boʻlish, shuningdeq, oʻqituvchi topshirigʻiga qoʻra, muayyan boʻgʻinli soʻz tanlash mashqlari har quni oʻtqaziladi. Soʻzni boʻgʻinlarga toʻgʻri va tez boʻlish koʻnikmasini hosil qilish I - sinfda oʻtqaziladigan muhim mashqlar qatoriga kiradi. Oʻquvchilar oʻqish va yozish jarayonini egallashda mana shu koʻnikmaga tayanadilar. Oʻzbeq grafikasida boʻgʻin tamoyili etakchi tamoyil hisoblanadi. Oʻquvchi soʻzni toʻgʻri yozish uchun uni avval boʻgʻinlarga boʻladi. Boʻgʻinlardagi tovushlarning oʻzaro bir-biriga taʼsirini aniqlaydi, undosh va unli tovushlarni ifodalash uchun zarur harflardan foydalanadi. Oʻquvchi shunday muhohama yuritadi: «Bayroq» soʻzida ikki boʻgʻin bor. Birinchi boʻgʻinga bay; be, a, ue harflarini, ikkinch boʻgʻinga roq; er, o, qe harflarini yozaman. Oʻquvchi soʻzni boʻgʻinlarga boʻlish, boʻgʻindagi har bir tovushning oʻrnini, tartibini aniq koʻz oldiga qeltirib, boʻgʻinlab aytishkoʻnikmasiga ega boʻlsa, soʻzdagi harflarni tushirib qoldirmay, oʻrnini almashtirmay yoza oladi. Shuning uchun boʻgʻin ustida ishlashga soʻzni boʻgʻinlab qoʻchirib yozish, boʻgʻinlab diqtovqa bilan yozish

(bo'g'inlab izohlab yozish) mashqlarini ham qiritish lozim. Ikkinchdan, so'zni bo'g'inlarga bo'lishko'nikmasi o'quvchilar uchun so'zning oldingi qatorga sig'may qolgan qismini keyin gi qatorga bo'g'inlab to'g'ri qo'chirish uchun zarur. O'quvchilar «So'zlar bir yo'ldan ikkinch yo'lga bo'g'inlab qo'chiriladi» va «Bir harfdan iborat bo'g'inni oldingi yo'lda qoldirib yoki keyin gi yo'lga qo'chirib bo'lmaydi» degan asosiy bo'g'in qo'chirish qoidalarini I sinfda o'rganadilar. Oddiy tuyulgan birinchi qoida ham so'zni bo'g'inlarga bo'lish, bo'g'in qo'chirish qoidasiga mos keladigan *maktab, Ra'no, singil* kabi so'zlar misolida juda ko'p mashqlar bilan mustahhamlashni talab etadi. Bolalar, ayniqsa, *singil, qo'ngil, tongi* kabi so'zlarni bo'g'inga bo'lishda qiynaladilar, chunki bu so'zlarda bitta jarangli undosh tovush *ng* harf birikmasi bilan ifodalanadi. Bu so'zlarni bo'g'inga bo'lishda bu ikki harf *singlim, qo'ng-lim, tong-gi* so'zlaridagi kabi oldingi bo'g'inda qolishi, yoki *singil, qo'-ngil, to-ngi* so'zlaridagi kabi keyin gi bo'g'inga qo'chirilishi kerak. (Bir tovushni ifodalagan harfni ikkiga bo'lib bo'lmaydi.) kiyingi qoida esa *aqa, ota, oila, mudofaa, mutolaa* kabi so'zlar misolida yanada ko'proq mashq bilan o'rgatish va mustahhamlashni talab etadi. Bu qoidalar keyin gi sinflarda yangi murakkabroq so'zlar misolida mustahhamlab boriladi.

### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. Fonetika asoslari deganda nimani tushunasiz?
2. Grafika asoslari degandachi?
3. Analiz va sintez usullari qanaqa usullar?
4. Induqtiv va diduqtiv usullar-chi?
5. Analiz va sintez usullarini fonetik bilimlarini o'rgatishda qo'llash mumkinmi?
6. Induqtiv va diduqtiv usullarni-chi?.

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Unli va undosh tovushlar deganda nimani bilasiz?
2. Jarangli va jarangsiz tovushlar degandac-hi?
3. Alfavit nima? Harf-chi?
4. Bo'g'in deb nimaga aytiladi?
5. Bo'g'in qaerlarda foydalaniladi?
6. Bo'g'inni o'quvchilarga o'rgatishda induqtiv usuldan foydalanish mumkinmi?

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son .

5. G'apparova T., Shodmonov E., Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T.: O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T.: Sharq. 2005.
9. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
10. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.
11. Qosimova K., Ne'matova A. 2- sinfda ona tili darslari T.: Cho'lpon. 2004.
12. Fo'zailov S., Xudoberganova M., Ona tili . 3- sinf uchun T.: O'qituvchi, 2005

4-Mavzu	GRAMMATIKA VA SO'Z YASALISHIGA OID TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI
---------	---

**(maruza-4 soat)**

### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

<b><i>O'quv soati – 4 soat</i></b>	Talabalar soni: 50 ta
<b><i>O'quv mashg'ulot shakli</i></b>	Axborotli ma'ruza.
<b><i>Ma'ruza rejasi</i></b>	1. Grammatiktushunchalarning mohiyati. Ularni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar. 2. Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayoni.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga grammatik tushunchalarning mohiyati haqida tushuncha berish. Predmetning turli xususiyatlarini ifodalovchi so'zlar bilan tanishtirish, bosqichlar haqidako'nikma va malakalar hosil qilish.	
<b><i>Pedagogiq natijalar:</i></b>	<b><i>O'quv faoliyat natijalari:</i></b>
Grammatik tushunchalarning mohiyati. Ularni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar.	Tushuncha atrof-muhitdagi predmet va hodisalarning muhim belgilari va o'zaro aloqadorligi aks ettirilgan tafakkur formasini tasvirlab ko'rsatadi. Grammatik tushunchalarda ham, boshqa tushunchalar kabi, hodisalarning muhim belgilari umumlashtirilgan holda aks ettiriladi.
Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayoni.	Grammatiktushunchaning bu xususiyatlari tufayli o'quvchilarda tushuncha juda ko'p qiyinchilik bilan shakllanadi. Grammatiktushunchani bilib olish uchun

	mavhum tafakkur ma'lum darajada rivojlangan bo'lishi lozim.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.
O'qitish shaqillari	Frontal, qollektiv usulda.
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

“Grammatika va soʻz yasashga oid tushunchalarni shaqllantirishning metodiq asoslari” haqida tushunchalar berish mavzusining texnologiq xaritasi.

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>Oʻqituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10 minut)	1.1 Oʻquv mashgʻuloti mavzusi, 4 savollarni va oʻquv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2. Aqliy hujum usulida mavzu boʻyicha maʼlum boʻlgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi. (1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy boʻlim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini maʼruza qiladilar. 2.2. Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3. Rejaning uchunchi savoli yuzasidan maʼlumotlar beriladi. 2.4. Rejaning toʻrtinchi savoli yuzasidan maʼlumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar.  Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. OʻUMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.
3- bosqich.. Yaqunlovchi. (10 - minut)	3.1. Mashgʻulat boʻyicha yaqunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu boʻyicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini maʼlum qiladi. 3.2. Mavzuni chuqurroq oʻzlashtirish uchun adabiyotlar roʻyxatini beradi.. 3.3. kiyingi mavzu boʻyicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  OʻUMga qaraydilar.

Tayanch iboralar: Grammatiktushuncha, predmet nomi, belgisi, soni, soʻz oʻzgartiruvchi qoʻshimcha, bosqichlar va belgilar.

### **1. Grammatik tushunchalarning mohiyati. Ularni oʻzlashtirishdagi qiyinchiliklar.**

Boshlangʻich sinflarda morfologiyadan «ot», «sifat», «son» «feʼl», «olmosh tushunchalarini; siqtaksisdan «gap», «ega» «qesim», «ikkinch darajali boʻlak», «uyushiq boʻlak, undalma» tushunchalarini; soʻz yasashidan «oʻzak», «qoʻshimcha», «oʻzakdosh soʻzlar» kabi tushunchalarni shakllantirish ustida ish olib boriladi.

O'qituvchi tushunchalarni shakllantirish jarayonini boshqarish, o'quvchilar aqliy faoliyatini to'g'ri tashkil etish uchun u tushuncha nimaligini, tushunchani bilib olish jarayonining xususiyatlarini, tushunchani o'zlashtirish qanday sharoitda natijaliroq bo'lishi ko'z oldiga aniq, qeltirishi lozim.

Tushuncha atrof-muhitdagi predmet va hodisalarning muhim belgilari va o'zaro aloqadorligi aks ettirilgan tafakkur formasini tasvirlab ko'rsatadi.

Grammatik tushunchalarda ham, boshqa tushunchalar kabi, hodisalarning muhim belgilari umumlashtirilgan holda aks ettiriladi. Til hodisalarining o'ziga xos xususiyati, ya'ni tushunchaning mazmun tomoni grammatik tushunchaning o'ziga xos xususiyatini qeltirib chiqaradi. Til hodisalari, til kategoriyalari boshqa hodisalarga nisbatan juda mavhumligi bilan farqlanadi. Biologiq tushunchalarni shakllantirish da belgilarini kuzatish, sistemaga solish va umumlashtirish mumkin bo'lgan aniq, hodisalar va predmetlar material sifatida asos qilib olinadi. Grammatik tushunchalar esa so'z, so'z birikmasi, gap, morfema, leqsema, fonema va boshqalarning o'ziga xos muhim belgilarini aniqlash va umumlashtirish natijasi hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, kishilar tomonidan yaratilgan grammatik tushunchaga asos bo'lgan dastlabqi materialning o'zi etarli darajada mavhumdir. Demak, grammatik tushunchalar umumlashtirilganlarning yana umumlashtirilgani hisoblanadi.

Grammatik tushunchaning bu xususiyatlari tufayli o'quvchilarda tushuncha juda ko'p qiyinchilik bilan shakllanadi. Grammatik tushunchani bilib olish uchun mavhum tafakkur ma'lum darajada rivojlangan bo'lishi lozim. Mavhum tafakkur ta'lim jarayonida vujudga keladi va maxsus mashqlarni talab qiladi. Bu mashqlar muayyan aqliyko'nikmalarni va lingvistik tasavvur hamda bilimlar qompleqsini shakllantirish ga qaratilgan bo'lishi zarur. Qo'pgina psixolog olimlarning tekshirishlari natijasida aniqlanishicha, tushunchani shakllantirish jarayoni tafakkurga oid analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlashtirish amallarini bilib olish jarayoni ham hisoblanadi. O'quvchilarda tushunchani shakllantirish ning natijasi ularning mavhumlashtirish faoliyatining qaydarajada o'sganligiga bog'liq. Mavhumlashtirishda qiynaladigan o'quvchilar so'zlarni taqqoslay olmaydilar va ularning muhim grammatik belgilariga qo'ra bir gruppaga birlashtira olmaydilar, tushunchani shakllantirish da qiynaladilar va xatoga yo'l qo'yadilar. Masalan, fe'l o'rganilganda o'quvchilar fe'l predmetning haraqatini bildirishini bilib oladilar. *Yurmoq, eqmoq, chopmoq* kabi fe'llarda leksik ma'no grammatik ma'noga mos keladi. Qo'p fe'llarda bunday mosliq bo'lmaydi. Grammatikada predmet haraqati deyilganda, haraqat bilan birga predmetning holati, uning boshqa predmetlarga munosabati, predmet belgisining o'zgarishi kabilar ham tushuniladi: *uxlamoq, o'ylamoq, sevmok, o'smoq, ko'karmoq* va hokazo. Predmet haraqatini bunday keng ma'noda, umumlashtirilgan holda tushunish endigina tilni o'rgana boshlagan o'quvchilarga qiyinlik qiladi, ular haraqatni ko'proq yurish, siljish ma'nosida aniq tasavvur qiladilar. Shuning uchun fe'lni o'rganishning boshlang'ich bosqichida *yotmoq, qasallanmoq, turmoq, qizarmoq* kabi so'zlarni

predmet haraqatini bildiradi deb hisoblamaydilar. Bunday hodisani otni o'rganishda ham uchratish mumkin. Ayrim o'quvchilar *tinchliq*, *qahramonliq*, *qadam* kabi so'zlarni ot turkumiga qiritmaydilar. Tushunchani shakllantirish uchun o'quvchilarda mavhumko'nikmasini o'stirish, ular diqqatini so'zning aniq leksik ma'nosidan grammatik ma'nosiga qaratish va shu guruhdagi so'zlarga oid umumiy, grammatik belgilarni hisobga olgan holda, ularni bir guruhga birlashtirish talab etiladi. Masalan, k i m? yoki n i m a? so'rog'iga javob bo'ladigan barcha so'zlar «ot» turkumiga birlashadi; predmet bildirish, son (birlik va ko'plikda qelish), egalik qo'shimchalari bilan o'zgarish, kelishiklar bilan turlanish bu so'zlar uchun umumiy grammatik belgilar hisoblanadi. Tushunchani shakllantirish da xatoning oldini olish uchun ta'lim berish jarayonida qator metodik talablarga rioya qilinadi.

## **2.Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayoni**

Grammatik tushunchani o'zlashtirish uzoq tushunchani o'zlashtirish davom etadigan va qichiq yoshdagi o'quvchilar uchun ancha murakkab jarayondir. O'qituvchi boshlang'ich sinflarda tushunchani o'zlashtirishga oid ishlarni tashkil etishda o'rganiladigan tushunchaning lingvistik mohiyatini, bilimlarni o'zlashtirish jarayonining psixologiy-didaktik xususiyatlarini, o'quvchilarning nutqiy va aqliy o'sishi bir-birini taqozo etishini, grammatik bilimning nutqdagi rolini asos qilib oladi.

Grammatik tushunchalarda til hodisalarining muhim belgilari umumlashtiriladi. Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayonida o'rganiladigan tushunchaning muhim belgilarini ajratish maqsadida muayyan til materialini analiz qilinadi. Masalan, so'z o'zgartuvchi qo'shimcha uchun ikki muhim belgi harakterli: 1) so'z o'zgartuvchi qo'shimcha — so'zning o'zgaradigan qismi; 2) so'z o'zgartuvchi qo'shimcha sintaktik vazifani bajaradi, ya'ni gapda so'zlarni bog'lash uchun xizmat qiladi. Tushunchani o'zlashtirishga oid ishlarda o'qituvchi muayyan bir tushunchaning muhim belgilarini aniqlab oladi, dasturi talabiga qo'ra shu sinf o'quvchilarini tushunchaning qanday belgilari bilan tanishtirishni, foydalanganda yaxshi natija beradigan leksik materiallarni metodik usul va vositalarni belgilab oladi.

Til materialini analiz qilish jarayonida o'rganiladigan tushunchaning muhim belgilari ajratiladi (tushuncha ustida ishlashning birinchi bosqichi), so'ng belgilar o'rtasidagi bog'lanish topiladi, bir tushunchaning xususiyati sifatida ular orasidagi o'zaro munosabati aniqlanadi, atama beriladi (tushuncha ustida ishlashning ikkinch bosqichi). O'quvchilar o'rganilgan tushuncha mohiyatini anglashlari va bilimlarni nutq tajribasiga tadbiq etishlari uchun tushuncha ta'rifini aniq ifodalash ustida ishlanadi {tushuncha ustida ishlashning uchinchi bosqichi); to'rtinchi bosqichda o'rganilgan kategoriyani bilib olish uchun mashq qilinadi, amaliy vazifani hal qilish maqsadida (fikrni aniq ifodalash, so'zni va gapni to'g'ri yozish uchun) o'quvchilarda tushunchaga asoslanishko'nikmasi shakllantiriladi.

Shunday qilib, tilga oid tushunchalarni shakllantirish jarayoni shartli ravishda to'rt bosqichga bo'linadi:

Birinchi bosqich—tushunchaning muhim belgilarini ajratish maqsadida til materialini tahlil qilish. Bu bosqichda ma'lum so'z va gaplarning leksik ma'nosidan kelib chiqib mavhumlashtirish amalga oshiriladi va shu til hodisasi, til kategoriyasi uchun umumiy hisoblangani ajratiladi. O'quvchilar tahlil qilish va mavhumlashtirish aqliy amalini bilib oladilar.

Ikkinch bosqich — tushunchaning belgilarini umumlashtirish ular orasidagi bog'lanishni aniqlash (tushunchalarning ichki bog'lanishini aniqlash), atamani berish. O'quvchilar taqqoslash va tarkib amalini bilib oladilar.

Uchinchi bosqich — tushuncha ta'rifini ifodalashni tushunish, belgilar mohiyatini va ular orasidagi bog'lanishni aniqlash.

To'rtinchi bosqich — yangi til materiali asosida o'rganilayotgan tushunchani aniqlashtirish. Bilim tajribaga tadbiq etiladigan mashqlar ishlash. O'rganilayotgan tushunchaning ilgari o'zlashtirilgan tushunchalar bilan bog'lanishini aniqlash.

Qo'rsatilgan bosqichlarni «fe'l» grammatik tushunchasini shakllantirish jarayoni misolida qo'rib chiqayliq.

Tushuncha ustida ishlash til materialini tahlil qilish va tushunchaning muhim belgilarini aniqlashdan boshlanadi. Qo'pgina tekshirishlar, agar o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida muayyan vazifani bajarish bilan dastlabqi til materialini o'zlari tuzsalar yoki tanlasalar, ularning analitik faoliyatning samaradorligi ortishini qo'rsatdi. Masalan, o'quvchilar haraqatlarini kuzatish asosida gap tuzadilar. Darsda o'quvchilarni fe'ldan foydalanish va e'tibor bilan yozishga undaydigan qulay nutqiy vaziyat yaratiladi. Eqsqursiya, yaqinda qo'rilgan film, shu darsda qo'rsatilgan diafilmning biror qismi, o'qilgan hiqoya, rasm materiali yuzasidan gaplar tuzish ham mumkin. Gap tuzishda fikrni aniq ifodalaydigan kerakli so'z (fe'l)ni jamoa bo'lib topish imqonini beradigan vaziyat yaratish muhimdir. Masalan, mavzuni o'rganishdan oldin o'quvchilar bahorda tabiatda yuz beradigan o'zgarishlarni quzatadilar.

O'qituvchi: — Bahorda tabiatda qanday o'zgarishlar yuz beradi?

O'quvchilar: — Qunlar isidi.

— O'tlar qo'qardi.

— Daraxtlar kurtak chiqardi.

— Bodom gulladi.

— Shaftoli, o'riqlar gullayapti.

— Olma endi gullaydi.

(O'quvchilar o'qituvchi tavsiya qilgan bir necha gapni izohlab yozadilar.)

O'qituvchi: Narsaning haraqatini ifodalash uchun siz qaysi so'zlardan foydalandingiz? Ularning tagiga ikki to'g'ri chiziq chizing. (O'quvchilar vazifani bajaradilar).

- Haraqatni bildirgan so'zlarga so'roq bering va taqqoslang. (O'quvchilar nima qildi? nima qilyapti? nima qiladi? so'roqlarini beradilar.)

- Endi darslikda fe'l haqida nima deyilganini o'qing.

- Shaxs va narsaning haraqatini bildirgan so'zlar nima deyiladi, qanday so'roqlarga javob bo'ladi?

- *Bodom gulladi. Olma endi gullaydi* gaplarini gap bo'laklariga qo'ra tahlil qiling (O'quvchilar eganing tagiga bir, qesimning tagiga ikki to'g'ri chiziq, ikkinch darajali bo'lak tagiga to'lqinli chiziq chizadilar.)

- *Gulladi, gullaydi* fe'llari gapda qaysi bo'lak vazifasida qeldi. (Qesim.)

- Endi fe'l haqida nimalarni bilib oldingiz? Rejadan foydalanib ayting (umumlashtiring):

1. Fe'l nima? (So'z.) 2. Nimani bildiradi? (Shaxs va narsaning haraqatini.)

3. Qanday so'roqlarga javob bo'ladi? (Nima qildi? nima qilyapti? Nima qiladi?)

4. Qaysi gap bo'lagi vazifasida keladi? (Qesim.)

- kitobdagi qoidada rejaning qaysi punqtlariga javob berilgan? Reja punqtini o'qing va unga javob bering.

O'quvchilar qitobdagi va qo'shimcha mashqlarni ishlaydilar.

- Fe'ldan boshqa yana qanday so'z turkumlarini bilasiz? (Ot, sifat, son.)

- So'zlarni taqqoslang: *gul, gulli, gulladi*. So'z turkumlari (ot, sifat, fe'l) bir-biridan qanday farqlanadi? (Rejadan foydalanib javob beradilar.)

O'quvchilar mustaqil bir necha gap tuzadilar, ayrimlarini yozib, fe'llarning tagiga chizadilar.

Bu dars fragmentida tushuncha bilan tanishtirish jarayonining yuqoridagi to'rt bosqichi qisqa shaklda o'z aksini topgan. Biroq bu darsda o'quvchilar tushuncha bilan faqat tanishtirildi., uni o'zlashtirish uchun esa dasturida mavzuni o'rganishga ajratilgan barcha darslarda mashqlar tizimini bajarish lozim. Mavzuni o'rganish jarayonida "Fe'l" tushunchasi chuqurlashadi va kengayadi, o'quvchilar fe'lning yangi belgilarini o'rganadilar (fe'llarda bo'lishli va bo'lishsizlik, ularning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, fe'l zamonlari). O'quvchilarda fe'llarni shaxs-son, zamon, bo'lishsizlik qo'shimchalari bilan o'zgartirish va fikr bayon etish maqsadiga mos fe'l shakllaridan nutqda to'g'ri foydalanishko'nikmasi shakllantiriladi.

Tushunchani shakllantirish jarayonida so'zning leksik ma'nosi, uning gap tarkibida boshqa so'zlar bilan birga qelgandagi ma'nosi asta-seqin aniqlanib, oydinlashtirib boriladi, og'zaki va yozma nutqda so'zni uslubiy to'g'ri ishlatish ko'nikmasi orta boradi. Buning uchun o'quvchilar so'zning ko'p ma'noliligi, o'z va qo'chma ma'noda ishlatilishi, sinonim va antonim so'zlar bilan elementar tanishtiriladi.

O'rganilgan grammatik belgilarni amalga keng tadbiq etish va ulardan jonli nutqda aloqa maqsadida bevosita foydalanish uchun grammatik tushunchani shakllantirish da o'quvchilarda mavhumlashtirishni va so'zlar uchun xarakterli bo'lgan umumiy grammatik belgilarni sintezlashni o'stirish zarur, shuningdeq, ular SO'ZNING leksik ma'nosini chuqur bilishlariga erishish muhimdir. Bular o'quvchilarning nutqini o'stirish mohiyatini aks ettiradi, yani o'quvchilar nutqda so'zlardan amaliy foydalanishga, so'zning leksik ma'nosini tor tushunishdan chuqurroq tushunishga o'tadilar, so'zning leksik va grammatik ma'nolari bir-biriga ta'sir qilishini tushuna boshlaydilar, natijada nutqda so'zlardan ongli foydalanishga asos yaratiladi.

### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. Grammatik tushuncha nima?
2. Grammatik tushunchaning xususiyatlarini tushuntiring.
3. Grammatik tushunchani o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni sanab bering.
4. Grammatik tushunchani o'zlashtirish bosqichlari.
5. Fan mavzusi misolida grammatik tushunchani o'zlashtirishni qo'rsating.

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Ot mavzusini misollar asosida tushuntiring.
2. Sifat darajalarini o'rgatishni misollar yordamida yoritib bering.
3. Ot so'z turkumining kategoriyalarini izohlang.
4. Grammatik belgilarni bosqichlar asosida o'rgatishni misollar yordamida tushuntirib bering.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>5-Mavzu</b>	<b>TUSHUNCHANING SAMARALI O'ZLASHISHINI TA'MINLAYDIGAN METODIK SHARTLAR</b>
----------------	---

**(maruza-2 soat)**

**1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. O'quvchilar aqliy faoliyatining faolligi.</li> <li>2. O'quvchilarda so'z va gapga lingvistik munosabatni o'stirish ustidagi ishlar.</li> <li>3. Yangi tushunchani ilgari o'rganilgan tushunchalar tizimiga kiritish.</li> <li>4. Tushunchani ko'rgazmali o'rganish.</li> <li>5. Mashqlar asosida o'rganish.</li> </ol>
<p style="text-align: center;"><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi.</i>” Talabalarga aqliy faoliyatning faolligi, lingvistik munosabat, yangi tushuncha, til kategoriyalarining bog'lanishida ko'rgazmali qurollar va mashqlarning o'rnini haqida ma'lumotlar berish vako'nikmalar hosil qilish.</p>	
<i>Pedagogik natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
O'quvchilar aqliy faoliyatining faolligi.	O'quvchilar aqliy faoliyatini faollashtirish. Bilimni o'zlashtirishning natijasi ma'lum darajada o'qitish metodlariga bog'liqdir. Bayon metodi asosan o'quvchilarning eslab qolishiga mo'ljallanadi va ularning bilish faoliyatini faollashtira olmaydi, shuning uchun qutilgan natijani bermaydi.
O'quvchilarda so'z va gapga lingvistik munosabatni o'stirish ustidagi ishlar.	O'quvchilarda so'z va gapga lingvistik munosabat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, mavhum tafakkurni o'stirish jarayonida shakllantiriladi va tilning semantik va grammatik tomonining bir-biriga ta'sirini anglashni bildiradi.
Yangi tushunchani ilgari o'rganilgan tushunchalar tizimiga qiritish	Yangi tushunchani ilgari o'rganilgan tushunchalar tizimiga qiritish tushunchani o'zlashtirish, bilimni nutq tajribasiga tadbiq etishning muhim sharti hisoblanadi.
Tushunchani ko'rgazmali o'rganish.	Tushunchani ko'rgazmali o'rganish. Tushunchani shakllantirish ning turli bosqichida ko'rgazmalilikdan foydalanish katta ahamiyatga ega. Tushuncha belgilari bilan tanishtirishning boshlang'ich bosqichida ko'rgazmalilikdan o'rganiladigan

	hodisaning belgilarini nutqda aniq qo'rsatish maqsadida foydalaniladi.
Mashqlar asosida o'rganish.	Tanlangan matnlar, alohida so'z va gaplarda o'rganilayotgan hodisa aniq va lo'nda berilgan, nutqiy vazifasi va grammatik xususiyati ravshan qo'rsatilgan bo'lishi kerak.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli.. Aqliy hujum.
O'qitish shaqillari	Frontal, qollektiv usulda.
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

“Tushunchaning samarali o'zlashishini ta'minlaydigan metodik shartlar”  
haqida tushuncha berish mavzusining texnologiq xaritasi

<b>Ish Bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10 minut)	1.1. O'quv mashg'uloti mavzusi, 5 savollarga va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2. Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi. (1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar.  Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2. Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3. Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Rejaning beshinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.6. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi	Tinglaydilar.  Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar  O'UMga qaraydilar.  Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.

<p>3- bosqich..  Yaqunlov chi.  (10 - minut)</p>	<p>3.1. Mashg'ulat bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi.</p> <p>3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi..</p> <p>3.3. kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib kelish uchun savollarni beradi</p>	<p>Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.</p>
--	---	---

Tayanch iboralar: Tayanch so'zlar: grammatik tushuncha, suhbat metodi, muammoli metod, induktiv metod, deduktiv metod, analiz-sintez metodi, lingvistik munosabat, qo'rgazmalilik, grammatik mashq.

### 1. O'quvchilar aqliy faoliyatining faolligi.

1. O'quvchilar aqliy faoliyatini faollashtirish. Bilimni o'zlashtirishning natijasi ma'lum darajada o'qitish metodlariga bog'liqdir. Bayon metodi asosan o'quvchilarning eslab qolishiga mo'ljallanadi va ularning bilish faoliyatini faollashtira olmaydi, shuning uchun qutilgan natijani bermaydi. Maktab tajribasini ommalashtirish va olimlar («P. V. Zamkov, Yu.N.Babansqiy, N. P. Streziqozin va boshqalar) ning maxsus tekshirishlari ta'kidlash icha, izlanish metodlari (boshlang'ich sinflarda qisman izlanish metodi) ko'proq samarali hisoblanadi. Grammatik tushunchani shakllantirish da izlanish vaziyati o'qituvchi bergan vazifa va uni jamoa bo'lib bajarish vaqtida yaratiladi. Izlanish vaziyati o'quvchilarni yangilikni bilishga qiziqtiradi va vazifani bajarish usulini mustaqil ravishda ijodiy tanlashga undaydi. Masalan, o'quvchilarni so'z yasovch qo'shimchalar bilan tanishtirishda (2-sinf) o'qituvchi doskaga *gul* — *gulchi*, *g'alla-g'allaqor*, *traqtor* — *traqtorchi*, so'zlarini ikki ustun tarzida yozadi. O'quvchilarga ikki ustun shaklida yozilgan so'zlarni quzating, ma'nolaridagi farqini o'ylab qo'ring, shu so'zlarning ma'nosini farqlashga xizmat qilayotgan qismini toping» topshirig'ini beradi o'tqazilgan muhohamadan so'ng o'quvchilar quyidagicha xulosaga keladilar: *gul* so'zi o'simliqning bir turini, *gulchi* esa gullarni parvarish qiluvchi kishi ma'nosini bildiradi; *g'alla* o'simliq, *g'allaqor* – *g'alla* etishtiruvchi kishi; *traqtor* so'zi qishloq xo'jalik mashinasini, *traqtorchi* esa traqtorda ishlovchi kishi ma'nosini bildiradi. So'zning *-chi*, *-qor* qismi ikki so'zning ma'nosini farqlashga xizmat qiladi; *-chi*, *-qor* alohida qelganda ma'no anglatmaydi, bular qo'shimcha; so'z qo'shilganda ishlovi, shug'ullanuvchi kishi ma'nosini anglatyapti, yangi ma'noli so'z hosil bo'lyapti; *-chi*, *-qor* so'z yasovchi qo'shimcha.

Muhohamali vaziyatni Orfografik mavzu bilan tanishtirish jarayonida ham yaratish mumkin. Masalan, o'qituvchi "Hayvonlarga qo'Yilgan nomning bosh harf bilan yozilishi" mavzusini tushuntirish uchun o'quvchilarga " Kim qanday uy hayvonlarini boqadi? Ularga o'zingiz nom qo'yganmisiz? Qanday nom qo'ygansiz?" savollarini beradi. O'quvchilar tartib bilan o'zlari boqayotgan

hayvonlari va unga qo'ygan nomlarini aytadilar (mushuq – Mosh, quchuq – Qoplon, sigir – Targ'il, ot – Saman kabi); o'qituvchi ikki ustun shaklida doskaga yozib boradi. O'qituvchi «Iqqi ustun shaklida yozilgan so'zlarni o'qing, ularni taqqoslang. Ularning yozilishida qanday farq bor? Nima uchun? Isbotlang» topshirig'ini beradi. Bu savol-topshiriqlar xarakteri bolalarni o'ylashga, izlanishga majbur qiladi. Ular birinchi ustundagi so'zlar qichiq harf bilan, ikkinch ustundagilar esa katta (bosh) harf bilan yozilganini aytadilar, ammo nima uchun shunday yozilganini isbotlashga ularning bilimlari etishmaydi. Shunday qilib, muammoli vaziyat yaratiladi. O'quvchilar yangi materialni o'rganish zarurligini sezadilar. Bu metoddan eng muhimi muammoli vaziyat yaratish, til, hodisalarini tahlil qilish, o'zaro taqqoslash omillarini bajarish bilan bolalarning bilish faoliyatini faollashtirish hisoblanadi. Suhbat — muhohama jarayonida muammoni o'qituvchi rahbarligida o'quvchilarning o'zlari hal qilishlari yoki o'qituvchi tomonidan hal qilinishi mumkin.

Muhohamaning borishi bilimlar asosida topshiriqlarni faol bajarishni, faol aqliy faoliyatni talab qiladi.

## **II. O'quvchilarda so'z va gapga lingvistik munosabatni o'stirish ustida maqsadga yo'naltirilgan ishlar.**

O'quvchilarda so'z va gapga lingvistik munosabat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, mavhum tafakkurni o'stirish jarayonida shakllantiriladi va tilning semantik va grammatik tomonining bir-biriga ta'sirini anglashni bildiradi.

O'quvchilar tilni ularda til birliklariga, xususan, ularning asosiylari bo'lgan so'z, morfema, so'z birikmasi, gapga lingvistik munosabatni parallel shakllantirish bilan birga ongli o'zlashtiradilar. So'zga lingvistik munosabat so'zni tovush-harf tomonidan tahlil qilib, uning tovush va grafiq tomoni o'rtasidagi bog'lanishini aniqlash, so'zni morfemik tahlil qilish va so'zga leksik ma'no berishda morfemaning rolini tushunish; so'zni grammatik tahlil qilish va shu so'zning muayyan so'z turkumiga oid ekani bilan uning grammatik belgilari o'zaro bog'liqligini tushunishko'nikmasining shakllanishiga qarab o'sib boradi.

Lingvistik munosabat o'quvchilarda asta-seqin shakllantirib boriladi, ularda bilish, tushunib olish saviyasi ham har xil bo'lishi mumkin. Masalan, II sinf o'quvchilari gapdagi so'z birikmalarini topadilar, ammo u so'z birikmasidagi so'zlar o'zaro qanday, ya'ni nimalar yordamida bog'langanini tushuntira olmaydilar. III sinf o'quvchilari gapdagi so'z birikmasini topadilar va so'z birikmasi tarkibidagi so'zlar o'zaro so'z o'zgartuvchi qo'shimchalar (kelishik, shaxs-son qo'shimchalari) yoki ohang yordamida bog'langanini tushuntiradilar, ya'ni bog'lanish grammatik vositalar bilan ifodalanishini ko'rsatadilar. Bu so'z birikmasi tarkibidagi so'zlarning bog'lanish mohiyatini elementar darajada tushunish bo'lib, uni yuqori sinflarda chuqurroq (so'z birikmasi tarkibidagi so'zlarning bog'lanish turlari, bosh va ergash so'zning xususiyatlarini) tushunadilar.

O'qituvchi o'quvchilarda so'zga, so'z birikmasi va gapga lingvistik munosabatni ta'lim jarayonida maqsadga muvofiq o'stirib boradi, xususan, o'rganiladigan kategoriyani o'quvchi tushunib olishiga g'amxo'rliq qiladi.

### **III. Yangi tushunchani ilgari o'rganilgan tushunchalar tizimiga kiritish.**

Yangi tushunchani ilgari o'rganilgan tushunchalar tizimiga qiritish tushunchani o'zlashtirish, bilimni nutq tajribasiga tadbiq etishning muhim sharti hisoblanadi. Tushunchalar orasida bog'lanishni vujudga qeltirish, amalga oshirish o'quvchilar o'zbeq tilidan egallaydigan bilimlar tizimiga hamda tildan ongli foydalanishga poydevor bo'ladi. Tushunchalar orasidagi bog'lanishni bilib olish amaliy (grammatik, Orfografik, nutqiy) vazifalarni hal qilishda nazariy bilimlarni ko'pq' tadbiq etishga imqon beradi.

Tushunchalar orasidagi bog'lanishni aniqlamay, ularni bilimlar tizimiga qiritmay turib o'quvchilar tilni ongli o'zlashtira olmaydilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtiradigan asosiy bog'lanish yo'llari:

So'zga beriladigan Morfologik so'roqlar va ularning grammatik belgilari (kim?, nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'z shaxs va narsani bildiradi —> birlik va ko'plikda qo'llanadi —> egalik bilan o'zgaradi —> kelishiklar bilan turlanadi; qanday?, qanaqa? so'rog'iga javob bo'lgan so'z shaxs va narsaning belgisini bildiradi —> o'zgarmaydi; necha?, nechanchi? so'rog'iga javob bo'lgan so'z shaxs va narsaning soni va tartibini bildiradi —> asosan, o'zgarmaydi; nima qildi? nima qilyapti?, nima qiladi? so'rog'iga javob bo'lgan so'z predmet haraqatini bildiradi —> bo'lishli va bo'lishsiz shaklda qo'llanadi —> shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanadi —> o'tgan, hozirgi va qelasi zamonni ko'rsatadi);

so'z turkumi — gap bo'lagi (ot gapda ega yoki ikkinch darajali bo'lak, sifat — ikkinch darajali bo'lak, son — asosan, ikkinch darajali bo'lak, fe'l — qesim vazifasida keladi);

bosh kelishikdagi ot — ega, boshqa kelishiklardagi otlar — ikkinch darajali bo'lak;

kishlik olmoshlari—fe'llarda shaxs (agar fe'l *men* yoki *biz* olmoshlari bilan qo'llansa, I shaxs, *sen* yoki *siz* olmoshlari bilan qo'llansa, II shaxs ifodalanadi);

umumiy o'zak va o'zakdosh so'zlarning ma'nosidagi umumiyliq (o'zakning umumiyligi o'zakdosh so'zlarning ma'nosidagi o'xshashliqqa sabab bo'ladi);

so'zning leksik ma'nosi va uning morfemik tarkibi (so'zning morfemik tarkibi o'zgarsa, ko'proq; uning leksik ma'nosi o'zgaradi:

*gul* — *gulchi*, *guldori*, *gulla* kabi

Ayrim til kategoriyalari bog'lanishining mohiyati yangi til kategoriyasini o'rganish jarayonida ochildi, shuningdeq, bir yoki bir necha til kategoriyasi o'rganilgandan keyin oydinlashadi. Masalan, so'zning leksik ma'nosi va uning morfemik tarkibi so'zning ma'noli qismlarini o'rganish jarayonida bir yo'la muhohama qilinadi, chunki u yoki bu morfemaning rolini boshqacha yo'l bilan tushuntirib bo'lmaydi; o'qituvchi so'z tarkibini o'zgartiradi va shu bilan

bog'liq holda so'z ma'nosini o'zgarishini ko'rsatadi, bu o'zgarish so'zning qaysi qismi (so'z yasovchi qo'shimcha) hisobiga hosil bo'lganini tushuntiradi: *ishchi - ishla — ishchan; paxtaqor — paxtazor*.

Fe'llarning shaxs-son bilan tuslanishi kishlik olmoshlari o'rganilgandan so'ng, fe'lda shaxs kishlik olmoshlarining uch shaxsni qo'rsatishi bilan bog'lab o'rganiladi.

Maktabda grammatik materialni o'rganish amaliy yo'nalishga ega bo'lgani va birinchi navbatda, o'quvchilarning nutqiy va aqliy rivojlanishiga xizmat qilgani uchun, bir til kategoriyasining boshqasiga tobeligini va bir-birini taqozo qilishini tushunish bilan birga, o'quvchilarning bu haqdagi bilimlaridan amaliy vazifalarni hal qilishda, ya'ni so'zlarni yozish, gap tuzish, so'zni tahlil qilishda foydalanishga o'rgatish ham muhimdir. O'qituvchi, tilni o'rgatish vazifalarini hisobga olib, doimo o'quvchilarning nutqiy tajrbasiga suyanadi va til kategoriyalarining bog'liqligi haqidagi bilimlarni tajribaga tadbiq etish jarayoniga yo'naltiradi. Bilim komponentlari o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash bilimni tajribaga, o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqiga tadbiq etish imqonini beradi.

Ona tilini o'rganish jarayonida bilimlarning izchilligi qanday ta'minlanadi? Avvalo, maktab dasturi lingvistik materialni o'rganishda yangi o'rganiladigan, materialning ilgari o'rganilganlar bilan ilmiy asoslangan bog'lanishini aniqlashga imqon beradigan izchilliqni ko'zda tutadi. O'qituvchi bu bog'lanishning mohiyatini metodik jihatdan aniq ko'z oldiga qeltirishi zarur. O'zaro bog'liq bo'lgan til hodisalarini qetma-qet va parallel o'rganish mumkin. Bularning qaysi biridan foydalanish ma'qulroq degan masala ko'proq materialning lingvistik mohiyatidan kelib chiqib hal qilinadi. Masalan, kishlik olmoshlari fe'ldan oldin o'rganiladi, bu fe'lning shaxs-son bilan tuslanishini kishlik olmoshlariga bog'lab o'rganish imqonini beradi. O'qituvchi yangi o'rganiladigan materialni ilgari o'rganilganlar bilan bog'laydi. Buning uchun til tushunchalarini taqqoslaydi va bir-biriga qarama-qarshi qo'yadi. Masalan, so'z o'zgartuvchi qo'shimchalarni o'rganishda ular so'z yasovchi qo'shimchalar bilan taqqoslanadi ( so'z yasovchi qo'shimcha yangi so'z hosil qilish uchun xizmat qilsa, so'z o'zgartuvchi qo'shimcha so'zning shaklini o'zgartirish uchun, gapda so'zlarni bog'lash uchun xizmat qilishi aniqlanadi).

#### **IV. Tushunchani ko'rgazmali o'rganish.**

Tushunchani ko'rgazmali o'rganish. Tushunchani shakllantirish ning turli bosqichida ko'rgazmalilikdan foydalanish katta ahamiyatga ega. Tushuncha belgilari bilan tanishtirishning boshlang'ich bosqichida ko'rgazmalilikdan o'rganiladigan hodisannng belgilarini nutqda aniq qo'rsatish maqsadida foydalaniladi. Til tushunchalarini shakllantirish da foydalaniladigan ko'rgazmali vositalarning o'ziga xos xususiyati o'rganiladigan obeqt hisoblangan so'z, so'z birikmasi, gap, gap bo'lagi va boshqalarga mos bo'ladi. Shunday ekan, ko'rgazmali vositalarga jadval, sxema, biror predmet, uning rasmi bilan bir qatorda til materialning o'zi ham kiradi. Tanlangan matnlar, alohida so'z va gaplarda o'rganilayotgan hodisa aniq va lo'nda

berilgan, nutqiy vazifasi va grammatik xususiyati ravshan qo'rsatilgan bo'lishi kerak. Bu ichki qo'rgazmalilik o'quvchilarga tushuncha belgilarini mavhumlashtirish, o'rganilayotgan hodisani biror tomondan o'xshashi bo'lgan boshqa hodisalar orasidan topish imqonini beradi. Masalan, o'zakdosh so'zlarni o'rganishda tarkibida bir necha o'zakdosh so'z bo'lgan matndan foydalanish maqsadga muvofiq: 1. *Maktabimiz hovlisida katta gulzor bor. Unga har xil gul eqilgan. Gullarni gulchi o'quvchilar parvarish qiladilar.* 2. *Rahimning otasi zavodda ishlaydi. U ilg'or ishchi. Rahimning o'zi — ishchan bola.* Bu ikki matnda uchtadai o'zakdosh so'z bo'lib, ularning ikki muhim belgisi (bir xil umumiy qismga egaligi va ma'nolaridagi o'xshashliqni hisobga olgan holda, o'zakdosh so'zlar yuzasidan umumlashtirish imqonini beradi. Bundan tashqari, o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida o'zakdosh so'zni shu so'zlarning bir formasi bo'lgan so'z (*gullarni*) bilan taqqoslab, o'zakdosh so'zlar bilan so'z formasi o'rtasidagi farq haqida elementar tushunchaga ega bo'ladilar.

Tushunchaning mohiyatini ochishga qaratilgan vazifalarning o'zi o'quvchilarni ularni bajarishga undashi, majbur etishi lozim. Bu bilan tushuncha qo'rgazmaliligi ta'minlanadi. Masalan, gapning uyushiq bo'laklari tushunchasining mohiyatini ochishda ikki-uch gapdan bitta gap tuzish vazifasini berish maqsadga muvofiq. (*Bahorda biz qaldirg'ochlarni quvonib qutib olamiz. Bahorda biz maynalarni quvonib qutib olamiz. Bahorda biz chug'urchuqlarni quvonib qutib olamiz.— Bahorda biz qaldirg'ochlarni, maynalarni, chug'urchuqlarni quvonib qutib olamiz.*) Gaplar gap bo'laklari jihatidan tahlil qilinadi; o'quvchilar uchala gapda taqrorlangan so'zlarni aytadilar; bunday hollarda kishilar uch gap o'rniga bitta gapdan foydalanishlarini tushunadilar. Shunday qilib, ular uch gapdan bitta gap tuzadilar, uni gap bo'laklariga qo'ra tahlil qiladilar, sxemasini tuzadilar. Bu vazifalarni bajarish bilan o'quvchilar qo'rgazmali xulosa chiqaradilar, bir qesimga bir necha ikkinch darajali bo'lak bog'lanishi va ular bir xil so'roqqa (n i m a l a r n i?) javob bo'lishi mumkin; bir bo'lakqa qarashli va bir xil so'roqqa javob bo'lgan bunday so'zlar gapning uyushiq bo'laklari deyiladi. Yuqorida keltirilgan misollarda foydalanilgan qo'rgazmalilik o'rganilayotgan til hodisalarining belgilarini ajratishga qaratilgan, ya'ni qo'rgazmalilikdan tushunchani ta'riflashdan oldin foydalanilgan.

Darsda foydalanish uchun qo'rgazma material tanlashda o'qituvchi qo'yilgan maqsadga qo'ra o'quvchilar nimani bilib olishlarini aniq ko'z oldiga qeltirishi kerak. Bir qo'rgazma materialdan turli maqsadlarda foydalanish mumkin. Masalan, predmet yoki uning rasmidan so'zning leksik ma'nosini tushuntirishda ham, grammatik tushunchani shakllantirish da ham foydalanish mumkin. Masalan, o'quvchilarni sifatning nutqdagi ahamiyati bilan tanishtirish uchun o'qituvchi berilgan predmetni tasvirlash, uning belgilarini aytish vazifasini topshiradi. O'quvchilar har qanday predmetni tasvirlash uchun o'z nutqlarida sifatlardan foydalanadilar. Bu — tabiiy. O'qituvchi «Predmetni tasvirlashda siz qaysi so'zlardan foydalandingiz? Nima maqsadda?» kabi savollar berib, bolalar diqqatini o'rganiladigan grammatik tushunchaning (bu

o'rinda sifatning) belgilariga qaratadi. (O'quvchilar predmetni tasvirlash uchun qaysi sifatlardan bir predmetni boshqasidan ajratish maqsadida foydalanganliqlarini aytadilar.) Bu misolda qo'rgazmali material nutqda grammatik tushuncha (sifat) ning rolini kuzatish maqsadida foydalanganliqlarini va o'quvchilar qonqret materialdan umumlashtirishga o'tdilar.

Tushunchani shakllantirish uchun jadval va sxemalardan keng foydalaniladi. Bu qo'rgazmalardan ko'proq, tushuncha belgilari ajratilgandan so'ng, mavhumlashgan belgilari umumlashtirish, ular o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash maqsadida foydalaniladi.

Shunday qilib, grammatik tushunchani o'zlashtirishga yordam beradigan **Isosii???** metodik shartlar o'quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirish, ularni yangi bilim olish uchun qiziqtirish, o'quvchilarning nutqiy tajribasiga tayanish, bilimlarning tizimliliigi, o'quvchilarda til birliklariga lingvistik munosabatni shakllantirish ustida maqsadga muvofiq ishlash hisoblanadi.

### **V.Grammatik va so'z yasashga doir mashqlar**

Maktabda tildan nazariy bilimni o'rganishdan maqsad fikrni og'zaki va yozma tarzda grammatik to'g'ri va uslubiy aniq ifodalash uchun undan ongli foydalanish hisoblanadi. Biroq nazariy bilimni amalda qo'llashni esa maqsadga muvofiq va muntazam o'rgatib borish talab etiladi.

Mashqlar tizimi tushunchani o'zlashtirish bosqichiga va uning xususiyatiga mos ravishda mashq turini tanlash, uning murakkablasha borishini va o'quvchilar mustaqilligi o'sib borishini hisobga olgan holda, mashqlarni bajarish izchilligini aniqlashni ko'zda tutadi. Bu sistema mashqlarning o'zaro bog'lanishiga asoslangan.

Mashq turlari. Grammatik mashqlar turli asosga qo'ra tasnif qilinadi, shuning uchun mashqning har xil turi hosil bo'ladi. Agar bilimni shakllantirish xarakteri asosga olinsa, grammatik mashqlar ikki katta guruhga bo'linadi.

1) Morfologik mashqlar (bunga leksik- Morfologik mashqlar ham kiradi);  
2) sintaktik mashqlar. Agar o'quvchilar faoliyatining xarakterli, ya'ni mashq jarayonida o'quvchilar bajaradigan aqliy omillar xarakteri asos qilib olinsa, mashqlar analitik, sintetik taqqoslashga, gruppalashga, umumlashtirishga oid mashqlarga bo'linadi.

Mashqning o'ziga xos xususiyatlarini aniqroq belgilash uchun yuqoridagi ikki asos hisobga olinadi. Masalan, mashqning vazifasi aralash berilgan so'zlardan gap tuzishni va gap bo'laklarini ajratishni talab etsa, bu mashq bilimni shakllantirish turiga qo'ra — sintaktik mashq, faoliyat xarakteriga qo'ra sintetik-analitik mashq, hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda sof Morfologik yoki sof sintaktik mashq juda ham qo'llanadi, shuning uchun ham vazifaning etakchi tomoni hisobga olinadi. Masalan, mashqni mazmunga mos otni qo'yish, qaysi kelishik ekanini qo'rsatish talab etilsa, bu leksik- Morfologik mashqdir. O'quvchi otning qaysi kelishikda ekanini aniqlash uchun u bog'langan so'z (fe'l yoki ot) ni aniqlashi ( so'z

birikmasini ajratishi) talab etiladi, shunga qo'ra bu mashq sintaktik mashq hisoblanadi.

Grammatik tahlil analitik mashqqa kiradi. Grammatik tahlil so'z turkumiga qo'ra ( Morfologik) tahlilni, gap bo'laklariga qo'ra (sintaktik ) tahlilni o'z ichiga oladi.

Gap bo'laklariga qo'ra tahlil o'quvchilar o'zlashtirgan sintaktik bilimlarning me'yoriga qarab chuqurlashib boradi.

Amaldagi dasturga qo'ra, I-sinf o'quvchilari «ega» va «qesim» terminlaridan foydalanmaydilar, ammo ular gapning bosh bo'laklarini amaliy ravishda topishko'nikmasiga ega bo'ladilar, ya'ni gap kim yoki nima haqida aytilganini bildirgan so'z (ega)ni, u haqda nima deyilganini anglatgan so'z(qesim)ni topadilar. Masalan, *Bolalar olmalarni terdilar* gapini tahlil qilishda o'quvchilar shunday fikr yuritadilar: «Gap bolalar haqida aytilgan. Kimlar?— *bolalar* ( so'zning tagiga bitta to'g'ri chiziq chizadilar). *Bolalar* — nima qildilar?— *terdilar*(so'zning tagiga ikki to'g'ri chiziq chizadilar). *Bolalar- terdilar* — gapning asosiy qismi nimalarni? (terdilar) — *olmalarni*».

II sinfda I sinfdagideq muhohama qilinadi, faqat mazmuni chuqurlashtiriladi. Misol uchun II sinf o'quvchisi *Oppoq paxtalar qiyg'os ochildi* gapini quyidagicha tahlil qiladi: Gap paxtalar haqida aytilgan. N i m a l a r?—*paxtalar* — ega (tagiga bir chiziq, chizadi). Paxtalar haqida nima deyilgan? *Ochildi* — n i m a q i l d i?—qesim (tagiga ikki to'g'ri chiziq chizadi). Q a n d a y? (ochildi)— *qiyg'os* — ikkinch darajali bo'lak, qesimni izohlayapti (tagiga to'lqinli chiziq chizadi). Qanday? (paxtalar) — *oppoq* (paxtalar) ikkinch darajali bo'lak, egani izohlayapti. *Paxtalar ochildi*—gapning asosi. *Oppoq paxtalar va qiyg'os ochildi* — so'z birikmasi.

III-IV sinfda sintaktik tahlil sifat jihatidan o'zgarmaydi, ammo so'z birikmasini ajratishga ahamiyat beriladi.

Morfologik tahlilning mohiyati so'zning qaysi so'z turkumi ekani, gapda qanday grammatik formada qelganida ifodalanadi.

To'liq Morfologik tahlilda o'quvchi so'z turkumining o'zi o'rgangan belgilarini aytadi. Masalan, 1 sinf o'quvchisi shu so'z qanday savolga javob bo'lishini va nimani bildirishini aytadi shaxs, narsa belgisi, haraqati).

III sinfda so'z turkumlari o'tilgach, Morfologik tahlil quyidagi tartibda o'tqaziladi:

Ot: 1. So'z turkumi. 2. So'rog'i. 3. Birlik yoki ko'plikda.

Sifat: 1. So'z turkumi. 2. So'rog'i. 3. Qaysi ot bilan bog'langan.

Fe'l. 1. So'z turkumi. 2. So'rog'i. 3. Bo'lishli? yoki bo'lishsiz.

Og'zaqi tahlil namunasi: *Mevali daraxtlar gulladi*. *Mevali* — sifat, qanday — *mevali*; *daraxtlar* oti bilan bog'langan: *mevali daraxtlar*; *daraxtlar* - ot, nimalar? — *daraxtlar*, ko'plikda; *gulladi* — fe'l, n i m a q i l d i?- *gulladi*, bo'lishli.

IV sinfda o'rganilgan mavzularni hisobga olib, Morfologik tahlil bir oz to'ldiriladi va quyidagi tartibda o'tqaziladi:

Ot: 1. Soʻz turkumi. 2. Bosh kelishik shakli. 3. Birlik yoki koʻplikda. 4. Egalik (qoʻshimchasi, shaxs-soni.

5. Kelishik.

Sifat. 1. Soʻz turkumi. 2. Soʻrogʻi. 3. Qaysi ot bilan bogʻlangan.

Son: 1. Soʻz turkumi. 2. Soʻrogʻi. 3. Qaysi ot bilan bogʻlangan.

Olmosh: Kishlik olmoshi: 1. Soʻz turkumi. 2. Soʻrogʻi. 3. Shaxs-soni.

4. Kelishik. Feʼl. 1. Soʻz turkumi. 2. Soʻrogʻi. 3. Boʻlishli yoki boʻlishsiz. 4. Shaxs-soni. 5. Zamoni.

Oʻquvchilar tahlil tartibini bilib olishlari uchun oʻqituvchi bu tartibga rioya qilib, soʻzga xarakteristika berishning qulayligini tushuntiradi.

Soʻz turkumiga qoʻra tahlil ogʻzaki va yozma tarzda oʻtqaziladi, uni mustaqil mashq sifatida topshirish ham mumkin. Toʻliq boʻlmagan Morfologik tahlildan xilma-xil grammatik vazifalarni bajarish maqsadida yangi mavzu bilan tanishtirish bosqichida ham, uni mustahhamlash bosqichida ham foydalaniladi.

Morfologik tahlilning vazifasi hozirgi oʻzbeq tilida soʻz qanday maʼnoli qismlardan tuzilganini aniqlashdir. Morfologik tahlil III sinfdan boshlanadi. Bu sinfdan oʻquvchilarga oʻzakdosh soʻzlar, oʻzak, oʻzakdosh soʻzlarning umumiy qismi ekani, soʻz yasovchi qoʻshimchalar va soʻz oʻzgartuvchi (forma yasovchi) qoʻshimchalar haqida elementar maʼlumot beriladi.

Soʻz tarkibiga qoʻra tahlil quyidagicha oʻtqazilishi mumkin:

1. Soʻzga soʻroq berish va u nimani anglatishini bilish.

2. Oʻzakni aniqlash. Buning uchun soʻzga oʻzakdosh soʻzlar tanlash. Oʻzakdosh soʻzlarni taqqoslash va umumiy qismi (oʻzak)ni aniqlash.

3. Soʻz yasovchi qoʻshimchani aniqlash. Bu yangi soʻz yasash uchun xizmat qilishini aytish.

4. Soʻz oʻzgartuvchi (forma yasovchi) qoʻshimchani aniqlash. Bu soʻzni boshqa soʻz bilan bogʻlash uchun xizmat qilishini aytish.

III sinfdan «Soʻzning tarkibi» mavzusi toʻliq, oʻrganilgach, *gulzor* soʻzini soʻz tarkibiga qoʻra ogʻzaki tahlil qilish tartibi:

I. Qaysi soʻz turkumi ekanini bilaman *Gulzor* soʻzi nima? soʻrogʻiga javob boʻladi, narsani bildiradi, bu – ot.

2. Oʻzakni aniqlayman. Buning uchun oʻzakdosh soʻzlar tanlayman: *gulzor, gulli, gulsiz, gulla*. Ularni solishtirib, umumiy qismini topaman — *gul*. Bu — oʻzak. (Ustiga belgisini qoʻyaman: *gulzor*.)

3. Soʻz yasovchi qoʻshimchani aniqlayman, *gulzor* soʻzi *gul* soʻziga *-zor* soʻz yasovchi qoʻshimchasini qoʻshish bilan yasalgan. ( belgisini qoʻyaman: *gulzor*.)

4. Bu soʻzda soʻz oʻzgartuvchi qoʻshimcha yoʻq.

Soʻz tarkibiga qoʻra tahlildan soʻng shunday qoʻrinish hosil boʻladi: *gulzor*.

III sinfdan *paxtaqorga* soʻzini soʻz tarkibiga qoʻra ogʻzaki tahlil qilish tartibi:

1. *Paxtaqorga* — ot.

2. O'zakni aniqlayman. Buning uchun o'zakkdosh so'zlar tanlayman: *paxtaqor, paxtazor*. Solishtiraman. Umumiy qism — *paxta*. Bu — o'zak. (Belgilayman: *paxtaqorga*).

3. So'z yasovchi qo'shimchani aniqlayman: *paxtaqor* so'zi *paxta* so'ziga *-qor* so'z yasovchi qo'shimchasini qo'shish bilan yasalgan. (Belgilayman: *paxtaqorga*.)

4. So'z o'zgartuvchi (forma yasovchi) qo'shimchalarni aniqlayman: *-ga* — so'z o'zgartuvchi qo'shimcha, kelishik qo'shimchasi (belgilayman: *paxtaqorga*.)

III sinfdan *ishladim* so'zini so'z tarkibiga qo'ra og'zaki tahlil tartibi:

1. *Ishladim* — fe'l.

2. O'zakni aniqlayman. O'zakkdosh so'zlar tanlayman: *ishla, ishli, ishsiz, ishchan*. Solishtiraman. Umumiy qism—*ish*. *Ish* — o'zak.

3. So'z yasovchi qo'shimchani aniqlayman: *ishla* fe'li *ish* so'ziga *-la* qo'shimchasini qo'shish bilan yasalgan. *-la* — fe'l yasovchi qo'shimcha.

4. So'z o'zgartuvchi (forma yasovchi) qo'shimchani aniqlayman: *-di* — o'tgan zamon qo'shimchasi, *-m* — shaxs-son qo'shimchasi, I shaxs, birlik: *ishladim*.

So'z tarkibiga qo'ra tahlildan mustaqil mashq sifatida foydalanish ham mumkin. So'zni Morfologik tahlil qilish uning leksik ma'nosini tushunishda, morfemalarni to'g'ri yozishda o'quvchilarga yordam beradigan muhim vositadir.

Boshlang'ich sinflarda grammatik va morfemik tahlil bilan birga, so'zni tovush-harf tomonidan tahlil qilishdan ham foydalaniladi. Bu tahlilning vazifasi so'zda tovushlarning tartibini, ularning xarakterli xususiyatlarini, tovushlar va harflar o'rtasidagi munosabatni aniqlash hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda tovush-harf tomonidan tahlil tartibi:

1. So'zda nechta bo'g'in bor, nechanchi bo'g'in urg'uli?

2. So'zda nechta tovush va nechta harf bor? (Tovush soni harf sonidan ham yoki ko'p bo'lsa, sababini aytish.)

3. Unli tovush nechta? Undosh tovush-chi?

4. Har bir tovushni xarakterlash. Tovush so'zda qaysi harf bilan ifodalangan?

*Yelqan* so'zini tahlil qilishga misol:

1. So'zda ikki bo'g'in bor. Ikkinch bo'g'in — urg'uli: *el-qan*.

2. So'zda oltita tovush, oltita harf bor.

3. So'zda ikki unli tovush, to'rt undosh tovush bor.

4. *y* — undosh, jarangli

*e* — unli tovush, *e* harfi bilan ifodalangan

*l* — undosh tovush, jarangli, yozuvda *el* harfi bilan ifodalangan.

*q* — undosh tovush, jarangsiz, *qa* harfi bilan ifodalangan. *a* — unli tovush, *a* harfi bilan ifodalangan.

*n* — undosh tovush, jarangli, *en* harfi bilan ifodalangan.

Tovush-harf tomonidan to'liq bo'lmagan tahlildan so'zning yozilishini tushuntirishda ham, orfoepiq to'g'ri talaffuzni o'rgatish maqsadida ham foydalaniladi. Masalan, *maktab* so'zi oxirida *b* undoshi *p* tarzida talaffuz qilinadi, jufti bor undosh, tekshiramiz: *matabim* — *maktab*, *be* harfi yoziladi.

### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. Grammatik tushunchani qulayroq shakllantirish ga qanday shartlar yordam beradi?
2. Grammatik tushunchani o'rgatish jarayonida o'qituvchi qanday qilib o'quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtiradi?
3. Grammatik materialni o'rganishning har xil bosqichida darslik bilan ishlaysiz. Aniq misollar qeltiring.
4. Grammatik, leksik va so'z yasalishiga oid mashqlarni ayting.
5. Ona tilini o'rganish jarayonida bilimda izchilliq qanday ta'minlanadi?

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Grammatik tushuncha nima? Uning o'ziga xos xususiyatini ayting.
2. Dastur asosida II va III sinflarda qanday tushunchalarni shakllantirish ustida ishlashingizni izohlang.
3. Kichik yoshdagi o'quvchilar lingvistik tushunchalarni shakllarni o'rganishda qanday qiyinchiliklarga duch keladilar? Buning sababi nima?
4. O'quvchilarda lingvistik tushunchalarni shakllantirish jarayonini izohlang. Har qaysi bosqichdagi ishning mazmuni va maqsadini ayting.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .:Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

### *Savol va topshiriqlar*

1. Grammatik tushuncha nima? Uning o'ziga xos xususiyatini ayting.
2. Dastur asosida II va III sinflarda qanday tushunchalarni shakllantirish ustida ishlashingizni izohlang.
3. Kichik yoshdagi o'quvchilar lingvistik tushunchalarni o'rganishda qanday qiyinchiliklarga duch keladilar? Buning sababi nima?
4. O'quvchilarda lingvistik tushunchalarni shakllantirish jarayonini izohlang. Har qaysi bosqichdagi ishning mazmuni va maqsadini ayting.
5. O'quvchilarga yangi grammatik tushunchani o'rgatish darsining fragmentini ishlab bering.
6. Grammatik tushunchani qulayroq shakllantirish ga qanday shartlar yordam beradi?
7. Grammatik tushunchani o'rgatish jarayonida o'qituvchi qanday qilib o'quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtiradi?
8. Grammatik materialni o'rganishning har xil bosqichida darslik bilan ishlaysiz? Aniq misollar qeltiring.
9. Grammatik, leksik va so'z yasalishiga oid mashqlarni ayting.
10. Ona tilini o'rganish jarayonida bilimda izchilliq qanday ta'minlanadi.

<b>6-Mavzu</b>	<b>Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi so'zning morfemik tarqibi va so'z yasalishi ustida ishlashning ahamiyati va vazifalari.</b>
----------------	--

(maruza-4 soat)

#### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

<i>O'quv soati – 4 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. So'zning morfemik tarkibi. So'z yasalishi ustida ishlashning ahamiyati va vazifalari.</li> <li>2. So'zning morfemik tarkibini o'rganish tizimi.</li> <li>3. O'zakni o'rganishning xususiyatlari.</li> </ol>
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga so'zning morfemik tarkibi va so'z yasovchi qo'shimchalarning o'rni, vazifasi, ahamiyati haqidagi bilimlarni o'rgatish. So'z yasalishi va so'z tarkibi haqidagi bilimlar bilan qurollantirish vako'nikmalar hosil qilish.	
<i>Pedagogiq natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
So'zning morfemik	So'zning leksik ma'nosini aniqlash

tarkibi. So'z yasalishi ustida ishlashning ahamiyati va vazifalari.	maqsadida uni morfemalarga ajratish til haqidagi fanda o'zining nazariy asosiga ega. Morfema —so'zning eng kichik, bo'linmaydigan ma'noli qismi.
So'zning morfemik tarkibini o'rganish tizimi.	Morfema ikki turga bo'linadi: 1. O'zak morfema — so'zda albatta qatnashadigan va leksik ma'no anglatadigan morfema; 2. Affiksial morfema mustaqil holda leksik ma'no anglatmay, so'zning leksik va grammatik ma'nolarining shakllanishi uchun xizmat qiladigan morfemadir.
O'zakni o'rganishning xususiyatlari.	Tilda juda ko'p so'zlar shaxs va narsaning nomi hisoblanadi. Shuning uchun o'quvchilar bilan nega shaxs yoki narsa shunday nomlanganini aniqlashdan asta-seqin tildagi bir so'z bilan ikkinch so'z o'rtasidagi bog'lanishni aniqlashga o'tish mumkin.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	<b>Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, B/BX/B usuli. Aqliy hujum.</b>
O'qitish shaqillari	<b>Frontal, kollektiv usulda.</b>
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditoriya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi so'zning morfemik tarkibi va so'z yasalishi ustida ishlashning ahamiyati va vazifalari haqida tushuncha berish mavzusining texnologiy xaritasi.**

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi,6-savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. 1.2 B/BX/B usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarga aniqliq qiritish.(1- ilova ). 1.3Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. 1.4. Mavzuni jonlantirish uchun savollarni beradi. (2-ilova).	Tinglaydilar..  Jadval bilan ishlaydilar.  Savollarga javob beradilar.
2 – bosqich. Asosiy bo'lim. (60- minut).	2.1.Savol yuzasidan mini ma'ruza qiladi. 2.2.Ma'ruza rejasibibg 2-6 savollarga tushunchalar aytiladi. 2.3. Savollar yuzasidan ma'lumotlar beriladi. 2.4. So'zning morfemik tarkibining murakkablashuviga oid tushunchchalarga oydinliq qiritiqadi va yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar.  Tindlaydilar.Savollarga javob beradilar. O'UM qaraydilar Har bir tayanch tushuncha va iboralarni muhohama qiladilar.
3- bosqich. Yaqunlovchi bosqich.( 10 – minut)	3.1. Mashg'ulot bo'yicha yaqunlovchi xuloslar qiladilar. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzu bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha taerlanib qelish uchun savollar beradi.	Savollar beradilar.  O'UM qaraydilar.  O'UM qaraydilar.

*Tayanch iboralar:* o'zak, so'z yasovchi qo'shimcha, so'z o'zgartiruvchi qo'shimcha, so'zning morfemik tarkibi, o'zakdosh so'z, negiz.



**Mavzuni jonlashtirish uchun blis so'rov savollari**

1. Maktabda so'zning morfemik tarkibi va so'z yasashini o'rganishga nima uchun katta ahamiyat berilyapti?
2. I-V sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish tizimi mohiyatini oching.
3. Siz o'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarning muhim belgilari bilan qanday tanishtirasiz? Bu tushunchani shakllantirishga qanday shartlar yordam beradi?
4. So'z yasovchi qo'shimchani tilimizdagi ahamiyatini o'zlashtirishda o'quvchilarga qanday yordam beriladi?

### **1. So'zning morfemik tarkibi. So'z yasashi ustida ishlashning ahamiyati va vazifalari.**

So'zning leksik ma'nosini aniqlash maqsadida uni morfemalarga ajratish til haqidagi fanda o'zining nazariy asosiga ega.

Morfema —so'zning eng kichik, bo'linmaydigan ma'noli qismi.

Morfema ikki turga bo'linadi: 1. O'zak morfema — so'zda albatta qatnashadigan va leksik ma'no anglatadigan morfema; 2. Affiksial morfema mustaqil holda leksik ma'no anglatmay, so'zning leksik va grammatik ma'nolarining shakllanishi uchun xizmat qiladigan morfemadir. Masalan, *gullarni, gulla* so'zlaridagi *gul* — o'zak morfema, *-lar, -ni, -la* affiksial morfemadir.

Affikslar (qo'shimchalar) ikki turga bo'linadi: 1. so'z yasovchi affiqslar. Bu affiqslar so'zning leksik ma'no-sini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Masalan, *bog'bon, paxtaqor, paxtazor, ishchi* so'zlaridagi *-bon, -qor, -zor, -chi* so'z yasovchi affiqslardir. 2. F o r m a y a s o v c h i a f f i q s l a r. Bu affiqslar so'zlarning grammatik formalarini shakllantirib, turli grammatik ma'nolarni ifodalaydi. Masalan, *maktablarimizni* so'zida *-lar, -imiz, -ni* forma yasovchi affiqslar bo'lib, *-lar* ko'plik ma'nosini, *-imiz* egalikning I shaxs ko'plik ma'nosini, *-ni* tushum kelishigi ma'nosini ifodalaydi

Morfemalarning qo'shilishi bir-biriga ta'sir qiladi, bundan tashqari, ko'pgina o'zak va so'z yasovchi qo'shimchalar ko'p ma'noli. Shunga qaramay, ko'p so'zlarning leksik ma'nosini uning morfemik tarkibiga qarab aniqlash qiyin, bu maqsadda so'zni morfemalarga ajratishdan foydalanishga to'g'ri keladi

### **2. So'zning morfemik tarkibini o'rganish tizimi.**

O'quvchilar so'zning morfemik tarkibini va so'z yasashini o'rganishlariga qarab, so'zni morfemalarga ajratishdan ongli foydalana boshlaydilar. Ular yasama so'zlarning leksik ma'nosini so'zlarning semantik o'xshashligiga qarab bilib oladilar.

So'zlarning morfemik tarkibi ustida ishlashning ahamiyati va shunga mos ravishda o'qituvchining vazifalariga quyidagilar kiradi:

So'zning morfemik tarkibi ustida ishlash bilan o'quvchilar so'zning leksik ma'nosini aniqlashning asosiy usullaridan birini bilib oladilar. Bunda o'qituvchining vazifasi bolalar so'zlarning leksik ma'nosi va morfemik tarkibi bir-biriga bog'liqligini bilib olishi uchun eng qulay sharoit yaratish, shu asosda ularning lug'atiga aniqliq qiritishga maqsadga muvofiq rahbarlik qilish hisoblanadi.

So'z yasalishi haqidagi elementar bilim ham o'quvchilarning tilimizning yangi so'zlar bilan boyishining asosiy manbaini tushunishlari uchun muhimdir. Yangi so'z tilda mavjud bo'lgan morfemalardan, ma'lum usul va modellar asosida vujudga keladi (yasaladi). So'z yasalishini kuzatish o'quvchilarda so'zga faol munosabatni shakllantirishga ijobiy ta'sir etadi, tilning rivojlanish qonuniyatlarini tushunishga olib keladi.

So'z yasalishi asoslari bilan tanishish o'quvchilar lug'atini atrof-muhit haqidagi bilimlar bilan boyitishga imkon beradi. Predmet, jarayon, voqea-hodisalar haqidagi tushunchalar so'z bilan ifodalanadi. So'zlar o'rtasidagi ma'no va tuzilish jihatidan bog'lanishni belgilash o'zaro munosabatda bo'lgan tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishga tayanadi (masalan, *traqtor* va *traqtorchi* so'zlari o'zaro munosabatda bo'lgan tushunchalar, shu tufayli ma'no va tuzilishiga qo'ra bog'langan). O'quvchilar so'zlarning ma'no va tuzilishiga qo'ra o'zaro munosabatini haqiqatan bilsalar, atrof-muhitda mavjud bo'lgan predmetlar, jarayonlar, voqealar o'rtasidagi bog'lanishni chuqur tasavvur etadilar, biladilar.

So'zda morfemaning ahamiyatini anglash, shuningdek, affiqslarning semantik ma'nosini bilish o'quvchilarda nutqning aniq shakllanishiga ta'sir etadi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilar so'zning leksik ma'nosini tushunibgina qolmay, qonteqstda aniq affiqsli so'zlardan ongli foydalanishlarini oshirish hisoblanadi.

So'zning morfemik tarkibini o'rganish Orfografik malakalarni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Morfologiy prinsip o'zbek orfografiyasining etakchi prinsipi bo'lib, bunga binoan so'zlar va ularning tarkibiy qismi (o'zak va affiqslar) asliga muvofiq yoziladi.

**B i r i n c h i b o s q i c h** — so'z yasalishini o'rganishga tayyorgarlik bosqichi. Bu bosqichning vazifasi — o'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarning ma'no va tuzilishiga ko'ra bog'lanishini tushunishga tayyorlash. Bunday vazifaning quyilishiga sabab, birinchidan, so'zning ma'no va tuzilishi jihatidan bog'lanishini tushunish, o'zining lingvistik mohiyatiga qo'ra, bir xil o'zakli so'zlarni va so'z yasalishini o'zlashtirishga asos hisoblanadi. Haqiqatan ham, yasalgan va yasashga asos bo'lgan so'zlar bir-biri bilan ma'no va tuzilishi jihatidan bog'lanadi: *traqtor* — *traqtorchi*, *paxta* — *paxtaqor*. Ikkinchidan, o'quvchilar bir xil o'zakli so'zlarni va morfemalarni o'rganishda qiyinchiliklarga duch keladilar: ular bir xil o'zakli so'zlarning ma'nolaridagi umumiylikni tushunishda qiynaladilar, chunki ularda mavhum tafakkur hali etarli

rivojlanmagan bo'ladi; o'zak, so'z yasovchi va forma yasovchi qo'shimchalarning vazifalarini o'zlashtirishda ularga bir xil o'zakli so'zlarning ma'no tuzilishi jihatidan o'xshashligi va farqini aniqlash anchagina qiyinlik qiladi. Shuning uchun so'zning morfemik tarkibini maxsus o'rganishdan oldin uning ma'no va tarkibiga qo'ra yaqinligi kuzatiladi.

I-sinfda kuzatish o'rganiladigan materialning mazmuni va ayrim so'zlarning ma'nosini, yozilishini tushuntirish bilan uzviy bog'lanadi. I-sinfda k i m ?, nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarni o'rganish jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning - «Nima uchun u yoki bu predmet shunday nomlangan?» savoliga birgalikda javob topishi ularni bir xil o'zakli so'zlar o'rtasidagi munosabatni tushunishga tayyorlashda anchagina mos va qiziqarli usul hisoblanadi. Bu savolga javob topish bilan o'quvchilar «Nega so'zlar o'zakdosh hisoblanadi?», «Bir so'zdan boshqa so'z qanday hosil bo'ldi?» savollariga javob berishga tayyorlanadilar.

Tilda juda ko'p so'zlar shaxs va narsaning nomi hisoblanadi. Shuning uchun o'quvchilar bilan nega shaxs yoki narsa shunday nomlanganini aniqlashdan asta-seqin tildagi bir so'z bilan ikkinch so'z o'rtasidagi bog'lanishni aniqlashga o'tish mumkin. Masalan, nega kishilar paxta ko'p eqilgan joyni paxtazor (*paxta—paxtazor*), daraxt ko'p eqilgan joyni daraxtzor (*daraxt — daraxtzor*) deb nomlashgan? Nega kishilar bir uyni g'ishtli (*g'isht — g'ishtli*), boshqasini sinchli deyishadi? O'quvchilar predmet yoki predmet belgisining nomlanish sababini aniqlashdan so'zlarning ma'nosi va tarkibidagi umumiyliqni topishga o'rganadilar. Bularning hammasi o'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarning yasalishi mohiyatini tushunishga tayyorlay-di; ular bir so'z boshqa so'zdan o'zaro ma'no jihatdan bog'lanishi asosida yasalishini, o'z navbatida, shu so'z bilan nomlangan tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishga asoslanishini tushuna boshlaydilar. O'quvchilar so'zning yangi so'z hosil qilishga yordam beradigan qismini bilib olgan sari ularda so'z yasalishi haqidagi tasavvur chuqurlasha boradi.

I k k i n c h i b o s q i c h — bir xil o'zakli so'zlarning xususiyatlari va barcha morfemalarning mohiyati bilan tanishtirish. Bu bosqichning asosiy o'quv vazifasi- so'zlarning ma'noli qismlari sifatida o'zak, so'z yasovchi va forma yasovchi qo'shimchalar bilan tanishtirish; «o'zakdosh so'zlar» tushunchasini shakllantirish ; bir xil o'zakli so'zlarda o'zakning bir xil yozilishini kuzatish hisoblanadi.

«O'zakdosh so'zlar» tushunchasini shakllantirish ularning ikki muhim belgisini, ya'ni mazmuniy umumiyliqni (ma'nosida qandaydir umumiylik borligini) va tuzilishiga qo'ra umumiyliqni (umumiy o'zak mavjudligini) o'zlashtirish bilan bog'lanadn. Shuning uchun bu belgilarni o'quvchilar o'zlashtirishiga ta'lim jarayonida sharoit yaratish lozim. Bu o'quvchilarda bir xil o'zakli so'zlarning leksik ma'nolari bilan morfemik tarkibi o'rtasidagi bog'lanishni aniqlashko'nikmasini rivojlantiradi. Masalan, o'quvchilar *gul*, *gulzor*, *gulli* (chit), *gulladi* so'zlarini taqqoslaydilar, bu to'rt so'z ma'nosiga

qo'ra o'xshashligini va bir xil umumiy qismga ega ekanini, shuning uchun bularni bitta o'zakdosh so'zlar guruhiga qiritish mumkinligini aniqlaydilar.

Bir xil o'zakli so'zlarning ma'nolaridagi umumiylik o'zakning umumiyliqi tufayli vujudga keladi, ularni bir guruhga birlashtiradi; qo'shimchalar esa so'zning ma'nosiga o'ziga xos ma'no qo'shadi; ularni bir-biridan farqlaydi. Bir xil o'zakli so'zlar ustida bunday ishlash usuli o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, ular diqqatini so'zning umumiyliqqa asoslangan aniq belgilariga jalb qilish imqonini beradi. Masalan, o'qituvchi qombayn rasmini ko'rsatadi va «Qombaynni boshqaradigan kishi nima deb nomlanadi?» savolini beradi. Javob doskaga yoziladi: *qombayn* — *qombaynchi*. Tushunchalarni taqqoslab quyidagi aniq til materialini yaratish imqonini beradi, uni tahlil qilish jarayonida bir xil o'zakli so'zlarning xususiyatlari haqida xulosa chiqariladi. Avval so'zlarni ma'no va tarkibiga qo'ra taqqoslash asosida «o'zakdosh so'zlar» atamasi beriladi, keyin o'zakdosh so'zlarning umumiy qismi o'zak deyilishi, o'zakdosh so'zlarni, boshqacha qilib, bir xil o'zakli so'zlar deb nomlanishi ham tushuntiriladi.

O'quvchilarda bir xil o'zakli so'zlarni ikki muhim belgisiga qo'ra aniqlashko'nikmasini o'stirish uchun o'zakdosh so'zlar yaqin ma'noli — sinonim so'zlar bilan, shakli o'xshash bo'lgan omonim so'zlar bilan taqqoslanadi. Masalan, o'quvchilar *baxtli* — *baxtsiz* o'zakdosh so'zlar bilan *baxtli* — *saodatli* sinonim so'zlarni taqqoslab, o'zakdosh so'zlar ham, sinonim so'zlar ham yaqin ma'no bildirishini (o'xshash tomonini), o'zakdosh so'zlarda umumiy (*baxt*) mavjud bo'lib, sinonim so'zlarda bunday umumiy qism yo'qligini (farqli tomonini) aniqlaydilar, ular bog' — bog'bon o'zakdosh so'zlar bilan bog' — *bog'ich* so'zlarini taqqoslab, quyidagi xulosaga keladilar: bog' — *bog'bon* o'zakdosh so'zlar hisoblanadi, chunki bular yaqin ma'noli va umumiy qismi bor; *bog'* — *bog'ich* so'zlari o'zaklarining shakli tomonidagina o'xshaydi, ammo butunlay boshqa ma'noni bildiradi. Bunday mashqlar o'quvchilarni o'zakdosh so'zlarni yaqin ma'noli sinonim so'zlardan, shakli o'xshash bo'lgan omonim so'zlardan farqlashga o'rgatadi.

Bir xil o'zakli so'zlar turli so'z turkumiga oid bo'ladi. Shuning uchun bir xil o'zakli so'zlarni o'rganishning bu bosqichida o'quvchilar diqqati o'zakdosh so'zlar shaxs, narsa, uning haraqati va belgisini bildirishiga qaratiladi. Shu maqsadda turli so'z turkumiga oid bir xil o'zakli so'zlar mavjud bo'lgan matnni tahlil qilib, o'zakdosh so'zlarni aniqlash, shuningdeq, k i m?, n i m a?, q a n d a y ?, n i m a q i l a d i? so'roqlariga javob bo'ladigan bir xil o'zakli so'zlar tanlash mashqlaridan foydalanish yaxshi natija beradi. Bunda so'zlarni ma'nosi va tarkibiga qo'ra taqqoslab, o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash shart. O'quvchilar u yoki bu so'z nima uchun o'zakdosh ekanini isbotlaganlarida, ularning ikki muhim belgisini aytsinlar. Masalan, *gul*, *gulladi*, *gulli*, *guldor*, *gulzor* o'zakdosh so'zlar hisoblanadi, chunki bo'larda umumiy qism — *gul* mavjud, bu so'zlar yaqin ma'noni bildiriyapti.

Bir xil o'zakli so'zlarni o'rganish jarayonida o'quvchilar o'zakning har vaqt bir xil yozilishini quzatadilar. Bunday kuzatish o'zakda jufti bor jarangli va jarangsnz undoshlar bo'lgan so'zlarni anglab to'g'ri yozishga asos bo'ladi.

Bir xil o'zakli so'zlar bilan tanishish jarayonida o'quvchilarda so'zning ma'noli qismi bo'lgan morfemalar (o'zak, so'z yasovchi, forma yasovchilar) haqida boshlang'ich tasavvur hosil bo'ladi. Buning uchun so'z yasashga oid vazifa topshirish maqsadga muvofiq. Bu vazifani bajarishda o'quvchilar morfemalardan foydalanib bir xil o'zakli so'zlar guruhini hosil qiladilar va morfemalarning roli haqida tasavvur hosil qiladilar. Masalan, o'qituvchi *paxta* so'zini yozish va unga *paxta* ko'p eqilgan joyni bildiradigan o'zakdosh so'z tanlashni topshiradi. O'quvchilar *paxta*, *paxtazor* so'zlarini yozadilar. *Paxtazor* so'zini hosil qilish uchun *-zor* qismi qo'shilgani aniqlanadi. O'qituvchi «Paxta etishtirish bilan shug'ullanadigan kishini nima deb nomlaymiz?» savolini beradi. O'quvchilar *paxtaqorso'*zini aytadilar; bu so'z *paxta* so'ziiga *-qor* qismini qo'shish bilan hosil qilingani (yasalgani) aniqlanadi. So'zlardagi *-zor*, *-qor* qismlarining ahamiyatini taqqoslash asosida boshlang'ich bilimlar umumlashtiriladi, *so'z yasovchi qo'shimcha* atamasi beriladi.

Forma yasovchi qo'shimcha bilan elementar tanishtirish uchun *bulbul* va *bulbullar* so'zlarini ma'no va shakli tomonidan taqqoslash topshiriladi. Suhbat asosida o'quvchilar ma'noning o'zgarmaganini, shakli o'zgarganini (*-lar* qo'shilganini) aniqlaydilar.

Ta'limning bu bosqichida o'quvchilarning morfema haqidagi bilimlari etarli emas, ularni bu tushunchalar bilan amaliy mashqlarni bajarish jarayonida endigina tanishtirilyapti. Shuning uchun o'qituvchi tarkibi va yasalish usuli o'quvchilarning yosh xususiyatiga mos bo'lgan so'zlarni tanlaydi, bu so'zlarni tahlil va targ'ib qilishni boshqaradi, so'zlarning leksik ma'nosi bilan morfemik tarkibi o'rtasidagi bog'lanishni o'quvchilar bilib olishlariga doimiy g'amxo'rliq qiladi.

U c h i n c h i b o s q i c h — o'zak, so'z yasovchi va forma yasovchi qo'shimchalarning xususiyatlari va tildagi ahamiyatini o'rganish metodikasi. Bu bosqichning o'quv vazifasiga «o'zak», «so'z yasovchi qo'shimcha», «forma yasovchi qo'shimcha»<sup>1</sup> tushunchalarini shakllantirish, so'zning leksik ma'nosi bilan morfemik tarkibi o'rtasidagi bog'lanish haqidagi tasavvurlarni o'stirish, o'zakda jufti bor jarangli va jarangsiz undoshli so'zlarni to'g'ri yozish malaqasini shakllantirish, nutqda so'z yasovchi qo'shimchasi bor so'zlarni ongli ishlatishko'nikmasini o'stirish kiradi.

Bu bosqichning vazifasi bir-biri bilan ma'lum bog'lanishda hal qilinadi. Masalan, so'zda har bir morfemaning ahamiyatini o'zlashtirish asosida o'quvchilar so'zning leksik ma'nosi bilan uning morfemik tarkibi o'rtasidagi bog'lanishni bilib oladilar. Barcha vazifalar bilan jips bog'liq holda, so'zlarning morfemik tarkibini hisobga olib, ulardan nutqda mumkin qadar aniq va ongli foydalanish vazifasi ham bajariladi.

### **3.O'zakni o'rganishning xususiyatlari.**

«O'zak» tushunchasini shakllantirish da o'quvchilar o'zak o'zakdosh so'zlarning umumiy qismi ekani va u barcha bir xil o'zakli so'zlarning ma'nosidagi umumiyliqni o'z ichiga olishi bilan tanishtiriladi.

O'zakdosh so'zlarni tahlil qilish bilan o'quvchilar so'zning qaysi qismi shu so'zlardan o'zakdosh so'zlar hosil qilayotganini tushuntirishga (bunda ular o'zakni ajratadilar), qaysi qismi har xil ma'noli so'zlar hosil qilayotganini tushuntirishga (bunda ular so'z yasovchi qo'shimchalarni ajratadilar) o'rgatiladi. Bunday vazifalarni to'g'ri bajarish natijasida bolalar o'zak na so'z yasovchi qo'shimchani so'zning leksik ma'nosini hosil qilayotganini rolini elementar tarzda bo'lsa ham - tushunadilar, shuningdeq, o'zak o'zakdosh so'zlarga asos bo'ladigan qism ekanini bilib oladilar.

O'zak ustida ishlash bu bilan tugamaydi, balki boshqa morfemalarni maxsus o'rganishga ajratilgan darslar mazmuni bilan va keyin roq so'z turkumlari o'rganilganda, so'z yasashga doir mashqlar bilan ham o'zviy bog'lanadi.

So'z yasovchi qo'shimchalar ustida ishlash. Bu morfemani o'rganishning asosiy vazifasi o'quvchilarni so'zda so'z yasovchi qo'shimchani ahamiyati bilan tanishtirish va shu asosda so'z yasovchi qo'shimchali so'zdan o'z nutqida ongli foydalanishko'nikmasini o'stirish hisoblanadi. O'quvchilar so'z yasovchi qo'shimcha yordamida yangi leksik ma'noli so'z yasash mumkinligini tushunishi muhim ahamiyatga ega.

So'z yasovchi qo'shimchalar ustida ishlash ba'zi so'z yasovchi qo'shimchani ma'nosini va yasama so'zning grammatik belgilarini aniqlash bilan birga olib boriladi. So'z yasovchi qo'shimchani ma'nosini tushuntirish uning so'z yasashdagi ahamiyatini o'quvchilar anglashiga imqon beradi, ularning diqqat-e'tibori so'z yasovchi qo'shimcha yordamida yangi leksik ma'noli so'z yasashiga qaratiladi: (masalan: *ish* — *ishchi*, *ishli*, *ishchan shila*). Yasalgan so'z qaysi so'z turkumiga qirishini aniqlash so'z yasovchi qo'shimcha yordamida har xil so'z turkumiga oid so'zlar yasash mumkinligi haqidagi tasavvurni chuqurlashtiradi.

So'z yasovchi qo'shimchani ongli o'zlashtirish uchun quyidagi mashqlar guruhidan foydalanish yaxshi natija beradi:

Birinchi guruh mashqlarga har xil so'z yasovchi qo'shimcha qo'shish bilab hosil bo'lgan bir xil o'zakli so'zlarning ma'no jihatdan farqini qiyoslashga oid vazifalar kiradi. Masalan, *gul* so'zidai *-chi*, *-zor* so'z yasovchi qo'shimchalari bilan yangi so'z yasang. Hosil bo'lgan so'zlarni ma'nosi va tarkibiga qo'ra qiyoslang. Ularda nima o'xshash? So'zning qaysi qismi ularni ma'nosiga qo'ra farqlayapti? Yangi so'zlarni qatnashtirib gap to'zing.

Bu guruh mashqlar o'quvchilarda o'zakning ma'nosidan so'z yasovchi qo'shimchalarning ma'nosini mavhumlashtirishko'nikmasini o'stirishga qaratiladi.

Ikkinch guruh mashqlarga bir so'z yasovchi qo'shimchani har xil so'zlarga qo'shishdan hosil bo'lgan so'zlarda so'z yasovchi qo'shimchani ma'nosini qiyoslashga oid vazifalar kiradi. Bunday mashqlarning maqsadi so'z

yasovchi qo'shimchani ma'nosi haqidagi bilimni elementar tarzda umumlashtirish hisoblanadi. Masalan, *ishchi, suvchi, gulchi* so'zlarini taqqoslash, ma'nosiga qo'ra o'xshash tomonini belgilash. (Biror ishni, vazifani bajaradigan kishini — shaxsni bildiradi.) So'zning qaysi qismi bajaruvchi shaxs ma'nosini bildiriyapti? ( so'z yasovchi qo'shimcha *-chi*.)

Uchinchi guruhga mashqlarga matnni leksik-grammatik va leksik-stilistik tahlil qilishga oid vazifalar kiradi. (Matndan o'zakdosh so'zlarni topish; ularning ma'nosidagi farqni aytish; bu farq so'zning qaysi qismi yordamida berilayotganini aniqlash. Berilgan so'zlardan namunadagideq gap tuzing. Masalan, *Ovchi quyon ovladi. Traqtorchi erni traqtor bilan haydaydi.* O'zakdosh so'zlarni aniqlash va tarkibiga qo'ra tahlil qilish va h.q.)

Forma yasovchi qo'shimchalarni o'rganish xususiyatlari. Har bir morfemaning lingvistik mohiyatida o'ziga xoslik bo'lib, uni o'rganish metodikasi ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Forma yasovchi qo'shimchada grammatik vazifa etakchi hisoblanadi, bu bilan u so'z yasovchi qo'shimchadan farqlanadi.

Forma yasovchi qo'shimcha so'zning grammatik ma'nosini ifodalovchi vosita hisoblanadi. O'quvchilar so'zning grammatik ma'nosini bilmay turib forma, yasovchi qo'shimchani vazifasini ham anglab etmaydilar. Bundan tashqari, forma yasovchi qo'shimcha bir necha ma'no ifodalaydi. (Masalan, *qitobni o'qidim* so'z birikmasidagi *-m* I shaxs birlik ma'nosini bildiradi.)

Forma yasovchi qo'shimchani o'rgatishda uning mana shu xususiyatlari hisobga olinadi, boshlang'ich sinf o'quvchilari uning ikki belgisi bilan so'z shaklini o'zgartirishi va gapda so'zlarni bir-biriga bog'lashi bilan) amaliy tanishtiriladi. O'quvchilar otlarda birlik va ko'plik, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar (P sinf), otlariga egalik va kelishik qo'shimchalari bilan o'zgarishi, kishlik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishi, fe'llarda shaxs-son, zamoni (IV sinf) o'rganishlari bilan bog'liq holda ularning forma yasovchi qo'shimcha haqidagi bilimlari asta-sekin chuqurlashtirila boriladi.

O'quvchilarda gapda so'zlar forma yasovchi qo'shimcha yordamida bog'lanishi haqidagi dastlabki tasavvur mashqlarni bajarish jarayonida hosil qilinadi. Masalan, gapning mazmuniga mos ravishda ajratib berilgan so'zning shaklini so'roqlardan foydalanib o'zgartirish va u so'z gapdagi qaysi so'z bilan bog'langanini aniqlash so'raladi: *O'quvchi (nimani?) qitob... sevadi. U (nimadan?) qitob.., yaxshi foydalanadi?* O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida

«So'zning shaklini nima uchun o'zgartirishga to'g'ri qeldi? So'z shaklini o'zgartirish bilan nimaga erishildi?» savollariga javob beradilar. O'quvchilar forma yasovchi qo'shimchalarning sintaktik vazifasini gapda so'zlarning bog'lanishi va so'z birikmasini o'zlashtirish jarayonida o'zlashtiradilar. O'quvchilarning so'zlarning bog'lanishi haqidagi bilim elementar harakterda bo'lsa ham, ularning so'z birikmasidagi so'zlar ma'no va grammatik jihatdan forma yasovchi qo'shimchalar yordamida bog'lanishini tushunishiga erishiladi. O'quvchilar III-sinfda ot va kishlik olmoshlarining kelishik qo'shimchalari bilan turlanishini o'rgangan-laridan so'ng gapda ma'no va grammatik jihatdan o'zaro

bog'langan so'zlarni ajrata olish va nimalar yordamida bog'langanini tushuntirishko'nikmalariga ega bo'lishlari mumkin, so'ngra forma yasovchi qo'shimchalarning sintaktik rolini o'zlashtira boshlaydilar. O'quvchilar har bir morfemaning funksiyasini boshqa morfemalar bilan qiyoslab qo'rsatish talab qilingan vazifani bajarish jarayonida forma yasovchi qo'shimchaning o'ziga xos xususiyatini yaxshi o'zlashtiradilar. Masalan, o'zakdosh so'zlar tanlash vazifasini bajarish davomida so'z yasash uchun qanday morfemalardan foydalanilgani, so'z yasovchi qo'shimcha tufayli so'zning ma'nosi qanday o'zgargani aniqlanadi. Shundan so'ng o'quvchilarga «Otni shunday o'zgartiringqi, u birlikni emas, ko'plikni bildirsin» topshirig'i beriladi. Bolalar bu vazifani bajarib, otga forma yasovchi ko'plik qo'shimchasi qo'shilganda, so'zning leksik ma'nosi o'zgarmaganini, faqat shakli o'zgarganini, ko'plik bildirganini aytadilar. So'z yasovchi qo'shimcha bilan forma yasovchi qo'shimchalarni taqqoslash orqali o'quvchilar forma yasovchi qo'shimchaning so'z shaklini o'zgartirishdagi rolini yaqqol qo'radilar.

To'rtinchi bosqich—so'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash (III-IV-sinf). So'zning morfemik tarkibini o'rganish sistemasida bu bosqichning maqsadi so'z yasovchi qo'shimchaning so'z yasashdagi ahamiyati va forma yasovchi qo'shimchaning so'z shaklini o'zgartirishdagi ahamiyati haqidagi bilimni chuqurlashtirish; o'quvchilarni ot, sifat, fe'llarning yasash xususiyatlarini tushunishga tayyorlash hisoblanadi.

So'z turkumlarini o'rganish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga so'z yasalishi asoslarini, so'z yasovchi qo'shimcha yordamida bir so'z turkumidan boshqasini yoki shu so'z turkumining o'zini yasash mumkinligini tushuntiradi. Masalan, ot ko'proq boshqa bir otdan (*ishchi, baliqchi; sinfdosh, sirdosh; bog'bon, oshpaz, qitobxon, zargar*), shuningdeq, fe'ldan (*elaq, qo'raq, yutuq, o'roq, yotoq, terim, bilim*); sifat ko'proq otdan (*suvli, suvsiz, sutli, sutsiz; yozgi, qishqi, ishchan, ishli, ishsiz*), shuningdeq, fe'ldan (*maqtanchoq, turg'un, bilag'on, chopar, o'tqir, sezgir*); fe'llar otdan (*ishla, gulla, gapir*), sifatdan (*oqla, yaxshila, oqar, esqir, qoray*) yasaladi.

O'quvchilarni so'z yasalishi xususiyatlarini tushunishga tayyorlash uchun o'qituvchi ularga muayyan bir yangi so'z qaysi so'zdan va qaysi morfema yordamida yasalganini aniqlashga qaratilgan topshiriq beradi. Masalan, o'qituvchi *chegara* otini aytadi va chegarani qo'riqlaydigan kishini bildiradigan o'zakdosh ot tanlashni topshiradi (*chegarachi*). Vazifani boshqacharoq berish ham mumkin: o'qituvchi so'zni va so'z yasovchi morfemani beradi. O'qituvchining vazifasi yangi so'zni to'g'ri yasash va leksik ma'nosini tushuntirish hisoblanadi. Masalan, *baliq* so'zidan *-chi* qo'shimchasi yordamida yangi so'z yasash (*baliqchi*), uning leksik ma'nosini tushuntirish, qaysi so'z turkumi ekanini aytilish topshiriladi. Iqqala topshiriqda ham o'quvchilar so'zni morfemik tahlil qiladilar. Bunda o'qituvchi o'quvchilar e'tiborini hosil bo'lgan so'z qaysi morfema yordamida, qaysi so'z turkumidan yasalganina, qanday ma'no anglatishi va qaysi so'z turkumi ekaniga qaratadi. Bunday mashqlardag tilda mavjud bo'lgan so'zlarning leksik ma'nosi bilan morfemik tarkibining

o'zaro bog'liqigiga va biror so'z turkumiga harakterli bo'lgan so'z yasalishi usuliga asoslaniladi.

Bunday mashq turlaridan ayrimlari:

1. O'zakdosh so'zlari bo'lgan matnni leksik — so'z yasalishi tomonidan tahlil qilish. Masalan, quyidagi kabi matn diqto'vqa bilan yozdiriladi:

*Hovlimizda gulzor bor. Gulzorga har xil gul eqilgan. Ularni gulchi aham parvarish qiladi. Gullar chamandeq, ochiladi.*

O'qituvchi rahbarligida bir o'zakdosh so'zdan boshqasi qanday, morfema yordamida yasalgani, u qaysi so'z turkumiga qirishi, qanday ma'no bildirishi aniqlanadi.

2. Leksik ma'nosi keng tushuntirilgan so'zni o'zakdosh so'z bilan almashtirish.

**T o p s h i r i q.** Ajratib qo'rsatilgan so'zga o'zakdosh bo'lgan bir so'z toping. Uning qaysi so'z turkumiga qirishini ayting va uni so'z tarkibiga qo'ra tahlil qiling.

**Olma** daraxti ko'p joy. (*Olmazor.*) **Paxta** etishtirish bilan shug'ullanadigan kishi. (*Paxtaqor.*) **Bog'** yaratadigan va uni parvarish qiladigan kishi. (*Bog'bon.*) Traktor bilan ish bajaradigan kishi. (*Traktorchi.*) Gul solib quyiladigan idish. (*Guldon.*)

O'quvchilar o'qituvchi yordamida shu so'z qaysi so'zdan va qanday qo'shimcha yordamida yasalganini aniqlaydilar.

3. Har xil so'z turkumiga kiradigan o'zakdosh so'zlardan qatnashtirib gap tuzish.

4. So'z yasashga doir vazifalar. Oq *ish* so'zlaridan *-la*, *-chi* qo'shimchalari yordamida yangi so'zlar yasang. Berilgan va siz yasagan so'zlar qaysi so'z turkumiga qirishini isbotlang. *Ish*, *paxta*, *qolxoz*, *suv* otlaridan o'zakdosh otlar yasang. So'zlarni tarkibiga qo'ra tahlil qiling. Yangi ot hosil qilish uchun siz so'zning qaysi qismidan foydalandingiz?

*Chiz*, *o'r* fe'llaridan o'zakdosh otlar yasang. Otlarni so'z tarkibiga qo'ra tahlil qiling. Fe'ldan ot yasash uchun qanday qo'shimchalardan foydalandingiz?

Bu vazifalar o'quvchilardan so'z yasalishi xususiyatlariga, so'zlarning morfemik tarkibiga e'tibor berishni talab etadi va so'zning morfemik tarkibi shu so'zning muayyan bir so'z turkumiga oid ekani bilan bog'liqligini aniqlashga qaratiladi. Boshlang'ich sinflarda u yoki bu so'z turkumining yasalishini kuzatish propedevtiq harakterda bo'ladi, uning natijasi mashqning mavzuni o'zlashtirish maqsadiga qaratilishi, darsda faol va individual ishlarni to'g'ri uyushtirish, foydalanilgan leksik materialning o'quvchilar saviyasiga mosligiga, qo'rgazmaliliqqa bog'liq.

O'qituvchi o'quvchilarning biror morfemali qaydarajada o'zlashtirganini ularning morfemik tarkibi bolalar saviyasiga mos so'zlardagi morfemalarni ajratishko'nikmasiga; o'zak va forma yasovchi qo'shimchadan yo o'zak va so'z yasovchidan, yoki o'zak, so'z yasovchi va forma yasovchidan to'zilgan so'zlarni mustaqil tanlay bilishiga; so'zdagi morfemalarning rolini so'z bilan

tushuntirishko'nikmasiga; gapda so'z yasovchi qo'shimchali so'zlarni to'g'ri ishlatishko'nikmasiga qarab aniqlaydi.

Quyidagi kabi savol va topshirmqlarni bajarish asosida o'quvchilar so'zning morfemik tarkibini qanday o'zlashtirganini aniqlash mumkin:

I. Savollarga javob berish: 1. So'zda qaysi qism eng asosiy hisoblanadi? Nima uchun? 2. So'z yasovchi qo'shimcha qanday vazifani bajaradi? Misol bilan isbotlang. 3. So'zda forma yasovchi qo'shimcha nima uchun xizmat qiladi? Isbotlang.

II. Ikki so'zning ma'nosi va tarkibini taqqoslash. Buning uchun o'quvchilar o'zak va so'z yasovchi qo'shimchalarning semantik ahamiyatini qanchaliq tushunganini aniqlashga imqon beradigan so'zlar tanlanadi (*ishladi* va *boshladi*, *paxtaqor* va *paxtazor*).

III. So'zlarni taqqoslab, o'zakdosh yoki o'zakdosh emasligini isbotlash (*to'z*, *to'zdon*, *to'zli*, *to'zsiz*, *to'zladi*). Qaysi qism ularni o'zakdosh qilyapti? Qaysi qism har xil ma'noli so'z hosil qilyapti? savollariga javob berish.

IV. *Bog'bon*, *o'roq*, *bog'ni*, *ishchidan* so'zlarini tarkibiga qo'ra thlil qilish: 1) o'zak va so'z yasovchi qo'shimchadan, 2) o'zak va forma yasovchi qo'shimchadan, 3) o'zak va so'z yasovchi, forma yasovchi qo'shimchalardan to'zilgan so'zlar tanlash.

V. Tayanch so'zlar asosida o'qituvchi tavsiya etgan mavzuga oid qichiq hiqoya tuzish.

### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. So'z nima?
2. So'zlar tuzilishiga qo'ra necha xil bo'ladi?
3. So'z tarkibi deganda nimani tushunasiz?
4. O'zak va o'zakdosh so'zlar deganda-chi?
5. Maktabda so'zning morfemik tarkibi va so'z yasalishini o'rganishga nima uchun katta ahamiyat berilyapti?
6. I-V sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish tizimi mohiyatini oching.
7. Siz o'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarning muhim belgilari bilan qanday tanishtirasiz? Bu tushunchani shakllantirish ga qanday shartlar yordam beradi?
8. So'z yasovchi qo'shimchaning tilimizdagi ahamiyatini o'zlashtirishda o'quvchilarga qanday yordam beriladi?.

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. DTS da so'z tarkibini o'rtish bo'yicha qanaqa talablar qo'yilgan?
2. So'z tarkibini o'rgatishda Grammatik o'yinlarni qo'llash mumkinmi?
3. Grammatik o'yin deganda nimani tushunasiz?
4. So'zning morfologiy tarkibi deganda qanaqa tarkibini tushunasiz?
5. So'z yasovchi, so'z o'zgartiruvchi va forma yasovchi qo'shimchalar umumiy holda qanday nomlanadi?
6. Forma yasovchi qo'shimchalarga qanaqa qo'shimchalar kiradi?
7. Egalik va shaxs-son qo'shimchalari qaysi qo'shimchalar turiga kiradi?

**Adabiyotlar ro'yxati:**

1. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
2. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
3. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
4. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .:Sharq. 2005.
5. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
6. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>7-Mavzu</b>	<b>SO'Z TURKUMLARINI VA OTNI O'RGATNISH METODIKASI.</b>
----------------	---

(maruza-4 soat)

**1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<b><i>O'quv soati – 4 soat</i></b>	Talabalar soni: 50 ta
<b><i>O'quv mashg'ulot shakli</i></b>	Axborotli ma'ruza.
<b><i>Ma'ruza rejasi</i></b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. So'z turkumlari haqidagi ko'nikmalarning shakllantirishi.</li> <li>3. Boshlang'ich sinflarda otni o'rganishdagi asosiy vazifalar.</li> <li>4. Otlarda son mavzusini o'rganish usul.</li> <li>5. Otlarda «Egalik qo'shimchalari» mavzusini o'rganish usuli.</li> <li>6. Otlarning turlanishi</li> </ol>
<b><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i></b> Talabalarga ot, sifat, son, fe'l so'z turkumlari haqidagi bilimlarini kengaytirish. Ot so'z turkumini yosh o'quvchilarga o'rgatishda izchilliq prinsipi haqidagi bilimlarni berish, ko'nikmalar hosil qilish.	
<b><i>Pedagogiq natijalar:</i></b>	<b><i>O'quv faoliyat natijalari:</i></b>
So'z turkumlari haqidagi ko'nikmalarning shakllantirishi.	So'z turkumlari ustida ishlash metodikasining lingvistik asosi so'zlarning leksik-grammatik, morfologik va sintaktik belgilariga qo'ra turli guruhlarga ajratilishi—so'z turkumlari haqidagi ilm hisoblanadi.
	«Ot» mavzusini o'rganish tizimi maqsadga yunaltirilgan

Boshlang'ich sinflarda otni o'rganishdagi asosiy vazifalar.	jarayon bo'lib, bunda shu so'z turkumining umumlashtirilgan ma'nosi va grammatik belgilari aniq, izchnliqda, bir-biri bilai ilmiy asoslangan bog'liqliqda o'rganiladi, shuningdeq, otdan nutqda to'g'ri foydalanish va to'g'ri yozish malaqasini shaqdlantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta murakkablashtira boriadi.
Otlarda son mavzusini o'rganish usul.	3-sinfda «Otlarda son», ya'ni otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi ustida ishlash jarayonida o'quvchilarda: 1) birlik va ko'plikda qo'llangan otlarni ma'nosi va qo'shimcha orqali farqlash, 2) birlikdagi otdan ko'plik shaklidagi va aksincha, ko'plikdagi otdan birlik sondagi ot xosil qilish 3) gapda so'zlarning bog'lanishini isobga olgan holda, otlardan nutqda tug'ri foydalana olishko'nikmalari shakllantiriladi.
Otlarda «Egalik qo'shimchalari» mavzusini o'rganish usuli.	Bu mavzu boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun murakkab hisoblanadi, chunki bu mavzu o'rganilgunga qadar, o'quvchilar «shaxs» tushunchasi bilan hali tanishtirilmagan, kishlik olmoshlarini hali o'rganmagan bo'ladilar.
Otlarning turlanishi	Kelishiklar sintaktik kategoriya hisoblanadi. Kelishik otlarning gapda boshqa so'zlar bilan munosabatini ifodalaydi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, INSERT usuli. Aqliy hujum.
O'qitish shaqillari	Frontal, qollektiv usulda.
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**“SO'Z TURKUMLARINI VA OTNI O'RGATNISH METODIKASI.**

***b.* “ tushuncha berish mavzusini t g texnologik xaritasi.**

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
------------------------	---	---

<p>1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)</p>	<p>1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 5-savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. 1.2 INSERT usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarga aniqliq qiritish. (2- ilova ). 1.3 Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. 1.4. Mavzuni jonlantirish uchun savollarni beradi. (1-ilova).</p>	<p>Tinglaydilar..  Jadval bilan ishlaydilar.  Savollarga javob beradilar.</p>
<p>2 – bosqich. Asosiy bo'lim. (60- minut).</p>	<p>2.1.Savol yuzasidan mini ma'ruza qiladi. 2.2.Ma'ruza rejasining 1-5 savollariga tushunchalar aytiladi. 2.3. Savollar yuzasidan ma'lumotlar beriladi. 2.4. So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifalar murakkablashuviga oid tushunchalarga oydinliq qiritadi va yana bir bor taqrorlanadi.</p>	<p>Tinglaydilar.  Tindlaydilar.Savollarga javob beradilar. O"UM qaraydilar Har bir tayanch tushuncha va iboralarni muhohama qiladilar.</p>
<p>3-bosqich. Yaqunlovchi bosqich.(10 –minut)</p>	<p>3.1. Mashg'ulot bo'yicha yaqunlovchi xuloslar qiladilar. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzu bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha taerlanib qelish uchun savollar beradi.</p>	<p>Savollar beradilar.  O'UM qaraydilar.  O'UM qaraydilar.</p>

*Tayanch iboralar:* So'z turkumlari, ularning leksik-grammatik xususiyatlari. Otning Grammatik kategoriyalari: son, „egalik, kelishik qo'shimchalari, izchilliq, kim?, nima? va b.

### **1. So'z turkumlari haqidagi ko'nikmalarning shakllantirishi.**

Soʻz turkumlari ustida ishlash metodikasining lingvistik asosi soʻzlarning leksik-grammatik, morfologiy va sintaktik belgilariga qoʻra turli guruhlariga ajratilishi—soʻz turkumlari haqidagi ilm hisoblanadi.

Soʻzlarni leksik-grammatik turkumlarga ajratishda uch belgiga: 1) leksik maʼnosi (nimani ifodalashi, yaʼni shaxs, narsa harakat yoki holat, belgi kabilarning umumlashti-rilgan maʼnolari), 2) morfologiy ( soʻzning turli formalar sistemasi) va 3) sintaktik (turli morfologiy formalarning sintaktik funqstiya bajarishi) belgilariga asoslaniladi. Demaq, soʻz turkumlari ustida ishlash oʻquvchilarning muayyan guruhdagi soʻzlarning umumlashtirilgan maʼnolarini, kishilarning aloqa vositasi sifatidagi rolini tushunib olishlariga qaratilishi zarur.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilari soʻz turkumlari (ot, sifat, son, olmosh, feʼl) bilan umumiy tanishtirilgandan soʻng har bir leksik-grammatik guruh alohida oʻrganiladi. Bu soʻz turkumlarini oʻrganishning boshlangʻich bosqichidayoq ularni taqqoslashga qulay sharoit yaratadi va bu bilan shakllantiriladigan grammatik tushunchaning asosiy tomonlarini aniqroq ajratishga imqon beradi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari ot, sifat, son, feʼlning quyidagi xususiyatlarini bilib oladilar: 1) soʻz nimani bildirishi (shaxs, narsa belgisi, shaxs, narsa sanogʻi va tartibi, shaxs, narsa haraqati yoki holati), 2)qanday soʻroqlarga javob boʻlishi, 3) oʻzgarish-oʻzgarmasligi, qanday doimiy kategoriyalari mavjudligi, 4) gapda, asosan, qanday boʻlak vazifasida qelishi. Oʻquvchilar mana shu oʻrgangan belgilari asosida soʻz turkumlarini taqqoslaydilar.

Oʻquvchilar nimani oʻrganganlariga qarab, har bir soʻz turkumining grammatik belgilari haqidagi bilimlari asta kengaya, chuqurlasha boradi. Dasturga qoʻra, I sinfda soʻzlar javob boʻladigan morfologiy soʻroqlariga qarab guruhlanadi. III sinfda “soʻz toʻrqumi” tushunchasi shakllantiriladi. Oʻquvchilar har bir soʻz turkumiga xos ayrim belgilar (soʻz turkumlarining umumlashtirilgan leksik maʼnolari, otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanishi, boʻlishli va boʻlishsiz feʼllar, ot, sifat, son va feʼlning gapdagi vazifasi) bilan tanishtiriladi. IV-sinfda soʻz turkumlarining morfologiy-sintaktik xususiyatlari haqidagi bilim chuqurlashtiriladi: oʻquvchilar otlarning egalik va kelishiklar bilan oʻzgarishini, sifat va sonning gapdagi vazifasini, kishlik olmoshlari va ularning kelishiklar bilan turlanishini, feʼllarda shaxs-son va zamoni oʻrganadilar. Quyidagi jadvalda boshlangʻich sinf oʻquvchilarining soʻz turkumlari yoʻzasidan bilimlari hajmi qoʻrsatilgan (139-betga qar.): Oʻquvchilarda soʻz turkumlarini bilishkoʻnikmasi ularning belgilari yigʻindisini egallashlari asosida shakllantiriladi. Masalan, *gul*, *guldor*; *gulladi* soʻzlarining qaysi soʻz turkumiga qirishini bilish uchun II sinf oʻquvchisi quyidagicha fikr yuritadi: n i m a?—*gul*, bu soʻz narsani bildiriyapti, koʻplikda qoʻllana di - *gullar*, bu ot; *guldor* soʻzi q a n d a y? soʻrogʻiga javob boʻlyapti, narsaning belgisini bildiriyapti, bu — sifat; *gulladi* soʻzi ni m a q i l d i? soʻrogʻiga javob boʻlyapti, narsaning holatini bildiriyapti, boʻlishsiz shaklda qoʻllanadi — *gullamchadi*, bu — feʼl.

<b>SO'Z TURKUMLARI</b>			
Ot	Sifat	Son	Fe'l
1. Shaxs, narsani bildiradi.	1. Shaxs, narsaning belgisini bildiradi.	1. Shaxs, narsaning sanog'i va tartibini bildiradi.	1. Shaxs, narsani haraqatini bildiradi.
2. Kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'ladi.	2. Qanday yoki qanaqa so'rog'iga javob bo'ladi.	2. Necha yoki nechanchi so'rog'iga javob bo'ladi.	2. Nima qildi? Nima qiladi? Nima qilyapti? Nima qilmoqchi kabi so'roqlariga javob bo'ladi.
3. Birlilik va ko'pliqlikda qo'llanadi.	3. O'zgarmaydi	3. Asosan o'zgarmaydi.	Bo'lishli va bo'lishsiz shaklda qo'llanadi.
4. Egalik qo'shimchalari bilan o'zgaradi.	4. Gapda ikkinch darajali bo'lak vazifasida keladi.	4. Gapda ikkinch darajali bo'lak vazifasida keladi.	4. Shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanadi.
5. Kelishiklar bilan turlanadi.			5. Uch zamanni bildiradi.
6. Gapda ega yoki ikkinch darajali bo'lak vazifasida keladi			6. Gapda qesim vazifasida keladi.

Boshlang'ich sinflar dasturi o'quvchilarni so'z turkumlari mustaqil va yordamchi so'z turkumlariga bo'linishi bilan maxsus tanishtirishni ko'zda tutmaydi, ammo o'qituvchi bolalarni so'z turkumlarining belgilari bilan amaliy tanishtiradi. Masalan, mustaqil so'z turkumlari: sifat, son, olmosh, fe'lning leksik ma'nolari, morfologiq xususiyatlari gap bo'lagi vazifasida qelishini biladilar.

So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifa o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, lug'atini yangi ot, sifat, son, fe'llar bilan boyitish, o'quvchilar shu vaqtgacha foydalanib qelayotgan so'zlarning ma'nosini aniq tushunishiga erishish, bog'lanishli nutqda u yoki bu so'zdan o'rinli foydalanish malaqasini o'stirish hisoblanadi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun so'z turkumlarini o'rganish jarayonida sinonim, antonimlar (terminlar berilmaydi) ustida muntazam ish olib boriladi, o'quvchilar ko'p ma'noli so'zlar, ularning o'z va qo'chma ma'noda ishlatilishi bilan tanishtiriladi. Bunda ta'limni o'quvchilarnipg shaxsiy tajribalari, bevosita qo'rganlari, radiodan eshitganlari, qitobdan bilib olganlari bilan bog'lash muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilarda kuzatish , muhim narsalarni sezishko'nikmalarin shakllantirish , atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish bilan bir vaqtda ularning nutqini o'stirish vazifasi ham amalga oshiriladi.

«Ot» mavzusini o'rganish tizimi maqsadga yunaltirilgan jarayon bo'lib, bunda shu so'z turkumining umumlashtirilgan ma'nosi va grammatik belgilari aniq, izchnlliqda, bir-biri bilai ilmiy asoslangan bog'liqliqda o'rganiladi, shuningdeq, otdan nutqda to'g'ri foydalanish va to'g'ri yozish malaqasini shaqdlantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta murakkablashtira boriadi.

Til hodisasi sifatida otning xususiyatlari, uni o'rganish vazifalari, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan olda, har bir sinf uchun material xajmi, ularni o'rganish izchilligi belnglangan.

### **Boshlangich sinflarda otni o'rganish vazifalari:**

1) «ot» haqidagi grammatik tushunchani shakllantirish ; 2) kim? Surog'iga javob bo'lgan (shaxs bildirgan) otlardan nima? surog'iga javob bo'lgan (narsa, hayvon, jonivor va boshalarni bildirgan otlarni farlashko'nikmasini xosil qilish; 3) kishilarning familiyasi, ismi, otasining ismi, xayvonlarga qo'yilgan nomlar va geografik nomlarni bosh harf bilan yozish ko'nikmasini shakllantirish; 4) otlarda son (otning birlik va ko'plikda qo'llanishi) bilan tanishtirish; 5) otlarni egalik qo'shimchalari bilan to'g'ri qo'llashko'nikmasini shakllantirish ; 6) otlarning kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarning yozilishi haqida malaqa hosil qilish; 7) o'quvchilar lug'atini yangi otlar bilan boyitish va ulardan nutqda aniq urinli foydalanish malaqasini o'stirish; 8) so'zlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirishni bilish hisoblanadi.

I. Bu vazifalarning har biri alohida emas, balki bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda hal etiladi. Shu bilan birga, «Ot» mavzusini o'rganishning muayyan bosqichida bajarish lozim bo'lgan bir, vazifani hal qilishga ko'proq; ahamiyat beriladi Masalan, I—II sinflarda so'z turkumi sifatida otning belgilari (nimani bildirishi, suroqlari 3-sinfda esa otga atama beriladi, birlik va ko'plikda qo'llanishi)ni o'zlashtirishga, 4-sinfda otning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi, kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishini o'rganishga e'tibor beriladi. O'quvchilarning nutqi va tafakkurini o'stirish vazifasi esa mavzuni o'rganishning barcha bosqichlarida hal qilinadi. Grammatik materialni o'rganish va Orfografik malaqa xosil qilishning butun jarayoni o'quvchilar lug'atini boyitishga, bog'lanishli nutq malakalari va fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga qaratiladi.

So'z turkumi sifatida ot muayyan leqsnq ma'nolari va grammatik belgilari bilan ajralib turadi, barcha otlarning umumiy leksik ma'nosi shaxs va narsani ifodalash hisoblanadi. Ot jonli mavjudotlar (*kishi, qush, .xayvon, asalari*), er va osmonga oid narsalar (*qissh, yulduz, daryo, tog* )- usimliqlar (*paxta, beda, gul*) voqealar (*yigin, majlis, revolyusiya*), tabiat hodisalari (*skamol, bo'ron, yomgir, momasaldirq*), belgi-xususiyat (*xilliq quchlliliq, samimiyat*), haraqat xolat (*uyqu, sevinch, qurash*), o'rin va vaqt (*yoq, baxor, joy*) nomlarini bildiradi.

Otlarning grammatik belgilari: otlar birlik va ko'plikda qo'llanadi, egalik qo'shimchalari bilan o'zgaradi, kelishiklar bilan turlanadi, gapda ko'proq, ega, to'ldiruvchi, aniqlovchi, shuningdeq, xol va qesim vazifasida keladi. Ot nutqda sifat, son, olmosh, fe'l bilan biriqa oladi.

Otining ma'nolari<sup>1</sup> grammatik belgilari xiyla murakkab, shuning uchun ham ot halqidagi bilim o'quvchilarda amaliy vazifalarni bajarish jarayonida asta shakllantira boriladi. Otni o'rganishda izchilliq. Otni o'rganishga tayyorlov bosqichi savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi. Bu bosqichda o'quvchilar shaxs va narsalarni va ularning nomi bo'lgan so'zlarni farqlashga o'rganadilar, so'zning leksik ma'nosiga e'tibor oshiriladi, ma'nolarini hisobga olgan holda so'zlar (qushlar, meva va sabzavotlar, qiyimlar va hoqazolarni bildirgan otlar) ni guruhlashko'nikmasi shakllantiriladi. So'zlarni leksik ma'nosi asosida guruhlash mashqlari otlarni taqqoslash, o'xshash tomonlarini aniqlash, abstraktlashtirishko'nikmasini o'stiradi. Shunga qaramay, grammatik tushunchani shakllantirish uchun o'quvchilar so'zning aniq ma'nosini etarli bilmaydilar, so'zning leksik ma'nosini bilish bilan birgalikda uning grammatik belgilarini ham o'zlashtirish zarur. kiyingi bosqichda otning leksik ma'nolari va grammatik belgilari ustida maxsus ishlanadi (k i m? yoki n i m a? so'rog'iga javob bo'lishi, shaxs, narsani bildirishi tushuntiriladi). O'quvchilar kim? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarni nima? so'rog'iga javob bo'lgan otlardan farqlashga o'rganadilar. Bu bosqichda ular so'zlarni so'roq, berish bilan farqlashni bilib oladilar, bolalarda mavxum grammatik tafakkur o'sa boradi. Bolalarda ko'pgina atoqli otlarni bosh harf bilan yozishko'nikmasi shakllana boradi. II- sinfda otlarning leksik ma'nosi, atoqli va turdosh otlar (atamasiz) haqidagi bilim chuqurlashtiriladi.

«Ot» tushunchasini shakllantirish uchun shu so'z turkumiga kiradigan otlarni asosiy leksik guruhlarga ajratish, barcha otlarga xos bo'lgan belgilarni qo'rsatish, ularning nutqimizdagi ahamiyatini ochish muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda mavzuni o'rganishga bagishlangan birichi darslardayoq shaxs, narsani bildiradigan so'zlar tizimga solinadi, kishilarni, buyum, o'simliqlarni, hayvonlarni, tabiat hodisalarini, voqealarni bildiradigan so'zlar guruhlarga ajratiladi. Shu so'zlarning hammasi uchun umumiy bo'lgan belgilar aniqlanadi: bu so'zlar shaxs, narsalarni bildirib k i m? yoki n i m a? so'rog'iga javob bo'ladi. Dasturga qo'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarini sifat va boshqa so'z turkumlaridan yasalgan mavhum ma'nodagi (yaxshiliq, go'zalliq, ishonch, sevinch, o'qinch, qo'rqinch, tayanch kabi) otlar bilan tanishtirish talab etilmaydi. Ammo matnda uchrasa va o'quvchilar qiziqib so'rasalar, otning bolalar o'rgangan belgilari asosida (n i m a? surog'iga javob bo'lishi, shaxs, narsa nomini bildirishi) tushuntiriladi. Otlarning nutqda katta ahamiyatga ega ekanini qo'rsatish uchun o'qituvchi o'qish qitobidan matn tanlab, uquvchilarga matndagi otlarni topishni, so'ngra matnni shu so'zlarsiz o'qishni topshiradi. O'quvchilar matnni otlarni tushirib qoldirib o'qiganda, matn mazmunini tushunib bo'lmasligini anglaydilar. Xulosa chiqariladi: ot atrofimizni

o'rab olgan shaxs va narsalarning nomi, bu so'zlarsiz bir-birimizga o'z fikrimizni tushuntira olmaymiz.

**Otlarda son bilan tanishtirish.** 3-sinfda «Otlarda son», ya'ni otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi ustida ishlash jarayonida o'quvchilarda: 1) birlik va ko'plikda qo'llangan otlarni ma'nosi va qo'shimcha orqali farqlash, 2) birlikdagi otdan ko'plik shaklidagi va aksincha, ko'plikdagi otdan birlik sondagi ot xosil qilish 3) gapda so'zlarning bog'lanishini isobga olgan holda, otlardan nutqda tug'ri foydalana olish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi taqqoslash usulidan foydalanib tushuntiriladi. Buning uchun bir predmetni va shunday bir necha predmetni bildirgan otlar taqqoslanadi: *daftar* — *daftarlar*, *qalam* — *qalamlar*, *noq-noqlar* kabi. Suhbat asosida *daftar* so'zi nechta (bitta) predmetni va *daftarlar* so'zi nechta (ikki va undan ortiq) predmetni bildirishi aniqlanadi. (Boshqa so'zlar bilan ham shunday ishlanadi.) Oddiygina xulosa chiqariladi va umumlashtiriladi: agar otlar bir predmetni bildirsa, birlikda qo'llanadi, agar ikki va undan ortiq shaxs narsani bildirsa, ko'plikda qo'llanadi. Qo'pliqdagi otni yasash uchun birlikda otga *-lar* qo'shimchasi qo'shiladi. Birlikdagi otlar kim? yoki n i m a? so'rog'iga, ko'plikdagi otlar esa k i m l a r? yoki - n i m a l a r? so'rog'iga javob bo'ladi.

Bu sinf o'quvchilariga faqat birlikda qo'llanadigan otlar, birlik shaklida qo'llangan *armiya*, *qushin*, *halq* kabi otlar ko'plik ma'nosini bildirishi, bunday otlarga ko'plik qo'shimchasi qo'shilganda anglatadigan ma'nosi maxsus tushuntirilmaydi. Agar o'quvchilar bu haqda savol bersalar, sodda shaklda tushuntirish mumkin.

Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini kuzatish aslida so'z shakli ustida ishlashning boshlang'ich bosqichi hisoblanadi. Bunda o'quvchilar otlarni ko'plik qo'shimchasi bilan o'zgartirish, ya'ni otga shakl yasovchi qo'shimcha qo'shish bilan so'zning leksik ma'nosi o'zgarishiga ishonch hosil qiladilar.

**Otlarda egalik qo'shimchalari.** Bu mavzu boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun murakkab hisoblanadi, chunki bu mavzu o'rganilgunga qadar, o'quvchilar «shaxs» tushunchasi bilan hali tanishtirilmagan, kishlik olmoshlarini hali o'rganmagan bo'ladilar. O'quvchilarga egalik qo'shimchasi shaxs, narsa birlik va ko'plilikdagi uch shaxsdan biriga taalluqli ekanini bildirishini tushuntirish qiyin. Shularni hisobga olib, o'quvchilarni otlarda egalik qo'shimchalari bilan tanishtirishda o'qituvchi ishni sarlavxadagi «egalik» so'zining leksik ma'nosini tushuntirishdan boshlashi maqsadga muvofiq: egalik ega bo'lish, qarashlilik, tegishlilik, oidliq ma'nolarini bildiradi, demaq, egalik qo'shimchasi deganda biror narsaga ega bo'lishni, shu narsa tegishli, shu narsaning egasi ekanini bildiradigan qo'shimchalar tushuniladi. Otlar egalik qo'shimchalari bilan qo'llanadi. Otga qo'shilgan egalik qo'shimchasi shu ot ifodalagan shaxs, narsaning kimgadir qarashli ekanini, shu narsaning egasi ekanini bildiradi. Misollarni quzatayliq; *Qecha o'qigan qitobim juda qiziqarli ekan. Sening qitobing ham qiziqarlimi? Ra'noning qitobi ham qiziqarli edi.*

*kitobim, qitobing, qitobi* soʻzlari soʻz tarkibiga qoʻra tahlil qilinadi va oʻquvchilar *qitob*—oʻzaq, *-im, -ing, -i* qoʻshimcha ekanini aniqlaydilar. Oʻqituvchi *qitob* va *qitobim* soʻzlarini taqqoslashni *-im qoʻshimchasining* maʼnosi haqida oʻylab qoʻrishni topshiradi, muammoli vaziyat yaratadi; bolalar qoʻshimchaning maʼnosi haqida fikr yuritadilar, ammo *qitobim* soʻzining maʼnosiga (*meningqitobim*—qitob meni) tushunsalar ham, fikrlarini shakllantirib aytib berolmaydilar. Oʻqituvchi qisqa tushuntiradi. Tilda uchta shaxs mavjud: soʻzlovchi yoki I shaxs, tinglovchi yoki II shaxs, oʻzga yoki III shaxs. Hozir men sizga soʻzlayapman, tushuntiryapman, demaq, men — soʻzlovchi, hozir siz meni (tushushirayotgan mavzuimni) tinglayapsiz, demaq, siz (sen) tinglovchi, hozir tinglashga qatnashmayotganlar ham bor, u (ular) — oʻzga hisoblanadi. Siz otlar birlik va koʻplik sonda qoʻllanishini bilasiz. Maʼlumki, biror narsa bir shaxsga yoki ikki va undan ortiq shaxsga tegishli boʻlishi mumkin. Mana shu maʼnolarni, yaʼni biror shaxs va narsaning birlik yoki koʻplikdagi uch shaxsdan biriga qarashli ekanini otga qoʻshilgan egalik qoʻshimchalari bildiradi. Masalan, *qitobim* soʻziga qoʻshilgan, *-im qoʻshimchasi* qitobning I-shaxsga taalluqli ekanini, yaʼni qitobni egasi I-shaxs ekanini bildiradi. (*-ing, -i qoʻshimchalari* ham shunday tushuntiriladi.) *kitobimiz* soʻzidagi *-imiz qoʻshimchasi* qitob soʻzlovchi shaxsga, shu bilan birga, koʻp shaxsga (koʻp soʻzlovchiga) tegishli ekanini bildiradi. (*-ingiz, -i qoʻshimchalari* ham shunday tushuntiriladi.) Qisqa xulosa chiqariladi: otlarga qoʻshilgan mana shunday qoʻshimchalar egalik qoʻshimchalari deyiladi. Egalik qoʻshimchalari tegishlilik, egalik maʼnosini bildiradi. Egalik qoʻshimchalari otlarga ikki variantda qoʻshiladi. *Aham va qitobim, aqang va qitobing, aqasi qitobi* kabi oxiri unli va undosh tovush bilan tugagan otlar soʻz tarkibiga qoʻra tahlil qilinadi, qoʻshimchalar taqqoslanadi, suhbat asosida xulosa chiqariladi: oxiri unli tovush bilan tugagan otlarga *-m, -ng, -si, -miz, -ngiz, -si* egalik qoʻshimchalarin, oxiri undosh tovushlar bilan tugagan otlarga *-im, -ing, -i, -imiz, -ingiz, -i* egalik qoʻshimchalari qoʻshiladi. Shundan soʻng oʻquvchilar « Ona tili» darsligidagi qoidani oʻrganadilar, jadvalni tahlil qiladilar.

Oʻquvchilarga egalik qoʻshimchalari haqidagikoʻnikmani shakllantirish uchun matndan egalik qoʻshimchasi bilan qoʻllangan otni topish, uni tarkibiga qoʻra tahlil qilib, egalik qoʻshimchasining shaxs-sonini aniqlash; matnda berilgan otga tushirib qoldirilgan egalik qoʻshimchasini qoʻshish, narsa qaysi shaxs yoki shaxslarga qarashli ekanini aytish kabi mashqlardan foydalaniladi,

Egalik qoʻshimchasi ustida ishlash bu bilan tugamaydi. Otlarning kelishiklar bilan turlanishini oʻrganish jarayonida egalik qoʻshimchasi bilan qoʻllangan ot qaratqich kelishigida qelgan boshqa ot bilan (*qitobning muqovasi, Rahimning qitobi*), kishlik. olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini oʻrganish jarayonida esa egalik qoʻshimchasi bilan qelgan ot qaratqich kelishigidagi kishlik olmoshi bilan bogʻlanib, soʻz birikmasi hosil qilishi haqida bilim beriladi.

**Otlarning turlanishi.** Kelishiklar sintaktik kategoriya hisoblanadi. Kelishik otlarning gapda boshqa soʻzlar bilan munosabatini ifodalaydi. Demaq,

qelshliqlarni o'rgatishda o'quvchilarning gapda so'zlarning bog'lanishini bilishlari nazarda tutiladi. Kelishiklar ustida ishlashni o'quvchilar gapda ma'no va grammatik tomondan bog'langan so'zlarni (so'z birikmalarini) ajratishga o'rganganlaridan so'ng boshlanadi. Kelishiklar ustida ishlash gapda so'zlarning bog'lanishi ustida ishlash hamdir. Kelishiklarni bilish uchun o'quvchi ot gapda qaysi so'z bilan bog'langanini aniq bilishi kerak. Ot gapda boshqa so'zlar bilan bog'langanda qo'ushimchalar bilan o'zgarishi ancha ol-dindand quzatib boriladi. Aslida o'quvchilar 1- sinfdayoq, so'z shakllarining o'zgarishi bilan amaliy tanishadilar, ammo ular so'z shakli nimaligini hali bilmaydilar. Bolalar keyin gi sinfda shakl yasovchi {so'z o'zgartuvchi) qo'shimchalar bilan tanishadilar, bu qo'shimchalar gapda so'zlarni bog'lash uchun xizmat qilishini tushunadilar.

4- sinfda ot ustida ishlashning asosiy vazifasi fikr bayon qilishda otning kelishik shakllaridan ongli foydalanish va kelishik qo'shimchalarini to'g'ri yozishga o'rgatish hisoblanadi.

Bu sinfda ot quyidagi izchilliqda o'rganiladi: 1) otlarning kelishiklar bilan turlanishi haqida tushuncha borish; 2) ko'plikdagi otlarning turlanishini o'rgatish; 3) har bir kelishikning xususiyatlarini alohida o'rganish va u bilan bog'liq holda kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqidako'nikma hosil qilish.

Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan o'zgarishi— turlanish haqida tushuncha berish bilan o'quvchilarga kelishik qo'shimchalari gapda so'zlarni bog'lash uchun xizmat qilishi, o'zbeq tilidagi olti kelishik, ularning nomi, so'roqlari, qo'shimchalari va joylashish tartibi tushuntiriladi.

O'quvchilar turlanish bilan, kelishiklarning mohiyatidan kelib chiqib gapni tahlil qilish jarayonida tanishtiriladi, gapning asosi (*ega* va *qesim*) va so'z birikmalari ajratiladi. Ular gapda bir otning boshqa har xil so'zlar bilan shakl yasovchi qo'shimalar (*ning*, *-ni*, *-ga*, *-da*, *-dan*) yordamida bog'lanishini quzatadilar, bu qo'shimchalar kelishik qo'shimchalari ekanini, otlarning kelishik qo'shimchalari bilan o'zgarishi turlanish deyilishini bilib oladilar. Bolalarga kelishiklarning joylashish tartibi, so'roqlari va bosh kelishikdan boshqa kelishiklarning aniq qo'shimchalari mavjudligi darslikda berilgan jadval yordamida tushuntiriladi. Bosh kelishikdagi ot gapda *ega* vazifasida, boshqa qelshliqdagi otlar esa ikkinch darajali bo'lak vazifasida qelishi bilan tanishtiriladi.

O'quvchilar o'zlashtirgan grammatik bilimlarini imloni o'zlashtirishda foydalana olishlari uchun ishni bajarishda izchillqga ahamiyat beriladi. Bajarilgan ish yozib boriladi: o'quvchilar avval gapda ot bog'langan so'zdan shu otga savol beradilar va savolni qavs ichiga yozadilar; keyin so'roqa qarab kelishikni aniqlaydilar. Masalan, *yashaydi* (qaerda?)— qishloqda *o'rin*-payt kelishigi). Ular buni yaxshi o'zlashtirganlaridan so'ng, mashq tez bajariladi, yozish talab etilmaydi.

Qo'pliqdagi otlarnng turlanishini o'rganishda nutqda ko'plikdagi otlardan to'g'ri foydalanishko'nikmasini taqomillashtirsh maqsadi ko'zda tutiladi. O'quvchilar suhbat yordamida bosh qelshliqdagi otning so'rog'ini va bitta shaxs, narsani bildirishni aytadilar , (n i m a?— *qitob*, kim?— o'quvchi);

*o'qituvchi* agar shu ot ikki va undan ortiq, shaxs, narsani bildirsa, qanday so'roqda javob bo'lishini, qaysi kelishikni bildirishini so'raydi, ular qinalmay javob beradilar (nimalar? — *qitoblar, kimlar* ?--- *o'quvchilar*). Xulosa chiqariladi: ko'plikdagi otlar bosh kelishikda nimalar? yoki k i m l a r? so'rog'iga javob bo'ladi. O'quvchilar otlarning kelishiklar bilan turlanishi jadvalidan foydalanib, shu otlarni ko'plikda turleydilar va ko'plik qo'shimchasi doim kelishik qo'shimchasidan oldin qo'shilishini, so'roqlarini bilib oladilar.

Har bir kelishikni alohida o'rganishning vazifasi kelishikni o'rganish bilan bog'liq holda kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqidagi malaqani shakllantirish va o'quvchilarning kelishiklar bilan turlangan otlardan ongli foydalanishlariga erishish hisoblanadi.

Kelishiklarni bilib olish maqsadida so'roqlardan foydalaniladi. uning uchun o'quvchilar, birinchidan, so'roqni otning yaqqa o'ziga emas, balki gapda ot ma'no tomondan bog'langan so'zdan shu otga berishni o'rganishlari, ikkinchidan, kelishiklarning so'roqlarini yaxshi bilishlari zarur. Kelishiklarni o'zlashtirishda gapning asosini aniqlagach, gapda o'zaro bog'langan so'zlarni (so'z birikmalarini) belgilash, ot bog'langan so'zni topish, so'roq berib, qaysi kelishik bilan turlanganini, birlik yoki ko'plikda qo'llanganini aniqlash izchilligida ishni uyushtirish maqsadga muvofiq. Masalan, Quyosh zarrin nurlarini sochmoqda, quyosh haqida aytilgan, quyosh-ega, bosh kelishikda, birlik quyosh, nima qilmoqda?-sochmoqda, qesim, sochmoqda nima qilmoqda? sochmoqda nimalarini? nurlarini,ot, tuqshum kelishikda, birlikda.

Kelishiklarning xususiyatlarini o'rganishga qulayliq yaratish uchun har bir kelishikni quyidagi umumiy reja asosida o'rganish maqsadga muvofiq: 1. Kelishikning grammatik ma'nosi. 2. So'roqlari. 3. Qo'shimchasi. 4. Gapdagi vazifasi. Kelishiklarni shu tarzda o'rganish ularni o'zaro taqqoslashni engillashtiradi va ongli o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Bir kelishik o'zining muhim belgilari (ma'nosi, so'rog'i, qo'shimchasi, sintaktik vazifasi) bilan boshqa kelishiklardan farqlanadi. Muayyan bir kelishikdagi otdan ongli foydalanish va kelishik qo'shimchalarini to'g'ri yozish uchun o'quvchilar kelishiklarning muhim belgilarini puxta o'zlashtirishi talab etiladi, shuning uchun ham kelishiklarning muhim belgilarini o'zlashtirib, bir kelishikni ikkinchidan farqlashko'nikmasini shakllantirish ga katta o'rin beriladi.

Bosh kelishikning xususiyatlarini o'rganish bilan otning kelishik qo'shimchasi yo'q holati bosh kelishik ekani, bosh qeslshiqdagi ot boshqa so'zni o'ziga tobe qilishi, q i m?, k i m l a r?, n i m a?, n i m a l a r? so'roqlariga javob bo'lishi, gapda ega vazifasida qelishi haqida o'quvchilardako'nikma hosil qilinadi; lug'ltlarda otlar bosh kelishik shaklida berilishi va bosh shakl hisoblanishi, ba'zan egalik qo'shimchasi olib qo'ullashi bilan tanishtiriladi. O'quvchilar qaratqich va tushum kelishigini farqlashda qiynaladilar, bir qo'shimcha o'rniga ikkinchsini ishlatadilar. Bu kelishiklarning xususiyatlarini o'rganish da bunday qiynchilikning oldini olish va o'quvchilarda kelishiklardan to'g'ri foydalanishko'nikmasini hosil qilish maqsadi ko'zda tutiladi. Bu

maqsadga erishish uchun bu ikki kelishikning ma'nosi, so'roqlari, qo'shimchasi va gapdagi vazifasi taqqoslanadi va suhbat asosida xulosa chiqariladi.

Qaratich kelishigida turlangan ot: 1) qarshililiq ma'nosini bildirib, gapda boshqa otga bog'lanadi, u bog'langan ot egalik qo'shimchasi bilan qo'llanadi (*o'quvchining daftari, daraxtning bargi* kabi); 2) kim(lar)ning?, nima(lar)ning?, ba'zan qaerning? so'roqlariga javob bo'ladi; 3) *-ningqo'*shimchasi bilan qo'llanadi 4) gapda ikkinch darajali bo'lak vazifasida keladi; tushum kelishigida turlangan ot: 1) haraqatni o'ziga olgan shaxs, narsa ma'nosini bildiradi, gapda doim fe'lga bog'lanadi (*o'quvchini qo'rdim, qitobni o'qidi* kabi); 2) k i m (l a r) n i?, nima (l a r)ni? ba'zan qa erni? so'roqlariga javob bo'ladi; 3) *-ni qo'*shimchasi bilani qo'llanadi; 4) gapda ikkinch darajali bo'lak vazifasini bajaradi.

O'quvchilarning bu ikki kelishik qo'shimchasidan nutqda to'g'ri foydalanish va ularni to'g'ri yozish haqidagi bilimni taqomillashtirish uchun gapda otning qaysi so'z bilan bog'langanini aniqlash, so'roqlar o'rniga gapning mazmuniga mos so'zni kelishik bilan turlab qo'yish, tushirib qoldirilgan kelishik qo'shimchalaridan mosini qo'yib qo'chirish, tanlab qo'chirish mashqlaridan, saylanma va eslatish diktantlaridan ko'proq foydalaniladi.

Boshlangich sinflar dasturiga qo'ra o'quvchilarni qaratqich va tushum kelishigida otning belgisiz qo'llanishi bilan tanishtirish tavsiya etilmaydi. O'quvchilar jo'nalish kelishigining xususiyatlari bilan tanishtirilgach, jo'nalish kelishigi qo'shimchasining yozilishi tushuntiriladi: a) oxiri jarangsiz undosh tovush bilan tugagan so'zlarga jo'nalish kelishigi qo'shimchasi *-ga qo'shilganda* talaffuzda qa eshitilishi, ammo aslicha yozilishi *sinfga, ovqatga* kabi so'zlarni tovush-harf tomonidan tahlil qilish biilan tushuntiriladi; b) o'quvchilar «*Chindan dars, o'qish, g'ayrat etqazar har tilaqqa*» gapini o'qib, *tilaq* so'zining o'zgarishini quzatadilar; gapdagi *tilaqqa* bog'langan so'zni topadilar va shu so'zdan otga so'roq beradilar (*etqazar nimaga? tilaqqa*): bu junalish kelishigining so'rog'i ekanini aytadilar; *tilaqqa* so'zi so'z tarkibiga qo'ra tahlil qilinadi va *tilaq* — o'zaq, *-qa qo'shimimcha* ekani aniqlanadi; so'ng uni tovush-harf jihatidan tahlil qilinib, o'zaqning oxiri *-q* undoshi bilan tugagani, qo'shimcha ham *q* undoshi bilan boshlanishi aniqlanadi. Suhbat usuli bilan xulosa chiqariladi: jo'nalish kelishigi qo'shimchasi oxiri *q* undoshi bilan tugagan otlarga *-qa* shaklida qo'shiladi. «*Baliq\_ qarmoqqa ilindi gapidagi qarmoqqa* so'zi ustida shunday ishlanadi. Xulosani o'qituvchi rahbarligida o'quvchilarning o'zlari chiqaradilar; oxiri *q* undoshi bilan tugagan otlarga junalish qelshshigi qo'shimchasi qa shaklida qo'shiladi.

O'quvchilar o'rin-payt kelishigining xususiyatlari bilan tanishtirilgach, kelishik qo'shimchasi *-da ning -ta* bo'lib eshitilsa ham *-da* shaklida yozilishi tushuntiriladi. Ba'zi o'quvchilar o'rin-payt kelishigi o'rniga jo'nalish kelishigi qo'shimchasini ishlatib, xatoga yo'l qo'yadilar. Bunday xatoning oldini olish uchun o'quvchilar bilan fe'ldan jo'nalish va o'rin-payt kelishigida qo'llangan otga so'roq, berib, so'z birikmasini topishni ko'proq mashq qilish va kelishiklarning so'rog'i va ma'nosiga qarab farqlashga o'rgatiladi. Masalan,

bordi (qaerga?) —maktabga, bo'ldi (qaerda?) —maktabda; oldim (k i m g a?) — uhamga, qo'rdim (k i m d a?) — uhamda.

O'quvchilar chiqish kelishigining xususiyatlari bilan ham reja asosida tanishtirilib, ularga kelishik qo'shmchasining yozilishi tushuntiriladi.

Kelishiklar haqidagi malaqani shakllantirish ustida ishlashning samaraliligini ta'minlaydigan shartlar, birinchidan, maqsadga muvofiq mashq tanlash, mashq materialini asta murakkablashtirib borish bilan o'quvchilarning mustaqqligini oshirish, ikkinchidan, imloni grammatik bilimni takomillashtirib borish va o'quvchilarning nutqini o'stirish bilan bog'lab o'rgatishdir. Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda ot yaxlit holda o'rganiladi va uni o'rganish o'quvchilar shu so'z turkumining belgilarini, vazifasini o'zlashtirishiga, shuningdeq, ularda kelishik qo'shimchalarini to'g'ri yozishko'nikmasini shakllantirish ga qaratiladi. **1-ilova**

SO'Z TURKUMLARI				
OT	SIFAT	SON	OLMOSH	FE'L
1. Shaxs, narsa va joy nomini bildiradi	1. Shaxs va narsaning belgisini bildiradi	1. Shaxs, narsaning sanog'i va tartibini bildiradi	1. Kishilik olmoshlari shaxsni bildiradi va ot o'rnida qo'llaniladi	1. Shaxs, narsaning harakatini bildiradi
2. Kim?, nima?, qaer? so'roqlariga javob bo'ladi	2. Qanday? yoki qanaqa? so'rog'iga javob bo'ladi	2. Necha? yoki nechanchi? so'rog'iga javob bo'ladi	2. Kishilik olmoshlari kim? so'rog'iga javob bo'ladi	2. Nima qil-di?, Nima qiladi?, Nima qilyapti? Nima qilmoqchi kabi so'roqlarga javob bo'ladi
3. Birlik va ko'plikda qo'llanadi	3. O'zgarmaydi	3. Asosan o'zgarmaydi	3. Ular birlik va ko'plikda bo'ladi	3. Bo'lishli va bo'lishsiz shaklda qo'llanadi
4. Egalik qo'shimchalar i bilan o'zgaradi	4. Gapda ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi	4. Gapda ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi	4. Kishilik olmoshlari kelishik qo'shimchalar i bilan qo'llanadi	4. Shaxs-son qo'shimchalar i bilan tuslanadi
5. Kelishiklar bilan turlanadi	5. Sifatlar yasaladi	5. Sonlar yasalmaydi	5. Ular gapda bosh va ikkinchi	5. Uch zamonni bildiradi

			darajali bo'laklar vazifasida keladi	
6. Gapda ega yoki ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi			6. Olmoshlar yasalmaydi	6. Gapda kesim vazifasida keladi
7. Otlar yasaladi				7. Fe'llar yasaladi

## 2 -ilova

### Otni o'rganish boqichlari

1. Savod o'rgatish davri – tayyorlov bosqichi: -shaxs-narsalarni va ularning nomi bo'lgan so'zlarni harakat, belgi bildirgan so'zlardan farqlashga o'rganadilar.
2. 1-2-sinf ona tili darslari – amaliy bosqich: -shaxs-narsa nomlarini ma'nolari va so'roqlari asosida farqlashga o'rganadilar.
1. 3-4-sinf ona tili darslari –nazariy bosqich: -ot so'z turkumi tushunchasi hosil qilinadi; -otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi bilan tanishtiriladi: bu jarayonida o'quvchilarda: 1) birlik va ko'plikda qo'llangan otlarning ma'nosi va qo'shimcha orqali farqlash, 2) birlikdagi otdan ko'plik shaklidagi va, aksincha, ko'plikdagi otdan birlik sondagi ot hosil qilish, 3) gapda so'zlarning bog'lanishini hisobga olgan holda, otlardan nutqda to'g'ri foydalana olish ko'nikmalari shakllantiriladi; - otlarning egalik qo'shimchalarini bilan o'zgarishi o'rgatiladi: bunda: “egalik” so'zining leksik ma'nosi;shaxs va son tushunchasi; so'zlovchi, tinglovchi, o'zga so'zlarini ma'nosi; egalik qo'shimchalarining ikki varianti bilan tanishtiriladi; -grammatik mavzular bilan bog'liq holda lug'at zahirasi boyitiladi, nutqi o'stiriladi, imloviy malaka hosil qilinadi.

## 3 -ilova

### Mavzuni jonlantirish uchun blis- so'rov savollari

№	c. avollar	Y ak ka ja vo	To 'g 'ri ja vo	d. izning harakati ngiz
---	---------------	---------------------------	-----------------------------	----------------------------------

		b	b	
1	Boshlang'ich sinflarda qaysi so'z turkumlari o'rganiladi?			Nimani bildirish, so'roqlari, o'zgarish-o'zgarmasligi, gapdagi vazifasi
2	O'quvchilar so'z turkumlarining qaysi xususiyatlari bilan tanishtiriladi?			So'zlarni leksik-semantik, morfologik, sintaktik guruhlanishi
3	So'z turkumlari			Ot, sifat, son, kishilik olmoshlari, fe'l
4	Otni o'rganishning amaliy ahamiyati			Taqqoslash
5	Otlarning birlik-ko'plikda qo'llanishi qaysi usulda o'rganiladi?			Lug'at zahirasi boyiydi, nutqi o'sadi, imloviy malaka hosil bo'ladi
6	Otlarning birlik-ko'plikda qo'llanishi qaysi usulda o'rganiladi?			Muammoli

#### 4- ilova

### BILIMLARNI TEKSHIRISH UCHUN TEST TOPSHIRIQLARI

#### 1. So'z turkumlarini o'rganishdagi metodlar to'g'ri ko'rsatilgan qatorni aniqlang.

A) O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, lug'atini yangi ot, sifat, son, fe'llar bilan boyitish, so'zlardan to'g'ri foydalanish malakasini o'stirish, til dalillarini kuzatish, savol-javob

B) Ot, sifat, son, fe'l haqida tushuncha berish, bu so'z turkumlariga oid so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va yoza olish, suhbat, darslik bilan ishlash

C) So'z turkumlari: ot, sifat, son, fe'l, ravish haqida tushuncha berish, bu so'z turkumlariga oid so'zlardan nutqda to'g'ri foydalana olish, ko'rgazmadan foydalanish

D) Evristik metod, yarim izlanishli muammoli metod, tarmoqlash metodi, mustaqil ish metodi, induktiv va deduktik metodlar

#### 2. Otni o'rganishga tayyorlov bosqichi qaysi davrga to'g'ri keladi?

A) 3-sinf davriga

B) 2-sinf davriga

C) savod o'rgatish davriga

D) A, V, S



<b>8 - MAVZU</b>	Sifat soʻz turkumini oʻtish metodikasi	
<b>1.1. Maʼruza mashgʻulotining oʻqitish texnologiyasi</b>		
Vaqt: 2 soat	Talabalar soni: 50ta	
Mashgʻulot shakli	Anjuman maʼruza	
Maʼruza rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Boshlangʻich sinflarda sifat turkumi yuzasidan oʻquvchilarda hosil qilinadigan bilim, koʻnikma, malaka.</li> <li>2. Boshlangʻich sinflarda sifatni oʻrganish bosqichlari va izchilligi.</li> <li>3. Sifatni oʻrganishda qoʻllanadigan metodlar.</li> <li>4. Sifat soʻz turkumini oʻrganishda qoʻllaniladigan mashqlar tizimi.</li> </ol>	
Oʻquv mashgʻulotning maqsadi	Talabalarni boshlangʻich sinflarda soʻz turkumlarini, ot va otning birlik –koʻplikda, egalik qoʻshimchalari bilan qoʻllanishini oʻrgatish usullari bilan tanishtirish	
Oʻqituvchining vazifasi:	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Talabalarning soʻz turkumini oʻrganish yuzasidan bilimlarini aniqlash.</li> <li>2. Boshlangʻich sinfda sifat soʻz turkumini oʻrganish boʻyicha dastur talablari bilan tanishtirish.</li> <li>3. Boshlangʻich taʼlimda sifatni oʻrganish izchilligi bilan tanishtirish.</li> <li>4. Boshlangʻich sinflarda sifatni oʻrganishda qoʻllanadigan metod va usullarni oʻrgatish.</li> <li>5. Sifatni oʻtidsha mashqlar tizimidan toʻgʻri foydalana olishga oʻrgatish.</li> <li>6. Maʼruza davomida talabalarning faoliyatini kuzatish va baholash (5 ball asosida).</li> </ol>	Oʻquv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Sifat turkumini oʻrganish boʻyicha davlat taʼlim standarti va ona tili dasturi talablarini bilib olish.</li> <li>2. Sifatni oʻrganish bosqichlari va ularda qoʻllanadigan metodilarni egallashlari.</li> <li>3. Sifatni oʻtishda mashqlardan toʻgʻri foydalana olish.</li> <li>4. Sifat soʻz turkumini oʻrganishda koʻrgazmali qurollardan foydalana bilish.</li> <li>5. Darsda faol ishtirok etish.</li> </ol>
Taʼlim metodi va texnikasi	suhbat, izlanish, mustaqil ish, AKTdan foydalanish, “Charxpalak metodi“, Blis metodi.	
Taʼlim vositasi	Proektor	
Taʼlim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Taʼlim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	

Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. Kirish. (5 daqiqa)	1.Ma'ruza mavzusini <b>16.</b> (Sifat so'z turkumini o'tish metodikasi) 2. Ma'ruza maqsadini 3.Ma'ruza rejasini e'lon qilish.	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)	1.So'zlar qaysi tamoyillar asosida turkumlarga ajratiladi? 2. So'z turkumi deganda nimani tushunasiz? 3. Boshlang'ich sinflarda dastur talablariga ko'ra qaysison so'z turkumining qaysi grammatik xususiyatlari o'rganiladi? (1-ilova) 4. Sifat so'z turkumini o'rganishning ta'limiy va amaliy ahamiyati nimada? 5.Sifat so'z turkumini o'rganishda qaysi metodlarni samarali deb hisoblaysiz?	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi
3-bosqich Axborot berish (65 daqiqa)	1. Ma'ruza: 20 daqiqa 2. Topshiriq.. 1. K.Qosimovanning "Ona tili o'qitish metodikasi"da sifat so'z turkumining qaysi belgilari o'rganiladi deyilgan? 2. Boshlang'ich sinflarda sifatlar qanday izchillikda o'rganiladi? 3.Sifatni o'rganish bo'yicha DTS va dastur talablari ayting. 4.Boshlang'ich sinfda sifat so'z turkumini suhbat, yarim izlanish; muammoli metod, analitik, sintetik, induktiv metodlardan qaysi birida o'rganish yaxshi samara beradi? 5.Sifatni o'rganish necha bosqichga bo'linadi? Bu bosqichlarning vazifalari nimalardan iborat? 6. Sifatni o'rganishdagi mashqlar tizimi misollar bilan yoriting. Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa	
4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)	1.Sifatning ma'no turlarini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish. 2.Rang(hajm, shakl, hid, maza, xil-xususiyat) bildiruvchi sifatlarga doir mashqlar tizimini ishlab chiqing.	

	<p>3. Sifatlarni o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalar namoyish qilish.</p> <p>4. Blis texnologiyasi va test asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash</p>	
--	---	--

**Sifat yuzasidan o'quvchilar quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlari lozim:**

**Bilim:**

1. Sifat, sifatning ma'no turlari;
2. Qanday?, qanaqa? So'roqlariga javob bo'lishi;
3. Ikkinchi darajali bo'lak vazifasida kelishi;
4. Ohang yordamida bog'lanishi;
5. Shakldosh, ma'nodosh sifatlar.

**Ko'nikma:**

1. Sifatning ma'no turlarini farqlashi.
2. Sifatga qanday? so'rog'ini bera bilishi.
3. Gap va matn tarkibidan sifatni so'roqlari orqali aniqlay bilishi.
4. Sifatlarni belgi bildiruvchi boshqa so'zlardan farqlay bilishi.
5. Sifat bog'lanib kelgan so'z orqali unga so'roq bera olishi. Sifatning otga bog'lanib kelishini bilishi.
6. Sifatning gapda ikkinchi darajali bo'lak vazifasida kelishini, uni to'lqinli chiziq orqali belgilay olishi.
7. Sifatlarni to'g'ri talaffuz qila olishi.
8. Sifatlardan og'zaki va yozma nutqda to'g'ri va o'rinli foydalana olishi.
9. Sifatlarga shakldosh so'zlar, ma'nodosh, qarama-qarshi ma'noli sifatlar topa olishi.

**Malaka:**

1. Sifatlarning ma'nosini izohlay olishi.
2. Sifatlarning talaffuzi va yozilishini izohlay olishi.
3. Imlo lug'atdan foydalana olishi.
4. Sifatlarni o'qilgan asar matnidan topa olishi
5. Berilgan sifat ishtirokida birikma va gap tuza olishi.
7. O'qiganlari, kuzatganlari va rasm asosida sifatlarni qatnashtirib kichik hikoyacha tuza olishi.
8. Matndagi sifatlarni boshqa ma'nodosh sifatlar bilan almashtirisha bilishi.

#### **4 - ilova**

**Sifatni o'rgatishda quyidagi metodlarni qo'llang va ularning eng samaradorini ajratib, izoh bering.**

Suhbat metodi

Induktiv metod

Analitik metod

Aqliy hujum

Tarmoqlash metodi

Deduktiv metod

Sintetik metod

Yarim izlanishli muammoli metod

Mustaqil ish metodi va hokazo.

#### **5 -ilova**

##### **Mashqlar tizimi**

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga qanday?, qanaqa? so'roqlarini bering. Bu so'zlar qanday ma'no bildirayotganini ayting.
- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga so'roq bering. Ular qanday ma'noni bildiriyapti?
- Qanday? so'rog'i yordamida sifatlarni toping.
- Rang, shakl, maza bildirgan sifatlarni narsa va shaxs bildirgan so'zlar bilan birikma tarzida yozing.
- Qanday? so'rog'iga javob bo'lgan sifatlarni toping. Ular kimning yoki nimaning belgisini bildirayotganini ayting.
- Sifatlarga narsa va shaxs bildirgan so'zlar orqali so'roq bering va ularni birikma tarzida yozing.
- Sifatlarni o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing.
- Sifatlarni aniq lab, o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing. Ularning tagiga to'lqinli chiziq chizing. Ma'no turini qavs ichida ko'rsating.
- Chiziqchalar o'rniga sifatning ma'no turlaridan mosini qo'yib yozing.
- Sifatlarni o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing. Ularning gapdagi vazifasini ayting.

- Sifatlarga ma'nodosh ( shakldosh, qarama-qarshi) ma'noli sifatlar toping. Ular ishtirokida gaplar tuzing. Shakldosh so'zlarning turkumini ayting.
- Rasm asosida "Oltin kuz" mavzusida hikoyacha tuzing. Hikoyangizda sifatlardan foydalaning.

<b>9- MAVZU</b>	Olmosh, kishilik olmoshlarini o'rganish metodikasi <b>17.</b>
---------------------	--

### 1.2. Ma'ruza mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi

Vaqti: 2 soat	Talabalar soni: 90 ta
Mashg'ulot shakli	Anjuman ma'ruza
Ma'ruza rejasi	1. Kishilik olmoshlari haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish. 2. Kishilik olmoshlarining turlanishini o'tish
O'quv mashg'ulotning maqsadi: Talabalarni boshlang'ich sinflarda kishilik olmoshlari o'rgatish usullari bilan tanishtirish	
<p>O'qituvchining vazifasi:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Talabalarining kishilik olmoshlarini o'rganish yuzasidan bilimlarini aniqlash.</li> <li>2. Boshlang'ich sinfda kishilik olmoshlarini o'rganish bo'yicha dastur talablari bilan tanishtirish.</li> <li>3. Boshlang'ich ta'limda kishilik olmoshlarini o'rganish izchilligi bilan tanishtirish.</li> <li>4. Boshlang'ich sinflarda kishilik olmoshlarini o'rganishda qo'llanadigan metod va usullarni o'rgatish.</li> <li>5. Kishilik olmoshlarini o'tidsha mashqlar tizimidan to'g'ri foydalana olishga o'rgatish.</li> <li>6. Ma'ruza davomida talabalarining</li> </ol>	<p>O'quv faoliyatining natijasi</p> <p>Talabalar bilishi kerak</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kishilik olmoshlari turkumini o'rganish bo'yicha davlat ta'lim standarti va ona tili dasturi talablarini bilib olish.</li> <li>2. Kishilik olmoshlarini o'rganish bosqichlari va ularda qo'llanadigan metodlarni egallashlari.</li> <li>3. Kishilik olmoshlarini o'tishda mashqlardan to'g'ri foydalana olish.</li> <li>4. Kishilik olmoshlarini o'rganishda ko'rgazmali qurollardan foydalana bilish.</li> <li>5. Darsda faol ishtirok etish.</li> </ol>

faoliyatini kuzatish va baholash (5 ball asosida).	
Ta'lim metodi va texnikasi	Suhbat, izlanish, mustaqil ish, AKTdan foydalanish, "Charxpalak metodi", Blis metodi.
Ta'lim vositasi	Proektor
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish

Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. Kirish. (5 daqiqa)	1.Ma'ruza mavzusini (Olmosh, kishilik olmoshlarini o'rganish metodikasi) 2. Ma'ruza maqsadini 3.Ma'ruza rejasini e'lon qilish.	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)	1.So'zlar qaysi tamoyillar asosida turkumlarga ajratiladi? 2. Kishilik olmoshlari deganda nimani tushunasiz? 3. Boshlang'ich sinflarda dastur talablariga ko'ra kishilik olmoshlarining qaysi qaysi grammatik xususiyatlari o'rganiladi? 4. Kishilik olmoshlarini o'rganishning ta'limiy va amaliy ahamiyati nimada? 5. Kishilik olmoshlarini o'rganishda qaysi metodlarni samarali deb hisoblaysiz?	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi
3-bosqich Axborot berish (65 daqiqa)	1. Ma'ruza: 20 daqiqa 2. Topshiriq.. 1. K.Qosimovaning "Ona tili o'qitish metodikasi"da kishilik olmoshlarining qaysi belgilari o'rganiladi deyilgan? 2. Boshlang'ich sinflarda kishilik olmoshlari qanday izchillikda o'rganiladi?	

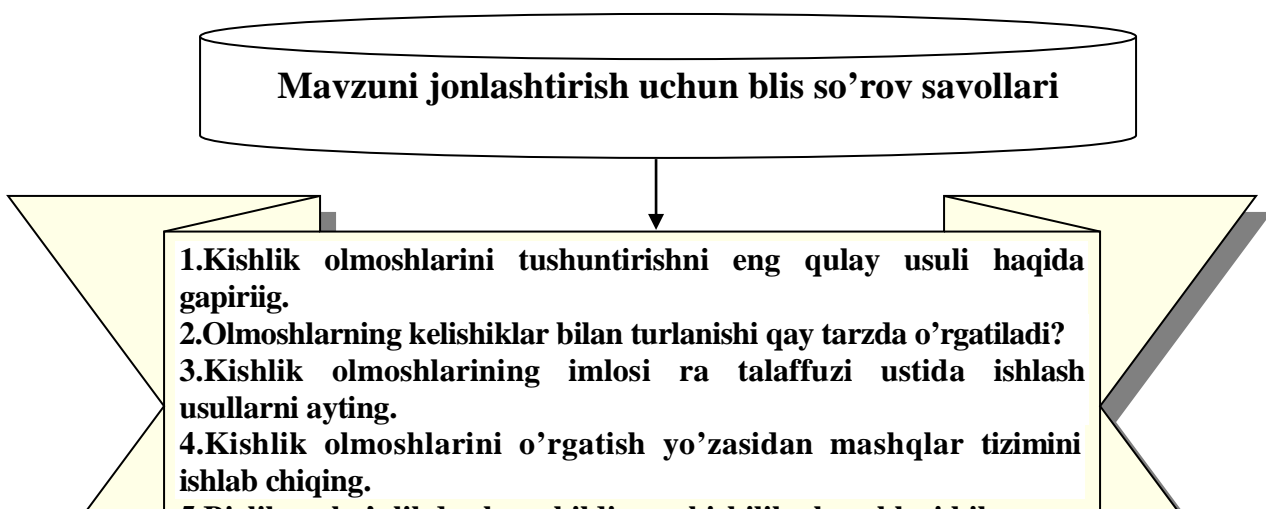
	<p>3. Kishilik olmoshlarini o'rganish bo'yicha DTS va dastur talablari ayting.</p> <p>4. Boshlang'ich sinfda kishilik olmoshlarini suhbat, yarim izlanish; muammoli metod, analitik, sintetik, induktiv metodlardan qaysi birida o'rganish yaxshi samara beradi?</p> <p>5. Kishilik olmoshlarini o'rganish necha bosqichga bo'linadi? Bu bosqichlarning vazifalari nimalardan iborat?</p> <p>6. Kishilik olmoshlarini o'rganishdagi mashqlar tizimi misollar bilan yoriting. Uning mahokamasi: 10 daqiqa</p> <p>3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)	<p>1. Kishilik olmoshlarini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish.</p> <p>2. Kishilik olmoshlariga doir mashqlar tizimini ishlab chiqing.</p> <p>3. Kishilik olmoshlarini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalar namoyish qilish.</p> <p>4. Blis texnologiyasi va test asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash</p>	

**Olmosh, kishilik olmoshlarini o'rganish metodikasi tushuncha berish  
mavzusining texnologiq xaritasi.**

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
<b>1-bosqich. Mavzuga qirish. (10 minut)</b>	<p>1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. .</p> <p>1.2. Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. .</p> <p>1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)</p>	<p>Tinglaydilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar.</p> <p>Savollarga javob beradilar.</p>

<p><b>2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)</b></p>	<p>2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar..  2.2. Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi va klaster usulidan foydalaniladi  2.3. Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi.  2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi  2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi va B/BX/B jadvalini to'ldiradilar</p>	<p>Tinglaydilar.  Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar.  O'UMga qaraydilar  Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.  B/BX/B jadvalini to'ldiradilar</p>
<p><b>3- bosqich.. Yaqunlovchi. (10 - minut)</b></p>	<p>3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovchi xulosalar qiladi.  3.2. Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi..  3.3. kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.</p>	<p>Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.</p>

### 1-ilova



### **1. Kishilik olmoshlari haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish**

Boshlang'ich ta'limda faqat kishilik olmoshlarini o'rganiladi. 4-sinfda kishilik olmoshlari haqidagi dastlabki umumiy tushuncha beriladi; ularning kelishik qo'shimchalari bilan turlanishi va imlosi o'rgatiladi.

Kishilik olmoshlari bilan o'quvchilarni tushuntirishda predmetni nomlamasligi, ular faqat ko'rsatish uchun xizmat qilishi bilan tanishtiriladi. Boshlang'ich sinfda kishilik olmoshlarini ot bilan almashinib qo'llanishiga alohida to'xtalinmaydi. Chunki men, sen olmoshlari hech qachon ot bilan almashinib qo'llanmaydi: men o'qiyapman, sen o'qiyapsan deyish mumkin, lekin Salima chiqyapman, Salima o'qiyapsan, qiz tikiyapman tarzida qo'llanmaydi. Lekin III shaxs kishilik olmoshi ot bilan almashinib qo'llanmaydi: qiz tikiyapti – u tikiyapti. O'qituvchi kishilik olmoshlari bilan tanishtirayotganda shunga diqqat qaratish lozim. Kishilik olmoshi haqidagi dastlabki ma'lumot badiiy asardan keltirilgan og'zaki nutqqa doir misollarni kuzatish va tahlil qilish orqali beriladi.

Kishilik olmoshlarini o'rgatish jarayonida o'quvchilarda quyidagi bilim va ko'nikmalar hosil qilinadi; va men, sen, u, biz, siz, ular kishilik olmoshlari, ular kim so'rog'iga javob bo'ladi; kishilik olmoshlari so'z turkumi; kishilik olmoshlari 3ta shaxsni birlik va ko'plikda ifodalaydi; -ni,-ning, qo'shimchalari men, sen olmoshiga qo'shilganda o'zakdagi n tushib qoladi; u olmoshiga –ga, -da, -dan, qo'shimchalari qo'shilsa bir n tovushi orttiriladi kabi bilimlar; olmoshlarni nutqda to'g'ri va o'rinli qo'llash, ularni kelishikli holatda to'g'ri yozish, so'roqlar yordamida aniqlash va farqlash ko'nikmalari hosil qilinadi.

Olmosh so'z turkumi suhbat, yarim izlanishli muammoli metod, induktiv

metodlarda tushuntiriladi. Bu metodlarning qaysi birida tushuntirilsa, shunga mos usul va ish turlari tanlanadi. O'quvchilar olmoshlarning kelishik bilan qo'llanishini hali o'rganmagani uchun dastlabki tanishtirishda bosh kelishikdagi olmoshlar qatnashgan gap tanlanadi.

Kishilik olmoshlarini o'rgatish uchun quyidagi misollar asosida suhbat o'tkazish mumkin.

Men o'rtoqlarim bilan suhbatlashdim.

Sen kelsang, men shu erdaman, deb qo'y...

U kela qolsa, gaplarimni aytsam!

Birinchi gap o'qitiladi.

-Bu gap kimga tegishli? (Yayraga)

-Kim suhbatlashdi? (Yayra)

-Men so'zi o'rniga Yayra so'zini qo'yib aytish mumkinmi? (Yo'q.. Bolalar qo'yib o'qib ko'radi va ishonch hosil qiladi). Harakatni kim bajaryapti? (Men). Men so'zi qaysi so'roqqa javob bo'ladi? (Kim?) U gapda qaysi bo'lak vazifasida kelyapti? (Ega)

Ikkinchi gap o'qitiladi:

-Bu gapni kim aytyapti? (Yayra) U kimga murojaat qilyapti? (O'rtog'iga) Qaysi so'z o'rtog'i so'zini bildiriyapti? (Sen) Sen so'zi qachon qo'llanar ekan? (Biror murojaat qilganda qo'llanadi). Sen qaysi suroqqa javob bo'ladi? (Kim?) Uqaysi gap bo'lagi vazifasida kelyapti? (Ega).

Uchinchi gap yuzasidan taxminan quyidagicha savollar beriladi: -Bu gap kimga tegishli? (Bolaga) Bu predmetning nomi aytilyaptimi? (Yo'q) Bola so'zi o'rnida qaysi so'z kelyapti?(U) Bu so'z qachon qullanar ekan?(Fikr biror shaxs haqida (kim haqida) borsa qo'llanadi) Demak, bu gapda shaxs nomi qo'llanmayapti, uni, ko'rsatuvchi so'z qo'llanayapti.

Shundan so'ng suhbat quyidagicha umumlashtiriladi: Predmetni nomlamay uni ko'rsatayotgan so'zlarni sanang (Men, sen, u) Ular qanday so'roqqa javob bo'lyapti? (Kim?) U qaysi gap bo'lagi vazifasida kelyapti? (Ega)

O'quvchilar javobiga aniqlik kiritiladi: Men, sen, u –so'z turkumi. Bu so'z turkumining nomi olmosh deb yuritiladi. Men, sen, u –kishilik olmoshlari. Men –I shaxsni, sen- II shaxsni, u- III shaxsni ko'rsatadi. Shundan so'ng biz, siz, ular olmoshlari yuzasidan suhbat o'tkaziladi. Kishilik olmoshlarining birlik va ko'pligi taqqoslash orqali tushuntiriladi va qachon men, sen, u, qachon biz, siz

ular ishlatilishi ustida ishlanadi. Egalik qo‘shimchalari ifodalaydigan 3 ta shaxs: so‘zlovchi(men), tinglovchi (sen), o‘zga (u) eslatiladi va u kishilik olmoshlari bilan bog‘lanadi. Olmoshning gapda ega vazifasida kelishi aytiladi.

Kishilik olmoshlarining ko‘pligini tushuntirishda” biz Vatan haqida ko‘p maqollar bilamiz? Siz ham shunday maqollardan bilasizmi? Tarzidagi gaplardan foydalanish mumkin. O‘quvchilarning kishilik olmoshlari yuzasidan olgan tushunchalari bir necha dars davomida mustahkamlanadi. Bunda kishilik olmoshlariga so‘roq berish, qaysi so‘roqlarga javob bo‘layotganini aniqlash, matndan kishilik olmoshlarini topish, ularni o‘zi bog‘langan so‘z bilan ko‘chirish, kishilik olmoshlari ishtirokida gap tuzish, ularni gapda qanday bo‘lak bo‘lib kelayotganini aniqlash, kishilik olmoshlarining shaxs-sonini aytish, berilgan fe‘llarga mos kishilik olmoshlarini tanlash va gap tuzish. (Onamga yordam berdim. Onangga yordam berdingmi? Onasiga yordam berdimi?) kabi topshiriqli mashqlar bajariladi. Ayrim matnlar shaxsini o‘zgartirib ijodiy qayta hikoyalatiladi.

## 2.Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini o‘tish

Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini o‘tishdan oldin shu mavzuni o‘quvchilar ongli o‘zlashtirishlari uchun doskaga kelishiklarga doir jadval osib qo‘yiladi.

№	Kelishiklar nomi	Qo‘shimchasi	So‘roqlari
1	Bosh kelishik	-	kim? nima?
2	Qaratqich kelishigi	-ning	kimning? nimaning?
3	Tushum kelishigi	-ni	kimni? nimani?
4	Jo‘nalish kelishigi	-ga,-ka,-qa,	kinga? nimaga?
5	O‘rin-payt kelishigi	-da	kimda? nimada?
6	Chiqish kelishigi	-dan	kimdan? nimadan?

Jadval asosida suhbat metodida kelishiklar haqidagi o‘quvchilar bilimi eslatiladi va ularning yangi mavzuni o‘rganishlarigazamin tayyorlanadi: Nechta kelishik bor? Nomini, qo‘shimchasi va so‘rog‘ini ayting. Kelishiklar qaysi so‘z turkumiga qo‘shiladi? Kelishik qo‘shimchalari qanday vazifa bajaradi? Misollar bilan tushuntiring. O‘quvchilar aytgan bitta gap doskaga yozdiriladi va tahlil qilinadi:

Bilim davlatdan qimmat. (Maqol.)

Davlatdan-ot, chiqish kelishigi qo‘shimchasini olgan, bu-dan qo‘shimchasi otni qimmat so‘ziga bog‘lagan. O‘quvchilar javobi umumlashtiriladi.

Shundan so‘ng oldindan doskaga yozib qo‘yilgan darslikdagi 270-mashq ustida ishlanadi:

-O‘qing. Tagiga chizilgan so‘z qaysi turkumga kiradi? Shu so‘z qaysi shaxsni bildiradi? Bizni olmoshi qaysi qo‘shimcha bilan qo‘llangan? Bu qo‘shimcha biz olmoshini qaysi so‘zga bog‘lagan? Ularni birlikda yozing: Bizni olib bordilar. Kelishik qo‘shimchasini va bog‘lanishini tegishlicha belgilang. Kelishik nomini qisqartirib tepasiga yozing.

Ikkinchi gapni o‘qing. Olmoshni qaysi qo‘shimcha olganini ayting. Qaratqich kelishigi otni qaysi so‘zga bog‘lagan? Ularni birikma tarzida yozing: Bizning ko‘z o‘ngimizda va qo‘shimchani, so‘zlarni bog‘lanishini belgilang.

Qolgan gaplar ham shu tahlitda bajariladi. Doskaning bir tomonida quyidagi birikmalar yuzaga keladi:

Bizni olib bordilar  
 Bizni ko‘z o‘ngimizda  
 Bizga gapirib berdi  
 Biz tingladik  
 Bizda qoldirdi

O‘quvchilar javobi yana suhbat yo‘li bilan umumlashtiriladi: Kishilik olmoshlari qaysi qo‘shimchalarni oladi? Qaysi kelishik qo‘shimchalari olmoshga qo‘shilib keladi? Bu qo‘shimchalar olmoshlarni qaysi so‘zlarga bog‘laydi? (boshqa so‘zlarga) Kelishik qo‘shimchasini olgan bizni, bizning, bizga, bizda qaysi so‘roqlarga javob bo‘lyapti? Ular gapda qaysi bo‘lak bo‘ladi? (2-darajali bo‘lak) Biz olmoshiga so‘roq bering, u qaysi kelishikda? Gapda qaysi bo‘lak bo‘lib kelyapti? (Ega)

O‘quvchilar javobi aniqlashtiriladi; Kishilik olmoshlari ham kelishik qo‘shimchalarini oladi. Kelishik qo‘shimchalarini olganda olmoshlar turlanadi. Tushum, qaratqich, jo‘nalish, o‘rin-payt, chiqish kelishigidagi olmoshlar 2-darajali bo‘lak bo‘lib keladi. Bosh kelishikda esa ega vazifasini bajaradi: Biz mehnatni sevamiz.

Kishilik olmoshining kelishiklar bilan turlanishi haqidagi tushuncha mashqlar yordamida mustahkamlanadi. Bunda kishilik olmoshlarini qaysi kelishikda ekanligi, ularni o‘zi bog‘langan so‘z bilan birikma tarzida ko‘chirish, shaxs-sonini aniqlash, chiziqchalar o‘rniga topshiriqqa mos olmoshlar qo‘yish (El II shaxs, birlik, jonalish, k.) chozsa qol ( III shaxs, birl, jon. k) doim sodiq bol.) ot o‘rnida qo‘llangan olmoshlarni aniqlash., ijodiy matnlar tuzish kabi topshiriqli mashqlar bajariladi.

Keyingi daoslarda o‘quvchilarning kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishi paytidagi imlosini o‘zlashtirishlariga, ijodiy yozma ishlar uyushtirishga va ularda kishilik olmoshlaridan to‘g‘ri foydalanib nutqni uslubiy jihatdan to‘g‘ri qo‘llashlariga, shuningdek, nutqda kishilik olmoshlaridan

o‘rinsiz va tinimsiz foydalanishlarini bartaraf etishlariga qaratiladi. Kishilik olmoshlarini o‘rinsiz ko‘p ishlatishlarini bartaraf etish uchun o‘quvchilarning ijodiy yozma ishlari: bayon va insholari o‘qib berilib, tahlil qilinadi.

O‘quvchilar nutqida kishilik olmoshlarini man, san tarzida sheva ta‘siriga berilib talaffuz qilish holatlari uchraydi, kishilik olmoshlariga ajratilgan darslarini yana bir vazifasi shu kabi kamchiliklarni yo‘qotishdir.

O‘quvchilar kishilik olmoshlaridan nutqda to‘g‘ri foydalanishga o‘rgatish nutqiy g‘alazlikni, talaffuzdagi yoqimsizlikni bartaraf etadi.

2 -ilova

**Kishilik olmoshlari yuzasidan o‘quvchilar quyidagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashlari lozim:**

**Bilim:**

1. Kishilik olmoshlariga kiradigan so‘zlar va ularning ma‘nolari;
2. Kim? so‘rog‘iga javob bo‘lishi;
3. Bosh bo‘lak va ikkinchi darajali bo‘lak vazifasida kelishi;

**Malaka:**

1. Kishilik olmoshlarining turlarini farqlashi.
2. Kishilik olmoshlariga kim? so‘rog‘ini bera bilishi.
3. Gap va matn tarkibidan kishilik olmoshlarini so‘roqlari orqali aniqlay bilishi.
4. Kishilik olmoshlarini shaxs bildiruvchi so‘zlardan farqlay bilishi.
5. O‘zi bog‘lanib kelgan so‘z orqali so‘roq bera bilishi .
6. Kishilik olmoshlarining gapda bosh va ikkinchi darajali bo‘lak vazifasida kelishini, uni to‘g‘ri yoki to‘lqinli chiziq orqali belgilay olishi.
7. Kishilik olmoshlarini to‘g‘ri talaffuz qila olishi.
8. Kishilik olmoshlaridan og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri va o‘rinli foydalana olishi.

<b>Malaka:</b>
----------------

- |   |
|---|
| <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kishilik olmoshlarining ma'nosini izohlay olishi.</li> <li>2. Kishilik olmoshlarining talaffuzi va yozilishini izohlay olishi.</li> <li>3. Imlo lug'atdan foydalana olishi.</li> <li>4. Kishilik olmoshlarini o'qilgan asar matnidan topa olishi</li> <li>5. Berilgan kishilik olmoshlari ishtirokida birikma va gap tuza olishi.</li> <li>7. O'qiganlari, kuzatganlari va rasm asosida kishilik olmoshlarini qatnashtirib kichik hikoyacha tuza olishi.</li> </ol> |
|---|

3 - ilova

**Kishilik olmoshlarini o'rgatishda quyidagi metodlarni qo'llang va ularning eng samaradorini ajratib, izoh bering.**

Suhbat metodi  
 Induktik metod  
 Analitik metod  
 Aqliy hujum  
 Tarmoqlash metodi  
 Deduktiv metod  
 Sintetik metod  
 Yarim izlanishli muammoli metod  
 Mustaqil ish metodi va hokazo.

4 -ilova

**Mashqlar tizimi**

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga kim? so'roqlarini bering. Bu so'zlar qanday ma'no bildirayotganini ayting.
- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga so'roq bering. Ular qanday ma'noni bildiriyapti?
- Kim? so'rog'i yordamida kishilik olmoshlarini toping.
- Birlik va ko'plikda shaxs bildirgan kishilik olmoshlari bilan birikma tuzib yozing.
- Kishilik olmoshlariga so'roq bering va ularni o'zi bog'langan so'z bilan birikma tarzida yozing.
- Kishilik olmoshlarini o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing.
- Kishilik olmoshlarini aniq lab, o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing. Ularning tagiga to'lqinli chiziq chizing. Ma'no turini qavs ichida ko'rsating.
- Chiziqchalar o'rniga kishilik olmoshlaridan mosini qo'yib yozing.

- Kishilik olmoshlarini o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing. Ularning gapdagi vazifasini ayting.
- Rasm asosida "Inoq do'stlar" mavzusida hikoyacha tuzing. Hikoyangizda kishilik olmoshlaridan foydalaning.

### Adabiyotlar ro'yxati.

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afferova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>9-Mavzu</b>	<b>Fe'lni o'rganish metodikasi</b>
----------------	------------------------------------

(maruza-4 soat)

#### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<p>1.«Fe'l» mavzusini o'rganishdagi asosiy vazifalar.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. 1-sinfda fe'l ustida ishlash;</li> <li>2. 2-sinfda fe'lni o'rganish;</li> <li>3. 3-sinfda fe'lni o'rganish;</li> <li>4. 4-sinfda fe'lni o'rganish.</li> </ol>
<p><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga so'z turkumlaridan "fe'l"so'z turkumi haqidagi ma'lumotlarni berish. Haraqatni bildirgan so'zlar orqali o'quvchilar ongini o'stirish. Fe'l so'z turkumini o'rgatishda izchilliq prinsipiga amal qilish hamda ko'niqma va malaqa hosil qilish.</p>	
<i>Pedagogiq natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
«Fe'l» mavzusini o'rganishdagi asosiy vazifalar.	«Fe'l» mavzusini o'rganishda asosiy vazifalar: so'z turkumi sifatida fe'l qaqida dastlabqi tushunchani shakllantirish , o'quvchilar nutqini fe'llar bilan boyitish hamda ogzaqi va yozma nutqda fe'ldan to'g'ri foydalanish ko'niqmasini o'stirish, o'quvchilarning aquliy faoliyatiniq

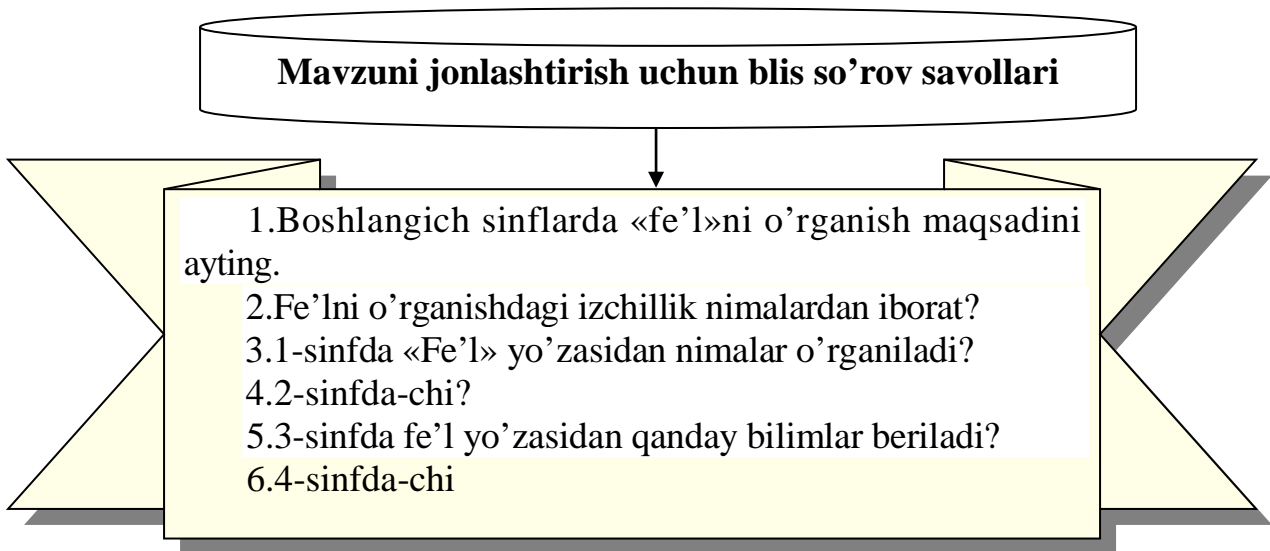
	rivojlantirish, grammatik mavzu bilan . bog'liq eqolda ayrim Orfografik qoidalarni o'zlashtirish xyasoblanadi. Bu vazifalar bir-biri boqliq holda hal etiladi.
. 1-sinfda fe'l ustida ishlash;	1-sinfda fe'l ustida ishlash o'rgatish davrida boshlanadi. Bu davrda o'quvchilarning diqqati fe'lning leksik ma'nosiga saratiladi; fe'l uchun tipiq hisoblangan leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipiq hisoblangan leksik-grammatik ma'noni, ya'ni predmetning qaraqatini bildirishni umumlashtirish imqonini beradigan aniq material yitiladi. Fe'l ustida ishlash mashqlarini «Alfbedagi so'z va mashqlarni uqish, rasmga qarab gap to'zish bilan bog'lab utqaziladi.klaster usulida autib beradilar.
. 2-sinfda fe'lni o'rganish;	Dastur o'quvchilarda so'zlarga suroq berib, ularni bir-biridan farqlash ko'niqmasini shakllantirish ni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi fe'lning har xil formalaridan foydalanib, maxsus mashgqlar utqazadi.
3-sinfda fe'lni o'rganish;	Dasturga qura 3- sinfda bo'lishli va bo'lishez fe'llar o'rganiladi. Mavzu suhbat asosida tushuntiriladi.
4-sinfda fe'lni o'rganish.	4-sinfda fe'lni o'rganishning vazifasi: Fe'lning shaxs—son qo'shimchalari bilan tuslanishi, zamon qo'shimchasi bilan o'zgarishi haqidagi tushunchani berish va dastlabqi ko'niqma hosil qilish fe'lning leksik ma'nolari, bo'lishli va bo'lishsizligi, gapdagi vazifasi haqidagi bilimni chuqurlashtirish.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	<b>Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.</b>
O'qitish shaqillari	<b>Frontal, qollektiv usulda.</b>
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**Fe'lni o'rganish metodikasi haqida tushuncha berish mavzusining texnologik xaritasi.**

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
------------------------	---	---

1-bosqich. Mavzuga qirish. (10-minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 -bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2.Maruza rejasining ikkinchi savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.
3-bosqich.. Yaqunlovchi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.

Tayanch iboralar: fe'l,fe'l zamonlari,bo'lishli va bo'lishsiz fe'lar.

**1-ilova****1. Kishilik olmoshlari haqida dastlabki tushunchalarni**

Fe'l ustida izchilliq bilimlar orasidagi bog'lanish, programma materialining qajmi, uni qar bir sinfda o'rganish usullari va vositalari shu so'z turkumini o'rganish vazifasi.

uning lingvistik xususiyatlari va qichiq yoetdagi o'quvchilarning bilish imkoniyatlariga qarab belgilanadi.

«Fe'l» mavzusini o'rganishda asosiy vazifalar: so'z turkumi sifatida fe'l qaqida dastlabqi tushunchani shakllantirish , o'quvchilar nutqini fe'llar bilan boyitish hamda ogzaqi va yozma nutqda fe'ldan to'g'ri foydalanish ko'niqmasini o'stirish, o'quvchilarning aquliy faoliyatinq rivojlantirish, grammatik mavzu bilan . bog'liq eqolda ayrim Orfografik qoidalarni o'zlashtirish xyasoblanadi. Bu vazifalar bir-biri boqliq holda hal etiladi.

Fe'lning lingvistik xususiyatlari xiyla murakkab, shuning uchun boshlangich sinf o'quvchilari faqat uning muhim nazariyalari bilan tanishtiriladi. Material tanlashda shu materialning nutq va imloga oid vazifalarni hal qilishda qaichaliq zarurligi qisobga olinadi.

**1-sinfda fe'l ustida ishlash;**

Fe'lni o'rganishda izchillik.1-sinfda fe'l ustida ishlash o'rgatish davrida boshlanadi. Bu davrda o'quvchilarning diqqati fe'lning leksik ma'nosiga saratiladi; fe'l uchun tipiq hisoblangan leksik ma'nosiga qaratiladi; fe'l uchun tipiq hisoblangan leksik-grammatik ma'noni, ya'ni predmetning qaraqatini bildirishni umumlashtirish imqonini beradigan aniq material yitiladi. Fe'l ustida ishlash mashqlarini «Alifbedagi so'z va mashqlarni uqish, rasmga qarab gap to'zish bilan bog'lab utqaziladi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar gap to'zishda mazmunga mos fe'lni topishga, so'z nimani bildirishini va qanday suroqqa javob bo'lishini aniqlashga yordam beradigan nharoit yaratadi. Masalan, bolalar ko'zda meva va sabzavotlarni, daraxtlarni quzatib yoki rasmlarni qurib, gapni mazmuniga mos so'zlar bilan tuldiradilar: ko'zda mevalar nima

qiladi?... (pishadi), sabzavotlar nima qiladi?... (etiladi), daraxt barglari nima qiladi?... (sargaya boshlaydi), bolalar nima qilyaptilar?... {dam olyaptilar)... (uynayaptilar)... (ishlayaptilar).

Fe'lni o'rganishda maqsadga qaratilgan ishlar harakathi bildirgan so'zlar mavzusini o'rganishdan boshlanadi. (1-sinf, o'quv yilining 2-yarmi), fe'l leksik ma'nosi bilan grammatik ma'nosi (haraqat bildirishi) mos keladigan (nima qilyapti?) yugurayapti, arralayapti, saqrayapti, (nima qildi?) yugurdi, arraladi, saqradi, (nima qiladi?) yuguradi, arralaydi, saqraydi kabi misollardan foydalanish bilan o'quvchilar o'zlari bajargan haraqlarni aytishni surab, ular bergan javobni (fe'lni) suroqlari bilan doskaga yozib, suhbat o'tkazish bilan tushuntiriladi. Bolalarni surog berish bilan xolat biddiradigan uxlayapti, uynayapti, faxrlanadi kabi fe'llarni ham tanlashga o'rgatib borish mukim ahamiyatga ega. Bunday mashqlar uquvchilarda predmet haraqtini keng ma'noda tushunish ko'niqmasini shakllana qoryashiga yordam beradi. Dastur o'quvchilarda so'zlarga surog berib, ularni bir-biridan farqlash ko'niqmasini shakllantirish ni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi fe'lning har xil formalaridan foydalanib, maxsus mashgqlar utqazadi. Nima? suroriga javob bo'lgan so'z bilan nima qildi? {nima qilyapti? Nima qiladi?} surogiga javob »ulgan so'zlar taqqoslanadi: nima? suroriga javob bo'lgan so'zlar guruqi g.re,;\met bildirishi, nima qildi? surorigi javob bo'lgan so'zlar esa predmet haraqtini bildirishi aniqlanad»;. Taqqoslash usulida ot va fe'lni ajratishga o'rgatadi. Ularning nutqda bir-biriga ta'sir etishini aniqlashga imqon beradi.

Fe'lga surog berishga o'rgatish yo'zaqi bo'lmasligi o'quvchilar haraqt bir *kishi* tomonidan bajarilsa, nima qildi? nima qilyapti? nima qilmoqchi? So'roqlarini, ikki va undan ortiq kishi tomonidan bajarilsa, nima qilmoqchilar?, nima qildilar?, nima qilyaptilar? sur'oq.arqnn berishqi bilishlari zarur. Bunday suroqlarga javob berishga o'rgatish o'z navbatida, fe'l zamonlarini o'rgatishga tayyorlash demaqdir.

1-sinfda surog so'z nimani bildirishini aniqlash «maqsadida beriladi.

## **2-sinfda fe'l ustida ishlash;**

Bu bosqichning asosiy vazifasi «fe'l - so'z turkumi» degan tushunchani shuqllantirish, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarning ma'nosi va farqlash ko'niqmasini xosil qilish, bo'lishsizlik qo'shimchasiniig talaffuzi va imlosini o'rgatish hisoblanadi.

Fe'lning haraqt bildirishi yo'zasidan o'quvchilarda aniq tasavvur hosil qilish uchun o'qituvchi ularga shu darsdagi mexnat jarayonini tasvirlavchi, ya'ni bolalarning o'zlari bajarayotgan ish-haraqtini aytishii so'raydi, suhbat utqazadi. Suhbatda «O'qituvchi nima o'qidi? O'quvchilar nima qildilar? Hozir o'qituvchi nima qilyapti? O'quvchilar nima qilyaptilar? Endi o'quvchilar nima qiladilar? O'qituvchi nima qiladi?» kabi savollardan *ham* foydalanadi. Suhbat jarayonida o'quvchilar o'qituvchi raxbarligida fe'llarni surog'i bilai yozib boradilar. Masalan, nima qildi? -

so'zladi, tushuntirdi; nima qildilar?- tingladilar, yozdilar; nima qilyapti? - tushuntirayapti, surayapti, tinglayapti; nima qilayaptilar? - javob berayaptilar, yozayaptilar, tinglayaptilar; nima qiladi? - tekshiradi, quradi; nima qiladilar?- ishlaydilar, bajaradilar, yozadilar.

Suhbat va o'quvchilar aytgan gaplardan birini gap bo'lugi jihatdan taxlil qilish asosida xulosa chiqariladi: nima qildi? nima qilayapti? nima qiladi? Kabi suroqlarga javob bo'lib, predmet harakatini bildirgan so'zlar fe'l deyiladi.

Fe'l gapda kesim vazifasida keladi. Mavzu yo'zasidan o'quvchilarda ko'niqma zqosil qilish uchun suroq berib fe'lni aiiqlash, gap mazmuniga mos fe'lni tanlab quyshp, aralash berilagan so'zlardan, shuningdeq, rasmga qarab gap to'zish kabi mashqlardan foydalaniladi.

### **3-sinfda fe'l ustida ishlash;**

Dasturga ko'ra 3- sinfda bo'lishli va bo'lisheiz fe'llar o'rganiladi. Mavzu suhbat asosida tushuntiriladi. So'zqbat uqish darsida kimlar uqidi? Raxim ham uqidimi? Kim so'zladi? Ravshan so'zladimi? Ra'no qutubxonaga boradimi? Abdulla-chi? U qachon bormoqchi? Xozir kim tushuntirayapti? Xozir Tralima .gapiryaptimi? savollaridan zham foydalaniladi. O'quvchilar suroq, berib fe'llarni topadilar, ma'nosini qiyoslaydilar va o'qituvchi raxbarligida tushuntiradilar. Xulosa chiqariladi: fe'l harakatning yo'zaga chiqqanini, ya'ni bajarilganligini (uqidi, so'zladi), xozir bajarilayotganini (tushuntirayapti), endi bajarilishini (boradi) bildiradi. Bu fe'llar bo'lishli fe'llar deyiladi. Ayrim fe'llar zharakathing bajarilmaganligini (ukimadi, so'zlamadi), xozir bajarilmayotganini (ukimayapti), keyin ham bajarilmasligini (bormaydi) bildiradi. Bunday fe'llar bo'lisheiz fe'llar deyiladi.

**4-sinfda fe'lni o'rganish.** O'quvchilar bo'lishli va bo'lisheiz fe'llarni suroqlari bilan ikki ustun shaklida yozadilar va suroqlarini bo'lisheiz fe'l qanday qanday xosil bo'lganini aytadilar. O'quvchilar bilimi mashqlar bilan mustaxhamlanadi, bo'lishsizliq qo'shimchasi –ma, -mi shaklida talaffuz qilinsa ham, doim aslicha *-ma,--may* shaklida yozilishi tushuntiriladi. O'quvchilarda bo'lishli va bo'lisheiz fe'llarni ma'nolariga qarab farqlash ko'niqmasini o'stirish uchun bo'lishli fe'ldan bo'lishsiz fe'l xosil qilish, bo'lishsiz fe'llarni ng talaffuz va yozilishini qiyoslash, bo'lishsiz fe'llar bilan gaplar to'zish mashqlaridan foydalaniladi.

Bu sinfda fe'lni o'rganishning vazifasi:

1.Fe'lning shaxs—son qo'shimchalari bilan tuslanishi, zamon qo'shimchasi bilan o'zgarishi haqidagi tushunchani berim va dastlabqi ko'niqma zqosil qilish fe'lning leksik ma'nolari, bo'lishli va bo'lisheizligi, gapdagi vazifasi haqidagi bilimni chuqurlashtirish.

2.Nutqda fe'lden ongli foydalanish masalasini rivojlantiring. Shu maqsadda nutqda sinonim va antonim fe'llardan matn bilan bog'liq holda o'z va quchma ma'noda ishlatilgan fe'llar bilan tanishtirib borishga qaratilgan mashqlardan foydalanish.

Z.Utgan zamon qo'shimchasining talaffuzi va yozilishi haqidagi qunlmani hosil qilish.

4.Qo'shimsiz fs'llar va ularning doim alohida yozilishi haqidagi tushunchani berish v.a dastlabqi ko'niqmani eqosil qilish hisoblanadi.

Fe'l zamonini formasini moxiyati ish-harajat qachon bajarilishini, o'gsh qsh-zharakathing nutq so'zlanib to'rgan paytda, undaya oldjr va keyin bajarilishini taqqoslash asosida ochiladi. O'quvchidar o'zlari bajargan yoki bajarayotgaq qaraqatlarim ko'zstadnlar, shuningdeq, keyin nima qilishlarini muqohama etadnlar. Xumi shunga o'xshash kuzatish ni tabiagda bo'layotgan o'zgariooshar yo'zasidan ham o'tqazadilar. Bu mavzu bahorda utiladi. Shuning uchun bolalar kuzatish asosida Bahor qeldi. Uriq, olcha gulladi. Gullar ochilyapti. Endi gilos pishadi. Baxordan sung yoz qeldi. Yezda u lagerga bormoqchi kabi gaplar to'zadilar.

Gapdagi fe'llarga suroq berib, ish-harakathing bajarilish payti, ya'ni ish-harajat bajarilayotganini (nima qilyapti? uqiyapti, achinyati), oldii bajarilganini (nima qildi? uqidi, qeldi, gulladi) pa keyin bajarilishi (nima qilmoqchi? yodlamoqchi, bormoqda) aqi»qlanadi. Aniq kuzatish asosida yigilgan bu leksik materiallar o'qituvchi raxbarligida umumlashtiriladi va xulosa chiqariladi.

1.Fe'llar zamon bilan o'zgaradi. Fe'l uch zamonnini bildiradi: hozirgi zamon, utgan zamon, qelasi zamon.

Hozirgi zamon fe'llari nima qilyapti? so'rog'iga javob bo'ladi, hozirning o'zida, ya'ni nutq so'zlanayotgan vaqtda bajarilayotgan harajatni bildiradi.

Z.Utgaq zamoy fe'llari| nima qildi? surogiga javob bo'ladi, harajatning oldin, ya'ni nutq so'zlanayotgan vaqtdan oldin bajarilganini bildiradi.

4.Qelasi zamon fe'li nima qilmoqchi? so'rogiga javob bo'ladi, harajatning keyin , ya'ni nutq so'zlanayotgan vaqtdan keyin bajarilishini bildiradi, Boshlangich sinf o'quvchilari fe'l zamonlarini, ularga beriladigan suroqdan bilib oladilar. Suroqdan uning leksik ma'nosi ham bilinib turadi.

Fe'lnimg zamon formasini yasash va bilib olish uchun o'quvchilarnq sq'roqardan turri foydalanishga o'rgatish mukim ahamiyatga ega. 6u maqsadga erishish uchun avval jamoa bo'lib ishlanadi va o'quvchilar e'tibori suroq bilan fe'l zamonining bog'lanishini aniqlashga qaratiladi. Zamon formasini xosil qilish uchun fe'lning ikkinch shaxs—birlik formasi asos qilib olinadi. (Boshlangich sinflarda fe'lning bosh formasi o'rganilmaydi).

Fe'lga suroq berish bilan fe'l zameni xosil qilinadi.

Bir fe'ldan uch zamonnini xosil qilib, ularni taqqoslash mashqi fe'lning zamon kategoriya! ining moxiyatini tushunishga yordam beradi. Shuning uchun «Fe'l» mavzusini o'rganish jarayonida fe'lni zamon qo'shimchasi bilan o'zgartirish mashqi muntazam utqazib boriladi.

O'quvchilarni fe'l zamonlarini ongli qullashga o'rgatish maqsadida matnlardan foydalaniladi. Bunda fe'l zamonini aniqlash va biror fe'l formasidan foydalanishni asoslash, shuningdeq, fe'l zamonini o'zgartirish, fe'llarni muayyan bir zamonda ishlatib x,iqoya to'zish topshiriladi.

Dasturga qura, bu sinfdagi fe'llarda shaxs-son xaqida tushuncha beriladi. O'quvchilarda o'zbek tilida 3 shaxs: so'zlovchi (1-shaxs), tinglovchi (2-shaxs), o'zga (3-shaxs) mavjudligi haqidagi dastlabqi ko'niqma «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan o'zgarishi» va «Kishlik olmoshlari» mavzulari o'rganilayotganda zqosil qilingan. «Fe'llarda shaxs-son» mavzusi shu ko'niqmaga asoslangan holda tushuntiriladi.

So'zqbat asosida kishlik olmoshlari 3 shaxsni, birlik va ko'pliqlikni bildirishi eslatilgach, o'quvchilarga men olmoshini qatnashirib gap to'zish topshiriladi. Ular to'zgan gap o'qituvchi raqbarligida taxlil qilinadi (Men qitobni uqidim). O'quvchilar men 1-shaxs birlikdagi kishlik olmoshi ekanini aytadilar; uqidim fe'lini so'z tarkibiga qura taxlil qilib, uqi — o'zaq, -di — utgan zamon qo'shimchasi, -m - ham qo'shimcha ekanini aniqlaydilar. O'qituvchi quyidagi mazmunda tushuntiradi: ish-xdraqat so'zlovchi (1-shaxs), tinglovchi (2-shaxs), o'zga (3-shaxs) tomonidan bajarilishi mumkin; ikkinchdan, ish-qaraqat yaqqa (bir) yoki bir necha shaxs tomonidan bajarilishi x.am mumkin. Fe'llarga sushilib, ish-harakathi bajargan shaxsni va sonni (ko'pliqlik va birlikni ham bildiradigan qo'shimchalar bor. Masalan, uqidim fe'lidagi -m qo'shimchasi shunday ma'noni bildiradi, u shaxs-son qo'shimchasidir. Chunqi -m uqish haraqatini bajargan shaxsni (1-shaxsni) va sonini (bir kishi bajarganini) bildiriyapti, ya'ni ham shaxsni, ham sonni ifodalayapti. O'qituvchi (xattaxtaga yozilgan gaplarni qursatib) «Nuqtalar urniga gapning mazmuniga mos bo'lgan fe'llarning shaxs-son qo'shimchasini topib quyib, gaplarni uqish» vazivasini topshiradi. Mashq o'qituvchi raqbarligida birgalikda bajariladi.

Suhbat asosida xulosa chiqariladi: Fe'llar shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanadi. Shaxs-son qo'shimchalari zamon qo'shimchalaridan keyin qushiladi.

Fe'llarda shaxs-son haqidagi ko'niqmani shakllantirish uchun mazmunga mos shaxs-son qo'shimchalarini quyidagi, berilgan fe'llarni hozirgi, utgan, qelasi zamonda shaxs-son qo'shimchasi bilan tuslash, fe'llarni so'z turkumi jaxatdan taxlil qilish mashqlaridan foydalanadi.

Bu sinfdagi fe'llarning yozilishi haqida ham ko'niqma xosil qilinadi. Mavzuni tushuntirish uchun fe'llar ko'proq bo'lgan matn tanlanib, matnni uqish, suroq berib fe'llarni topish va qanday yozilganini aytish topshiriladi. O'quvchilar uqituvchi raqbarligida vazifani bajaradilar.

## 2 -ilova

**Fe'l, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlari yuzasidan o'quvchilar quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlari lozim:**

**Bilim:**


- |   |
|---|
| <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Fe'l-so'z turkumi, fe'lning harakat ma'nosini bildirishi;</li> <li>2. Nima qildi?, nima qilyapti?, nima qilmoqchi? so'roqlariga javob bo'lishi;</li> <li>3. Bosh bo'lak vazifasida kelishi;</li> <li>4. Boshqa bo'laklarning kesimga bog'lanib kelishi;</li> <li>5. Shakldosh, ma'nodosh, qarama-qarshi ma'noli, ko'p ma'noli fe'llar.</li> </ol> |
|---|

<b>Ko'nikma:</b>
------------------

- |   |
|---|
| <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Fe'lni boshqa so'z turkumlaridan farqlashi.</li> <li>2. Fe'lga Nima qildi?, nima qilyapti?, nima qilmoqchi? so'roqlarini bera bilishi.</li> <li>3. Gap va matn tarkibidan fe'lni so'roqlari orqali aniqlay bilishi.</li> <li>4. Fe'lni boshqa so'zlardan farqlay bilishi.</li> <li>5. Fe'ldan unga bog'lanib kelgan so'zga so'roq bera olishi.</li> <li>6. Fe'lning gapda ikkinchi darajali bo'lak vazifasida kelishini, uni ikki to'g'ri chiziq orqali belgilay olishi.</li> <li>7. Fe'llarni to'g'ri talaffuz qila olishi.</li> <li>8. Fe'llardan og'zaki va yozma nutqda to'g'ri va o'rinli foydalana olishi.</li> <li>9. Fe'llarga shakldosh so'zlar, ma'nodosh, qarama-qarshi ma'noli sifatlar topa olishi.</li> </ol> |
|---|

<b>Malaka:</b>
----------------

- |  |
|--|
| <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Fe'llarning ma'nosini izohlay olishi.</li> <li>2. Fe'llarning talaffuzi va yozilishini izohlay olishi.</li> <li>3. Imlo lug'atdan foydalana olishi.</li> <li>4. Fe'llarni o'qilgan asar matnidan topa olishi</li> <li>5. Berilgan fe'l ishtirokida birikma va gap tuza olishi.</li> <li>7. O'qiganlari, kuzatganlari va rasm asosida fe'llarni qatnashdirib kichik hikoyacha tuza olishi.</li> <li>8. Matndagi fe'llarni boshqa ma'nodosh sifatlar bilan almashtirisha bilishi.</li> </ol> |
|--|

**3 - ilova**

**Fe'lni o'rgatishda quyidagi metodlarni qo'llang va ularning eng samaradorini ajratib, izoh bering.**

Suhbat metodi  
 Induktiv metod  
 Analitik metod  
 Aqliy hujum  
 Tarmoqlash metodi  
 Deduktiv metod  
 Sintetik metod  
 Yarim izlanishli muammoli metod  
 Mustaqil ish metodi va hokazo.

### 3 -ilova

#### Mashqlar tizimi

- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga nima qildi?, nima qilyapti?, nima qilmoqchi? so'roqlarini bering. Bu so'zlar qanday ma'no bildirayotganini ayting.
- Ajratib ko'rsatilgan so'zlarga so'roq bering. Ular qanday ma'noni bildiriyapti?
- Nima qildi?, nima qilyapti?, nima qilmoqchi? so'roqlarig yordamida fe'llarni toping.
- Harakat bildirgan so'zlarni narsa va shaxs bildirgan so'zlar bilan birikma tarzida yozing.
- Nima qildi?, nima qilyapti?, nima qilmoqchi? so'roqlariga javob bo'lgan fe'llarni toping. Ular kimning yoki nimaning harakatini bildirayotganini ayting.
- Fe'llarga narsa va shaxs bildirgan so'zlar orqali so'roq bering va ularni birikma tarzida yozing.
- Fe'llarni o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing.
- Fe'llarni aniq lab, uni bog'lanib kelgan so'zlar bilan birikma tarzida yozing. Ularning tagiga to'lqinli chiziq chizing. Ma'no turini qavs ichida ko'rsating.
- Chiziqchalar o'rniga fe'llardan mosini qo'yib yozing.
- Fe'llarni o'zi bog'langan so'zlar bilan birikma tarzida yozing. Ularning gapdagi vazifasini ayting.
- Fe'llarga ma'nodosh ( shakldosh, qarama-qarshi) ma'noli fe'llar toping. Ular ishtirokida gaplar tuzing. Shakldosh so'zlarning turkumini ayting.
- Rasm asosida "Kumush kuz", "Qishki o'yinlar" mavzusida hikoyacha tuzing. Hikoyangizda sifatlardan foydalaning.
- Fe'llarni aniqlab, zamonini so'roqlar yordamida aniqlang.
- Fe'llarning zamonini qavs ichida belgilang.
- Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni aniqlang. Bo'lishli fe'llarni bo'lishsiz fe'llarga aylantirib yozing.

#### Adabiyotlar ro'yxati.

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

	<p>v</p> <p><b>Boshlanri ch sinflarda sintaksis elementla r ustida ishlash metodikas i.</b></p>
--	---

(maruza-2 soat)

### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnoilogiyasi

<b><i>O'quv soati – 2 soat</i></b>	Talabalar soni: 50 ta
<b><i>O'quv mashg'ulot shakli</i></b>	Axborotli ma'ruza.
<b><i>Ma'ruza rejasi</i></b>	<p>1.Boshlangich sinflarda sintaksisga oid materiallarning o'rganish tizimi</p> <p>2.Gap ustida ishlash.</p> <p>3.So'z birikmasi ustida ishlash.</p> <p>4. Gap bo'laklari ustida ishlash</p>
<b><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i></b> Talabalarga <b>sintaksis</b> elementlari ustida ishlash orqali tafaqurini o'stirish , gap turlari, so'z birikmalari gapning maqsadiga qo'ra turlari haqida bilim va ko'niqma berish.	
<b><i>Pedagogiq natijalar:</i></b>	<b><i>O'quv faoliyat natijalari:</i></b>
Boshlangich sinflarda sintaksisga oid materiallarning o'rganish tizimi	Boshlangich sinflarda sintaksis yo'zasi dan beriladigan bilimlar: 1)amaliy o'rganiladigan; 2)nazariy o'rganiladigan bilimlarga bo'linadi. Sintaksisga oid bilimlarni amaliy o'rganish savod o'rgatish davridayoq boshlanadi va turtinchi sinfda ham davom ettiriladi.
Gap ustida ishlash.	Gap haqidagi grammatik tushunchani o'rgatish. Gap strukturasini o'rgatish (so'z birikmasida so'zlarning bog'lanishi ustida ishlash, gapning grammatik asosini, bosh va ikkinch darajali bo'laklarning xususiyatlari, yoyiq va yigiq gaplar ustida ishlash).
So'z birikmasi ustida ishlash.	O'quvchilarda gapda so'zlarning bog'lanishini aniqlash ko'niqmasini shakllantirish muhim sintaktik va nutqiy ko'niqmalar qatoriga kiradi. So'z birikmasi gap qismi sifatida ajratiladi va boshlangich sinflarni uning muhim belgilari idrok qilinadi. «So'z birikmasi» atamasi darsliklarga qiritilmagan, ta'rifi berilmaydi.
Gap bo'laklari ustida ishlash	Gapning bosh bo'laklarini kuzatish bilan o'quvchilar o'z fikrlarini aniq ifodalashga o'rganadilar, ularda nutqdan gapni ajratish ko'niqmasi shakllanadi. Gapni o'rganish me'yoriga qarab uning tarkibiy qismlari, xususan so'z birikmasi haqidagi tasavvur aniqlanadi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, B\BX B usuli. Aqliy hujum.
O'qitish shaqillari	Frontal, qolletiv usulda.
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash

	usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**“Boshlanrich sinflarda sintaksis elementlar ustida ishlash metodikasi haqida tushuncha berish mavzusining texnologik xaritasi**

Ish bosqichlari	O'qituvchi faoliyatining mazmuni	Tinglovchi faoliyatining mazmuni
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar.  Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1.Birinchi savol yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2.Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.
3- bosqich.. Yaqunlovchi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.

**Boshlanrich sinflarda sintaksis elementlar ustida ishlash metodikasi.**

Boshlanrich sinflarda sintaksis yo'zasidan beriladigan bilimlar: 1)amaliy o'rganiladigan; 2)nazariy o'rganiladigan bilimlarga bo'linadi. Sintaksisga oid bilimlarni amaliy o'rganish savod o'rgatish davridayoq boshlanadi va turtinchi sinfda ham davom ettiriladi. Boshlanrich sinfda «Gap», «Daraq gap», «Suroq gap»,

«Buyruq gap», «His-qayajon gap», «Sodda gap», «Gap bo'laklari», «Gapning uyushiq bo'laklari», «Undalmali gaplar» mavzulari nazariy o'rganiladi. Bu mavzular yo'zasidan turli mashqlar bajariladi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarining muhim vazifalaridan biri fikrni ifodalashda gapdan ongli foydalanish ko'niqmasini shakllantirish qisoblanadi.

Morfologiya va leksika, fonetika va orfografiya sintaksis asosida o'zlashtirilgani uchun tilni o'rganishda gap ustida ishlash marqaziy urin egallaydi. Gap nutqning asosiy birligi bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilari ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ularning muhim kategoriyalarining tilimizdagi rolini gap asosida bilib oladilar. O'quvchilar ona tili leksikasini ham gap negizida egallaydilar. So'zning leksik ma'nosi va uning qullanish xususiyatlari so'z birikmasi yoki gapda ma'lum bo'ladi.

So'z gapda bir ma'noli bo'ladi (gapdan tashqari bir necha ma'no ifodalash mumkin).

Metodist olim T.G.Ramzaeva boshlang'ich sinflarda gap ustida ishlashni shartli ravishda besh yunalishga bo'ladi:

1. Gap haqidagi grammatik tushunchani o'rgatish {til birligi bo'lgan gapning muhim belgilarini o'rgatish).

2. Gap strukturasini o'rgatish (so'z birikmasida so'zlarnidig bog'lanishi ustida ishlash, gapning grammatik asosini, bosh «a ikkinch darajali bo'laklarning xususiyatlari, yopiq va *yoyiq* gaplar ustida ishlash).

3. O'quvchilarning nutqida gapning maqsadga va ohangga qo'rya turlaridan foydalanish ko'niqmasini shakllantirish .

4. Gapda so'zlarni aniq qullash ko'niqmasini o'stirish.

5. Yozma nutqda gapni to'g'ri to'zib yozish, (uni bosh xdrf bilai» boshlash, tinish belgilarini quyish) ko'niqmasini shakllaqtirish.

Ishning bu besh yunalishi bir-biriga o'zaro ta'sir etadi ve gapning ayrim tomonlarini o'rganish maqsadidagina ularning qar biri mustaqil muqohama qilinadi.

Gapni o'rganish va nutqda undan foydalanish ko'niqmasini shakllantirish o'quvchilarning aniq bilimlarini doimiy kengaytirib, boyitib borishga asoslanadi. O'quvchi qanday yangilikni bilsa, unda bu yangilik zaqi/>ya xabar berish extiyoji tugiladi. U o'z fikrini ifodalash uchuch qulayroq shakl qidiradi. Demaq, aloqa qilish talabidaq gaony muhammalroq egallash zaruriyati kelib chiqadi.

«Gap» mavzusi barcha sinflarda o'rganiladi. Gapning belgilari haqidagi bilimlar chuqurlashtirib boriladi O'quvchilar fikr ifodalovchi nutq birligi - gap xaqqdegi elementar tasavvurdan gapning bosh va ikkinch darajali bo'laklari, gapda so'zlarning boqlanishi, gapning uyuyaaq bo'laklarini o'rganishga utadilar.

Gap ustida ishlashning boshlang'ich bosqichi savod o'rgatnsh davriga turri keladi. Bu davrda o'quvchilar gapning muhim xususiyatlari (fikir ifodalashi, tugallangan oxang bilan aytilishi) bilan tanishadilar. Gapning bu xususiyatlarini bilmasdan turib, so'zlardan gap to'zib bo'lmaydi. Agar

o'quvchilar gapning bosh bo'laklarini ajrata olmasalar, gap nutqning yaxlit birligi ekanini bilmaydilar. Ega va qesim gapning qurilishi va mazmunining asosini tashkil etadi. Shuning uchun ham savod o'rgatish davrida gapning bosh bo'laklari ustida kuzatish o'tkazish ma'qul.

Gapning bosh bo'laklarini kuzatish bilan o'quvchilar o'z fikrlarini aniq ifodalashga o'rganadilar, ularda nutqdan gapni ajratish ko'niqmasi shakllanadi. Gapni o'rganish me'yoriga qarab uning tarkibiy qismlari, xususan so'z birikmasi haqidagi tасasavvur aniqlanadi.

Boshlangach sinflarda o'rganiladigan sintaktik material ham bo'lsa x,am, butun o'quv yili davomida, boshqa mavzularga singdirilgan holda gap ustida ishlab boriladi.

Dasturga qura 1-sinfda o'quvchilarga gap haqida elementar tushunchalar beriladi. Gap tugallangan fikr bildirishi, gap so'zlardan tashkil topishi, uning oxiriga ma'lum tinish belgilari quyilishi qaqida amaliy ma'lumotlar beriladi.

2-sinfda esa o'quvchilar gap qaqida nazariy tushunchalar oladilar. Ular gapdan shu gap kim yoki nima x,aq,ida aytilganini va u xdqda nima deyilganini bildirgan so'zni ajratishga o'rganadilar. Aslida gapning grammatik asosi ustida ishlash mana shundan boshlanadi va bu bosh bo'laklarni o'rganishga muqaddima bo'ladi.

3-sinf gap ustida ishlash yangi bosqichdir. O'quvchilar gapni amaliy o'rganishdan tushuncha sifatida o'rganishga utadi. Ular gapning muhim belgilarni bilib oladilar. Bosh va ikkinch darajali bo'laklarning ta'rifi, ega va qesim terminlari qiritiladi.

Bu sinfda gapda so'zlarning bog'lanishiga katta e'tibor beriladi. O'quvchilar gapning asosi (ega va qesim)ni ajratadilar, ikkiichi darajali bo'laklarni farqlaydilar va gapdagi ikki so'z (qokim va tobe so'z)ni, so'zlarning grammatik jiqatdan, ya'ni qo'shimchalar orqali bog'lanishni bilib oladilar.

4-sinfda gapning uyushiq bo'laklarini o'rganish bilan gap bo'laklari qaqidagi bilim kengaytiriladi.

Shunday qilib, o'quvchilarda gap bo'laklari zqaqidagi tasavvurni o'stirish gapni o'zlashtirishda etakchi qisoblanadi. Birinchidan, boshlangich sinf o'quvchilari gap bo'laklarini ikkita katta guro'zqga, (bosh va ikkinch darajali bo'laklar)ga bo'linishini o'zlashtiradilar. Bu sinflarda ikkinch darajali bo'laklar turlarga ajratilmaydi. Gapni o'zlashtirish uchun bosh va ikkinch darajali bo'laklarning moqiyati ochiladi: bosh bo'laklar gapning grammatik asosini tashkil qiladi, fikr, asosan gapning grammatik asosi orqali ifodalanadi; ikkinch darajali bo'laklar esa bosh bo'laklarning aniqlovchiliq va tuldiruvchiliq vazifasini bajaradi.

Ikkinch darajali bo'laklarning mozqiyatini ochish uchun o'quvchilar gapni tazqlil qiladilar va ular qaysi gap bo'lagiga bog'lanib, uni izoqlab kelayotganini aniqlaydilar. Ikkinch darajali bo'laklarning xususiyatlari gapni yoyish (yigiq gapni yoyiq gapga aylantirish) jarayonida yaqqol qurinadi. Masalan, o'quvchilar qaldirrochlar uchib qeldi gapini yozadilar. Fiqrni tuliq ifodalash uchun gapga qaerga? va qachon? suroqlariga javob bo'lgan so'zlarni quyish topshiriladi.

O'quvchilar bu vazifani bajarib, qaysi gap bo'lagi (ikkinch darajali bo'lak) fikrni yana aniqroq ifodalaganiga ishonch hosil qiladilar.

O'quvchilarda gapda so'zlarning bog'lanishini aniqlash ko'niqmasini shakllantirish muhim sintaktik va nutqiy ko'niqmalar qatoriga kiradi. So'z birikmasi gap qismi sifatida ajratiladi va boshlangich sinflarni uning muhim belgilari idrok qilinadi. «So'z birikmasi» atamasi darsliklarga qiritilmagan, ta'rifi berilmaydi. Ammo qichiq yoshdagi o'quvchilar uning quyidagi muhim belgilarini amaliy bilib olishlari zarur:

1. So'z birikmasi mazmun va grammatik tomondan bog'langan ikki so'z. Masalan, Dunyo halqlari tinchliq uchun qurashadilar gapida ikki so'z birikmasi bor:

1) dunyo halqlari; 2) tinchliq uchun qurashadilar. 2. So'z birikmasida bir so'z xokim ikkinch so'z tobe bo'ladi. Xokim so'zdan tobe so'zga suroq beriladi, tobe so'z shu suroqqa javob bo'lgan so'zdir. Masalan, (qanday?) iqtidorli o'quvchilar (qaerga?) tugaraqqa a'zo bo'ldilar. Ega va qesim so'z birikmasi emas, ular gapning asosini tashkil qiladi.

Gap tarkibidagi so'z birikmalarni ajratish ko'niqmasi o'zoq mashq davomida shakllantirib boriladi. Buning uchun o'quvchilarning so'z birikmasidan bir so'zning boshqa so'zga tobeligini tushunishga qaratilgan mashqlar tizimidan foydalaniladi.

1. Gaplarni yoyish. Buning uchun gapning qaysi bo'lagi yoyishni talab qilishini aniqlash. Masalan, Daraxtlar gullabdi gapini taxlil qilish uchun berilgan ega va qesim (gapning asosi) ajratiladi, daraxtlar qachon gullashini aytish uchun gapga qanday so'zni qushish kerak? Bu so'z gapning qaysi bo'lagi bo'ladi? (Ikkinch darajali bo'lak). U gapning qaysi bo'lagiga bog'lanadi? (tobelanadi?) (Qesimga bog'lanadi) Iqachon gullaydi? (aprelda gullaydi) Gapga egani izoxlaydigan yana bitta so'z quyung. qanday gap xosil bo'ldi? (Mevali daraxtlar aprelda gullaydi).

2. So'zlar aralash berilgan gapni qayta tiqlash. Avval gapning asoslari (ega va qesim) tiqlanadi (aniqlanadi), sung suroqlar yordamida ikkinch darajali bo'laklar (so'z birikmalari) «topiladi», tiqlanadi. Masalan, Mashinada terimchi, teradi, paxtani.

-Gap kim haqida aytilgan? (Terimchi haqida, Kim? terimchi)

U xaqda nima deyilgan? (Teradi. Terimchi teradi - bosh bo'laklar).

-suroqlar yordamida so'z birikmasini toping. Nimani teradi? (Paxtani teradi) Nimada teradi? (Mashinada teradi). Qeyin gapda so'zlarning qulay tartibi aniqlanadi. (Terimchi paxtani mashinada teradi). Gap oxashi ustida ishlanadi.

3. Uzluqsiz (tinish belgilarisiz) matndan gaplarni ajratish. Mashqning bu turi ongli bo'lishi uchun har <sup>bi</sup>R gapning bosh bo'laklarini va so'z birikmalarini ajratish lozim.

4. Gapni tahlil qilish va sxemani to'zish. Gap taxdil qilinayotganda dastlab uning asogi ajratiladi, keyin egani izoxlovchi ikkinch darajali bo'lak, qesimni izoxlovchi ikkinch darajali bo'lak, boshqa ikkinch darajali bo'lakni izoxlovchi

ikkinch darajali bo'lak ajratiladi. Shunday qilib, asta~seqin so'z birikmalari aniqlana boradi.

5. Uqituvchi bergan sxema yoki suroqlar asosida gap to'zish: xim? kimlarni? nima qiladi? (Shifoqor qasallarni davolaydi).

So'z birikmasi ikki yunalishda olib boriladi:

3) so'z birikmasiga gap ichida gapning tarkibiy qismi sifatida qaraladi;

2) so'z birikmasiga predmetning yoyiq nomi sifatida qaraladi, masalan, soat - so'z, oltin soat, qql soat, osma soat, eleqtron soat - sqz birikmalari.

### **Boshlangach sinf o'quvchilarini tinish belilarining ishlatilishi bilan tanishtirish**

Ma'lumki, punqtuastiya tinish belgilarini ishlatilishi haqidagi qoidalar yig'indisi. «Punqtuastiya ham yozuv kabi, kishilar orasidagi aloqaning muhim vositalaridan biri sanaladi». Boshlangich sinflarda turtta tinish belgi: gap oxirida nuqta, suroq belgisi, undov belgisi hamda uyushiq bo'lakli gaplarda vergulning ishlatilishi haqidagi qoidalar o'rgatiladi. Boshlanrich sinflarda o'rgatiladigan tinish belgilari ham bo'lishiga qaramay, o'qituvchi har bir sinfda punqtuastiya ustida muntazam ish olib borishi zarur, chunki tinish belgilari fikrni aniq va tez uqib olishga hamda o'zgalarga uqtirishga yordam beradi».

Kichik yonidagi o'quvchilarni tinish belgilari bilan tanishtirishda o'qituvchi, avvalo, ularning yozma to'g'ri, boshqalarga tushunarli qilib ifodalash uchun muhim ekanini gushuntiradi.

Masalan, nuqtaning roli bilan elementar tarzda tanishtirish uchun gaplarga ajratilmagani yaxlit matn uqsttiladi; o'quvchilar bunday matnni uqish va mazmuniga tushuqish qiyii ekanligiga ishonch xosil qiladilar.

Punqtuastiya semantiq, sintaktik va intonatsion qoidaga asoslanadi. Bu uch asos bir-biriga o'zaro ta'sir etadi. Xat yozuvchi tinish belgisini quyishda, avvalo, bayon etadigan fikrining mazmuniga asoslanadi.

1-sinf o'quvchilariga savod o'rgatish davridayoq nuqta, suroq belgisi va undov belgisi bilan amaliy tanishtiriladi. Bolalar Zali «Alifbe» uqimasalar ham, rasmga qarab gap to'zvdilar. O'qituvchi ularga talaffuzda bir gap boshqasidan tuxtam (pauza) bilan ajratilishini, gapning oxirida pasayishini tushuntiradi.

Bolalar, o'qituvchi topshirigiga qura, 3-5 gapli qichiq matnni gaplarga ajratadilar va ular urtasidagi tuxtam (pauza) qilish hikoya mazmunini yaxshi tushunishga yordam berishiga ishonch xosil qiladilar. Ular gapni tutri talaffuz qilishini o'rgana boshlaydilar. Bu gap oxiriga nuqta quyilishi bilan tanishtirish uchun mazmuniy va intonatsion asos yaratadi. Bolalarni gapni uqishga oldindan tayyorlash uchun grafiq sxemadan foydalaniladi. Masalan, bolalar gap tuzadilar, undagi so'zlarni sanaydilar va o'qituvchi raxbarligida chiziqcha bilan belgilaydilar: Biz ertaqni sevami (\_\_\_\_\_ . \_\_\_\_\_) Yana boshqa gap to'zib, uni ham chiziqcha bilan belgilaydilar: 1 Qovun pishdi . (\_\_\_\_\_ . \_\_\_\_\_) O'qituvchi quyidagi mazmunda tushuntiradi: Ogzaqi nutqda bir gapni ikkinchisidan pauza bilan ajratamiz. (Har bir gapni talaffuz qilib ko'rsatadi).

kitoblarda, gazetalarda gapning tagaganini, ovozni pasaytirish va pauza qilish kerakligini qursatish uchun alohida belgi - nuqta ishlatiladi.

Bir necha darsdan sung o'quvchilar gaplarni uqiy boshlaydilar. Ular nuqta pasaytirish, pauza qilishga belgi ekanini tushunadilar. Qesma harflardan gap to'zishda albatta nuqtali qartochqadan foydalaniladi. O'quvchilar gapni yozganda, o'qituvchi nuqta quyishni eslatadi, ishni tekshiradi. Gapning oxiriga nuqta quyilmasa, xato hisoblanadi. O'quvchilar o'qituvchi yordamida nima uchun nuqta quyish lozimligini tushuntiradilar. Shunday yul bilan gapning oxiriga nuqta quyish ko'niqmasi shakllantiriladi.

Suroq va undov belgilari bilan ham savod o'rgatish davrida tanishtiriladi. Bolalar surash mazmunini bildirgan gaplarni uqiydilar. O'quvchilar bunday gaplarni oxangga rioya qilgan qolda, ya'ni gapning oxirida ovozni qutarish bilan uqishga o'rgatiladi.

Gapning mazmuni va oxangi suroq belgisini quyishni talab etadi.

Undov belgisini quyishni o'quvchilar gapning his-qayajon ifodalashi va alohida oxangda uqilishi bilan bog'laydilar.

O'quvchilar 2- sinfda «Gap» bo'limi mavzularini o'rganish jarayonida nuqta, suroq belgisi va undov belgisi haqida nazariy tushunchalar oladilar.

3- sinfda esa tinish belgilari haqidagi nazariy tushunchalar chuqurlashtiriladi. Shu vaqtdan boshlab ular o'quvchilar gap oxiriga tinish belgilari sintaktik asosda quyilishini anglay boshlaydilar.

«Daraq gap» mavzusini o'rganish bilan bog'liq holda nuqta quyilishi, «Suroq gap» mavzusi bilan bog'-liq holda suroq belgisi va «Undov gap» mavzusini o'rganish bilan bog'liq holda undov belgisining quyilishi o'rgatiladi.

4-sinfda o'quvchilar «Gapning uyugaiq bo'laklari» mavzusi o'rganilganda sanash oxangi bilan bog'langan bo'laklarda vergulning vazifasi bilan tanishadilar. O'qituvchi ikki gapni uqib taqqoslash bilan nuqta va vergulda oxangning qanday berilishini ko'rsatadi. Masalan, Biz ona tilimizni sevib o'rganamiz.- Men, Ra'no, Alisher boshqa tillarni ham sevib o'rganyapmiz.

O'quvchilar uyushiq bo'lakli gap tarkibidagi uyushiq bo'laklarning ammo, leqin, biroq, va so'zlari bilan bog'langanda vergulning ishlatilishini ham amaliy o'rganadilar.

(Gap oxirida ovoz pasayadi. Pauza qilinadi.) Toza, tiniq., qumush suv orom berar barchaga (Toza, tiniq so'zlaridan sqng ovoz bir oz pasayadi, xabarning davom etishi seziladi).

Boshlangich sinflarda o'quvchilar har xil mashqlarni ishlash orqali tire va ikki nuqtaning ishlatilishi bilan amaliy tanishadilar. Savod o'rgatish davridayoq o'qituvchi o'quvchilar e'tiborini vergul, tire, ikki nuqtaning ishlatilishiga qaratadi, matnni uqshanda bu tinish belgilariga rioya qilishni o'rgatadi. Masalan, olma, olcha, non - meva. kitob - bilim bo'logi, qquvchining urtori.

Ona tili darslarida so'zlarni guruhlash mashqlarini bajarganda, o'qituvchi X sinf o'quvchilarini tire va ikki nuqtaning quyilishi bilan amaliy tanishtiradi. O'qituvchi aniq misollar bilan sanab qursatilgan so'zlardan oldin ikki nuqta

quyilishini har bir soʻzning vergul bilan ajratilishini koʻrsatadi. Bunda oʻquvchilar tinish belgining nomini aytadilar, oʻqituvchi eslatmasa ham, ulardan asta-seqin foydalana boshlaydilar. Matnni yozishdan oldin punqtuastion xatoning ham oldi olinadi. Shunday qilib, oʻqituvchi oʻquvchilarda punqtuastion ziyraqliqni ustirib boradi.

Oʻquvchilarga punqtuastion qoidalarning tula singdirish, ularni tinish belgilarini oʻz qmida ongli ishlatishga oʻrgatish maqsadida sintaktik - punqtuastion taxlil, tinish belgilarn tushirib berilgan matnning tegishli tinish belgilarini qyish, taʼqidiy eslatish diktanti, bayon va inshoda tiniq belgilarining ishlatilishini izoxlash kabi mashqlardan foydalaniladi.

Ona tili darslarini uqish darslari bilan bogʻlash sintaksis va punqtuastiya elementlari ustida ishlashning metodik shartlaridan biri hisoblanadi. Oʻquvchilar bu darslarda sintaksis sox,adshi bilimlariga asoslangan holda ifodali uqish, soʻzni aniq ishdatish, oʻz fikrlarini grammatik turri shakllantirish ga oʻrganadilar. Shunday qilib, boshlangich sinf oʻquvchilarining gap haqidagi elementar bilimlari ogzaqi va yozma nutqda gapdan ongli foydalanishni taʼminlaydi.

#### Nazorat savollari va topshiriqlari

1.Kichik yoshdagi oʻquvchilar uchun sintaktik bilimlarni oʻzlashtirishning ahamiyatini tushuntiring.

2.Boshlangich sinflarda «Gap» mavzusi materiallarini oʻrganishdagi izchilliqni asoslang.

Z.Oʻquvchilarning gapning bosh boʻlaklari - ega va qesim bilan qanday tanishtirasiz? Darsda qanday qurgazmalardag: foydalanasiz? Shu mavzu oʻrganiladigan dare fragmentini toʻzing.

4.Boshlangich sinf oʻquvchilari gapda sqzlarn»ung bogʻlanishini oʻzlashtirishda qanday qiyinchiliqlarga duch keladilar?

5.«Boshlangʻich taʼlim» jurnalida gap ustida ishlashga doir maqolalarga annotastiya yozing.

#### **Adabiyotlar roʻyxati.**

1. Karimov I.A.Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. Oʻzbekiston Respublikasining «Taʼlim toʻgʻrisida» Qonuni. T.: 1997
3. Oʻzbekiston Respublikasining Milliy dasturi.T.: 1998.
4. Boshlangʻich sinflarning taqomillashtirilgan davlat taʼlim standarti. Boshlangʻich taʼlim . 2006 , 5- son
5. Gʻapparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: Oʻqituvchi .1999.
6. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: Oʻqituvchi .1999.
7. Gʻapparova T., Shodmonov E., Gʻulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .:Sharq. 2005.

	<b>Orfografiya o'qitish metodikasi</b>
--	--

**(maruza-2 soat)****1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Orfografik malaka.</li> <li>2. Imlo qoidalari ustida ishlash.</li> <li>3. Imloviy mashqlar.</li> </ol>
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga orfografik malaqa ustida ishlash orqali tafaqurini o'stirish ,to'g'ri yozish malakalarini shaqilashtirish.	
<i>Pedagogiq natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
. Orfografik malaqa.	Orfografik malaka maxsus nutq malakasidir. Turli yozuv - maxsus nutq faoliyati; yozuvning har bir aqti murakkab harakat bo'lib, uning asosida nutq yotadi. Orfografik malaqa nutq faoliyatining qomponenti sifatida gapni sintaktik tomondan to'g'ri to'zish, so'zni uslubiy aniq qullashni ham o'z ichiga oladi.
Imlo qoidalari ustida ishlash.	O'quvchilarda to'g'ri yozuv malaqasini shakllantirish grammatik nazariyani va imlo qoidasini o'zlashtirishga asoslanadi. Imlo qoidalari bir so'znigina emas, balki umumiylik mavjud bo'lgan butun so'zlar guro'zqining yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so'zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi va qoidaga amal qilib, belgilangan qoidaga muvofiq butun so'zlar guro'zqini yozish imqonini yaratadi.
Imloviy mashqlar.	<b>Orfografik malaqa ongli nutq faoliyatining avtomatlashgan qomponentidir. Faoliyat</b>

	<b>avtomatlashishi uchun o'zoq vaqt davomida maqsadga qaratilgan mashqlar bajarib boriladi..</b>
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	<b>Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.</b>
O'qitish shaqillari	<b>Frontal, qollektiv usulda.</b>
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**“Orfografiya o'qitish metodikasi “  
haqida tushuncha berish mavzusining texnologik xaritasi.**

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining Mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2. Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Birinchi savol yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2. Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3. Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar va INSERT jadvalini to'ldiradilar

3- bosqich.. Yaqunlov chi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.Fan bo'yicha barcha mavzular o'tib bo'linganligi aytilib, oraliq nazoratga tayyorlanib qelish topshiriladi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.
--	---	--

Tayanch iboralar imlo, imloviy malaqa, imloviy mashqlar, quchirib yozuv, diktant, ta'limiy diktant, tekshiruv diktant, gramma giq-Orfografik taqlil, leksik-Orfografik taxdil, qompleqs mashqlar.

### 1. Orfografik malaka.

O'qituvchi orfografii malaqaning psixologiq tabiatidan kelib chiqib, qichiq yoshdagi uq,uvchilarda imloga oid malaqani shakllantirish ustida ishlash metodikasini belgilaydi.

Orfografik malaqa maxsus nutq malaqasidir. Turri yozuv ~ maxsus nutq faoliyati; yozuvning qar bir aqti murakkab haraqat bo'lib, uning asosida nutq yotadi. Orfografik malaqa nutq faoliyatining qomponenti sifatida gapni sintaktik tomondan to'g'ri to'zish, so'zni uslubiy aniq qullashni zham o'z ichiga oladi.

<sup>1</sup> Orfografik malaqa murakkab malaqa bo'lib, o'zoq davom etadigan mashqlar jarayonida yaratiladi va so'zni fonetik tomondan taxlil qilish, uning morfemik taqibini aniqlash ko'niqmasi kabilarga asoslanadi. Psixologiya malaqani avtomatiq haraqat, ya'ni mashqlar natijasida asta-seqin avtomatlashgan ongli haraqat deb belgilaydi. Avtomatlashish o'rganilgan Orfografik qoidaning oson-qiyinligiga bog'liq. Orfografik malaqa o'z tabiati bilan avtomatiq x,isoblanmaydi. Malaqa asosiga qo'yilgan ko'niqma mustax,hamlanadi, taqomillashadi, yaxshilanadi (haraqat tezlashadi, aniq-to'g'ri bo'la boshlaydi, ishonarli va tejamli bajariladi); shuning bilan birga, faoliyatning struqturasi qayta quriladi: mayda birlik bilan ishlash kengroq, butun, qushilgan birliklar bilan ishlashga utadi (masalan, so'zni harflab ko'chirish, buqinlab ko'chirish bilan, keyin so'zni yaxlit ko'chirish bilan, sungra u gapni ko'chirish bilan almashadi.) Bir imlo malaqasi avtomatlashadi, imloga oid boshqa hodisa o'rganiladi va asta-seqin so'zni to'g'ri yozish malaqasi zqosil bo'ladi. Umuman olganda, yozuv murakkab x,araqat sifatida ongli jarayonligicha qoladi.

Turli yozuv malaqasining shakllanishi uchun o'quvchidan fikrlash faoliyati talab etiladi. Biror to'g'ri yozuv x,odisasini o'zlashtirish uchun unuv va yodda saqlashgina emas, balki analiz va sintez zham tadbiiqq etiladi. Bunda grammatik va Orfografik zqodisalarning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash uchun taqqoslash usulidan foydalanish x,amda so'z va so'z shakllarini ma'lum

grammatik yoki grafiq guro'zqlarga ajratish, muayyan sistemaga solish, tushuntirish va isbotlash mashqlaridan foydalanish mo'zrtm rol uynaydi.

Shunday qilib, orfografiyani o'rgatishda, grammatikani o'rgatish kabi, o'quvchilarning analitik—sintetik faoliyatini a sta taqomillashtira borish talab etiladi.

### **Imlo qoidasi ustida ishlash metodikasi**

O'quvchilarda to'g'ri yozuv malaqasini shakllantirish grammatik nazariyani va imlo qoidasini o'zlashtirishga asoslanadi. Imlo qoidalari bir so'znigina emas, balki umumiyliq mavjud bo'lgan butun so'zlar guro'zqining yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so'zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi va qoidaga amal qilib, belgilangan qoidaga muvofiq butun so'zlar guruhini yozish imqonini yaratadi.

Imlo qoidasi grammatik umumiyliq asosida birlashgan so'zlarning yozilishini bir xillashtiradi. Bu yozma ravishdagi aloqani engillashtiradi va imlo qoidalarining ijtimoiy azhamiyatini ta'qidlaydi.

Imlo qoidalarini grammatik, fonetik, so'z yasalishiga oid materiallarni ma'lum darajada bilmasdan turib o'zlashtirish mumkin emas. Grammatik iazariya imlo qoidalari uchun poydevor hisoblanadi. Shuning uchun boshlangich sinflarda imlo qoidasi shu qoidaga asos bo'ladigan grammatik nazariyaga bog'-liq xqla o'rganiladi. Masalan, shakl yasovchi qo'shimchalarning yozilishi haqidagi qoidalar «Ot», «Sifat», «Son», «Kishlik olmoshlari», «Fe'l» mavzulari ichiga qiritilgan. Materialning bunday joylashtirilishi grammatika bilan orfografiyani bir-biriga bog'liq qolda o'rganishni ta'minlaydi.

Imlo qoidasi bevosita grammatik nazariya elementlaridan sung o'rganiladi. Masalan, otlarning kelishiklar bilan turlanishi o'rganilgach, kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqidagi ko'niqma shakllantiriladi. «Sifat» mavzusini o'rganish -roq qo'shimchasining va qip-qizil, yum-yumaloq kabi sifatlarning yozilishiga, «Fe'l» mavzusini o'rganish bo'lishsizliq (~ma) va utgan zamon (-di) qo'shimchalarining yozilishiga zamin yaratadi. Imlo qoidalarini o'rgatishga bunday yondashish boshlangich sinflarda barcha Orfografik materiallarni o'rganishda tipiq qisoblanadi,

Imlo qoidalari ustida ishlash - murakkab jarayon, qoidaning moqiyatini ochish, o'quvchilarning qoida ifodasini o'rganib olishlari, qoidani yozuv tajribasiga tadbiiq etish uniig asosiy komponentlari qisoblanadi.

1 qoida moqiyatini ochish qoida so'zning qaysi qismini, qaysi so'z turkumi yoki grammatik shaklni yozishni boshqarishini, bunda qaysi belgilaretaqchi ekanini tushuntirish demaqdir. O'quvchilarni qoida bilan tanishtirish uchun material tanlashda o'qituvchi bu etakchi belgilarni albatta qisobga oladi. Masalan, oxiri yumshatish belgisi () bilan tugagan so'zlarga qo'shimcha qushilganda, yumshatish belgisi yozimasligi zaqidagi qoidaning (2-sinf) moqiyatini ochishda o'quvchilar oxiri yumshatish belgisi bilan tugagan so'z aytadilar, keyin o'qituvchi raqbarligida shu so'z bilan gap to'zadilar. O'qituvchi doskaga yozib boradi: lager, royal. Men lagerda bo'ldim. Yuldo'z royalni yaxshi chaladi. Lager -

lagerda, royal - royalni so'zlarini taqqoslaydilar; lagerda va royalni so'zlarini tarkibiga qura taxlil qiladilar va lager, royal - o'zaq, -da va -ni qo'shimcha ekanini aytadilar. O'qituvchi o'quvchilarga bu so'zlarga qo'shimcha qushilganda, qanday o'zgarish ruy berganini uylab qurishni topshiradi. Muammoli vaziyat yaratiladi. O'quvchilar bunday vaziyatni 1-sinfda ham quzatganlar, shuning uchun faxmlab aytib berishlari mumkin. Suhbat xulosalanadi.

Qoida ifodasi ustida darslik buyicha ishlanadi. Bunda o'quvchilarning qoida struqturasini anglab etishlari ahamiyatlidir. Shuning uchun darslikdagi qoida qismlarga bo'linadi. (Aslida o'quvchilar bu vazifani maish jarayonidayoq bajarib quyadilar.) O'quvchilar o'rganilgan qoida! a misol aytish va xilma-xil mashqlarni bajarish yuli bilan uni yangi til materialiga, ya'ni yozuv tajribasiga tadbiiq etadilar.

Qoida ustida ishlash metodikagi shu qoidaning harakteriga qarab tanlanadi. Masalan, bo'lishsizliq qo'shimchasi (~ma) ning yozilishini deduqtiv yul bilan o'rgatish mumkin. Junalish kelishigi qo'shimchasi (-ga) ning oxiri -q bilan tugagan otlarga -qa, -q bilan tugagan otlarga -qa shaklida qushilishi xasida qomdanm induqgiv yul bilan tushuntirish maqsadga muvofiq.

O'quvchilar qoidadagi asosiy fikrni ajratishga yordam beradigan vazifalarni bajarsalar, uni o'zlashtirish xiyla qulay bo'ladi. Chunqi bolalar aniq material bilan ishlaydilar va uni taxlil qilnsh vaqtida qoidaning muhim tomnlarini ajratadilar, qoidani ongli o'zlashtiradilar. Nimanidir, masalan, so'zlarning talaffuzi va yozilishini, so'z turkumlarini, so'z qismlarini bir-biriga taqqoslash o'quvchilarning astliy aqtivligini oshiradi. Bunda yana qoidaning ajratilgan belgisini aniq yozib qursatish ham ahamiyatli hisoblanadi. qoidada aks ettirilgan mukim fikrni ajratishga uqituvchining savollari yordam beradi. Bu savollar, o'z navbatida, qoidani shakllantirish rejasi ham qisoblanadi.

Qoida ustida qolleqtiv ishlash bilan birga darslikdan foydalanib, mustaqil ishlash usulini qullash ham mumkin.

Yangi qoidani o'zlashtirishda o'rganilgan bilimlarga suyaniladi. Buning uchun yangi q,oida ilgari o'rganilgan qoidalar bilan bog'lanadi. Bunda qarshi quyish yoki taqqoslash usulidan foydalaniladi va o'xshash tomonlari aniqlanadi. Maslan, tushum kelishigi qo'shimchasining yozilishini o'zlashtirishda u ilgari o'rganilgan qaratqich kelishigi qo'shimchasining yozilishi bilan tastqoslanadi va tushum kelishigi qo'shimchasi otning fe'l tomonidan boshqarilishini bildirishi aniqlanadi. Qoidani bilib olish o'quvchilarda u xaqdagi aniq tasavvurning mavjudligiga bog'liq. qoida asosida xosil bqlgan aniq tasavvur so'zlarda ifodalanadi. Shuning uchun o'quvchilardan qoidani quruq yodlab berish talab etilmasligi, balki sqzni tutri yozishdagi xususiyatlar aniq material misolida qayta tushuntirilishi lozim.

### **Orfografik mashqlar**

Orfografik malaqa ongli nutq faoliyatining avtomatlashgan qomponentidir. Faoliyat avtomatlashishi uchun uzoq vaqt davomida maqsadga qaratilgan mashqlar bajarib boriladi. Orfografik mashqlar Orfografik ziyraqliq ko'niqmasini

shakllantirish ga, tegishli urinda qoidani tatbiq qilishga, mashqlarning qismlari urtasidagi borlanishni belgilash, ularni umumiy va yagona faoliyat sistemasiga qiritishga, o'quvchilar uchun qoidaning mohiyatini aniqlash va uni shakllantirish ga qaratiladi. Qoidani tatbiq qilish davridagina uning mazmuni chuqurroq o'zlashtiriladi. Metodiqada Orfografik mashqlarga: 1) grammatik-Orfografik tahlil; ko'chirib yozuv: 3) diktantlar; 4) leksik-grammatik tahlil; 5) bayonlar kiradi. Grammatik-Orfografik va leksik-Orfografik tahlilda orfografiyaning grammatika va leksika bilan bog'lanishi, qo'chirib yozuv va diktantda o'quvchilar faoliyatini belgilaydigan omillar, xususan, qo'chirib yozuvda qo'ruv va qo'l haraqati o'quvi, diktantda eshituv o'quvi hisobga olinadi.

Qo'chirib yozuv qo'rib idrok qilingan so'z, gap va matnni yozma shaklda berishdir. Boshlang'ich sinflarda xusnixat va imlo qoidalariga rioya qilib, to'zatishtirlarga yo'l qo'ymas, tartibli, harflarni tushirib qoldirmay, o'rnini almashtirmay, tinish belgilarini to'g'ri qo'llab qo'chirib yozuv ko'niqmasi shakllantirilishi kerak. O'quvchilarda bu ko'niqmani hosil qilish maqsadida o'qituvchi alifbe davridan boshlab ularga qo'chirib yozuvni izchilliq bilan o'rgatib boradi.

O'quvchilarda qo'chirib yozuv ko'niqmasini shakllantirish ga oid asosiy qoidalariga quyidagilar kiradi: 1. Qo'chirib yozishdan oldin qo'chirib yozadiganingni yaxlit o'qib chiq. 2. Har bir gapdagi so'zlarni bo'g'inlarga ajrat va ichda bo'g'inlab ayt. 3. Qo'chirib yozganingni asliga solishtir va xatolaringni to'g'rila.

Qo'chirib yozuv uchun so'z, alohida gap va qichiq matnlardan foydalaniladi.

O'qituvchining qo'ygan maqsadiga bog'liq holda qo'chirib yozishdan oldin unga tayyorgarlik qo'riladi; bunda imlosi qiyin so'zlarni izohlab o'qish, so'zning nima uchun shunday yozilishini asoslash, o'rganilgan qoida asosida yoziladigan so'zlarni aniqlash kabi mashqlardan foydalaniladi. Bu ko'niqma qaydarajada shakllanganligini aniqlash maqsadida qontrol (tekshiruv) qo'chirib yozuv o'tqaziladi.

Qo'chirib yozuv mashqlari grammatik, leksik yoki so'z yasalishiga oid vazifalarni bajarish bilan birga olib boriladi. Bu imlo qoidasini tatbiq etishni yaxshi bilib olish imqonini beradi. Chunqi vazifaning harakteri Orfografik malaqani shakllantirish ga nazariy asos bo'ladigan grammatik, fonetik bilimlarni aqtiqlashtirishni talab etadi. Bo'lardan tashqari, qompleqs mashqlar orfografiya bilan birgalikda nutq o'stirish vazifalarini ham bajarish imqonini beradi. Qompleqs mashqlarga misollar:

1. Qo'chirish. O'zakdosh so'zlarni aniqlab, o'zaqni ajratish.
2. Tushirib qoldirilgan qo'shimchalarni qo'yib qo'chirish, qanday qo'shimcha ekanini aytish; yozilishini tushuntirish.
3. Matn mazmuniga mos so'zni qavs ichida berilgan so'zlardan topib qo'yib qo'chirish. Shu so'z qaysi so'z turkumiga oid ekanini, uning yoziishini tushuntirish.

4. Aralash berilgan so'zlardan gap to'zi shva yozish.
5. Tartibsiz berilgan gaplardan bog'lanishli matn to'zish.
6. Tanlab qo'chirish. (Berilgan gaplardan yoki matndanmuayyan bir so'z turkumini; ot va fe'ldan yo ot va ot, sifat va otdan to'zilgan so'z birikmalarini qo'chirish.)

Diktant eshitib idrok qilingan so'z, gap, matnni yozishdir. O'quvchilarning og'zaki yozma nutqini o'stirishda, savodxonligini oshirishda diktantning ahamiyati katta. O'quvchi diktant yozish jarayonida xato qilmasliqqa haraqat qiladi. Xato qilmasliq ularning fonetik, leksik va grammatik bilimlarni qay darajada o'zlashtirganliklariga bog'liq bo'ladi. Imlo qoidalari grammatik hodisalar bilan bog'liq bo'ladi. Demaq, savodli diktant yozish uchun o'z navbatida grammatik qoidalarni ham bilish zarur.

Boshlang'ich sinflarda diktant uchun matn tanlashda bir qancha tamoyillarga rioya qilish zarur:

1. Matnning monologiq nutq shaklida bo'lishi. Unda qo'chirma gaplar, undalmali, qirish so'li, ajratilgan bo'lakli gaplar qo'shma gap bo'lmasligi lozim.

2. Matn hajmi 1-4- sinf o'quvchilarining o'qish sur'tiga asoslangan bo'lishi.
3. Matn mazmuni bolalar hayoti bilan bog'liq bo'lishi.
4. O'quvchilarga u yoki bu haqda bilim berishi.
5. Tanlangan matn g'oyaviy-badiiy jihatdan yo'qsaq bo'lishi, bolalar hissiyotiga ta'sir o'tqazishi.
6. Matn tarbiyalovchi karakterda bo'lishi.
7. Matnda o'rganilayotgan hodisa hamida 5-6 marta uchrashi.

Diktantlar maqsadiga qo'ra ikki xil bo'ladi:

1. Ta'limiy diktantlar – bilim berishga yo'naltirilgan diktantlar.
2. Teqshiruv diktant – o'quvchilar bilim, ko'niqma va malakalarini nazorat qilishga qaratilgan diktantlar.

Ta'limiy diktantlarni o'tqazish vaqtini, o'rnini, turini o'qituvchining o'zi belgilaydi. Ta'limiy diktantlar uchun darsnin ma'lum bir qismi ( 5-10 daqiqasi), ba'zan bir dars ajratiladi. Bu diktant o'quvchilarining bilimi mustahhmlash maqsadida o'tqaziladi. Ta'limiy diktantda o'qituvchi o'quvchilarga o'rgatilayotgan hodisaning imlosini bir necha tahlil usullaridan foydalanib tushuntiradi, so'zlarni to'g'ri yozishlariga ishonch hosil qilgach, uni yozishga ruxsat beriladi. Har qanday yo'l bilan xatoning oldini olish chorasi qo'riladi. Masalan, 1- sinfda a va o unlilari o'rganilayotgan darsda bo'g'in-tovush, tovush-harf tahlili o'tqaziladi. **Baho, bahor** so'zlarining birinchi bo'g'inida a harfi yozilishini o'quvchilar bilib olgach, o'quvchilardan biri shu so'z doskaga yozdiriladi. So'ng so'z o'chirib tashlanadi. Undan keyin aytib turib yozdiriladi.

Ta'limiy diktantlar tashkil eti shva bajarilish usuliga qo'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Ta'qidiy diktantn

2. O'z diktant yoki yoddan yozuv diktanti.
3. Izohli diktantn
4. Saylanma diktant
5. Erqin diktant
6. Rasm diktant
7. Lug'at diktant
8. Ijodiy diktant
9. Shulardan saylanma, erqin va ijodiy diktantlarda matn ma'lum o'zgarishlar bilan yoziladi.

Teqshiruv diktantida yaqinda yoki ilgari o'rganilib, mashqlar bilan mustahamlangan qoidalarni o'quvchilar qay darajada o'zlashtirganliklari aniqlanadi. Teqshiruv diktanti biror bo'lim o'rganilgandan so'ng yoki choraq oxirida o'tqaziladi. Teqshiruv diktanti o'quv yili davomida 5-6 marta o'tqaziladi. Diktantning bu turida yo'l qo'yilgan xatolar chuqur tahlil qilinadi, ularni bartaraf qilish usullari belgilanadi. Shu jihatdan tekshiruv diktantining ta'limiy ahamiyati katta. Orfografik mashq sifatida diktantning xilma-xil turlaridan foydalaniladi.

**Izohli diktantn** Izohli diktant o'quvchilarning qobiliyatiga qarab ikki xil o'tqaziladi. O'quvchi, odatda, o'qituvchining qo'satmasi bilan ma'lum so'zning yozilishini diktant yozishdan oldin yoki keyin izohlaydi. So'zning yozilishini bo'g'in-tovush, tovush-harf tomondan tahlil qiladi, unga qoidagi tatbiq etadi. Masalan, qitob – bilim manbai, kitob: Qi- tob. Iqqi bo'g'in. Birinchi bo'g'inida q,i; ikkinch bo'g'inida t,o,b tovushlari bor. Oxirgi b tovushi p tovushi tarzida talaffuz qilinadi. Unda b yoki p tovushini ifodalovchi harfning yozilishini tekshirib aniqlaymtz. Buning uchun so'z oxiriga i tovushini qo'shamiz va aytamiz.: qitobi. B tovushi yozilar ekan kabi izohlanadi.

Bu diktantda o'quvchilar qoidalarga oid so'zlarning tagiga chizadilar.

**Ta'qidiy diktantn** Bu diktantdan qoidani tatbiq etish usullarini yaxshi bilib olish maqsadida foydalaniladi, Matnni yozishdan oldin, uni yozish jarayonida, izohli yozuvdagi kabi, o'quvchilar so'zni qanday yozishni va nima uchun shunday yozilishini tushuntiradilar.

**O'z diktant yoki yoddan yozuvda** o'rganilgan Orfografik qoida asosida yoziladigan so'zlar bo'lgan matnni o'quvchilar o'zlari o'qib yodlaydilar (qo'rib idrok qiladilar) yoki o'qituvchi rahbarligida eshitib yodlaydilar (idrok qiladilar).

**Saylanma diktantda** o'quvchilar diqtovqa qilingan gaplar yoki matnning hammasini yozmaydilar. Uning o'qituvchining topshirig'iga mos qisminigina ) o'rganilgan qoida asosida yoziladigan so'zlarni, so'z birikmalarini) yozadilar. Masalan, bosh harf bilan yoziladigan so'zlarnigina yozish (1- sinf), qaratqich kelishigidagi so'zni u bog'langan ot bilan yoki tushum kelishigidagi so'zni u bog'langan fe'l bilan birga

yozish ( 4- sinf) kabi. Saylanma diktant o'quvchilarda Orfografik ziyraqliqni o'stiradi.

**Erqin diktantn** Bu diktantda ularga mazmunni bo'zmay, gap tuzilishini o'zgartirish, bir so'zni unga yaqin ma'noli so'z bilan almashtirish erqinligi beriladi. Diktant uchun 3-5 qismli matn tanlanadi. O'qituvchi avval matnni bir marta ifodali o'qib beradi. Matn mazmuni yo'zasidan suhbat o'tqazadi. Ayrim qoidalarni eslatadi. Qeyin matnning bir qismi qayta o'qib beriladi, o'quvchilar uning mazmuni yozadilar.

Erqin diktant imlo qoidalarini mustaxhamlashga xizmat qilishi bilan birga, o'quvchilar nutqini ustiradi, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

**Rasm diktant** predmet rasmini yoki o'zini qursagib utqaziladi: predmet rasmi qursatiladi, o'quvchilar uning nomini aytadilar va yozib vergul quyadilar, ish shunday davom etadi. (Birinci so'z bosh harf bilan, q,olganlari qoidaga qo'ra yozilishi eslatiladi.) Rasm diktantda o'rganilgan qoidani, ayniqsa, o'quv yili davomida o'rganiladigan imlosi qiyin so'zlarni to'g'ri yozishni puxtalash, shuningdeq, ularni o'quvchilar q.andy o'zlashtirganliqlarini sinash maqsadi ko'zda tutiladi.

**Teqshiruv yoki qontrol diktant** yaqinda o'rganilgan va ilgari o'rganilib, mashqlar bilan mustaqhamlangan qoidalarni o'quvchilar qaydarajada o'zlashtirganligini aniqlash maqsadida utqaziladi. Avval matn bir marta uqib beriladi, keyin gaplar, agar gap 5-6 so'zli bo'lsa, 2-3 sqz diqtovqa qilib yozdiriladi.

O'qituvchi darsning maqsadi va malaqaii shakllantirish ustida ishlash bosqichini qisobga olgan qolda, diktantning barcha turlaridan izchilliq bilan foydalanadi.

Bayon o'quvchilarning luratini boyitish, bog'lanishli nutqini o'stirishga qaratilgan Orfografik mashq turlaridan biri qisoblanadi. Bayon Orfografik mavzularni qrganishning yaqunlovchi bosqichida, o'quvchilar qoidalarni bilib olib, uni tadbiiq qilishga o'rganganlaridan sung utqaziladi. Bayon yozganda o'rganilgan Orfografik qoidalarni to'tri tadbiiq etish ularni ongli o'zlashtirilganini ko'rsatadi.

#### Nazorat savollari va topshiriqlari

- 1.Imlo qoidalarining ahamiyatini izoxlang.
- 2,Imlo qoidasi ustida ishlash jarayonining asosiy komponentlarini aniq misollar bilan tushuntiring.
- Z.Imlo qoidasini o'rgatish jarayonida o'quvchilarning aqliy faoliyatini ta'minlash uchun qaiday usullardan foydalanasiz?
- 4.Imloviy malaqani shakllantirish da mashqlarning ahamiyatini tushuntirib bering.

#### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonov F. "Qo'shma gap sintaksisi!» Toshqent, 1957 y.

2. Abdurahmonov F. «O'zbeq tili grammatikasi». Toshqent, 1996 y.
3. Abdurahmonov F. va boshqalar. «Hozirgi o'zbeq tili grammatikasi». Toshqent, 1976 y.
4. G'ulomov A., Asqarova M. «Hozirgi o'zbeq adabiy tili». –Toshqent, O'qituvchi, 1987 y.
5. Mirzaev M., Usmonov S., Rasulov I. «O'zbeq tili. –Toshqent, O'qituvchi, 1978 y.
6. Turniyozov N. "Qo'shma gap sintaksisi». Samarqand, 1995 y.
7. Maxmudov N., Nurmonov A. "O'zbeq tilining nazariy grammatikasi". – Toshqent, O'qituvchi, 1995 y.
8. Maxmudov N., Nurmonov A., Axmedov S., Solixo'jaev A. «O'zbeq tilining mazmuniy sintaksisi". Toshqent, O'qituvchi, 1992 y.
9. Egamov V."Hozirgi o'zbeq adabiy tili». Toshqent, O'qituvchi, 1988 y.
10. Qononov A.N. «Grammatika sovremennogo uzbeksqogo yaziqa». M - L. 1960 g.

<b>12-Mavzu</b>	<b>Ona tilidan bilim, ko'niqma va malakalarni nazorat qilish</b>
-----------------	--

(maruza-4 soat)

### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Bilim va malakalarni hisobga olishning ahamiyati.</li> <li>2. Ona tili darslari.</li> <li>3. Ona tili darslarining turlari.</li> </ol>
<p><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga ona tili darslari haqida tushuncha berish. Darsning tuilishi. Nutq rejimi va unga qo'yilgan talablar. Bilim malaqa, va ko'niqmalarni hisobga olish haqida malaqa va ko'niqmalar hosil qilish.</p>	
<i>Pedagogiq natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
Bilim va malakalarni hisobga olishning ahamiyati.	Bilimlari o'zlashtirishda didaktik talablardan biri bi-limlarni <b>o'quvchilar</b> qanday o'zlashtirganini muntazam tsqshirib va baholab <b>borish</b> hisoblanadi.
Ona tili darslari.	Boshlangich sinflarda ona tilidan bilim, ko'niqma, malakalar ogzaqn va yozma tsqshirilsa-da, bir umumiy baho quyiladi.

	Bunda o'quvchilarning grammatik aniqliq, imlo qoidalarini bilishlari, so'zni va gapni taxlil qila olishlari, bilimni szma nutqqa (diqtant, basi, inshoga) tatbiq, eta olishlari hisobga olinadi.klaster usulida autib beradilar.
Ona tili darslarining turlari.	Dars turlari uning didaktik maqsadiga qo'ra belgilanadi, chunonchi: yangi materialni o'rganish darsi, bilimni mustahhamlash darsi, umumlashtiruvchi-taqrorlash darsi, bilimlarning qanchalng o'zlashtirilganini hisobga olish (qontrol) darsi kabilarga ajratiladi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	<b>Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.</b>
O'qitish shaqillari	<b>Frontal, qollektiv usulda.</b>
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan,guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

Ona tilidan bilim, ko'niqma va malakalarni nazorat qilish mavzusining texnologiq xaritasi.

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.

2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2. Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3. Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.
3- bosqich.. Yaqunlovchi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2. Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3. kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar. Yozib oladilar. O'UMga qaraydilar.

Tayanch iboralar Bilim, tushuncha, ko'niqma, dars tavsifi, dars turlari, dars qurilishi, nutq, nutq rejimi.

### 1. Bilim va malakalarni hisobga olishning ahamiyati.

Bilimlari o'zlashtirishda didaktik talablardan biri bilimlarni **o'quvchilar** qanday o'zlashtirganini muntazam tsqshirib va baholab **borish** hisoblanadi.

Teqshirish o'quvchilarning bilim sifatlarini, shakllantirilgan malakalardan qanchaliq foydalanishini aniqlashni ta'minlaydn. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning yangi materialni o'rganishga tayyorligini aniqlash, shuningdeq, qo'llanilgan metod va usullarning samaradorligini baholashga, ish mstodlariga ayrim o'zgartishlar qiritishga imqon bsradi. Teqshirish o'quvchilar uchun, birinchidan, to'g'ri shakllantirilgan bililarni mustahamlashga xizmat qiladi, ikkinchidai, ish sifatini yaxshilaydi, o'z-o'zini tekshirishni o'stiradi.

Maktab tajribasida tekshirish ogzaqn va ozma shaklda amal-ga oshiriladi; bilimlarni qundalpq tematiq va yaquniy tsqshirish tatbiq etiladi.

Boshlangich sinflarda ona tilidan bilim, ko'niqma, malakalar ogzaqn va yozma tsqshirilsa-da, bir umumiy baho quyiladi. Bunda o'quvchilarning grammatik aniqliq, imlo qoidalarini bilishlari, so'zni va gapni taxlil qila olishlari, bilimni szma nutqqa (diqtant, basi, inshoga) tatbiq, eta olishlari hisobga olinadi. O'quvchilar szma ishlarni qanday bajarganliqlari muntazam tsqshirib boriladi. Uqituvchi X sinfda o'quvchilarning barcha szma ishlari (uy va

sinf ishlari) ni tsqshiradi. Boshqa sinflarda yangi mavzu o'rganilgan davrdagi yozma ishlarni tekshiradn, boshqa vaqtda tanlab tsqshiradi,

Ona tilidan yozma tekshirish uchun asosan diqtant, basn, insho, shuningdeq, grammatik, so'z yasashga oid, leksik va imloga oid topshiriqlarni bajarish, qontrol quchirib yozuvdan foydalaniladi. Yaqunlovchi tekshirish uchun choraqda bir marta qontrol ish utqaziladi: X sinfda o'quv yili davomida uch marta topshiriqli qontrol diqtant; XX va XXX sinflarda turt marta topshiriqli qontrol diqtant, turt marta bayon utqaziladi. Bo'lardan tashqari, o'quv yili davomnda bir nscha martadan diqtant, grammatik topshiriqli yozma ish, basn va insho utqaziladi. Teqshirish ishlarining xajmi quyidagicha:

	1- sinf	2-sinf	3- sinf	4- sinf
Nazorat diqtant O'quv yilining I yarmida		25-30	40-45	55-70
II yarmida	15-20	35-40	45-50	75-80
Bayon		45-60	70-80	100-110

Qontrol diqtant, grammatik topshiriq, bayon va insho uchun baxo me'yorlari boshlangich sinflar ona tili dasturida aniq, bsrilgan. <sup>1</sup>

### **Ona tili darslari**

**Darsning umumiy tasnifi.** Maktabda dars o'quv-tarbiya jarayo-nini tashkil qilishning asosiy shakli hisoblanadi. Shunday ekan, ona tili uqitishning samraliligi darsning sifatiga bevosita bog'liq.

Darsga quiilgan umumdidaktik talablar pedagogik adabist-larda qsng yoritilgan. Ularni ona tili o'rgatishga tatbiq. qilib, metodik aniqliqlar qiritilsa, ona tili darslariga quyilgan talablar quidagicha bo'ladi:

I. Yangi bilim berish, ularni nutq praqtiqasiga tatbiq eti shva o'quvchilarni tarbiyalash bir butun jarayondir. Darsda o'quvchilarning o'quv faoliyatini tashkil etishga, foydalaniladigan til materialining g'oyaviy-siyosiy, estetik va badiiy qimmatli bo'lishiga, tilni o'rganish jarayonida bolalarda dunyoqarash elsmntlarini shakllantirish ga alohida ahamiyat bsrish zarur. Ijodiy izlanish muhiti yaratilgan darslarigina zarur axlohiy sifatlar tarbiyalanadi.

Ona tili darslarida o'zbeq tiliga muxabbat va so'zga ehtiyot-liq bilan munosabatni tarbiyalashga alohida e'tibor beriladi. Buning uchun matn puxta tanlanadi. Tilni o'rganish jarayonida leksik-stilistik ishlarga katta urin beriladi. Darsda she'r, soddalashtirilgan matnlar bilan birga, yo'qsaq badiiy matnlardan ham foydalaniladi.

Ona tili uqitish jarayoni o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarinn shakllantirish ga qaratiladi. Ona tili darslari har bir kishi uchun zarur bo'lgap saranjom-sarishtaliq, mustaqilliq, tashabbusqorliq sifatlarini ham tarbiyalaidi.

II. Darsning aniqligi va ichki mantiqiyliigi, uning maqsadga yo'naltirilganligi. Yangi material o'rgatiladigan darsning logiqasi o'rganiladigan til hodisasi va uning lingvistik mohiyatining bir-biriga ta'sir qilishiga ma'lum darajada sabab bo'ldi. Uqituvchi bu o'zaro bog'lanishni bilishi va uq,uvchilar bilan birga topshiriqlarni bajarish davomida asta ocha borishni muhimdir.

Agar dars grammatik bilimlarni mustaxhamlash, orfografiq ko'niqmalarni shakllantirish maqsadini o'z oldiga qo'ysa, darsning mantiqiy shartlari asta murakkablashtirib borilgan mashqlar tizimini aks ettiradi. Bolalar biror imlo qoidasini yaxshilab bilib, o'rganib olishlari uchun bir-ikki mashq qolletiv ravishda bajariladi. O'quvchilar mustaqilligi oshgach, mashqni mustaqil ishlaydilar. Darsda bajarilgan mashqlar urtasidagi bog'lanishni shakllantiradigan ko'niqmaning xususiyati ham sabab bo'ladi. O'quv materialining mavzuga va darsning maqsadiga mos bo'lishi uning maqsadga yunaltirilishini ta'minlaydi. Darsda foydalaniladigan barcha o'quv materiallari (shu jumladan, til faqtlarini kuzatish, imlo va nutqqa oid mashqlarni bajarish uchun tanlanadigan materiallar ham) darsning maqsadiga juda mos bo'lishi zarur.

III. Ona tili darsi, avvalo, o'quvchilar nutq va tafakkurini o'stirish darsidir. Ona tili darslari ijtimoiy-foydali bo'lishi uchun o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, izchil ifodalash va boshqalar fikrini bira olish ko'niqmasini shakllantirish ga qaratilishi lozim. Ona tili darslarida nutq o'stirish qursatmasi grammatik materialni o'rgatishda o'quvchilar tilimizdagi har bir so'z turkumi yoki so'z qismining rolini bilib olishlariga erishtiradigan metodik usullarni qo'llashni talab etadi, ya'ni grammatik nazariya grammatik turi va aniq nutq malakalarini shakllantirish ga, anglab, tushunib yozish malakalarini o'stirishga amalda tatbist etish uchun o'rgatiladi. Darsda bolalar nutqini o'stirish darsning mazmunida va darsda qullannilgan vazifalar turlarida o'z aksini topadi.

Grammatik, so'z yasalishiga oid, orfografiq materiallarni o'rganishni nutq o'stirish bilan bog'lash o'quvchilar aqliy faoliyatini boshqarish hisoblanadi. Bolalar nutqini o'stirish jarasni ularning tafakkurini. o'stirish bilan bog'liq.

Ona tili darsi o'quvchilar taffaqurini o'stirish ustida ishlash maqsadiga yunaltirilganligiga qarab baxolanadi. Bunda muayyan grammatik va orfografiq materialni o'rganish jarayonida shu materialni yaxshiroq o'zlashtirishni taminlaydigan, aqliy faoliyatni talab qiladigan mashqlarni o'tqazish tushuniladi. Masalan, «o'zaqdosh so'zlar» tushunchasini shakllantirish uchun so'zlarning leksik manosi va morfemik tarkibini taqqoslashni (ularning ma'nolarida umumiyliqni va ularda bir xil o'zaqning mavjudligini) bilish lozim. O'quvchilar tafakkurini o'stirish uchun uqituvchi darsga tayyorlanganda, vazifa turlarini tanlaydi, darsning materialini va unni o'zlashtirishda bolalar bajaradigan aqliy faoliyat mashqlarini ham bslgilab oladi.

O'quvchilarga beriladigan nazariy. bilim tildan ongli foydalanish imqonini beradi. Nazariyaga ahamiyat berish, elementar tarzda bo'lsa ham, o'quvchilarning til hodisalari o'rtasidagi bog'lanishni bilib olishiga e'tibor

berish demaقدir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bunday bog'lanishni bilsalar, nima uchun shunday? surogiga javob topa oladilar. Masalan, nima uchun *paxtaqor* so'zi qisqartirish va egalik qo'shimchalari bilan turlanadn, *etishtirdiq* so'zi esa shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanadi.

Ona tili darslarining foydali bo'lishiga darsda ogzaqi va yozma ishlarni maqsadga muvofiq o'tkazish (darsning taxminan turtdan uch qismini yozma ishlar tashkil qilishi lozim), o'quvchilarning o'quv ishlarini tekshirib, nazorat qilib borish, o'z vaqtida xatolarning oldini olish va to'g'rilash, texniqa vositalaridan foydalanish kabi omillar katta ta'sir ko'rsatadi.

### **Ona tili darslarining turlari va qurilishi**

Dars turlari uning didaktik maqsadiga qo'ra belgilanadi, chunonchi: yangi materialni o'rganish darsi, bilimni mustahhamlash darsi, umumlashtiruvchi-taqrorlash darsi, bilimlarning qanchalinq o'zlashtirilganini hisobga olish (qontrol) darsi kabilarga ajratiladi. Har bir dars turi muayyan qurilishi bilan boshqasidan farqlanadi. Darsning didaktik maqsadi, tur;1 va qurilishi urtasi ma'lum bog'lanish mavjud. Muayyan bir darsning didaktik maqsadi o'rganiladigan mavzuga va bu darsning darslar siste-masida tutgan urniga qarab belgilanadi. Uqituvchi dasturda mavzuga ajratilgan soatlar sonini va o'rganiladigan materialning xususisiyatlarini hisobga olgan holda, dars turini tanlab, qurilishini belgilaydi.

Dars qurilishida qat'iy andaza bo'lishi mumkin emas. Biroq darsda uy vazifasini tekshirish, taqrorlash, yangi materialni tushuntirish, mustaxhamlash, uyga vazifa berish bosqichlariga rioya qilish tajribada o'zini oqlayapti. Shunga qaramay, bo'larga ijodiy yondashish, darsning maqsadi va foydalaniladigan metodik usullarga asoslangan holda, darsni qaysi bosqich (yangi materialni tushuntirish, mustaqil ishni bajartirish yoki Uy vazifasini tekshirish) dan boshlashni uqituvchining o'zi hal qilib, bosqichlar orasidagi oraeidagi ichki bog'lanish, har bir bosqichdagi ishlarning mazmunini aniq, belgilab olish katta ahamiyatga ega ekanini unutmasligi kerak. Darsning barcha bosqichlarini bir jarayonga birlashtirish o'qituvchidan mohirliq talab etadi.

Umumlashtiruvchi dars grammatikadan maxsus dars turi hisoblanadn. Bu darsda biror mavzu yoki bo'limni o'rganish jarayonida olingnp bilimlar sistmalashtiriladi. Bu dars ilgari darslarda o'rganilgan ayrim nazariy materiallarni taqrorlab bayon qilish darsiga aylanmasligi uchun o'rganilganlarni o'zaro taqqoslashni talab qiladigan ish turlaridan foydalaniladi.

Umumlashtiruvchi darslar qurilishiga qura xilma-xil bo'lib, tajribaning qursatishicha, quyidagi varianti ma'qul hisoblanadi: 1.O'rganilgan grammatik tushunchaning mavjud belgilari haqidagi bilimlarni tatbiq. qilishga qaratilgan mashqlarni ishlash. 2.Bilimlarni umumlashtirish va tekshirish. 3. Mustaqil ijodiy ish.

Nazorat-hisobga olish va xatolar ustida ishlash darslarining o'ziga xos xususiyatlari bor. Bilimni tekshirish darsi o'quvchilarning nazariy bilimlarni amaliyotga qanday tatbiq qilishlarini aniqlash maqsadida utqaziladi. Beriladigan

topshiriq turlari va ularning mazmuni tekshirish maqsadiga qarab bslgilanadi. Bunda diqtant, basn va maxsus grammatik vazifalardan foydalaniladi.

### 1.1 – ilova

Mavzuni jonlantirish uchun blis- so'rov sabollari

1. Bilim nima?
2. Bilim va malakalarni hisobga olish deganda nimani tushunasiz?
3. O'quvchilarni baholashda izchilliqqa amal qilish deganda nimani tushunasiz?
4. O'quvchilarning bilim va malakalarini hisobga olish me'yor.
5. Xatolar ustida ishlash usullari.
6. Orfografiq va nutq rejimi qoidalari deganda nimani tushunasiz?

### 2.1 - ilova

Klaster jadvalini to'ldiring

#### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning taqomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva Q. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>13-Mavzu</b>	<b>LUG'AT UstIDA ISHLASH METODIKASI</b>
-----------------	---

(maruza-4 soat)

### 1.1. Ma'ruzani olib borish texnoiyasi

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Lug'at ustida ishlash bosqichlari.</li> <li>2. So'z ma'nosini tushuntirish.</li> <li>3. Antonimlar ustida ishlash.</li> <li>4. Ko'p ma'noli so'zlar. Mantiqiy mashqlar.</li> </ol>
<p><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga o'quvchilar lug'atini boyitish usullari haqida ma'lumotlar berish. Sinonim, antonym, omonim va mantiqiy mashqlar hamda so'zlarni o'z va ko'chma ma'nolari haqida tushuncha va ko'nikmalar hosil qilish.</p>	
<i>Pedagogiq natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
1. Lug'at ustida ishlash bosqichlari.	So'z tilning ma'no bildiradigan asosiy birligidir. So'z va so'z birikmasi aniq narsalarni, mavhum tushunchalarni, emostiyani bildiradi. Tplda mavjud bo'lgan barcha so'z va iboralarning yig'indisi lug'at tarkibi yoki leksika deyiladi. Leksikologiya o'zbek tilining lug'at tarkibini o'rganadigan bo'limdir. Leksikologiya lug'at tarkibidagi so'zlarning nutqda ma'no ifodalash xususiyati, qo'llanish faolligi, boyib borishi, ba'zi so'zlarning eskirib, iste'moldan chiqib ketishi, ma'no ko'chish hodisasi kabilarni o'rganadi.
2. So'z ma'nosini tushuntirish.	So'zlarning ma'nosini tushuntirish o'quvchilar lug'atini boyitadi, nutqini o'stiradi. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlarning atamaları ham tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlar qatoriga kiritiladi. Atamalarning ma'nosini tushuntirish mazkur so'z anglatgan tushunchani yaxshi fahmlab olishga yordam beradi.
3. Antonimlar ustida ishlash.	Qarama-qarshi, zid ma'no bildiradigan so'zlar antonimlar deyiladi. Antonimlar belgi bildiradigan so'zlarda ko'p uchraydi. Antonimik munosabat so'z bilan frazeologik birlik (ibora) orasida ham bo'ladi
4. Ko'p ma'noli	O'quvchilarga ko'p ma'noli so'zlar uchrab turadi, ammo ular

so'zlar. Mantiqiy mashqlar.	ko'p manoli so'z ekanini tushunib etmaydilar. Uqituvchi badiiy asar ustida ishlash jarayonida o'quvchilarni ko'chma ma'nodagi so'zlar bilan tanishtirish orqali ayrim so'zlar ko'p ma'noda ishlatilishini tushuntirib boradi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.
O'qitish shaqillari	Frontal, qollektiv usulda.
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**LUG'AT UstIDA ISHLASH METODIKASI** mavzusining texnologiq xaritasi.

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2.Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.

3- bosqich.. Yaqunlov chi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.
--	--	--

So'z tilning ma'no bildiradigan asosiy birligidir. So'z va so'z birikmasi aniq narsalarni, mavhum tushunchalarni, emostiyani bildiradi. Tplda mavjud bo'lgan barcha so'z va iboralarning yig'indisi lug'at tarkibi yoki leksika deyiladi. Leksikologiya o'zbek tilining lug'at tarkibini o'rganadigan bo'limdir. Lsksikologiya lug'at tarkibidagi so'zlarning nutqda ma'no ifodalash xususiyati, qo'llanish faolligi, boyib borishi, ba'zi so'zlarning eskirib, iste'moldan chiqib ketishi, ma'no ko'chish hodisasi kabilarni o'rganadi. Shu sababli leksikologiya lug'at ustida ishlash metodikasining lingvistik asosi hisoblanadi.

Har qanday nutqiy bayon grammatik jihatdan o'zaro bog'langan, mazmunga mos so'z va so'z birikmalarining ma'lum izchillikda joylashtirilishidan to'ziladi. Kishining lug'ati qanchalik boy va rivojlangan bo'lsa, uning nutqi ham shunchalik boy bo'ladi; o'z fikrini aniq va ifodali bayon etishiga keng imkoniyat yaratiladi. Shuning uchun lug'atning boyligi, xilma-xilligi, harakatchanligi metodikada nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning muhim sharti hisoblanadi.

Hozirgi o'zbek adabiy tili ulkan lug'at boyligiga ega. Besh jildlik «'zbek tilining izohli lug'ati» da 80000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi berilgan bo'lib, bo'lar umumiy qo'llaniladiganlaridir. Bunga o'zbek tilida nashr etilgan turli terminologik lug'atlarda, o'zbek tili sinonimlari, antonimlari, frazeologik lug'atlarida va turli izohli lug'atlarda berilgan so'zlar qo'shilsa, lug'at boyligi yana ming-minglab oshadi. Bo'lardan tashqari, juda ko'p so'zlar ko'p ma'noni bildiradi. Masalan, shu izohli lug'atda bosh so'zining 40 dan ortiq asosiy va frazeologizm bilan bog'langan ma'noda ishlatilishi berilgan.

Maktabda nutq o'stirishning muhim vazifalaridap biri lug'at ustida ishlashni yaxshilash, tartibga solish, uning asospy yo'nalishlarini ajratish va asoslash, o'quvchilarning lu<sup>2</sup>atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi.

Maktabda lug'at ustida ishlash metodikasi to'rt asosiy yo'nalishni ko'zda tutadi:

**1. O'quvchilar lug'atini boyitish, ya'ni yangi so'zlarni, shuningdek, bolalar lug'atida bo'lgan ayrim so'zlarning yangn ma'nolarini o'zlashtirish.** Ona tilinkng lug'at boyliginp bilib olish uchun o'quvchi o'z

lug'atiga har kuni 8-10 ta yangi so'zni, shu jumladan, ona tili darslarida 4-6 so'zni qo'shishi, ya'ni shu so'zlar ma'nosini o'zlashtirishi lozim.

**2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish.** Bu ichpga quyidagilarni oladi:  
 1) o'quvchi puxta o'zlashtirmagan so'zlarni ma'nosini to'liq o'zlashtirish, ya'ni shu so'zlarni konmatnga kiritish, ma'nosi yaqin so'zlarga qiyoslash, antonim tanlash yo'llari bilan ularning ma'nosiga aniqlik kiritish; 2) so'zning kinoyali ma'nosini, ko'p ma'noli so'zlarni o'zlashtirish; 3) so'zlarning sinonimlarini, sinonim so'zlarning ma'no o'ttenkalarini o'zlashtirish; 4) ayrim frazeologik birliklarning ma'nosini o'zlashtirish.

**3. Lug'atni faollashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z nutq faoliyatida ishlatmaydigan passiv lug'atidagi so'zlarni faol lug'atiga o'tkazish.** Buning uchun so'zlar ishtirokida so'z birikmasi va gaplar to'ziladi, ular o'qiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatishadi.

**4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilars ham faol lug'atidan passiv lug'atiga o'tkazish.** Bunday so'zlarga bolalarning nutq muhiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til normasiga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida q'llanadigan sodda so'z va iboralar, mahalliy sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi. Adabiy til normasi degan tushunchani o'zlashtirgach, o'quvchilar yuqorida izohlangan so'zlar o'rniga adabiy tildagi so'zlardan foydalana boshlaydilar. Adabiy tilga oid malakalari mustahkamlangan sayin shevaga, jargonga oid so'zlar, so'zlashuv tilida ishlatiladigan sodda so'z va iboralar o'quvchilarning faol lug'atidan chiqib keta boradi.

O'quvchilar lug'ati quyidagi manbalar asosida boyitiladi va takomillashtiriladi:

**1. Atrofni o'rab olgan muhitni: tabiatni, kishilarning hayoti va mehnat faoliyati, bolalarni o'yini va o'qish faoliyatini, kattalar bilan munosabatni kuzatish.** Tabiatga, qurilishga, muassasaga ekskursiya vaqtida bolalar narsa va hodisalarni kuzatish bilan ko'pgina yangi nom va iboralarni o'rganadilar, ekskursiyalar yo'zasidan o'tkazilgan suhbat vaqtida ularning bilimi chuqurlashtiriladi, ayrim so'zlar ma'nosiga aniqlik kiritiladi.

O'quvchilar lug'atini va nutqini boyitishda eng ishonarli manba badiiy asarlar hisoblanadi. 'qish darslarida o'quvchilar Oybek, H. Olimjon, M. Shayxzoda, G'. G'ulom, H. Hakimzoda, Zulfiya, Uyg'un, A.Qahhor, P. Mo'min, Q. Muhammadiy, Sh. Sa'dulla, Z. Diyor kabi ko'pgina so'z ustalarining asarlarini o'qiydilar. 'zbek tilini yo'qsak badiiy obrazlar yordamida o'zlashtiradilar. 'qish darsida bolalar lug'ati ma'lum mavzularga oid so'zlar hisobiga ham boyiydi. Ular lug'atiga axloqiy tushunchalarni ifodalovchi yoqimtoy, shirinso'z, mehribon; haqqoniy, botir, mard, jasur; mehnatsevar kabi ko'pgina so'zlar qo'shiladi. Matn ustida ishlash jarayonida ko'p ma'noli so'zlarni, sinonimlar, ko'chma ma'noda ishlatiladigan so'zlarni, ba'zi frazeologik birikmalarni bilib oladilar.

Bolalar mustaqil o'qishga o'rganganlaridan keyin ular lug'atiga kitob, gazeta, jurnal materiallari katta ta'sir qiladi. Shuning uchun ham sinfdan tashqari mustaqil o'qish va unga rahbarlik shakllari o'quvchilar lug'atini boyitishning, nutqini o'stirishning eng muhim manbalaridan hisoblanadi.

Maxsus mashqlar yordamida grammatika va orfografiyani o'rganish darslari ko'pgina so'z va atamalarni o'zlashtirishga yordam beradi; bolalar predmet, belgi, harakat, sanoq, tartib ifodalaydigan so'zlarni bilib oladilar; bu darslarda o'quvchilar lug'ati tartibga solinadi, so'z turkumlarini o'rganish jarayonida guruhlanadi, so'z tarkibi, so'z yasalishi, so'zlarning o'zgarishi o'rganish bilan esa lug'atga aniqlik kiritiladi; ular o'rgangan so'zlaridan o'z nutqlarida foydalana boshlaydilar, natijada lug'atlari faollashadi. O'quvchilar lug'ati maxsus lug'aviy-mantiqiy mashqlar yordamida ham boyiydi, tartibga tushadi.

Bo'lardan tashqari, kinofilm va televizor eshittirishlarining matnlari, o'qituvchi va boshqa maktab hamda maktabdan tashqari muassasalar xodimlarining nutqlari ham o'quvchilar lug'atini boyitish va takomillashtirish manbalari hisoblanadi.

Lug'atni boyitishda turli lug'atlar juda foydali qo'llanmadir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun «Imlo lug'ati» mavjud. O'qituvchi ma'lumot uchun ham, material tanlash uchun ham turli lug'atlardan (o'zbek tilining sinonimlar, antonimlar, frazeologik lug'atlaridan, turli tefminologik lug'atlardan) muvaffaqiyatli foydalanadi.

### **So'z ma'nosini tushuntirish**

So'zlarning ma'nosini tushuntirish o'quvchilar lug'atini boyitadi, nutqini o'stiradi. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlarning atamaları ham tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlar qatoriga kiritiladi. Atamalarning ma'nosini tushuntirish mazkur so'z anglatgan tushunchani yaxshi fahmlab olishga yordam beradi. Masalan, predmet atamasining ma'nosini tushuntirish bilan o'quvchilar predmet keng ma'noda qo'llanishini, tabiatdagi barcha narsa, hodisa, tushunchalar predmet deyilishini bilib oladilar. Bu ot, sifat, son, fe'l kabi atamalarni tez fahmlab olishda ularga yordam beradi.

So'zning ma'nosini tushuntirish juda kam vaqt olishi va darsning asosiy mavzusidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmasligi kerak. Buning uchun o'qituvchi har bir darsga tayyorlanish jarayonida ma'nosi tushuntirilishi lozim bo'lgan so'zlarni, uni tushuntirishning eng qulay usullarini va darsning qaysi o'rnida tushuntirishni belgilab oladi.

Uqish kitoblaridagi matnlarda birinchi marta uchragan, bolalar ma'nosini bilmaydigan ayrim so'zlar matnni o'qishdan oldin tushuntiriladi.

Matnni o'qish jarayonida so'z ma'nosini tushuntirishga chek qo'yish kerak. Agar biror so'zni matnni o'qish vaqtida tushuntirish zaruriyati tug'ilsa (matn mazmunidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmay), shu so'z ma'nosi qisqacha tushuntiriladi.

Ko'chma ma'noda ishlatilgan obrazli so'zlar va badiiy nutq oborotlari matn o'qilgandan keyin tushuntiriladi, chunki ularning ma'nosi matn mazmunidan, kontekstdan yaxshi tushuniladi. Ayniqsa, masallar o'qilganda, undagi allegorik, ko'chma ma'noda ishlatilgan so'zlarni asarni o'qishdan oldin yoki o'qish jarayonida tushuntirib bo'lmaydi.

Metodikada so'zlarni tushuntirishning quyidagi usullaridan foydalaniladi:

**1. So'zni kontekst asosida tushuntirish.** Bunda o'quvchilar tushunmaydigan so'z ularga tushunarli so'zlar qo'llangan gap (yoki matn) yordamida tushuntiriladi.

**2. So'z ma'nosini lug'atdan va o'qish kitoblarida matn tagida berilgan izohdan foydalanib tushuntirish.** Bunda o'quvchilarni izohdan mustaqil foydalanib, so'z ma'nosini mustaqil tushunib olishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Bunday izohlar o'qish kitoblarida anchagina.

3. So'z ma'nosini shu so'zning sinonimi yordamida tushuntirish. Masalan, *sabo - shabada, mudofaa - himoya, sozanda - mo'zi±achi, mashshoq, diyor - vatan, inshoot - qurilish, samo - osmon* kabi. So'zni sinonim tanlash bilan tushuntirganda, shu so'zning stilistik (uslubiy) a<sup>3</sup>amiyatini ham ko'rsatish zarur.

**4. Tanish bo'lmagan so'z bilan ifodalangan tushunchani tanish bo'lgan so'z bilan ifodalangan tushunchaga (uning antonimiga) taqqoslash orqali tushuntirish.** Masalan, *loqayd* tushunchasini *faol* tushunchasiga, *merov* so'zini *tuyg'un (sezgir)* so'ziga taqqoslab tushuntirish mumkin.

Ko'chma ma'noda ishlatilgan so'z va so'z birikmalari, tasviriy vositalar, maqollar ham taqqoslash usulidan foydalanib tushuntiriladi.

**5. So'zni o'ziga yaqin tushuncha bilan, ya'ni boshqacha ifoda etish bilan tushuntirish.** Bunda tushuntiriladigan so'zning izohi qisqa va aniq bo'lishi kerak. Masalan, o'zboshimchalik - o'z xo<sup>3</sup>ishicha ish tutish, ishni o'zi xohlaganicha bajarish; mutaxassis biror hunar egasi; shunqor - o'zoq uchadigan ko'zi o'tkir qush; mesh mol terisidan tiqilgan idish; meshkobchi - meshda suv sotuvchi.

Ba'zi so'zlar ularning vazifasini izohlash orqali tushuntiriladi. Masalan, *kombayn - bir vaqtning o'zida donni o'radigan, yanchadigan, tozalaydigan qishlo± xo'jalik mashinasi; ekskavator - bir va±tning o'zida erni qazib tuproqni yo'q mashinasiga ortadigan mashina; aerodrom - samolyotlar turadigan, uchib ketadigan yoki kelib qo'nadigan joy.*

6. So'zni predmetning asosiy belgisini izohlash orqali tushuntirish. Masalan, *yantoq - suvsiz joyda o'sadigan ninasimon tikanli o'simlik; akula - okeanlarda yashaydigan juda katta yirtqich baliq.*

**7. Axloqiy, mavhum tushunchalarni ifoda etuvchi so'zlarning ma'nosini misollar yordamida tushuntirish.** Buning uchun o'quvchilar o'rgangan badiiy asardan axloqiy fazilatga ega bo'lgan asar qahramonining qilgan ishlari tahlil qilinadi.

So'z ma'nosini tushuntirish ustida ishlash o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytiradi, nutqini ravonlashtiradi.

### Sinonimlar ustida ishlash

Sinonimlar. talaffuzi, yozilishi har xil bo'lgan bir umumiy tushuncha (ma'no) ifodalaydigan so'zlardir. Sinonimlar bir-biridan qo'shimcha ma'no ottenkasi, emosional bo'yog'i, qo'llanishi jihatidan o'zaro farqlanadi. *Katta, ulug', buyo'q, zo'r, azim, azamat, ulkan, bahaybat, haybatli, yirik, gigant* sinonimik qatorni tashkil qilgan so'zlardan *katta* s<sup>o</sup>zi keng tushunchani anglatib, konkret tushunchaga nisbatan ham, mav<sup>3</sup>um tushunchaga nisbatan ham ishlatilaveradi. *Ulug', buyo'q, zo'r, azim, azamat, ulkan* so'zlari hajmi ancha katta bo'lgan narsalarga, *bahaybat, haybatli* so'zlari esa o'lchovi juda katta bo'lgan narsalarga nisbatan ishlatiladi. *Yirik* kam ishlatiladi. *Gigant* kitobiy uslubga xos bo'lib, asosan joy, qurilishga nisbatan qo'llanadi.

Sinonimlar tilni leksik tomondan boyitadi, shuning uchun sinonim bilan ishlash muhim: lug'atda sinonimlar qancha ko'p bo'lsa, tilning ifodaliligi shuncha ortadi. o'zbek tili - sinonimlarga boy til.

«O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati» da *katta* so'zining 11 ta, *marta* so'zining 13 ta sinonimi berilgan.

Boshlang'ich sinflarda sinonim haqida nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo sinonimlar haqidagi tushuncha amaliy mashq yordamida shakllantiriladi. Sinonimlar bilan ishlash elementar tarzda 1- sinfdan boshlanadi: o'quvchilar berilgan so'zning sinonimini topishga, boshqacha qilib qanday aytish mumkinligini tushuntirishga; 2-3-sinflarda esa berilgan so'zning 2-3 sinonimini topib aytishga o'rgatiladi.

Boshlang'ich sinflarda sinonimlarga oid quyidagi kabi mashqlar ishlatiladi:

**1. Berilgan sinonim so'zlarni guru<sup>3</sup>lash.** Bir so'z turkumiga oid ikki sinonimik qatordagi so'zlar ichiga bir-ikkita boshqa so'z kiritib beriladi. O'quvchilar sinonimlarni ikki guruhga ajratib aytadilar. Buning uchun so'zlar quyidagi kabi berilishi mumkin: *vatan, maqsad, kitob, diyor, niyat, mamlakat, murod.*

**2. Berilgan so'zga sinonim tanlash.** Uqituvchi otni o'tganda *osmon*; sifatni o'tganda *mazali*; fe'lni o'tganda *ko'nikmoq* so'zlarini aytadi. O'quvchilar bu so'zlarga sinonim tanlaydilar: *osmon-ko'k, samo, falak; mazali - lazzatli, laziz, totli, xushxo'r; ko'nikmoq - o'rganmoq, odatlanmoq, odat qilmoq.*

3. Tushirib qoldirilgan sinonim so'zlarni o'z o'rniga qo'yib, matnni ko'chirish. (Bunda yozilishi kerak bo'lgan sinonim so'zlar ro'yxati tekshirish uchun beriladi.) o'quvchilar sinonimlarni o'rniga qo'yib, ularning qo'llanishidagi farqni tushuntiradilar.

**4. Sinonimlardan mosini qo'yib gaplarni ko'chirish.** Buning uchun sinonim so'zlar qatori qavs ichida beriladi, o'quvchi gapning mazmuniga mosini

tanlab gapni ko'chiradi: *Daryo suvini (ba<sup>3</sup>or, ko'klam) toshirar, odam qadrini (mehnat, ish) oshirar. Oltin (Ot, olov, alanga)da, odam me<sup>3</sup>natda bilinadi. Birlashgan (yov, dushman) ni qaytarar.*

**5. Sinonim so'zlar qatoridan foydalanib didaktik material to'zish va u bilan mashq ishlash.** Buning uchun to'rtta sinonimik qatordagi so'zlar tanlanadi va 16 katakka aralash joylashtiriladi. Uqituvchi shu katakchalardagi bir so'zni aytadi. Masalan, *katta*. Uqituvchilar shu so'zga yaqin ma'noli so'z (sinonim)ni katakchalardan topib aytadilar: *katta, ulug', gigant, buyo'q*. Sinonim so'zlar qatori bilan so'z birikmasi to'zadilar: *katta bino, ulu<sup>2</sup> bayram, gigant qurilish, buyo'q shahar*.

### Antonimlar ustida ishlash

Qarama-qarshi, zid ma'no bildiradigan so'zlar antonimlar deyiladi. Antonimlar belgi bildiradigan so'zlarda ko'p uchraydi. Antonimik munosabat so'z bilan frazeologik birlik (ibora) orasida ham bo'ladi (*yalqov - yuragida o'ti bor* kabi).

Boshlang'ich sinf o'quvchilari antonimlar bilan amaliy tanishtiriladi. Antonimlar ustida ishlash matndan antonimni topishdan boshlanadi, keyin maxsus mashqlar ishlatiladi:

**1. Berilgan so'zga antonim tanlash.** Otni o'tganda: *azob - ... , do'stlik - ... , yoz - ... , yoshlik - ...*, sifatni o'tganda: *faol - ... , anqov - ... , ahil - ... , dono - ... , kasal - ...*, fe'lni o'tganda: *kasallandi - ... , yondi - ... , boshladi - ...* kabi beriladi; o'quvchilar berilgan otga *rohat, dushmanlik, qish, qarilik*; sifatga *passiv, hushyor, noahil, nodon*, fe'lga *sog'aydi, o'chdi, tamomladi* antonimlarini tanlab, jufti bilan yozadilar.

**2. Antonim so'zlar bilan gap to'zish.** Uqituvchi antonim tanlab gap to'zish uchun so'z beradi, o'quvchilar berilgan so'zga antonim tanlaydilar va ularni qatnashtirib gaplar to'zadilar.

**3. Berilgan gapga antonim topib qo'yish.** Uqituvchi *To'g'ri odam ... so'zdan or qilur. Yosh kelsa ishga, ... kelsa oshga. Yaxshi gap - moy, ... gap - loy. Gapni oz so'zla, ishni ... ko'zla* kabi gaplar beradi, o'quvchilar gap mazmuniga mos antonim topib, gapni o'qiydilar (yoki yozadilar).

O'quvchilar lug'atinn sinonim va antonimlar bilan boyitish o'z fikrini aniq, ravon va ifodali bayon etishga yordam beradi.

### Ko'p ma'noli so'zlar va omonimlar. Mantiqiy mashqlar

O'quvchilarga ko'p ma'noli so'zlar uchrab turadi, ammo ular ko'p manoli so'z ekanini tushunib etmaydilar. Uqituvchi badiiy asar ustida ishlash jarayonida o'quvchilarni ko'chma ma'nodagi so'zlar bilan tanishtirish orqali

ayrim soʻzlar koʻp maʼnoda ishlatilishini tushuntirib boradi. Shu bilan birga, maxsus mashqlar ham ishlatiladi.

Soʻzlarning soʻz birikmasidagi maʼnosini qpyoslash: *soat yurdi, poezd yurdi, ukam yurdi; tosh yoʻl, tosh yurak; kumush qoshiq, kumush osmon, kumush qish*. Gaplarni oʻqib, ajratib koʻrsatilgan soʻzlarning maʼnosini aytish: *Bu yil yoz issiq boʻldi. Sen oʻrto<sup>2</sup>ingga xat yoz*. Boshlangʻich sinflarda koʻp maʼnoli va omonim soʻzlar yoʻzasidan nazariy maʼlumot berilmaydi, bunday tushunchalarni shakllantirishga tayyorgarlik koʻriladi, xolos.

Oʻquvchilar nutqini boyitishda maqollar katta ahamiyat kasb etadi. Maqollar oʻqish uchun ham, suhbat uchun ham, hikoya toʻzish uchun ham, grammatik tahlil va yozuv uchun ham juda qulay materialdir. Ular ixcham, sermazmun va taʼsirchan boʻladi; maqollar oʻquvchilarning badiiy didini oʻstiradi, nutqqa eʼtibor bilan qarashga, toʻgʻri, mantiqiy fikrlashga oʻrgatadi, estetik tarbiyasida muhim oʻrin tutadi. Oʻqish kitoblarida mavzuga bogʻliq holda, oʻzbek tili darsliklarida esa mashq matnlari ichida xilma-xil mavzularda juda koʻp maqollar beriladi. Oʻquvchilar maqollarni oʻqib, oʻqilgan asarning axloqiy muammosi bilan, hayotiy sharoit bilan bogʻlaydilar, ularning majoziy mazmunini, ayrim soʻz va iboralarni maʼnosini tushuntiradilar. Natijada oʻrni bilan maqollardan foydalana boshlaydilar.

Maqollar oʻqilgan asarning xulosasi sifatida ishlatilib, koʻpgina asarlarning mazmunini tushunib olishga yordam beradi. Masalan, «Ovchi, K<sup>o</sup>kcha va Dono» ertagining xulosasi sifatida «Birlashgan oʻzar, birlashmagan toʻzar», «Ahillikda hikmat koʻp», «Birlashgan kuch engilmas», «Doʻstlar ahil boʻlsa, ish oson boʻlur» maqollari; «Odobli b<sup>o</sup>lish osonmi?» (A. Obidjon) asaridan soʻng «Odob - kishining ziynati», «Odobli bola elga manzur», «Ilmning kattasi - odob», «Aql yoshdan, odob boshdan» maqollari beriladiki, boʻlar shu asar mazmunining magʻzini ochib beradi. Oʻquvchilar maqollarni yoqtiradilar, shuning uchun ham maqollar bilan berplgan topshiriqlarni jon-dildan bajaradilar. Oʻqituvchi shularni hisobga olib, maqollar bilan xilma-xil mashqlar ishlatish orqali oʻquvchilarga soʻzlarning majoziy maʼnosini, koʻp maʼno ifodalashini amaliy singdirib boradi.

Mantiqiy mashqlar bolalarning narsa va atrof-muhit haqidagi bilimlarini tartibga soladi va ularga toʻgʻri fikrlash usullarini oʻrgatadi. Oʻquvchi maktabga kelganda, keng lugʻat boyligiga ega boʻlsa ham, odatda, tafakkurning taqqoslash, qarshi qoʻyish, umumlashtirish, guru<sup>3</sup>lash usullaridan foydalanishni bilmaydi (ayni±sa, bilish faoliyatining obekti aniq predmet emas, uni ifodalovchi soʻzlar boʻlsa). Mantiqiy mashqlarning vazifasi u yoki bu narsa va hodisalar bilan tanishish asosida bolalarni predmet va hodisalardan muhimini, umumiysini ajratishga, soʻz bilan aniq ifodalashga oʻrgatish, bolalarga mantiqiy usullar tizimini oʻrgatish bilan bilimni material tomondan boyitish va unni aqliy tomondan oʻstirish hisoblanadi.

Mantiqiy mashqlar bolalarning soʻz boyligi va tilining umumiy oʻsishida katta ahamiyatga ega boʻlib, lugʻat ishi va tilga oid boshqa ishlar bilan bogʻlab olib boriladi. Mantiqiy mashqlar juda xilma-xil:

**1. Narsalarni mavzuga tegishli guruhini to'zish:** ust kiyimlar (*k°ylak, kostyum, . . .*) va oyoq kiyimlar (botinka, tufli, .. ); uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlar kabi. Bunda bolalar «*Bu nima?*» so'rog'iga javob berishga o'rgatiladi: *Bu n i m a? - Avtobus. Avtobus nima? - Mashina.*

**2. Bir turdagi narsalarni sanab ko'rsatish va umumlashtiruvchi bir so'z bilan nomlash.** Masalan, *stol, stul, shkaflarni bir so'z bilan qanday nomlash mumkin? (Mebel)*

**3. Berilgan narsalardan bir guruhga kirmaydiganlarini ajratish.** Masalan, *qalam, pero, chizg'ich, o'chirg'ich, stul* ko'rsatiladi, o'quvchilar o'quv qurollarini ajratadilar, *stul* o'quv quroliga kirmasligini, mebel ekanini aytadilar. Bunday mashq o'yin tariqasida o'tkazilishi ham mumkin: ma'lum so'zlar berilib, ortiqchasini topish va nima uchun ortiqcha ekanini tushuntirish talab etiladi: *qaldir²och, chumchuq, mushuk, musicha.*

Predmet nomlari va belgi bildirgan so'zlarni guru³larga ajratish. Bunda so'zlar *choynak, tesha, bolta, piyola, arra, tarelka* kabi aralash beriladi; bolalar guru³lab, *idishlar nomi: choynak, piyola, ... ; ish qurollari nomi: tesha, bolta, ...* kabi yozadilar. Narsa belgisini bildirgan so'zlar ham aralash beriladi, bolalar to'rt guru³ga (rang, maza, shakl, xususiyat) ajratadilar.

Qarama-qarshi qo'yish bilan umumlashtirish: *qaldirg'och, chumchuq, bo'lbo'l - qushlar, tovuq, xo'roz, kurkalar-chi? (Parrandalar.)* Mantiqiy mashqlar sermazmun bo'lishi, o'quvchilarning tajribasi bilan bog'lanishi, ularni to'g'ri fikrlashga o'rgatishi, bilimlariga aniqlik kiritishi va tartibga solishga xizmat qilishi lozim. Bunday mashqlardan o'rni bilan boshqa darslarda ham, o'qish va grammatika darslarida ham foydalaniladi.

### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. Lug'at ustida ishlashning bosqichlarini izohlang.
2. So'z ma'nosini tushuntirishni misollar yordamida yoriting.
3. O'quvchilar lug'atini boyitishda o'qish darslarining o'rni haqida ma'lumot bering.
4. O'quvchilar nutqini boyitishda sinonim, antonim va mantiqiy mashqlarning o'rnini tushuntiring.
5. ni boyitishda ko'p ma'noli so'zlarning ahamiyatini misollar yordamida izohlang.

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Maktabda lug'at ustida ishlashning asosiy yo'llarini tushuntiring.
2. «Lug'at ustida ishlashda o'quvchilarning bilish faolligi va mustaqilligini oshirish» mavzusida axborot tayyorlang.
3. Izohli lug'atlar, sinonimlar, antonimlar, frazeologik lug'atlardan foydalanib, 1-4- sinflar uchun ikkitadan leksik mashq to'zing.

**Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva K. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .:Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>14-Mavzu</b>	So'z birikmasi ustida ishlash.
-----------------	--------------------------------

**(maruza-4 soat)**

**1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. So'z birikmasi ustida ishlash.</li> <li>2. Gap ustida ishlash.</li> <li>3. Gap tahlilida mashqlarning o'rni.</li> </ol>
<p><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarga ona tili faniidan olgan nazariy bilimlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z birikmasi va gap to'zish qoidalarini o'rgatish, ko'nikma va malakalar hosil qilish.</p>	
<i>Pedagogiq natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>

1. So'z birikmasi ustida ishlash.	Tilda leksik (so'z), sintaktik (so'z birikmasi va gap) va bog'lanishli nutq saviyalari ajratiladi. Shu mazmunda so'z birikmasiga leksik saviyadan sintaktik saviyaga o'tish halqasi sifatida qaraladi.
2. Gap ustida ishlash.	Gap ustida ishlash o'quvchilarning nutqini o'stirishda muhim ahamiyatga ega. Gap ustida ishlashning asosiy vazifasi o'quvchilarni sintaktik jihatdan to'g'ri va aniq gap to'zib, tugallangan fikr bildirishga o'rgatish hisoblanadi.
3. Gap tahlilida mashqlarning o'рни.	Gap ustida ishlashga oid mashqlar juda xilma-xil bo'lib, analiz va sintezning ustunligiga hamda o'quvchilarning mustaqillik darajasiga ko'ra tasnif qilinadi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	<b>Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.</b>
O'qitish shaqillari	<b>Frontal, qollektiv usulda.</b>
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**LUG'AT UstIDA ISHLASH METODIKASI** mavzusining texnologiq xaritasi.

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
------------------------	---	---

1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2.Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.
3- bosqich.. Yaqunlovchi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.

**Tayanch iboralar:** bosh so'z, ergash so'z, grammatik mashqlar, imloviy mashqlar, , analitik mashqlar, sintetik mashqlar, konstruktiv mashqlar.

Tilda leksik (so'z), sintaktik (so'z birikmasi va gap) va bog'lanishli nutq saviyalari ajratiladi. Shu mazmunda so'z birikmasiga leksik saviyadan sintaktik saviyaga o'tish halqasi sifatida qaraladi.

So'z birikmasi leksik-grammatik birlik bo'lib, tugallangan fikr ifodalamaydi va bu bilan gapdan farqlanadi. So'z birikmasi nutqda gap ichida ishlatiladi. Bolalarga so'z birikmasini o'rgatish fikr elementi ustida ishlash hisoblanadi (*Fomicheva G. A.*). Boshlang'ich sinflarda so'z birikmasi ustida ishlashda quyidagi mashq turlaridan foydalaniladi:

**1. Bosh so'zdan ergash so'zga so'roq berish, so'zlarning o'zaro bog'lanishini aniqlash.** Masalan, *A<sup>3</sup>madjon yaxshi o'qiydi. Kim (o'qiydi)? - Ahmadjon. (Ahmadjon) nima qiladi? - o'qiydi. Qaiday (o'qiydi)? - yaxshi. Yaxshi o'qiydi* - so'z birikmasi.

**2. Gapda so'zlarning o'zaro bog'lanishini chizmada ko'rsatish.** Bu o'quvchilarni asta-sekin murakkab  $\pm$ urilmalarni to'zishga o'rgatadi. Masalan:



Boshlang'ich sinflar dasturining «Grammatika, imlo va nutq o'stirish» bo'limida sintaksisdan beriladigan bilimlar aniq ko'rsatilgan. Bola boshlang'ich sinflarda beriladigan sintaktik materiallar hajmida faqat ona tili darslaridagina emas, balki boshqa darslarda va maktabdagi barcha mashg'ulotlar jarayonida gap to'zish, uni tahlil qilish va qayta to'zishga o'rgatib boriladi.

Gap ustida ishlashga oid mashqlar juda xilma-xil bo'lib, analiz va sintezning ustunligiga hamda o'quvchilarning mustaqillik darajasiga ko'ra tasnif qilinadi.

Analiz yoki sintezning ustunligiga nisbatan gap ustida ishlash mashqlari ikkiga bo'linadi:

1) *analitik mashqlar, ya'ni to'zilgan tayyor matndan olingan gapni tahlil qilish;*

2) *sintetik mashqlar, ya'ni mustaqil gap to'zishga qaratilgan mashqlar.*

Analitik mashqlar sintetik mashqlarga zamin bo'lib xizmat qiladi, ular parallel <sup>3</sup>olda yoki sintetik mashqdan so'ng analitik mash± o'tkaziladi.

O'quvchilarning mustaqilligi va bilish faoliyatining faolligi darajasiga ko'ra gap ustida ishlash mashqlari uchga bo'linadi: 1) *namuna asosidagi mashqlar;* 2) *konstruktiv mashqlar;* 3) *ijodiy mashqlar.*

Namuna asosidagi mashq aniq, to'g'ri to'zilgan sintaktik ±urilmalarni amaliy o'zlashtirishni, ularning ichki bog'lanishini, mazmunini tushunishni ko'zda tutadi. Bunday mashqlar ichida analitik mashqlarga, shuningdek, gapni kuzatish va eshitish, uni o'qishga muhim o'rin beriladi. Namuna asosidagi mashqlarga quyidagilar kiradi:

1. Gap ustida ishlashning eng oddiy, boshlang'ich, shu bilan birga, eng zaruriy shakli namunani o'qish (yozish), intonastiyasi, ifodaliligi ustida ishlash, gapning asosini va mazmunini tushuntirish, ba'zan esa gapni yodda saqlash, yodlash hisoblanadi.

Gapni o'qish va kuzatish nutq o'stirishga katta yordam beradi.

Gap intonastiyasi ustida ishlash gap mazmunini va bog'lanishini tushunishga, namunaga qarab, uni o'zlashtirish va yodda saqlashga, gap qurilishini yaxshi tushunishga yordam beradi.

Gap nntonatsiyasi ustida ishlash jarayonida nutqdan gapni intonastiyaga qarab ajratishga, intonatsion tugallanganlikni ifodalashga, darak, so'roq va undov gaplarning intonastiyasiga, uyushnq bo'lakli gaplar va bog'lovchisiz qo'shma gaplardagi sanash intonatsiyasiga, bog'langan qo'shma gap intonatsiyasiga e'tibor berish kerak.

2. Savol asosida gap to'zish. Bunda berilgan savol javob (gap to'zish) uchun asos bo'ladi va «namuna» vazifasini bajaradn. Savolda uning asosiy mazmunigina emas, balki barcha so'zlari va sintaktik qurilishining chizmasi ham beriladi. *Masalan: Bolalar dalada nima terdilar? (Bolalar dalada paxta terdilar.)*

Savollar asta-sekin murakkablashtirib boriladi: bolalar oldin so'roq so'z o'rniga bir so'z qo'shib gap to'zgan bo'lsalar, keyinroq o'z so'zlarini ko'proq qo'shishga majbur bo'ladilar: *Bolalar dalada nima qildilar? (Bolalar dalada*

*paxta terdilar. Bolalar dalada paxta terdilar va uni xirmonga to'kdilar.*) Yoki «*Bolalar qaerda bo'ldilar? Ular nima qildilar?*» (Bolalar dalada bo'ldilar. Ular paxta terdilar va xirmonga topshirdilar). *Sen tipratikan haqida nimalarni bilasan? Nega qushlar uyasini bo'zii mumkin emas?*

Konstruktiv mashqlarga gap to'zish va uni qayta to'zishga qaratilgan mashqlar kiradi; bunday mashqlar grammatik tushuncha va qoidaga asoslanadi. Konstruktiv mashqlarning turlari quyidagilar:

1. Aralash berilgan so'zlardan gap to'zish yoki tartibsiz berilgan gaplardan matn to'zish. Bunda so'zlar grammatik materialning o'rganilishiga qarab uch variantda berilishi mumkin: a) so'zlar tayyor ishlatiladigan shaklda beriladi: *paxta, dalada, bolalar, terdilar (Bolalar dalada paxta terdilar)*; b) o'rganilgan grammatik materialni hisobga olib, ayrim so'zlar bosh shaklda, boshqalari tayyor shaklda beriladi. Masalan, «Otlarda birlik va ko'plik» mavzusi o'tilgach, *paxta, dalada, bola, terdilar* shaklida berilishi mumkin; v) barcha so'zlar bosh shaklda beriladi: *paxta, dala, bola, termoq*.

2. Nuqtalar qo'yilmagan bosh harf yozilmagan matndan gaplarning chegarasini ajratish; bu mashq bolalarni o'z nutqlarida gaplarning chegarasini ajratishga, gapni to'g'ri o'qish va yozishga o'rgatadi.

3. Berilgan sodda gapni so'roqlar yordamida bosqichli yoyish mashqi. Masalan: *Qushlar uchib keldi. Qaerdan uchib keldi? Qushlar sovuq mamlakatlardan uchib keldi. Qaerga uchib keldi? Qushlar sovuq mamlakatlardan o'z uyalariga uchib keldi.*

4. Berilgan gapga o'xshash, masalan, uyushiq egali yoki kesimli soda yoyiq gap to'zish. Bunda o'quvchilarga «*Quyosh yoritadi va isitadi*» kabi gap beriladi; o'quvchi «*Ravshan o'qidi va ishladi*» kabi gap to'zadi.

5. Ikki-uch sodda gapdan bitta uyushiq bo'lakli sodda gap to'zish. Masalan, «*Bahorda qaldirg'ochlar issiq mamlakatlarga uchib ketadi*», «*Bahorda laylaqlar ham uchib ketadi*» gaplaridan uyushiq bo'lakli «*Bahorda qaldirg'ochlar va laylaqlar issiq mamlakatlarga uchib ketadi*» gapi to'ziladi.

Ijodiy mashqlarda o'quvchilar o'zlari erkin ravishda gap to'zadilar. Boshlang'ich sinflarda ijodiy mashqlarning quyidagi turlaridan foydalaniladi:

1. Gap to'zish uchun mavzu beriladi, o'quvchilar shu mavzuga mos gap to'zadilar: «*muuyoshli kunda*», «*Bizning dala*» yoki «*muuyon va tipratikan*» kabi.

Narsa rasmi yoki syujetli rasm beriladi, o'quvchilar rasm asosida bir yoki bir necha gap to'zadilar.

Ikki-uchta «*tayanch*» so'z beriladi, o'quvchilar shu so'zlarni qatnashtirib gap to'zadilar. Tayanch so'z sifatida bolalarning faol lug'atiga aylantirish zarur bo'lgan so'zlar olinadi.

### **Nazorat savollari va topshiriqlar.**

1. So'z birikmasi deganda nimani tushunasiz?
2. Gap deganda-chi?
3. Bosh so'z deb qanday so'zga aytiladi?
4. Ergash so'z deganda qanday so'zni tushunasiz?

5. Imloviy va analitik mashqlar deganda qanaqa mashqni tushunasiz.
6. Konstruktiv mashqni misol yordamida izohlang.

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Boshlang'ich sinflarda sintaktik ishlarni olib borish <sup>3</sup>a±ida gapiring.
2. «Gap ustida ishlashda o'quvchilarning bilish faolligi va mustaqilligini o'stirish yo'llari» mavzusida axborottayyorlang.
3. Fe'llarda shaxs-son va zamoni o'rganishga bog'liq holda so'z birikmasi ustida ishlashga doir mashqlar tayyorlang.
4. «Ot» mavzusini o'rganishga bog'liq holda gap ustida ishlash uchun to'rtta mashq tayyorlang.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T. : O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva K. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T. : Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>15-Mavzu</b>	Bog'lanishli nutq va uni o'stirish vazifalari. : bog'lanishli nutq, og'zaki qayta hikoyalash va yozma bayon.
-----------------	---

**(maruza-4 soat)****1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<b><i>O'quv soati – 2 soat</i></b>	Talabalar soni: 50 ta
<b><i>O'quv mashg'ulot shakli</i></b>	Axborotli ma'ruza.
<b><i>Ma'ruza rejasi</i></b>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Borlanishli nutq. va uni boshlang'ich sinflarda egallash.</li> <li>2. Borlanishli nutqqa oid asosiy ko'nikmalar.</li> <li>3. Bayon va insho janrlari.</li> <li>4. Bog'lanishli nutqqa qo'yilgan talablar.</li> </ol>
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalarning bog'lanishli nutq haqidagi bilimlarini chuqurlashtirish. Uning turlari bilan tanishtirish. DTS talablarini o'rgatish hamda ko'nikma va malakalarni shakllantirish, hosil qilish. Bayon va uning turlariga qo'yilgan talablar bilan tanishtirish. Ijodiy qayta hikoyalash va tasvir elementlari haqida tushuncha va ko'nikmalar hosil qilish.	
<b><i>Pedagogik natijalar:</i></b>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
1. Borlanishli nutq. va uni boshlang'ich sinflarda egallash.	Fikrni bayon etish ehtiyojini amalga oshirishga qaratilgan, tugallangan mavzuni ifodalaydigan, logik va grammatik qoidalar asosida to'zilgan, mustaqil, tugallangan va o'zaro bog'langan ma'noli qismlarga bo'linadigan nutq bog'lanishli nutq deyiladi.
2. Borlanishli nutqqa oid asosiy ko'nikmalar.	O'quvchilar nutqini o'stirish ularga aniq ko'nikmalarni singdirish demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari mustaqil mashq sifatida bog'lanishli nutqni o'stirishdan quyidagi ko'nikmalarni bilib oladilar
3. Bayon va insho janrlari.	Matnli mashqlar, metodik an'anaga ko'ra, tasvirlash, hikoya qilish va muhokamaga bo'linadi. Boshlang'ich sinflarda bo'lar, asosan, tasvir yoki muhokama elementlari bo'lgan hikoya tarzida uchraydi.
4. Bog'lanishli nutqqa qo'yilgan talablar.	Namunaviy matn og'zaki va yozma qayta hikoya qilinadi. O'qish darslarida asosan og'zaki qayta hikoyalash mashq qilinsa, ona tili darslarida u ko'proq yozma tarzda o'tkaziladi. Ba'yan o'qib berilgan namunaviy matn mazmunini ma'lum tayyorgarlikdan so'ng yozma qayta hikoyalashdir. O'qish darslarida matn ustida ishlash, o'qilgan matn yo'zasidan savollarga javob berish, reja to'zish va reja asosida og'zaki qayta hikoyalash bolalarni bayon yozishga tayyorlaydi.

O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.
O'qitish shaqillari	Frontal, qollektiv usulda.
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring baholash va	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**BOG'LANISHLI NUTQ VA UNI O'stirish VAZIFALARI. :**  
**BOG'LANISHLI NUTQ, OG'ZAKI QAYTA HIKOYALASH VA YOZMA**  
**BAYON.mavzusining texnologiq xaritasi.**

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2. Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi. (1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2. Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3. Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.

3- bosqich.. Yaqunlov chi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.
--	---	--

**Tayanch iboralar:** asosiy fikr, tasvir, insho, muhokama insho, bayon turlari. namunaviy maigk, tulis bayon, matnga yakin kayta xikoyalash, tanlab xikoya qilish, kiskartib kayta xikoyalash, analitik-sintetik ishlar.

Fikrni bayon etish ehtiyojini amalga oshirishga qaratilgan, tugallangan mavzuni ifodalaydigan, logik va grammatik qoidalar asosida to'zilgan, mustaqil, tugallangan va o'zaro bog'langan ma'noli qismlarga bo'linadigan nutq **bog'lanishli nutq** deyiladi. Ona tili o'qitish uslubiyatidan, bayon va uning turlari, qayta hikoyalash haqidagi mavzu bilan tanishtirish va topshiriqlar asosida mustahkamlash.

Bog'lanishli nutq birligi deb hikoya, maqola, roman, monografiya, doklad, hisobot kabilarni, maktab sharoitida esa o'qituvchi bergan savolga o'quvchilarning keng, mukammal og'zaki javobini, yozma bayon va inshoni hisoblash mumkin.

Boshlang'ich sinflar metodikasida bog'lanishli nutqdan mashq turlariga quyidagilarni kiritish mumkin: 1) *berilgan savolga keng, mukammal javob*; 2) *o'qilgan asarni tahlil qilish, grammatik materialni o'rganish; o'quvchilar lug'atini faollashtirish bilan bog'liq holda har xil matnli mashqlar*; 3) *muntazam o'tkazilgan kuzatishlarni yozish, ob-havo kundaligini yuritish*; 4) *o'qilgan matnni turli variantda og'zaki qayta hikoyalash*; 5) *berilgan mavzu, rasm, kuzatishga oid boshlab berilgan yoki oxiri berilgan hikoya, reja yoki syujet asosida o'quvchilarning og'zaki hikoyasi*; 6) *badiiy matnni hikoya qilish, yod olish, o'quvchilar saviyasiga mos matnlarni yoddan yozish*; 7) *ertakni tayyorlanmasdan aytish, kichik she'r, hikoya to'zish*; 8) *namunasi berilgan badiiy, ilmiy-ommabop matn asosida bayon yozish*; 9) *o'qituvchi bergan matnni og'zaki va yozma qayta to'zish (tanlab qayta hikoya qilish va bayon, ijodiy qayta hikoyalash va bayon, hikoyani sahnalashtirish kabilar)*; 10) *har xil turdagi yozma insho*.

Bu mashqlarning hammasi nazariyasiz, amaliy tarzda beriladi. Bunday mashqlarni takroriy ishlatmaslik yoki asosiylarini tushirib qoldirmaslik uchun nutqiy mashqlarning aniq rejasi to'zib olinadi.

Bog'lanishli nutqdan mashqlarni xillashda, avvalo, material manbaiga, tematikaga, shuningdek, janriga, til xususiyatiga, mashq turiga rioya qilinadi.

### **Bog'lanishli nutqqa oid asosiy ko'nikmalar**

O'quvchilar nutqini o'stirish ularga aniq ko'nikmalarni singdirish demakdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari mustaqil mashq sifatida bog'lanishli nutqni o'stirishdan quyidagi ko'nikmalarni bilib oladilar:

**Mavzuni tushunish, chegarasini aniqlash va uni nisbatan to'liq yoritish ko'nikmasi.** Masalan, «Biz paxta terimida qanday yordamlashdik?» mavzusi berilsa, o'quvchilar aniq bajargan ishlari haqida hikoya qiladilar. Ular mavzuni yaxshi tushunishlari uchun bayon matni qayta hikoya qildiriladi, inshoda esa berilgan mavzu yo'zasidan mustaqil hikoyalash mashq qilinadi.

**Inshoni asosiy fikrga bo'sundirish ko'nikmasi.** Bolalar ishi ma'lum fikrni (tabiatning ajoyib tasvirini idrok etish, o'zlarining baxtli hayotidan g'ururlanish, mehnatga va mehnat kishilariga muhabbatni) ifodalaydi.

**Hikoya, insho uchun mavzuga taalluqli, uni yoritishga zarur bo'lgan materialni yig'ish.** Bu bayonga ham taalluqli bo'lib, namunaviy matn tahlil qilinadi, mazmunini to'g'ri tushunish ustida ishlanadi, asosiy mazmun ajratiladi.

**Materialni tartibga solish, uni tegishli izchillikda joylashtirish, matn rejaini to'zish va shu reja asosida yozish ko'nikmasi.**

**F i k r n i adabiy til normalariga rioya qilgan holda**

**t o'g'r i ifodalay olish ko'nikmasi.** Buning uchun bayon va inshoni nutqiy shakllantirish oldidan unga til tomondan tayyorgarlik ko'riladi.

**M a t n n i og'zaki yoki yozma to'zish, inshoni yozish, ya'ni barcha tayyorgarlik ishlarini yakunlash k o' n i k m a s i.**

**Yozilgan matnni t a k o m i l l a s h t i r i s h ko'nikmasi.** Bu ko'nikma o'z ijodiga tanqidiy munosabatda bo'lish asosida tarbiyalanadi. O'quvchilar material tanlashda va uni joylashtirishda, so'z tanlash, so'z birikmasi va gap to'zishda o'zlari yo'l qo'ygan kamchilikni, xatoni fahmlashga o'rgatib boriladi.

O'qituvchidan o'quvchini navbatdagi inshoga tayyorlashda shu mashqning pedagogik maqsadini, o'quvchilarni nimaga o'rgatishni, tafakkuri va nutqini qanday boyitishni, shuningdek, mashqlar izchilligida shu inshoning tutgan o'rnini aniq ko'z oldiga keltirish talab etiladi. Shuning uchun o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirishga oid mashq turlarining bir yillik rejasini to'zib olish tavsiya etiladi. Rejada o'quvchilar yoshiga mos bayon va inshoning barcha turlari hisobga olinishi zarur.

**Bayon va insho janriga ko'ra turlari.** Matnli mashqlar, metodik an'anaga ko'ra, tasvirlash, hikoya qilish va muhokamaga bo'linadi. Boshlang'ich sinflarda bo'lar, asosan, tasvir yoki muhokama elementlari bo'lgan hikoya tarzida uchraydi.

Har uchala janr uchun foydalaniladigan material harakterida ham, qurilishida ham, til vositalarini tanlashda ham o'z xususiyatlari mavjud. Insho yoki bayonga tayyorlanayotganda o'qituvchi (yoki o'quvchi) matnning janr xususiyatlarini hisobga oladi.

**H i k o y a** boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mos janr hisoblanadi, chunki u jo'shqin, jonli, ta'sirchan bo'ladi. «qish kitobi»da bunday hikoyalar ko'plab berilgan.

Tasvirda syujet, qatnashuvchi shaxslar bo'lmaydi; unda tabiat, ayrim predmet va hodisalar tasvirlanadi. O'quvchilar «O'qish kitobi»da berilgan ko'pgina tasviriy matnlarni o'qiydilar, ularni qayta hikoya qiladilar, bayon, ayrim narsa yoki hodisalarni tasvirlab insho ham yozadilar. Masalan, «Bizning sinfimiz», «Paxtalar qiyg'os ochildi» kabi. Tasvirga xos xususiyatlar shundan iboratki, unda sifatlash, taqqoslash, metaforalar ko'p bo'ladi. Tasvir o'quvchilar uchun hikoyaga nisbatan qiyin janr hisoblanadi, shuning uchun boshlang'ich sinflarda ko'proq tasvir elementlari bo'lgan hikoya tarzidagi bayon va insho yozdiriladi.

Muhokama bog'lanishli matnning anchagina qiyin shakli hisoblanadi, shuning uchun boshlang'ich sinflar dasturida muhokama tarzida insho yozdirish tavsiya etilmaydi; o'quvchilar inshoda muhokama elementlaridagina foydalanadilar. Masalan, «Qushlar uyasini nima uchun bo'zish mumkin emas», «Paxta - bizning milliy boyligimiz» mavzularida og'zaki hikoya to'zdirilsa yoki insho yozdirilsa, muhokama elementi, albatta, bo'ladi.

O'qituvchi bog'lanishli nutqni rejalashtirganda, turli janrda mashq qilishni ko'zda tutadi va o'quvchilarga hikoya, tasvir va muhokama elementlarini o'rgata boradi. Bunda ko'proq hikoya tarzidagi matn to'zdirishga ahamiyat beradi. Bolalarning bog'lanishli nutqni egallash darajasiga qarab, matnga tasvir va muhokama elementlari kiritib boriladi.

**Og'zaki va yozma qayta hikoyalashga qo'yilgan talablar.** Namunaviy matn og'zaki va yozma qayta hikoya qilinadi. O'qish darslarida asosan og'zaki qayta hikoyalash mashq qilinsa, ona tili darslarida u ko'proq yozma tarzda o'tkaziladi. B a y o n o'qib berilgan namunaviy matn mazmunini ma'lum tayyorgarlikdan so'ng yozma qayta hikoyalashdir. O'qish darslarida matn ustida ishlash, o'qilgan matn yo'zasidan savollarga javob berish, reja to'zish va reja asosida og'zaki qayta hikoyalash bolalarni bayon yozishga tayyorlaydi.

Qayta hikoyalashning turi xilma-xildir. Har qanday qayta hikoya qilingan matn yo'zasidan bayon yozish mumkin, ammo bayon yozish og'zaki qayta hikoyalashga nisbatan qiyin, murakkab faoliyatdir. Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozish sur'ati sekin, shunga ko'ra bayon uchun kichik hajmdagi kompozitsiyasi sodda, til tomondan ham mos matn tanlanadi. Bayon matni asta-sekin murakkablashtira boriladi: avval hikoya tarzidagi bir epizodni ifodalovchi matn tanlansa, unga epizodlar, tasvir elementlari kiritila boradi, qatnashuvchilar soni orttiriladi, muhokama elementlari ham qo'shiladi; keyinroq shaxsini o'zgartirib bayon yozishga o'tiladi. Shunday qilib, bayon asta-sekin ijodiy tus ola boradi.

Boshlang'ich sinflar ona tili dasturiga ko'ra, 2-sinfda katta bo'lmagan (30-40 so'zli) matn yo'zasidan o'qituvchi yordamida so'roqlar asosida bayon yozish, 3 - sinfda 40 - 60 so'zdan iborat matnning mazmunini jamoa bo'lib to'zilgan 3 - 5 ta reja asosida bayon yozish, 4 - sinfda esa mustaqil to'zilgan reja asosida (70-90 so'zli) bayon yozish ko'zda tutiladi.

Mashq sifatida bayonning ahamiyati katta: bayon bolalarda adabiy nutqni to'g'ri shakllantirishga yordam beradi, nutq madaniyatini yaxshilaydi, badiiy uslubni singdiradi, tilga sezgirlikni oshiradi.

Bayon uchun kishilarning fidokorona mehnati, hayotini, ona tabiat tasvirini, fan, texnika, madaniyat borasidagi yutuqlarni aks ettiradigan yo'qsak g'oyali matn tanlanishi; bayon mavzusi o'quvchilarning bilish tajribasini kengaytirishi, ularning dunyoqarashini shakllantirishi zarur.

Qayta hikoyalash va bayonda bolaning tabiiy nutqi eshitilishi, ya'ni berilgan namunani ko'rko'rona yodlamasligi, namuna leksikasidan, nutq oborotlaridan, sintaktik qurilishidan foydalana olishi zarur.

Til vositalari matnni o'qish, suhbat, matn tahlili davomida o'zlashtiriladi; matndagi so'zlar va nutq oborotlari bolalarning «o'ziniki» bo'lib qoladi, qayta hikoyalashda namunadagi u yoki bu gapni bola esga tushirishga harakat qiladi, o'zlashtirgan mazmunni to'liqroq, aniqroq berish uchun gaplar to'zadi. Bu bilan o'quvchining mustaqillik darajasi va bilish faolligi o'sadi, ijodiy elementlar qo'shila boradi.

Qayta hikoyalashda namunadagi izchillik, bog'liqlik saqlanishi, asosiy faktlar berilishi, ayniqsa, ilmiy matnni qayta hikoyalashda barcha muhim o'rinlar to'liq bayon qilinishi zarur.

Vahti-vaqti bilan ilgari eshitilgan, o'qituvchi o'qib bergan yoki radio, televizordan yozib olingan matnni qayta hikoyalatish, o'quvchi bir marta ovoz bilan yoki ichda o'qigandan so'ng qayta hikoyalatishdan foydalanishni tajribada qo'llab turish ham mumkin. Bu ishni xillashtiradi va jonlantiradi.

Ko'pincha qayta hikoyalashga maxsus tayyorgarlik ko'riladi, bunda quyidagilarga rioya qilinadi:

1. Qayta hikoyalash va uning turi haqida o'quvchilar ogohlantiriladi: to'liq, detallari bilan, tilning tasviriy vositalaridan foydalanib matnga yaqin qayta hikoyalash; tanlab (masalan, bir qatnashuvchi shaxsga tegishli o'rinlarinigina) qayta hikoyalash, qisqartib qayta hikoyalash;

2. Suhbat, matn mazmunini tahlil qilish, matn tili ustidagi xilma-xil ishlar, qayta hikoyalashda zarur bo'lgan so'z, nutq oborotlari va gaplarni ajratish - aniqlash;

3. Qayta hikoyalashda ifodalilikni berish uchun ifodali o'qishni puxtalash;

4. Hikoyani logik va kompozition qismlarga bo'lish, har bir qismga sarlavha topish, matnni qayta hikoyalashga mo'ljallangan rejani to'zish;

5. Matn qismlarini qayta hikoyalash, uning kamchiliklarini tahlil qilish;

6. O'quvchilarning hayotiga bog'lash (o'rni bilan), ya'ni o'qilgan matn mazmuniga bog'liq holda o'quvchilarning shaxsiy tajribasida uchraydigan va uchragan analogik holatga e'tibor berish. Boshqacha qilib aytganda, har bir darsda ma'lum ta'lim maqsadida qayta hikoyalashga muntazam o'rgatib borish zarur.

**To'liq yoki matnga yaqinlashtirib qayta hikoyalash va bayon.** Qayta hikoya qilish va bayonning bu turi boshqa turlariga nisbatan boshlang'ich sinflarda ko'p o'tkaziladi, chunki bu o'qilgan matnni butun detallari va bog'lanishlari bilan bolalar yodida mustahkamlash, namunaviy matnning logikasi va tilini o'zlashtirish vositasi bo'lib ham xizmat qiladi. Bolalar tez yodlab oladigan kichik matnni, she'riy misralarni bo'zmaslik uchun she'rni,

ayniqsa, butun bir poetik obrazni tasvirlovchi lirik she'rni hikoya qilish tavsiya etilmaydi.

To'liq hikoya qilish uchun dastlab aniq syujetli, hikoya uslubida yozilgan matn tanlanadi, keyin bolalar hikoyaga tasviriy (tabiat tasviri, kishilar va boshqa predmetlarning tashqi ko'rinishi tasviri) va muhokama elementlarini kiritishni o'rganadilar.

Hikoya qilishga o'rgatish vaqtida o'quvchilarni «Bu fikr yozuvchi matnida qanday ifodalangan?» savoliga javob berishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

Bola hikoya qilishga qiziqsa, agar hikoyani o'qituvchigina emas, sinfdagi barcha bolalar eshitsa, bunday hikoyalash jonli va qiziqarli bo'ladi. Hikoya qilishga o'quvchilarning qo'shimchasi, ma'lum qismini qayta hikoya qildirish, hikoyachini rag'batlantirish sinfda ijodiy muhitni vujudga keltiradi.

Matnga yaqin hikoya qilishda savollar matn mazmunigagina qaratilmasligi, o'quvchilar mustaqillik darajasini pasaytiradigan matn mazmuni yo'zasidan beriladigan savollarni asta-sekin kamaytira borish, bolalarni kengroq, umumiyroq savollarga javob berishga o'rgata borish zarur.

To'liq hikoya qilishda hikoyani qanday boshlashni bilmaslik: boshlanishi berilgan matn mazmunini davom ettira olmaslik, to'liq bayon qila olmaslik yoki noto'g'ri bayon qilish; bayon tilining kambag'alligi kabi kamchiliklar uchraydi. Hikoya qilishdagi ikkinchi kamchilikni yo'qotish, uning oldini olish uchun matn butunicha puxta tahlil qilinadi, ko'pincha asosiy mazmuni ifodalaydigan qismi alohida tahlil qilinadi. Bunday kamchilikni yo'qotishga matnni qismlarga bo'lish, har bir qismga sarlavha topib, matn rejasini to'zish va reja asosida hikoya qilish ham yordam beradi. Bunda tanlab hikoya qilish (hikoya qilishning o'zaro o'zviy bog'langan boshqa turlari ham) yordamchi vazifani bajaradi. Tilda kambag'allikka yo'l qo'ymaslik uchun lug'at, tasviriy vositalar va gap ustida izchil ishlab borish talab etiladi. To'liq yoki matnga yaqin bayon yozish savod o'rgatish davridanoq boshlanadi va barcha sinflarda o'tkaziladi.

Bolalarni o'z fikrini mustaqil yozishga (o'qilgan matnni hikoya qilishga) o'rgatishni, iloji boricha, erta boshlash ma'qul. Buning uchun o'quvchilar og'zaki hikoya qilayotganda qo'llagan alohida so'zni yozishdan gapni yozishga, so'ng matn qismlarini yozishga va 2-sinfdan boshlab maxsus tanlangan kichik matn asosida bayon yozishga o'rgatiladi.

Ish quyidagicha uyushtiriladi: bayon uchun tanlangan matnni o'quvchilar bir-ikki marta o'qiydilar (o'qituvchi o'qib berishi ham mumkin); bolalarning matn mazmunini to'g'ri tushunganliklarini aniqlash, o'qilgan matnni, uning g'oyaviy mazmunini, qismlari orasidagi bog'lanishni to'liq bilib olishga qaratilgan suhbat o'tkaziladi; matn rejasi to'ziladi (reja suhbat vaqtida tuzilishi ham mumkin); lug'at ishi o'tkaziladi (so'zning ma'nosi va yozilishi tahlil qilinadi), muhimroq sintaktik to'zilmalarga va tilning tasviriy vositalariga diqqat jalb qilinadi. Ayrim gaplar, hatto matn qismlari to'zdiriladi; o'quvchilar bayon matnini mustaqil yozadilar, o'qituvchi esa ular ishini kuzatadi, sinfdagi boshqa o'quvchilarga halaqit bermay ayrim bolalarga individual yordam beradi; bolalar

yozgan bayonlarini o'zlari tekshiradilar, takomillashtiradilar va daftarni tekshirish uchun o'qituvchiga topshiradilar.

O'quvchilar yozgan bayon muhokama qilinayotganda, ular yozgan matnni bayon matniga qiyoslash maqsadga muvofiq bo'lib, mazmunda va bolalar bayoni tilida yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi.

**Tanlab hikoya qilish va bayon.** Tanlab hikoya qilish matndan tor mavzuga, kichik so'roqqa oid qismini tanlab qayta hikoyalashdir. *Masalan, o'qilgan matndan faqat personajning tashqi ko'rinishi tasvirlangan qismnigina qayta hikoya qilish, faqat ikki personajning uchrashish manzarasini qayta hikoyalash, faqat tabiat tasvirini hikoya qilish* kabi.

**Tanlab qayta hikoyalashning turlari:**1. 'qilgan matn qismini yoki bir voqeani unga chizilgan rasm asosida hikoya qilish.

2. Uqituvchi topshirig'i yoki so'roq asosida alohida epizodni hikoya qilish.

3. Tanlab hikoya qilishning murakkabroq turi berilgan mavzu bo'yicha matnning turli qismlaridan olingan parchalarni hikoya qilish hisoblanadi. Tanlab hikoya qilish uchun o'quvchi matnni boshidan oxirigacha qayta o'qib chiqishga yoki yodga tushirishga, keraqli materialni yig'ishga to'g'ri keladi. Buning uchun o'quvchilarga matnni ichda o'qish topshiriladi yoki ovoz bilan tanlab o'qish topshirig'i beriladi. Bunday tanlab hikoya qilish ba'zan yozma bayon sifatida o'tkaziladi.

**Qisqartirib qayta hikoyalash va bayon.** Matn mazmunini qisqartirib qayta hikoyalash va bayon yozish murakkab logik usullardan foydalanishni talab qiladi, shuning uchun ham u to'liq yoki matnga yaqin qayta hikoyalash va bayonga nisbatan qiyin; bunda matndan ikkinchi darajali o'rinlarini tushirib qoldirib, asosiy, muhim o'rinlarini tanlab hikoya qilinadi. Buning uchun o'quvchining o'zi matnning asosiy mazmunini aniqlashi, bog'lanishli, izchil qayta hikoyalashi, uning hikoyasi matnni qisqartish tarzida bo'lmasligi, o'zlashtirilgan matnning asosiy mazmunini o'z so'zlari bilan bera olishi zarur. Qisqartirib qayta hikoyalashga o'rgatish uchun bayon mazmunini qisqartirib to'zish oson bo'lgan hikoya tarzidagi matn tanlash tavsiya etiladi. Qisqartirib qayta hikoyalash elementlari 1 - sinfdan kiritiladi. 'qilgan matnni tahlil qilish jarayonida bolalardan uning bir qismini qisqa - bir gap bilan aytish so'raladi. Keyin o'quvchilarga matnning ikki qismini, nihoyat, butun matnni qisqartib qayta hikoyalash tavsiya etiladi.

Bolalar matnni to'liq qayta hikoya qilishga o'rganganlaridan so'nggina matnni qisqartib qayta hikoyalashga o'rgatiladi. Qisqartirib qayta hikoyalash, o'z navbatida, matn rejasini to'zish, ya'ni matn qismlariga sarlavha topish bilan bog'liq, asarning asosiy mazmunini qisqa ifodalash esa matn ustidagi analitik-sintetik ishlarning natijasidir. Ba'zan o'quvchilar asarning asosiy mazmunini (g'oyasini) qisqa, bir gap bilan ifodalashga o'rgatilgach, matn rejasini to'zishga, keyin matnni qisqartib qayta hikoyalashga, undan so'ng matn mazmunini to'liq qayta hikoya qilishga o'rgatilishi ham mumkin.

Qayta hikoyalash bog'lanishli nutqni o'stirishning zaruriy bosqichidir. Boshlang'ich sinflar ona tili dasturiga ko'ra, matn mazmunini qisqartirib bayon

yo'zishni 3 - sinfda o'rgatish ko'zda tutiladi. Qisqartirib bayon yo'zishga tayyorgarlik matn qismlariga sarlavha topish, matn rejasini jamoa b°lib to'zish bilan bog'liq holda 2-sinfdan boshlanadi.

Qisqartirib bayon yo'zish uchun o'qituvchi yoki o'quvchilarning o'zlari matnni bir-ikki marta o'qiydilar, so'ng matn mazmuni yo'zasidan suhbat o'tkaziladi va yoziladigan asosiy fikr hamda tushirib qoldiriladigan o'rinlar ajratiladi. Qisqartirib bayon yo'zishga og'zaki tayyorgarlik jarayonida matn rejasini to'ziladi, lug'at ustida ishlanadi, gap va matnning ayrim qismlari to'zdiriladi. Og'zaki qisqa qayta hikoyalashdan matnni qisqartirib bayon yo'zishga o'tiladi. Qisqartirib bayon yo'zishga og'zaki tayyorgarlik mashqlari asta kamaytirib boriladi.

**Ijodiy qayta hikoyalash va bayon.** Metodikada ijodiy qayta hikoyalashning bir necha turi ajratiladi. Boshlang'ich sinflarda ijodiy qayta hikoyalashning quyidagi turlaridan foydalaniladi:

**1. Shaxsni o'zgartirib qayta hikoyalash va bayon.** Boshlang'ich sinflarda X shaxs tilidan berilgan hikoyani XXX shaxs tilidan qayta hikoya qilishdan ko'proq foydalaniladi, ijodiy qayta hikoyalashning bu turida o'quvchilar hikoyadagi gaplarni qayta to'zadilar. Masalan, X shaxs tilidan berilgan matnni o'quvchilar XXX shaxs tilidan qayta hikoya qilishlari uchun o'qituvchi rahbarligida gapning kesimini o'zgartiradilar, unga mos ravishda gapning o'zini qayta to'zadilar; hikoya qiluvchi shaxsning nomini va u yoki ular so'zini ishlatadilar. Shaxsini o'zgartirib qayta hikoyalash va bayon yo'zish o'qish darslarida olib borilgan bunday og'zaki tayyorgarlikning davomi sifatida o'tkaziladi.

**2. Hikoyada ishtirok etuvchi biror personaj tilidan qayta hikoya qilish.**

**3. Matnni ijodiy to'ldirib qayta hikoyalash.** O'quvchilar hikoya mazmunini, sharoitini yaxshi tushunsalargina, uni ijodiy to'ldirib qayta hikoyalay oladilar. Ijodiy qayta hikoyalashning bu turi ham ko'pincha og'zaki tarzda o'tkaziladi.

**4. So'z bilan tasvirlash yoki sahnalashtirish.** Ijodiy qayta hikoyalashning bu turi savollar yoki quyidagi kabi topshiriqlarni bajarish asosida o'tkaziladi: «Siz shu vaziyatda o'zingizni qanday sezasiz? Bo'lar rasmda tasvirlangan deb o'ylang. Shu voqealar ko'z oldingizdan o'tyapti, siz ko'ryapsiz, eshityapsiz va o'zingiz tasvirlayapsiz deb o'ylang». Matndagi tabiat tasviri, qahramonlarning tashqi ko'rinishi, portreti so'z bilan tasvirlashga topshirilishi mumkin. Bu asosan og'zaki bajariladi, ayrim hollardagina bayon shaklida yozdiriladi.

**Nazorat savollari va topshiriqlar.**

1. DTS da bayon yo'zish uchun qanaqa talablar qo'yiladi?
2. 1-2 sinflarda bayon uchun tanlangan matn tarkibidagi so'zlar nechtdan nechtagacha bo'lishi kerak?
3. 2-4 sinflarda-chi?
4. Bayon yo'zishga qanday talablar qo'yiladi?
5. Bayon tahlili qanday o'tkaziladi?
6. Bayon uchun tanlangan matnlar qanaqa harakterda bo'lishi kerak?

7. Boshlang'ich sinflarda qanaqa bayon turlari qo'llaniladi?
8. Boshlang'ich sinflarning yillik o'quv rejasida sinflar bo'yicha bajarish uchun necha soatdan ajratilgan?
9. Tanlab bayon yozish deganda nimani tushunasiz?
10. Ijodiy bayon yozish deganda qanaqa bayonni tushunasiz?
11. Bayon yozish uchun qanaqa tayyorgarlik ishlari o'tkaziladi?
12. Bog'lanishli nutq birligi nima?

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Bog'lanishli nutqni o'stirish jarayonida o'quvchilarda hosil qilinadigan asosiy ko'nikmalarni ayting.
2. O'quvchilar bog'lanishli nutqini o'stirishda namunaviy matnning o'rnini mavzusida axborot tayyorlang.
3. Hikoya tarzidagi matnni og'zaki qisqartirib yoki tanlab qayta hikoyalashga bag'ishlangan dars ishlanmasini tayyorlang.
4. 3- sinf «qish kitobi»dagi hikoyalarning biridan foydalanib, ijodiy qayta hikoyalash uchun matn to'zing. Qayta hikoyalashdagi ijodiy elementni ayting.
5. 4- sinf o'quvchilari yozgan bayon matnini tahlil qilish chizmasini to'zing va shu asosda bir o'quvchi bayonini tahlil qiling.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
4. Boshlang'ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
5. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T. : O'qituvchi .1999.
6. Abdullaeva K. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
7. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T. : Sharq. 2005.
8. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
9. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>16-Mavzu</b>	<b>BOG'LANISHLI NUTQ, OG'ZAKI HIKOYA VA YOZMA INSHO</b>
-----------------	---

**(maruza-4 soat)**

**1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1 .Ogzaki va yozma insho turlari.</li> <li>2.O'quvchilarni tarbiyalashda inshoning roli.</li> <li>3.Insho mavzusi, uni yoritish.</li> <li>4.Reja to'zish.</li> <li>5 .Insho yozishga tayyorlash.</li> </ol>
<p><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> Talabalrga bog'lanishli nutq, og'zaki hikoya, qayta bilimlarni berish. Insho va uning turlariga qo'yilgan talablar bilan tanishtirish. Ijodiy qayta hikoyalash va tasvir elementlari haqida tushuncha va ko'nikmalar hosil qilish.</p>	
<i>Pedagogiq natijalar:</i>	<i>O'quv faoliyat natijalari:</i>
1 .Ogzaki va yozma insho turlari.	Insho 1-sinfda kichik og'zaki axborot va emostional hikoyadan boshlanib, o'z fikrini ifodalashga, o'quvchi shaxsining tashkil topishiga xizmat qiladigan, ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan jiddiy rejali aqliy ishga aylanadi.
2.O'quvchilarni tarbiyalashda inshoning roli.	Inshoning tarbiyaviy ahamiyati tanlanadigan mavzuga, shuningdek, insho ustida o'quvchilar qanchalik mustaqil ishlashi va qiziqishiga, insho g'oyasiga ham bog'liq.
3.Insho mavzusi, uni yoritish.	Mavzu insho predmeti bo'lib, uning mazmunini tashkil etadi. Mavzuga qarab inshoda aks ettiriladigan materiallar, dalillar, hodisalar tanlanadi. Inshoning to'g'ri va to'liq bo'lishi o'qituvchi mavzuni qanday shakllantirishi, o'quvchilar uni qanday tushunishlariga bog'liq.
4.Reja to'zish.	Reja har qanday og'zaki yoki yozma hikoya qilishning zaruriy pog'onasi, uning «loyihasi»dir. Qishi o'z nutqi haqida o'ylab, asosiy gaplarini belgilab oladi. Insho uchun reja to'zish shuning uchun ham zarur. 1 - sinfda reja rolini o'qituvchi savollari, ya'ni so'roq gaplar tarzidagi reja bajaradi; 2 - sinfda reja jamoa o'qituvchi rahbarligida to'ziladi; 3 - sinfda esa mustaqil to'ziladi.
5 .Insho yozishga	Inshoga tayyorgarlikni o'qituvchi boshqaradi,

tayyorlash.	bunga o'quvchilarni ishtirok ettiradi, ularning o'ta faolligi va mustaqilligiga erishadi. Tayyorlik deganda, birinchidan, o'quvchilarda nimanidir tasvirlashga, hikoya qilishga talab uyg'otadigan vaziyat yaratish; ikkinchidan, insho uchun etarli bo'lgan zarur material yig'ish; uchinchidan, mavzuga oid, uni yoritishga mos bo'lgan til vositalarini tanlash tushuniladi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.
O'qitish shaqillari	Frontal, qollektiv usulda.
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

**BOG'LANISHLI NUTQ, OG'ZAKI HIKOYA VA YOZMA INSHO**  
mavzusining texnologiq xaritasi.

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2.Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.

<p>3- bosqich.. Yaqunlov chi. (10 - minut)</p>	<p>3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.</p>	<p>Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.</p>
--	---	---

**Tayanch iboralar:** DTS og'zaki va yozma nutq, insho, rasm, sayohat, mustaqil ish, ijodiy insho, reja, insho turlari.

**Og'zaki va yozma insho turlari.** Insho ijodiy ishning eng yuqori shakli bo'lib, maktabda alohida o'rin tutadi; barcha nutqqa oid mashqlar ma'lum mazmunda inshoga bo'ysunadi.

Insho 1-sinfda kichik og'zaki axborot va emostional hikoyadan boshlanib, o'z fikrini ifodalashga, o'quvchi shaxsining tashkil topishiga xizmat qiladigan, ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan jiddiy rejali aqliy ishga aylanadi.

Insho shaxsni shakllantirishda foydali vosita bo'lib, his-hayajon uyg'otadi, aqliy mustaqillikka, fikrlashga, ko'rgan-kechirganlari va o'zlashtirganlarini baholashga o'rgatadi; kuzatuvchanlikni o'stiradi, voqea-hodisalar o'rtasidagi sabab-natija bog'lanishni topishga, ularni qiyoslashga, xulosa chiqarishga o'rgatadi. Insho fikrni tartibga soladi, o'quvchilarda o'ziga, o'z kuchi va imkoniyatiga ishonch tug'diradi.

**“Insho”** asli arabcha s<sup>o</sup>z b<sup>o</sup>lib, ma'nosi “*yaratish*”, “*“bino ±ilish*”, “*“boshlash*” demakdir. Bu c<sup>o</sup>zning ma'nosi hozirda ancha torayib, asosan, o<sup>±</sup>uvchi va talabalar tomonidan yoziladigan ijodiy yozma ish ma'nosida ±<sup>o</sup>llanadi.

Insho - ijodiy ish: o'quvchidan faollik, qiziqish, fikr bildirishni talab qiladi. Material tayyorlash, uni tartibga solish, insho kompozistiyasi va rejasi haqida o'ylash, logik bog'lanishni belgilash, so'z, so'z birikmasini tanlash, gap to'zish va uni o'zaro bog'lash, imloni tekshirish kabi barcha murakkab ishlar o'quvchidan aqliy kuchini to'la ishga solish bilan birga, o'z ma'naviy faoliyatini boshqarish ko'nikmasini ham talab etadi.

Inshoda til nazariyasi nutq tajribasi bilan qo'shiladi. 'quvchi inshoni, u mustaqil, ijodiy karakterda bo'lgani, «o'ziniki»ni yozgani uchun ham sevadi.

Maktab rivojining barcha bosqichlarida bolalarning mustaqil to'zgan hikoyasi - inshoga alohida ahamiyat berilgan. Maktablar yangi, o'quvchilar nutqini o'stirish, aqliy, ijodiy o'sishiga mo'ljallangan dasturga o'tishi munosabati bilan uning ahamiyati yanada o'sdi.

Og'zaki va yozma inshoga o'rgatish jarayonida o'quvchilarda mavzuni tushunish va yoritish, o'z inshosini aniq fikrga bo'ysundirish, material to'plash, uni tartibga solish va joylashtirish, reja to'zish va reja asosida yozish, mazmunga va nutq vaziyatiga mos ravishda til vositalaridan foydalanish, yozgan inshosini takomillashtirish ko'nikmalari hosil qilinadi. Bo'lardan tashqari, «texnik» vazifalar ham amalga oshiriladi, ya'ni matnni yozishda imloviy va husnixatga doir matnni abzastlarga bo'lish, xat boshidan yozish, hoshiyaga rioya qilish kabi talablarga ham amal qilinadi.

Og'zaki va yozma insho material manbaiga, mustaqillik darajasiga, tayyorlash usuli, janri va til xususiyatiga qarab tasnif qilinadi.

Insho **material manbaiga ko'ra** uchga bo'linadi: 1) o'quvchining o'zi ko'rgan-bilganlari, eshitganlari haqidagi, ya'ni mehnat, kuzatishlar, ekskursiyalar, o'yinlar, o'z tajribasi va boshqa jonli materiallar asosidagi insho; 2) kitob materiali, rasmlar, film, speктаql, o'qituvchi hikoyasi va boshqa manbalar asosidagi insho; 3) turli manbalar materialidan foydalaniladigan insho.

**Mustaqillik darajasiga, tayyorgarlik ko'rish metodiga ko'ra** insho ikki xil bo'ladi: 1) sinf o'quvchilari uchun umumiy bir mavzu asosida jamoaviy tayyorgarlikdan so'ng yoziladigan insho; 2) alohida mavzu asosida individual tayyorgarlikdan so'ng yoziladigan individual insho.

**Janriga ko'ra** hikoya, tasvir, muhokama tarzidagi inshoga bo'linadi. Boshlang'ich sinflarda tasvir va muhokama elementlari mavjud bo'lgan hikoya tarzidagi inshodan ko'proq foydalaniladi.

Inshoni tasnif qilish ta'limiy vazifalarni chuqur anglash va metodik vositalarni tanlashga, shuningdek, ish turlarini zaruriy yo'nalishda, baravar taqsimlashga yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda yozdiriladigan inshoning muhim turlaridan biri kichik yoshdagi o'quvchilarning shaxsiy hayotiy tajribasiga asoslangan inshodir.

Rasm asosidagi insho maktablarda tez-tez o'tkaziladi, chunki rasm bolalar nutqiy ijodini, tasavvurini boyitishga xizmat qiladi. Rasm bolalar sezgisiga ta'sir etadi, hayotning bola tajribasida hali uchramagan tomonlarini ochadi. Rasm o'quvchilarga tanish bo'lgan hodisalarni chuqur anglashga ham yordam beradi.

Rasm asosidagi inshoning uch asosiy turi bor: 1) rasmlar seriyasi yoki rasmlar reja asosida yoziladigan hikoya tarzidagi insho; 2) syujetli, o'quvchilarni o'ylashga, faraz qilishga undaydigan bir rasm asosida yoziladigan hikoya tarzidagi insho; 3) rasmni tasvirlash (tasviriy insho). O'quvchilar avval rasmlar seriyasi asosida, so'ng bir rasm asosida, undan so'ng tasviriy insho yozish (rasmni tasvirlash)ga o'rgatiladi.

Dasturga ko'ra, 1-sinf o'quvchilari o'yinlari, mehnatlari, voqea-hodisalar haqidagi taassurotlari asosida o'qituvchi rahbarligida hikoya to'zishlari va uni ma'lum tayyorgarlikdan so'ng yozishlari; 2 - sinfda rasmlar seriyasi asosida kichik hikoya to'zish va uni jamoa tarzda to'zilgan reja asosida yozish; tabiatni kuzatish va mehnat jarayoni haqida, bolalarning o'yinlari, ishlari, sayillari haqida, avval o'qituvchi rahbarligida, keyin mustaqil ravishda kichik hikoya to'zish va uni yozish, shaxsiy ishlari haqida xat yoza olish; 3 - sinfda rasmlar (bir mavzuga oid bir necha rasm, syujetli bir rasm, rasmni tasvirlash) asosida, hayotiy tajribalari, kuzatishlari, ekskursiyalardan olgan taassurotlari asosida rejani, avval kollektiv ravishda, keyin mustaqil ravishda hikoya qilish va uni yozish talab etiladi.

Boshlang'ich sinflarda insho ta'limiy harakterda bo'ladi, 3- sinfdagina tekshiruv insho o'tkazish mumkin. Rag'batlantirish maqsadida ta'limiy insholar ham baholanadi, lekin salbiy baho qo'yish tavsiya etilmaydi.

Boshlang'ich sinflarda yozma inshoga nisbatan og'zaki insho ko'p o'tkaziladi. Og'zaki hikoya to'zish bola maktabga kelgan birinchi kunlardan oq boshlanadi, yozma insho esa 1-sinf oxiri va 2-sinfdan boshlab o'tkaziladi.

**O'quvchilarni tarbiyalashda inshoning ahamiyati.** Inshoning tarbiyaviy ahamiyati tanlanadigan mavzuga, shuningdek, insho ustida o'quvchilar qanchalik mustaqil ishlashi va qiziqishiga, insho g'oyasiga ham bog'liq.

Insho bolalarni voqea-hodisalarni chuqur his etishga yordam beradi, izchil fikrlashga o'rgatadi, tilga va adabiy ijodga qiziqishlarini o'stiradi. Bolalar eng

qiziqarli va o'zlariga yaqin voqea-hodisalar haqida hikoya qiladilar va yozadilar, ularning inshosi mustaqil ishlash malakasini o'stiradi, ommaviy faollikni oshiradi.

Tanlangan mavzuning g'oyaviy yo'nalishini ochish tarbiyaviy vazifani hal qilishga imkon beradi. Bu jihatdan mehnat, mehnat qahramonlari haqidagi, bolalarning hayoti, maktab, tug'ilib o'sgan qishlog'i yoki shahri haqidagi, urush qahramonlari haqidagi mavzular ayniqsa qulay. Bu mavzulardagi insholar mehnat kishilariga, qahramonlarga chuqur hurmatni tarbiyalaydi.

Insho jamiyat hayotini tushunishga o'rgatadi. Tabiatga, kishilarga, ularning yaxshilikka intilishlari va harakatlariga, mehnatga va mehnat mahsuliga muhabbatni tarbiyalaydi, kishilar xatti-harakatidagi chiroyli jihatlarni egallashga, hozirgi zamon axloqiy talablarini anglashda bolalarga yordam beradi.

Inshoning tarbiyaviy ahamiyatini oshirish uchun quyidagilarga rioya qilish talab etiladi:

1. Osondan qiyinga tamoyiliga rioya qilgan holda og'zaki va yozma inshoni muntazam o'tkazib borish bilan o'quvchilarda mustaqillikni tarbiyalash. Mustaqil insho o'quvchilar faolligini o'stiradi.

2. Inshoni hayot bilan bog'lash. Bunda kuzatishlar asosidagi insho, kundalik yuritish, qilingan ishlar yo'zasidan «hisobot» tarzidagi insho, xat, maqola, o'qilgan kitob haqida taqriz kabilarning tarbiyaviy ahamiyati juda katta.

3. Insho uchun maktab va o'qituvchining tarbiyaviy vazifalariga mos bo'lgan mavzu tanlash. Bunday mavzularga mehnat haqidagi, kishilarning maqtovga loyiq ishlari haqidagi, axloqiy muammolar, Vatan haqidagi mavzular kiradi. Mavzuni o'qituvchi maktab sharoiti va o'z sinfi o'quvchilarining xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlaydi.

4. Insho ustida ishlashda ishning emosionallik darajasini- ta'sirini oshirish. Tabiatni obrazli, emosional tasvirlash, qahramonlikni yoki foydali harakatni qiziqarli, ta'sirchan qilib tasvirlash.

Vatan so'zida kishining bolalikda o'sib-ulg'aygan joyi tasviri ko'z oldiga keladi. Ishlab chiqarishga ekskursiya materiali asosida mehnat haqidagi insho yangi tarbiyaviy imkoniyatlarni ochib beradi: unda bolalar ishlab chiqarishdagi muvaffaqiyat va qiyinchiliklar, ilg'or kishilar haqidagi, kasb va mutaxassislik haqidagi, texnika haqidagi ma'lumotlardan foydalanadilar. Ishlab chiqarishga ekskursiya va mehnatni tasvirlash bilan bog'liq holda kasb haqida suhbatlashishga to'g'ri keladi va bu inshoda o'z aksini topadi. Mehnat haqidagi insho gazetaga maqola shaklida yozilishi mumkin. Mehnat yoki ishlab chiqarish haqidagi insho mavzulariga «Bizning qishloq», «Karam o'zish», «Bog'da», «Bizning jamoa xo'jaligimiz», «Pochtada», «Do'konda», «Paxtakorlarga yordamimiz», «Bizning hashar», «Maktab er uchastkasida», «Daraxt o'tqazish» kabilar kiradi. «Men nimalarni bilaman» mavzusidagi tanlovga bolalar juda qiziqadilar. Tanlov bolalarning mehnat ko'nikmalarini aniqlabgina qolmay, ularni uyda, polizda, bog'da ishlashga rag'batlantiradi. Maqsad kishilarga foyda keltiruvchi mehnatga hurmatni tarbiyalashdir. Qishloq maktab o'quvchilari ota-

onalariga sabzavotlar ekish, hosilni yig'ish, o'tin tayyorlash kabi ishlarda qanday yordamlashganliklari haqida yozadilar. Sinfda mehnat haqidagi insho muhokama qilinadi. Bolalar foydali, zaruriy ijtimoiy faoliyat sifatida mehnatning mohiyatini tushuntiradilar. Ular har qanday mehnat e'zozlanishini aytadilar.

Kelajak haqida «Kim bo'lishni xohlayman?» mavzusida tayyorgarliksiz hikoya qilish tarzidagi insho ham katta tarbiyaviy kuchga ega.

Juda yaxshi yozilgan inshoni sinfda ifodali o'qib berish va tahlil qilish bolalarni tarbiyalaydi. Ba'zi maktablarda bolalar inshosi va hatto bolalar she'rlari to'plami to'ziladi, yaxshi yozilgan hikoya uchun tanlov e'lon qilinadi.

**Insho mavzusi va uni yoritish.** Mavzu insho predmeti bo'lib, uning mazmunini tashkil etadi. Mavzuga qarab inshoda aks ettiriladigan materiallar, dalillar, hodisalar tanlanadi. Inshoning to'g'ri va to'liq bo'lishi o'qituvchi mavzuni qanday shakllantirishi, o'quvchilar uni qanday tushunishlariga bog'liq.

Insho ustida ishlashda mavzu tanlash, uni rejalashtirishda esa og'zaki va yozma insho mavzusini belgilab olish muhim rol o'ynaydi.

O'quvchilar mavzuni yoritishga 1-sinfdan boshlab o'rganadilar. Ular mavzuga oid gap to'zadilar. Masalan, qish havosi haqida, ona qishlog'i (shahri) haqida, qo'rqqoq quyon, ayyor tulki haqida gap to'zadilar. Keyin savollar asosida bir mavzuga oid bir necha gap to'zib, uni yozadilar. Insho uchun iloji boricha tor - aniq chegaralash mumkin bo'lgan mavzuni tavsiya qilish foydali. «Ko'z» mavzusi o'quvchilar uchun juda keng mavzu bo'lib, bunda o'quvchi umuman ko'z haqida, ko'zda qilinadigan ishlar haqida yozishi mumkin, u yozadi - gaplarining aniq chegarasini bilmaydi. O'quvchilarga ko'zga oid «Paxta terimiga yordam», «Ko'z kunlarining birida», «Oktyabrda ob-havo», «Bog'da olma terdik», «Pomidor terishga yordamlashdik», «Kech ko'zda bog' manzarasi» kabi mavzularni tavsiya qilish mumkin.

Og'zaki va yozma insho ustida ishlashda mavzu berib uni yoritishni talab qilishdan tashqari, avval material to'plash va shu yig'ilgan materiallar asosida mavzuni shakllantirishni tavsiya qilish ham mumkin. Masalan, kech ko'zda tabiatni kuzatish va material yig'ish tavsiya qilinadi: kuzatishlar «Kech ko'zda» mavzusida insho yozish bilan yakunlanadi. Bunda o'quvchilar mavzuni to'liq yoritadilar.

**Reja to'zish.** Reja har qanday og'zaki yoki yozma hikoya qilishning zaruriy pog'onasi, uning «loyihasi»dir. Qishi o'z nutqi haqida o'ylab, asosiy gaplarini belgilab oladi. Insho uchun reja to'zish shuning uchun ham zarur. 1 - sinfda reja rolini o'qituvchi savollari, ya'ni so'roq gaplar tarzidagi reja bajaradi; 2 - sinfda reja jamoa o'qituvchi rahbarligida to'ziladi; 3 - sinfda esa mustaqil to'ziladi. Boshlang'ich sinflarda 3 - 5 talik reja tavsiya qilinadi.

Bolalar avval o'qigan hikoyalari reja to'zadilar va uni reja asosida qayta hikoya qiladilar, keyin bayon rejaini to'zadilar, so'ng bir mavzuga oid bir necha rasm (rasmlar seriyasi) asosidagi insho rejasini, ya'ni rasmi reja to'zadilar, inshoga sarlavha topadilar. Shundan so'ng tasvirlangan voqea-harakatlar aniq ajratilgan, reja to'zishga qulay bo'lgan rasm yoki kuzatishlar asosida

yoziладigan insho rejaini to'zishga o'tiladi. Reja to'zishga o'rgatishda oldin nima haqida to'xtalish, keyin uni qanday davom ettirish, undan so'ng nima haqda aytish, nihoyat, hikoyani qanday tugatish keraqligini o'quvchilarga tushuntirish foydali usul hisoblanadi. Reja avval so'roq gap tarzida, keyin darak gap, oxiri nominativ gap tarzida to'ziladi.

Reja ko'pincha insho yozishdan oldin unga tayyorlanish jarayonida (rasm asosida yoziладigan insho rejasi kabi) to'ziladi. Ba'zan rejani ekskursiya, kuzatishdan oldin, unga tayyorgarlik jarayonida to'zish maqsadga muvofiq. Ekskursiya, kuzatish, ijtimoiy foydali mehnat rejasi shu ishlar bajarilishidan oldin yoki ular yo'zasidan material to'plash, insho uchun material tanlash va uni tartibga solish jarayonida to'ziladi. Bunday reja insho yozishdan oldin ko'rib chiqilib, unga ayrim aniqliklar kiritiladi.

**Inshoni yozishga tayyorlash.** Og'zaki yoki yozma inshoning turi va vazifasiga qarab unga tayyorgarlik ko'riladi.

Inshoga tayyorgarlikni o'qituvchi boshqaradi, bunga o'quvchilarni ishtirok ettiradi, ularning o'ta faolligi va mustaqilligiga erishadi. Tayyorlik deganda, birinchidan, o'quvchilarda nimanidir tasvirlashga, hikoya qilishga talab uyg'otadigan vaziyat yaratish; ikkinchidan, insho uchun etarli bo'lgan zarur material yig'ish; uchinchidan, mavzuga oid, uni yoritishga mos bo'lgan til vositalarini tanlash tushuniladi.

Inshoga tayyorgarlik inshoni yozishdan bir necha kun ilgari boshlanadi, darsdan tashqari vaqtlarda va boshqa darslar jarayonida ham olib boriladi. Og'zaki yoki yozma insho ustida ishlash uch bosqichga bo'linadi:

1) material yig'ish, ya'ni kuzatish, ekskursiya, mehnat jarayoni, rasmni ko'rib chiqish, kinofilm, spekaqlni ko'rish, badiiy va boshqa adabiyotlarni o'qish;

2) mavzuga va uni yoritishga mos material tanlash, uni tartibga solish, joylashtirish, ya'ni suhbat, muhokama qilish, zarur materialni ajratish, reja to'zish, lug'at ustida ishlash, imlo va leksik tomondan tayyorlash va hokazo;

3) inshoni nutqiy shakllantirish, ya'ni insho matnini to'zish, uni yozish, takomillashtirish, xatolarni to'g'rilash va uni tekshirish.

Birinchi va ikkinchi bosqichdagi ishlar, odatda, darsdan tashqari vaqtda bajariladi. Masalan, ekskursiya asosidagi insho uchun material yig'ish uni yozishdan ancha ilgari boshlanadi; tabiat hodisalarini kuzatish bir hafta, hatto undan ko'proq davom etadi; rasmlar esa insho yozishdan oldin ko'riladi. Shunday qilib, insho yozish yoki og'zaki hikoya qilish darsi ilgari bajarilgan ishlarning yakunidir. Insho darsining umumlashtiruvchilik roli bog'lanishli nutq sohasidagi ko'nikmalarni egallash me'yoriga qarab ortib boradi.

Insho darsining qurilishi tayyorlov bosqichining harakteriga bog'liq. Tayyorlov bosqichida qancha ko'p ishlansa, insho darsida matn ustida shuncha chuqur ishlash imkoniyati yaratiladi. Insho yozishdan oldin yoki og'zaki hikoyalashda yig'ilgan materiallarni o'quvchilar yodiga tushirish, ularda qiziqish uyg'otish, yozishga yoki hikoya qilishga xohish uyg'otish zarur.

Insho yozish uchun 2- sinfda odatda bir dars, zarur bo'lib qolsa, ikkinchi darsdan 15-20 minut, 3-sinfda bir yoki bir yarim dars, ayrim vaqtlarda ikki darsgacha ajratiladi. Bo'lardan tashqari, insho tahlili va xatolar ustida ishlash uchun 20-25 minut vaqt ajratiladi. Bunda eng yaxshi yozilgan insholar tahlil qilinadi, imloviy, punktuastion, nutqiy, logik xatolar va mazmundagi etishmovchiliklar ustida ishlanadi.

Insho yozish darsida quyidagi bosqichlarga rioya qilinadi: 1) mavzuni, inshoning vazifasini e'lon qilish (yoki yodga tushirish), uni o'quvchilar bilan muhokama qilish; 2) kuzatish davrida to'plangan materialni tartibga solish yoki material yig'ish (masalan, rasmga qarab insho yozish uchun rasmni ko'rish) maqsadida suhbat o'tkazish; 3) reja to'zish yoki avval to'zilgan rejaga aniqlik kiritish; 4) matnni nutqiy tayyorlash, ya'ni zarur so'zlarni yozish; so'z birikmasi, gap yoki bog'lanishli matnning ayrim qismini to'zish; imlosi qiyin so'zlarning yozilishini tushuntirish va boshqalar; 5) darsning asosiy qismi bo'lgan inshoni yozish; o'quvchilar inshoni yozayotganlarida, o'qituvchi ular ishini kuzatadi, ayrim o'quvchilarga (boshqalarga halaqit bermay, ular e'tiborini chalg'itmay) individual yordam beradi; 6) o'quvchilar yozgan insholarini tekshiradilar, kamchiliklarini to'ldirib, xatolarini to'g'rilaydilar.

Boshlang'ich sinflarda bolalar inshoni oqqa ko'chirmaydilar, keraqli to'zatismlarni ehtiyotlik bilan kiritadilar, bunday to'zatismlar uchun insho bahosi pasaytirilmaydi, aksincha, matnni yaxshi to'g'rilagan o'quvchi rag'batlantiriladi; 7) bolalar inshoni o'qituvchiga tekshirish uchun topshiradilar; o'qituvchi ikki kun ichida tekshiradi.

Keyingi ona tili darsining ikkinchi qismidan 15-25 minut vaqt ajratib, tekshirilgan insholar yo'zasidan yakuniy mashg'ulot o'tkaziladi (insho tahlil qilinib, xatolar ustida ishlanadi).

O'qituvchi har bir insho turi uchun o'quv vazifasini belgilab oladi. Masalan, rasmlar seriyasi asosida birinchi marta yozdiriladigan insho uchun quyidagi vazifalar belgilab olinadi:

1. 'quvchilarni inshoning yangi turi bo'lgan rasmlar seriyasi asosidagi insho bilan tanishtirish.
2. Rasmlar asosida matn rejasini to'zish.
3. Reja qismlariga mos ravishda matnni abzastlarga bo'lish va har birini xat boshidan yozish.
4. Insho matnini mustaqil tekshirish va takomillashtirish.

O'quvchilarning mustaqillik darajasi o'sib borgani sayin, inshoga talab ham orta boradi.

**O'quvchilar inshosini tahlil qilish.** Nutq o'stirish metodikasida o'quvchilar inshosi uchun baho me'yori muhim masala hisoblanadi. Tabiiyki, bunda yuqorida bayon etilgan asosiy talablarga rioya qilinadi.

O'quvchilar inshosini baholashda quyidagilar hisobga olinadi:

1. Insho mavzusining yoritilishi (mazmun mavzuga mosmi, etarli yoritilganmi?). Mazmun haqiqatga mos keladimi?

2. Reja, kompozitsiya, izchillik (reja to'g'ri to'zilganmi, materialni bayon qilish tartibi rejaga mos keladimi, mazmunda takror yo'qmi, zarur o'rinlar tushib qolmaganmi, izchillik bo'zilmaganmi?). Asosiy fikr aniqmi, xulosa chiqarilganmi?

3. Janri, uslubi (hikoya tarzidagi matnda tasviriy va muhokama elementlari bormi; uslubda xatoga yo'l qo'yilmaganmi; insho mavzusi va vaziyatni yoritish vazifasini janr va uslub oqlay oladimi? Badiiylik elementlari bormi?)

4. Insho hajmi (so'z, gap soni; lakonizm yoki ko'p so'zlilik).

5. Leksika (so'zlardan to'g'ri foydalanish, sinonim, antonim, frazeologizmlardan foydalanish).

6. Sintaksis (gapning hajmi, sintaktik konstruktsiyalarning bir xil yoki har xilligi, murakkab konstruktsiyalar bormi?).

7. Imloviy va punktuastion savodxonlik, xatolar harakteri (qo'pol va jo'z'iy xatolar).

8. Husnixat, tashqi tomondan shakllantirish (hoshiyaga, xat boshidan yozishga, sarlavhani to'g'ri joylashtirishga rioya qilish).

'quvchilar inshosiga qo'yilgan bunday talablar uni baholashga bir xilda yondashishga imkon beradi.

### **Nazorat savollari va topshiriqlari.**

1. DTS da 3-sinf o'quvchilarining yozma ishlariga qanaqa talablar qo'yilgan?
2. 4-sinfda-chi?
3. Bayon va inshoning farqli va o'xshash tomonlari bormi?
4. Nechanchi sinfdan boshlab, o'quvchilar mustaqil mustaqil ravishda yozma ishlarni bajarishadi?
5. Kuzatuv asosida qanaqa mavzular bo'yicha insho yozish mumkin?
6. Alohida syujet asosida insho yozish deganda nimani tushunasiz?
7. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy inshoni nechanchi sinfdan boshlab yoza boshlaydilar?

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. Hikoya va tasvir janrida badiiy uslubda insho yozing.
2. Tabiatni kuzatish asosida yoziladigan inshoga tayyorlanish va uni o'tkazish bosqichlarini tushuntiring.
3. O'quv yilining yarmi uchun insho va bayon o'tkazish rejasini to'zing.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Boshlang'ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son
2. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
3. Abdullaeva K. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.

4. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T.:Sharq. 2005.
5. G'ulomova X., G'afforova T. 1- sinfda ona tili darslari. T.: Sharq. 2003.
6. Qosimova K. Fo'zailov S. Ne'matova A. Ona tili . 2- sinf uchun T.: Cho'lpon. 2005.

<b>17-Mavzu</b>	<b>NUTQIY XATOLAR VA ULARNI BARTARAF QILISH YO'LLARI.</b>
-----------------	---

**(maruza-4 soat)**

**1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<b><i>O'quv soati – 2 soat</i></b>	Talabalar soni: 50 ta
<b><i>O'quv mashg'ulot shakli</i></b>	Axborotli ma'ruza.
<b><i>Ma'ruza rejasi</i></b>	<p>1.Nutqiy xato turlari. 2.Nutqiy xatolarning oldini olish. 3. Nutqiy xatolarni to'g'irlash usullari.</p>
<p><b><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i></b>Talabalarga bog'lanishli nutq, og'zaki hikoya, qayta bilimlarni berish. Insho va uning turlariga qo'yilgan talablar bilan tanishtirish. Ijodiy qayta hikoyalash va tasvir elementlari haqida tushuncha va ko'nikmalar hosil qilish</p>	
<b><i>Pedagogiq natijalar:</i></b>	<b><i>O'quv faoliyat natijalari:</i></b>
1.Nutqiy xato turlari.	Nutqiy xatolarga noto'g'ri (noo'rin) tanlangan so'zlar, noto'g'ri to'zilgan gaplar, morfologik formalarni noto'g'ri ishlatish kiradi.
2.Nutqiy xatolarning oldini olish.	O'quvchilar yo'l qo'ygan xatolarni guruhlash turlarini aniqlash va har bir xatoning kelib chiqish sabablarini o'rganish asosida nutqqa oid xatolarni to'g'rilash va oldini olish tizimi ishlab chiqiladi:
3. Nutqiy xatolarni to'g'irlash usullari.	<b>O'quvchilar</b> og'zaki va yozma nutqida yo'l qo'ygan nutqiy xatolarni o'z vaqtida to'g'rilab borish zarur; o'quvchi yo'l qo'ygan xatosining to'g'ri variantini o'zlashtirsin, imkoni bo'lsa, xatoning kelib chiqish sababini tushunsin. Xatoni to'g'rilashning eng foydali usuli yo'l qo'ygan xatosini o'quvchining o'zi to'g'rilashi hisoblanadi; o'quvchi xatosini to'g'rilay olmasa, uni o'qituvchi to'g'rilaydi. Xato turiga qarab to'g'rilanadi: gap yoki so'z

	birikmasi qayta to'ziladi, so'z boshqasi bilan almashtiriladi, zarur so'z qo'shiladi, ortiqchasi ustidan chiziladi.
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	<b>Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.</b>
O'qitish shaqillari	<b>Frontal, qollektiv usulda.</b>
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'

### NUTQIY XATOLAR VA ULARNI BARTARAF QILISH YO'LLARI.mavzusining texnologiq xaritasi.

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2.Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.

3-bosqich.. Yaqulovchi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.
--	--	--

Xato, xato turlari, xatolarni to'g'irlash, tahlil, insho va bayon tahlillari, nutqni o'stirish omillari.

**Nutqiy xato turlari.** Nutqiy xatolarga noto'g'ri (noo'rin) tanlangan so'zlar, noto'g'ri to'zilgan gaplar, morfologik formalarni noto'g'ri ishlatish kiradi.

Boshlang'ich sinflarda bunday xatolar ustida ishlash ancha qiyin, chunki ularni to'g'rilash va oldini olish uchun ona tili dasturida berilgan qisqa nazariy ma'lumot etarli emas. Bolalar nutqini takomillashtirish ustida rejali, muntazam ish olib borish uchun asosiy nutqiy xatolar turini bilish zarur. Bunday nutqiy xatolarni o'rganish, shuningdek, ularning kelib chiqish sabablarini tekshirish xatolarni to'g'rilash va oldini olish uchun zamin bo'lib xizmat qiladi.

*Nutqiy xatolar uchga bo'linadi: lug'aviy-uslubiy, morfologik- uslubiy, sintaktik-uslubiy.*

Boshlang'ich sinflarda lug'aviy-uslubiy xatolar ko'proq uchraydi. Bunday xatolarga quyidagilar kiradi:

**1. Bir so'zni qayta-qayta ishlatish.** Bunday xatoning kelib chiqishiga sabab, birinchidan, o'quvchi so'zni ishlatishga kam e'tibor beradi va faol lug'atidagi so'zdan takroriy foydalanadi; ikkinchidan, o'quvchining so'z boyligi kam, sinonimlarni bilmaydi, takrorlanadigan so'zlar o'rniga olmoshlardan foydalana olmaydi.

Agar o'qituvchi bir so'zni qayta-qayta ishlatmaslik uchun uning sinonimlaridan yoki shu so'z o'rniga olmoshlardan foydalanish keraqligini yaxshi tushuntirsa, kichik yoshdagi o'quvchi matnni e'tibor bilan o'qib, takrorlarini nisbatan tez to'zata oladi.

**2. So'zning ma'nosini yoki ma'no ottenkasini tushunmaslik natijasida uni aniq ma'nosida ishlata olmaslik.** Bunday xato bolaning nutqi yaxshi rivojlanmaganligi, so'z boyligining kamligi sababli yo'zaga keladi.

**3. Shevaga xos so'zlardan foydalanish.** Bolalar bunday so'zlarni otanalarining nutqi va nutqiy sharoit ta'sirida qo'llaydilar. Bolalarda adabiy tilda qo'llanadigan tushunchalarni shakllantirish asosida ular shevaga xos so'zlarni ishlatmaslikka o'rgatiladi.

Leksik xatolar xilma-xil bo'lgani uchun uni to'g'rilash va tu-shuntirish usullari ham turlicha, ammo bunday xatolarning oldini olishning umumiy yo'li bor: bu yaxshi nutqiy sharoit yaratish, o'qilgan va qayta hikoya qilingan matnni

til tomondan tahlil qilish, matndagi so'zlarning ma'no ottenkasini tushuntirishdir.

Morfologik-uslubiy xatolarga so'z shaklini, so'z o'zgartuvchi va so'z yasovchi qo'shimchalarni noto'g'ri qo'llashdan kelib chiqadigan xatolar kiradi.

Sintaktik-uslubiy xatolarga so'z birikmasi va gap to'zishga oid xatolar kiradi. Bunday xatolar juda xilma-xildir.

Kompozision, logik va dalillarni noto'g'ri bayon qilish nutqiy xato hisoblanmaydi.

Tipik kompozision xatoga insho, hikoya, bayonning to'zilgan rejaga mos kelmasligi, ya'ni voqea, kuzatishlarni bayon etishda izchillikning bo'zilishi kiradi.

Inshoga tayyorgarlik vaqtida o'quvchilar kuzatish, material to'plash, faktlarni tanlashda tartibsiz, rejasiz ish tutsalar, hikoyani qanday boshlash, keyin nimalar haqida yozish va uni qanday tugatishni xatoga yo'l qo'yadilar. Bunday xato hikoya mazmunini to'liq qamrab ololmaslik, materialni o'z o'rniga joylashtira olmaslik natijasidir. Inshoni rejali, izchil yozish ko'nikmasi murakkab ko'nikma bo'lib, u o'quvchilarda muntazam bajariladigan mashqlar yordamida asta shakllana boradi.

Logik xatolar: 1. Tasvirlanayotgan voqea-hodisa uchun zarur bo'lgan so'z, ba'zan zarur epizod, dalil tushirib qoldiriladi.

Bunday xatoning sababini tushunish uchun o'quvchining insho yozish vaqtidagi psixologik holatini kuzatish talab etiladi. U sekin yozadi, ammo ishga berilib ketib, tez fikrlaydi, ya'ni u hikoya mazmunini biladi, ammo tez fikrlash va sekin yozish natijasida ayrim o'rinlar yozuvda aks etmay qoladi.

2. Logik izchillik bo'ziladi. *Masalan, Zavodda paxtadan ip qilinadi. Terimchi paxtani paxta terish mashinasida teradi.*

Bunday logik xatolarni o'quvchilar matnni qayta o'qish va tahlil qilish jarayonida oson to'g'rilaydilar.

**Xatolarni to'g'rilash va oldini olish.** O'quvchilar yo'l qo'ygan xatolarni guruhlash turlarini aniqlash va har bir xatoning kelib chiqish sabablarini o'rganish asosida nutqqa oid xatolarni to'g'rilash va oldini olish tizimi ishlab chiqiladi:

1) nutqqa oid xatolarni o'quvchilar daftarida to'g'rilash;

2) sinf o'quvchilari uchun umumiy bo'lgan nutqqa oid xatolar ustida sinfda ishlash; buning uchun darsning 15-20 minutlik qismi ajratiladi va tekshirilgan insho va bayon tahlil qilinadi, o'quvchilarni yo'l qo'yilgan xatoni mustaqil ravishda topishga va uni to'g'rilashga tayyorlanadi;

3) ayrim individual xatolar ustida darsdan tashqari vaqtda ishlash; xatoni topish, tushuntirish va to'g'rilash;

4) yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan nutqiy xatolarning oldini olishga qaratilgan uslubiy mashqlar tizimi; o'qish va grammatika darslarida matnni til tomonidan tahlil qilish o'quvchilar yo'l qo'ygan xato ustida ishlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi;

5) o'quvchilarni to'ziladigan matn leksikasidan, ayrim sintaktik qurilmalardan foydalanishga tayyorlash maqsadida har bir hikoya, insho, bayondan oldin uni til jihatidan mashq qilish;

6) imkoni bo'lsa, grammatik mavzu o'rganilayotganda, shu mavzu xatoning oldini olish uchun asos bo'lib xizmat qilishini ko'rsatish - tushuntirish;

7) o'quvchilarni o'zlari yozgan insho va bayonlarini o'zlari tekshirishga va mustaqil takomillashtirish («tahrir qilish»)ga maxsus o'rgatish.

Ko'rsatilgan yo'nalishlarning hammasi har uch sinf o'quvchilari uchun, ayniqsa, 3- va 4- sinf o'quvchilari uchun muvofiq keladi.

Nutqiy xatolarni to'g'rilash va oldini olish til ustida ishlash bilan bog'lab, maqsadga muvofiq holda uyushtiriladi.

**Nutqiy xatolarni to'g'rilash.** O'quvchilar og'zaki va yozma nutqida yo'l qo'ygan nutqiy xatolarni o'z vaqtida to'g'rilab borish zarur; o'quvchi yo'l qo'ygan xatosining to'g'ri variantini o'zlashtirsin, imkoni bo'lsa, xatoning kelib chiqish sababini tushunsin. Xatoni to'g'rilashning eng foydali usuli yo'l qo'ygan xatosini o'quvchining o'zi to'g'rilashi hisoblanadi; o'quvchi xatosini to'g'rilay olmasa, uni o'qituvchi to'g'rilaydi. Xato turiga qarab to'g'rilanadi: gap yoki so'z birikmasi qayta to'ziladi, so'z boshqasi bilan almashtiriladi, zarur so'z qo'shiladi, ortiqchasi ustidan chiziladi.

Insho yoki bayonni tahlil qilish darsida xatolar ustida ishlash maqsadi uchun darsning ikkinchi qismi – 20-25 minuti ajratiladi. o'qituvchi o'quvchilar insho yoki bayonni qanday yozganlari haqida qisqa tushuncha berib, eng yaxshi yozilgan matnni o'qib beradi, mazmundagi, mavzuni yoritishdagi kamchiliklar, imloviy va nutqiy xatolar aniqlanadi. Yo'l qo'yilgan xatoni to'g'rilash yo'li tushuntiriladi. Shundan so'ng xato ustida birgalikda ishlanadi: o'qituvchi yo'l qo'yilgan xatoning bir turini to'g'rilash yo'zasidan topshiriq beradi: «Noo'rin ishlatilgan so'zni boshqasi bilan almashtiring». Xatosi bor matnni o'qib yoki yozib beradi, o'quvchilar yo'l qo'yilgan xatoni topadilar, maqsadga muvofiq so'z bilan almashtirib, uni to'g'rilaydilar va tushuntiradilar.

Ayrim o'quvchilar yo'l qo'ygan individual xatolar darsdan tashqari vaqtda, qo'shimcha mashg'ulot jarayonida to'g'rilanadi. o'quvchi bilan individual suhbatda ham, sinfda jamoa bo'lib ishlash jarayonidagi kabi, bolalarning aqliy faolligiga, ya'ni u xatosi nimadaligini tushunibgina qolmay, balki uni to'g'rilashi va tushuntirishiga erishish muhimdir.

Grammatik mavzuni o'rganishda o'quvchilar yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan xatoning oldini olish uchun mazkur mavzu ularga qanday imkoniyatlar yaratishi tushuntiriladi. Masalan, «Olmosh» mavzusini o'rganganda, kishilik olmoshlarining takrorlangan so'zlar o'rnida qanday ishlatilishi o'quvchilarga misollar bilan tushuntirilsa, ular ham insho yoki bayon yoeishda shunga rioya qiladilar.

**O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishdagi muvaffaqiyat uchun asosiy omilga bog'liq:** *birinchidan, so'zga e'tibor bilan munosabatda bo'lish, bolalarning ko'p mutolaa qilishi, atrofidagi kishilarning to'g'ri va ifodali nutqi, ya'ni nutqiy sharoit; ikkinchidan, bolalarning nutqiy tajribasi*

*qanday tashkil ztilishi; uchinchidan, nutq o'stirishda o'qituvchining til nazariyasiga, grammatikaga, leksikologiya va stilistika elementlariga asoslanish ko'nikmasiga bog'liq.*

### **Nazorat savollari va topshiriqlar.**

1. Mazmunga oid xato deganda qanaqa ishlarni amalgam oshirish lozim?
2. O'quvchilar yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan xatolarga qanaqa xatolar kiradi?
3. Xatolarning oldini olish uchun qanaqa ishlarni amalga oshirish lozim?
4. Yozma ish tahlili deganda nimani tushunasiz?
5. Yozma ish qanday baholanadi?

### **Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar.**

1. O'quvchilar daftarini tekshiring va nutqiy xatoning har biriga misol tanlang. Xatoning kelib chiqish sababini va uni bartaraf qilish yo'llarini tushuntiring.
2. Nutqiy xatolar ustida ishlash darsining bir qismi (20-25 min.) rejasini to'zing.
3. O'zingiz ilgari yozgan matnni tahrir qilib ko'ring. To'zatishtalaringizni sanang va turini ayting.
4. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishdagi muvaffaqiyatga erishishning uch omilini misollar bilan tushuntiring.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: 1998.
2. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
4. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
5. Boshlang'ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son .
6. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T. : O'qituvchi .1999.
7. Abdullaeva K. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
8. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T. :.Sharq. 2005.

<b>18-Mavzu</b>	Boshlang'ich sinfda sinfdan tashqari ishlar
-----------------	---

(maruza-4 soat)

### **1.1. Ma'ruzani olib borish texnologiyasi**

<i>O'quv soati – 2 soat</i>	Talabalar soni: 50 ta
<i>O'quv mashg'ulot shakli</i>	Axborotli ma'ruza.
<i>Ma'ruza rejas</i>	1. Sinfdan tashqari ishlar haqida. 2. Sinfdan tashqari ishlarning shakllari va vazifalari.

	3. Sinfдан tashqari ishlarning turlari.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi</i> O'quvchilarni mustaqil ravishda va muntazam kitob o'qishga odatlantirish, keyin esa o'quvchilarda kitob o'qishga ehtiyoj uyg'otish.	
<b><i>Pedagogiq natijalar:</i></b>	<b><i>O'quv faoliyat natijalari:</i></b>
1. Sinfдан tashqari ishlar haqida.	Boshlang'ich sinflarda o'qish va yozish darslaridan so'ng, sinfdan tashqari darslari muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, sinfdan tashqari o'qish bolalarning o'qishga o'rgatishning maxsus bo'limi bo'lib, uning maqsadi o'quvchini mustaqil ravishda va muntazam kitob o'qishga odatlantirish, keyin esa o'quvchilarda kitob o'qishga ehtiyoj uyg'otadi.
2. Sinfдан tashqari ishlarning shakllari va vazifalari.	O'qituvchi sinfdan tashqari o'qish uchun adabiyotlar tanlashda, bolalarning yangi yozuvchilar bilan tanishib borishlari kerakligini unutmasligi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari badiiy asarlaridan tashqari vaqti matbuot va ilmiy-ommabop asarlar bilan ham tanishtirib borilishi kerak. (3-4 sinf)
3. Sinfдан tashqari ishlarning turlari.	O'qish doirasi rangli rasmlı kitoblarni tomosha qilish, matnlarni o'qish uchun tanlash, 1-2 betli matnlarni o'qishni mashq qilish. Qolgan sinflardagi sinfdan tashqari o'qish darslarini tuzilish quyidagicha tashqil etilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:
O'qitish vositalari	O'UM, ma'ruza matni, doska, bo'r, latta.
O'qitish usullari	<b>Axborotli ma'ruza, blis-so'rov, Qlaster usuli. Aqliy hujum.</b>
O'qitish shaqillari	<b>Frontal, qollektiv usulda.</b>
O'qitish sharoiti	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, guruhlarda ishlash usulini qo'llash mumkin bo'lgan auditofiya.
Monitoring va baholash	Ogzaqi savollar, blis- so'rov'


Boshlang'ich sinfda sinfdan tashqari ishlar.mavzusining texnologiq xaritasi.

<b>Ish bosqichlari</b>	<b>O'qituvchi faoliyatining mazmuni</b>	<b>Tinglovchi faoliyatining mazmuni</b>
1- bosqich. Mavzuga qirish. (10- minut)	1.1 O'quv mashg'uloti mavzusi, 4 savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. . 1.2.Aqliy hujum usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. . 1.3. Mavzuni jonlantirish uchun savollar beradi.(1- ilova)	Tinglaydilar.  Savollarga javob beradilar. Savollarga javob beradilar.
2 - bosqich. Asosiy bo'lim. (60 - minut)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladilar.. 2.2.Maruza rejasining ikkinch savoliga tushunchalar aytiladi. 2.3.Rejaning uchunchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi. 2.4. Rejaning to'rtinchi savoli yuzasidan m'alumotlar beriladi 2.5. Talabalar ishtirokida ular yana bir bor taqrorlanadi.	Tinglaydilar Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar Qlaster usulida bajaradilar. O'UMga qaraydilar Har bir tayanch tushuncha ba iboralarni muhohama qiladilar.
3- bosqich.. Yaqunlovchi. (10 - minut)	3.1 Mashg'ulat bo'yicha yaqunlovch xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qaerda ishlatish mumkinligini ma'lum qiladi. 3.2.Mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun adabiyotlar ro'yxatini beradi.. 3.3.kiyingi mavzu bo'yicha tayyorlanib qelish uchun savollarni beradi.	Savollarni beradilar.  Yozib oladilar.  O'UMga qaraydilar.

Tayanch iboralar: badiiy asar yozuvchi, vaqtli matbuot, tuzilishi, nutq farovonligi, bog'lanishli nutq, DTS talablari, badiiy adabiyot, asar, ilmiy, ommabop, maqola, hikoya.

Boshlang'ich sinflarda o'qish va yozish darslaridan so'ng, sinfdan tashqari darslari muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, sinfdan tashqari o'qish

bolalarning o'qishga o'rgatishning maxsus bo'limi bo'lib, uning maqsadi o'quvchini mustaqil ravishda va muntazam kitob o'qishga odatlantirish, keyin esa o'quvchilarda kitob o'qishga ehtiyoj uyg'otadi. Sinfdan tashqari o'qshi darslarida va darsdan tashqari vaqtda o'quvchilar bolalar yozuvchilarining asarlari bilan tanishishlari kerak.

O'qituvchi sinfdagi o'quvchilarning qanday kitoblarni o'qishga qiziqishi, ularning xususiyatlari va maktab kutubxonasi fondini hisobga olgan holda asarlarni o'zi tanlaydi.

O'qituvchi sinfdan tashqari o'qish uchun adabiyotlar tanlashda, bolalarning yangi yozuvchilar bilan tanishib borishlari kerakligini unutmasligi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari badiiy asarlaridan tashqari vaqtli matbuot va ilmiy-ommabop asarlar bilan ham tanishtirib borilishi kerak. (3-4 sinf)

Sinfdan tashqari o'qishni to'g'ri tashqil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan: 1 sinfdan savod o'rgatish o'tib bo'lingandan so'ng, o'qish boshlanadi. O'qish o'quv yillining oxirigacha davom etiladi. Yillik o'quv rejaga ko'ra 70 soat o'qish o'tiladi. Haftasiga 4 soatdan. Shundan haftaga bir marta o'qish darsining ikkinchi yarmida sinfdan tashqari o'qish uchun (15-20) o'tkaziladi. Sinfdan tashqari o'qish uchun hozirgi kunda 1-2-3 sinflarga maxsus qo'llanma chiqarilgan. Ushbu qo'llanmadan foydalanish to'liq o'quvchilar talabini qondira olmaydi. Chunki, DTS da boshlang'ich sinf o'quvchilari 1 sinfdanoq badiiy adabiyotlar bilan ishlash, har bir dars uchun bitta kitob tanlash kerak deb uqtirilgan. Bu tanlangan kitoblardagi mavzular: Tabiat, undagi narsalar, mavsumiy o'zgarishlar, inson va uning mehnati, yaratuvchanlik faoliyati, shahar va qishloqdagi ishlar, hayvon va hasharotlar hayoti, xalq og'zaki ijodi namunalari Sargo'zashtlar, sayr va sayohatlar haqidagi she'r va hikoyalar kiritilgan bo'lishi lozim. O'qish doirasi rangli rasmlari tomosha qilish, matnlarni o'qish uchun tanlash, 1-2 betli matnlarni o'qishni mashq qilish. Qolgan sinflardagi sinfdan tashqari o'qish darslarini tuzilish quyidagicha tashqil etilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

1. Har bir darsning tuzilishi bir-biridan farq qilishi lozim. Bu farq uch qismdan iborat bo'lishi lozim: qiziqarli kitobni aniqlash (3-5 minut), o'qigan kitoblardan nimalarni bilib olganligi haqida suhbat (15-20 minut), dars vaqtida uyg'ongan qiziqishni qondirish uchun o'quvchilarning o'zlari nima qilishlari haqida ko'rsatma berish (2-3 minut) qolgan 15-17 minut o'qilgan asrlarning muhokamasiga bag'ishlanadi.

Bu vaqt mobaynida eng qiziqarli kitob tanlab olinadi (O'quvchilar bilan hafta mobaynida o'qilgan kitoblarini olib kelishadi) va tanlab olingan kitob ovoz chiqarib o'qiladi. O'qilgan asar o'quvchilar bilan birga muhokama qilinadi. O'qilgan asar bevosita dasturga mos kelishi kerak.

Ikkinchi sinf o'quvchilari sinfdan tashqari o'qishga quyiladigan talablar quyidagilar: kitob o'quvchi hayotiy faoliyatining ajralmas qismiga aylanishi zarur, kitobni muqaddas deb bilishi, sevib ardoqlab o'qishi va mazmunini, ma'nosini uqib olishlari lozim.

O'qish darslari o'quvchilarning dunyoqarashi to'g'ri shakllanishiga, ularda to'g'rilik, halollik, qat'iylik, mehr-oqibat, fuqarolik burchi, milliy g'urur egasi bo'lishi kabi yaxshi hislatlar undirilishiga bu tushunchalarni ular kundalik hayotda qo'llay bilishlari kabi ongli munosabatlar tarbiyalashga ko'maklashish kerak. Bolalarning o'qish tezligi oshirishga alohida e'tibor beriladi. Ular ifodali o'qishga tayyorlanadi. Ikkinchi sinf uchun ham ikki haftaga bir soatdan to'liq sifndan tashqari dars o'tiladi. (17 soat o'tiladi)

3 sinf uchun sinfdan tashqari o'qishga DTS ga ko'ra 17 soat o'tiladi. Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qishga kichik yoshdagi o'quvchilarni ona tiliga tayyorlashning ajralmas qismi, ta'lim jarayonida ularni tayyorlash va rivojlantirishning muhim vositasi sifatida qaraladi. Sinfdan tashqari o'qishning maqsadi kichik yoshdagi o'quvchilarni bolalar adabiyoti namunalari bilan tanishtirish, ularga kitobga qiziqishni mustaqil o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirishdir.

Boshlang'ich ta'limda bolalar adabiyoti bilan ishlashni asosiy sharti sinfdan tashqari o'qish darslari hisoblanadi.

Sinfdan tashqari o'qish dasturiga ko'ra ta'limning har bir bosqichida ikki asosiy bo'lim ajratiladi:

1. Shu bo'limlardan birida o'qish doirasida o'qitiladigan kitoblar va ularni o'qish tartibi yo'zasidan o'quvchilarga ko'rsatmalar beriladi.

2. Keyingi bo'limda o'quv materialini asosida o'quvchilarga bilim beriladi, ularda kerakli bilim va ko'nikma shakllantiriladi.

Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari o'qish darslari bilan bog'lab olib boriladi. O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida avval g'oyaviy mavzularga oid birinchi (2 tadan 4 tagacha) kitoblar bilan tanishadilar, keyin yozuvchilarning asarlari bilan tanisha boshlaydilar. Shundan so'ng kichik yoshdagi bolalarning qiziqishlari, imkoniyatlari va yoshlarga xos bo'lgan kitoblarni mustaqil tanlab o'qishga o'tiladi.

3 sinfda o'quvchilar o'zbek va chet el yozuvchilarining bolalar uchun yozgan asarlarini o'qiydilar. Sinfdan tashqari o'qish darslarida A.Avloniy, Q.Muhammadiy, Erkin Vohidov, P.Mo'min, Z.Diyor, I.Muhsin, A.Obidjon, X.To'xtaboev asarlari bilan tanishadilar. Bo'lardan tashqari ular vaqtli matbuot («G'uncha», «Tong yuldo'zi») kabilarda tengdoshlari haqida yozilgan maqolalar, hikoyalar va she'rlar bilan tanishib boradilar.

Sinfdan tashqari o'qish boshlang'ich sinflarda o'qiladigan barcha fanlar dasturlari, bo'limlari bilan bevosita bog'liq bo'ladi. O'z navbatida grammatika, yozuv, tabiatshunoslik, mehnat, tasviriy san'at va musiqani o'rganishda olingan bilim va hosil qilingan ko'nikmalardan o'qish darslarida foydalaniladi.

4 sinfda ham sinfdan tashqari o'qish uchun 12 soat ajratilgan. Ikki haftada bir marotaba degan ma'noni anglatadi. DTS ga ko'ra 34 sinf o'quvchilari mustaqil ravishda badiiy-ilmiy, maqola va asarlarni ajrata olishi va mustaqil o'qib, o'qigan asarlarini mag'zini aytib bera olishlari kerak. Bundan tashqari tanish bo'lmagan mualliflarning kitoblari, muqovasi titul varag'i, kirish so'zi,

mundarijasiga va kitob ichidagi sur'atlarga qarab asarlarning taxminiy mazmunini aniqlash kabi holatlarni bilishi lozim.

M: tabiat darslarida o'tkazilgan sayohatida «daraxtlar bilan tanishish» yoki «O'simliklarning foydali xususiyatlari» mavzulari bo'yicha insho yoki bayon yozish mumkin va h.k.

Bola o'qigan narsasini tushunadi, ko'zatadi, bir-biri bilan bog'lanishini aniqlaydi. O'qituvchi so'zlarning leksik ma'nosini tushuntirishi, yangi so'zlarni nutqida kuylay olishi qobiliyatini o'stirishi lozim.

Mashqlar davomida o'quvchilar so'zlarni qiyoslash, qarama-qarshi qo'yish, guruhlashga o'rganadilar. Bunday mashqlar jarayonida o'quvchilar o'zlarining umumiy o'xshash va o'ziga xos belgilarni ajratadilar. Lug'at ishining bu turida quyidagi tarzadagi mashqlardan foydalanishlari mumkin:

1. Predmetlarni guruhlash. M: qushlar o'simliklar, o'quv qurollari (bir turdagi predmet nomlarini sanab, umumlashtiruvchi bir so'z bilan atash) Musicha, chumchuq, mayna, qaldir'och, qushlar.

2. Predmetlarning ikki yoki uch guruhga ajratish. M: Hayvonlar: uy va yovvoyi hayvonlar.

3. Belgilarga qarab predmet nomini topish. M: oq, shirin. Bu nima? Oq sovuq. Bu nima?

4. Predmetni u yoki bu guruhga kirishini aniqlash va h.k.

Umuman o'qituvchilar o'quvchilarning imlo va grammatikadan qay darajada malaka hosil qilganini aniqlash va bu malakani rivojlantirib, takomillashtirib borishi ushunchun, yozma ishda yo'l qo'yilgan xatolarni hisobga olib borish zarur. Ayniqsa, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar uchun alohida daftar tutib, ularga mustaqil va qo'shimcha ravishda vazifalar berib borishi kerak. Alohida daftarga qayd qilib, natijalarni yozib borishi lozim. Xato yozilgan so'zlarni analiz qildirish, ko'chirtirib yozdirish, qoidasini so'rash kabi ishlar o'quvchilarni aktivlashtiradi.

O'qituvchi chorakda, yarim yilda, yil oxirida o'quvchilar yozgan yozma ishlardagi xatolarni to'la analiz qilishi mumkin. Shundagina o'qituvchi qaysi o'quvchi qanday xatolarga yo'l qo'yishi mumkinligi haqida tasavvurga ega bo'ladi.

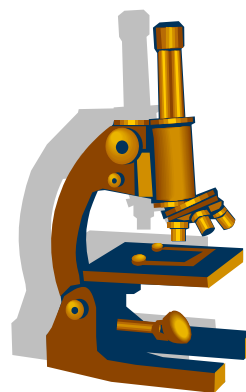
O'qituvchi o'quvchilar yo'l qo'yayotgan xatolarning sababini bilishi muhim ahamiyatga ega. Xatoldarning kelib chiqish sabablari turlichadir.

1. O'quvchi qoidani bilmaydi.
2. Qoidani biladi, lekin amalda qo'llay olmaydi.
3. Qoidalarni aralashtirib yuboradi.
4. Yozadigan so'zlarni tushuntirmaydi, xato qiladi.
5. ayrim nutq tovushlarini xato eshitadi.
6. Yozish jarayonida o'zini tekshirib borolmaydi va h.k.

### **Adabiyotlar ro'yxati.**

1. Karimov I.A. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: 1998.
2. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.: 1997. 5- jild.
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» Qonuni. T.: 1997
4. O'zbekiston Respublikasining Milliy dasturi. T.: 1998.
5. Boshlang'ich sinflarning takomillashtirilgan davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim . 2006 , 5- son .
6. G'apparova T., Shodmonov E. , Eshturdieva G. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: O'qituvchi .1999.
7. Abdullaeva K. va boshqalar . Ona tili . T.: O'qituvchi .1999.
8. G'apparova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili . 1-sinf uchun. T .: Sharq. 2005.

**“Ona tili o'qitish metodikasi”  
fanidan amaliy mashg'ulotlari ishlanmasi**



**SAMARQAND-2018****So'z boshi**

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasi (1997 yil 29avgust)da qabul qilingan hamda bugungi kunda g'oyalari amaliyotga keng ko'lamda muvaffaqiyatli tatbik etilayotgan O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mazmunida barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga etkazish yul-yurig'ini ko'rsatib berilgan. Malakali kadrlar tayyorlashda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, uni yuqori bosqichlarga ko'tarish, shu bilan birga jahon ta'limi darajisiga etkazish borasida muayyan vazifalarni amalga oshirish lozimligi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari tayyorlash sifatini yanada yaxshilashda darslik, o'quv –uslubiy qo'llanmalarining etarli darajada bo'lishi muxim rol uynaydi. Jumladan, «Ona tili o'qitish metodikasi» fanidan amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish ham o'ziga xos xususiyatlarga egadir.

Mualliflar guruhi tomonidan ona tili o'qitish metodikasi fanidan yaratilgan amaliy mashg'ulotlar metodik qo'llanmasi mazkur fanni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Metodik qo'llanmada mashg'ulotlarni tashkil etish va uning mazmuni yoritilgan bo'lib, asosiy maqsad ma'ruzada olingan nazariy bilimlarini amaliyotga tatbik qilish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Ma'lum mavzular yuzasidan dars ishlanmasini tayyorlab keladilar. Mashg'ulot jarayonida dars ishlanmalarini muhokama qiladilar, o'z fikr-muloxazalarini bayon kiladilar. Ayni vaqtda ona tili va o'qish darslarini o'tishda qo'llanadigan o'quv materiallarini ham tayyorlab undan foydalanish yul-yuriklarini ham urganadilar.

«Ona tili o'qitish metodikasidan amaliy mashg'ulotlar» majmuasi ilg'or pedagogik texnologiya va interaktiv metodlardan foydalangan holda yozilgan.

**1 – amaliy mashg'ulot (4 soat)**

<b>1 - MAVZU</b>	18.Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni o'rganish darsi ishlanmasi.
----------------------	---

**1.3. Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi**

Vaqt: 1 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	<p>1.Ma'ruzada o'rganganlarni takrorlash</p> <p>2.Dars ishlanmasi muxokamasi</p> <p>3.Dars ishlanmasini eshitish</p> <p>4.Mashg'ulotni yakunlash.</p>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	
<p>O'qituvchining vazifasi:</p> <p>1.Mavzu yuzasidan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va talabalarga berish.</p> <p>2.Mavzu yuzasidan metodik adabiyotlar ro'yxatini tuzish.</p> <p>3.Darsda foydalanish uchun darslikka qo'shimcha test, diktant, krossvord, ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali qurollar ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar mazmunini ishlab chiqish.</p> <p>.</p>	
Ta'lim metodi va texnikasi	<p>Talabalarni dastur talab asosida Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni o'rganish darsi ishlanmasi uchun ajratilgan soatlar bo'yicha taqvim reja tuza olishga, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'tish metodlarini to'g'ri tanlay bilishga, mustahkamlashda mashq materiallari ustida ishlash usullarini o'rgatish.</p>

Ta'lim vositasi	O'quv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak <ol style="list-style-type: none"> <li>1. O'qituvchining barcha topshiriqlarini bajarib kelishi.</li> <li>2. Pedagogik texnologiyalar asosida dars namunasini yaratish.</li> <li>3. Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etish.</li> <li>4. «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni o'rganish darsi ishlanmasi» ni o'rganish dars ishlanmasini tayyorlash va ishlanmasini amaliy ijro etish.</li> </ol>	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Amaliy mashg'ulot mavzusini (Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni o'rganish darsi ishlanmasi reja-konspektini tuzish)</li> <li>2. Amaliy mashg'ulot maqsadini</li> <li>3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.</li> </ol>	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich Bilimlarni aktallashtirish (5 daqiqa)	<p><b>Metod.</b> Aqliy hujum, suhbat.</p> <p><b>Maqsad.</b> Talabalarning boshlang'ich sinflarda so'z turkumlari, jumladan, ot so'z turkumini o'rganish bo'yicha fikrlarini aniqlash.</p> <p><b>1.</b> Aqliy hujum. Savollar.</p> <p>- . Fonetika asoslari</p>	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi

	<p>deganda nimani tushunasiz?</p> <p>. Fonetika asoslari deganda nimani tushunasiz?</p> <p>Fonetika va grafika izchilligini tarmoqlash usulida yoriting. Unli tovushlar va harflarni qo'llanishi bo'yicha talabalar tuzgan rejalashtirish yuzasidan suhbat.</p> <p><b>2. Talabalarning</b> otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi bo'yicha mustaqil izlanishlari yuzasidan suhbat:</p> <p>-otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'rganish bo'yicha darslik materiallariga o'z munosabatingizni bildiring;</p> <p>Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni qo'llanishini qaysi metodlarda o'rganishni samarali deb hisoblaysiz?</p> <p>Talabalarning nazariy bilimlarini baholash.</p>	
<p>3-bosqich Umumlashtirish (25 daqiqa)</p>	<p>1. Amaliy: 10 daqiqa</p> <p><b>1. 2. Topshiriq..</b> «Fonetika va grafika» mavzusi qaysi sinfda o'rganilishini aniqlang, ularni o'rganish dars rejasini tuzing.</p> <p>2. Tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtiring.</p>	

	<p>3.« Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni » mavzusini o'rganish bo'yicha darslik materiallarini soatlarga bo'lib chiqing.</p> <p>2. Yangi mavzu o'rganiladigan va son kategoriyasi dars mustahkamlanadigan qo'shimcha o'quv materiallari, ko'rgazmali qurol; jadval, rasm, test kabilar tayyorlang.</p> <p>3. «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni » mavzusini o'rganish va mustahkamlash uchun metod va usullar tanlang.</p> <p>4. «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni » mavzusini o'rganish darslarining maqsadini belgilang.</p> <p>5. «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni » mavzusini o'rganish va uni mustahkamlash uchun darsi ishlanmasini yozing.</p> <p>Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>1. Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish. 2.</p>	

	<p>Fonetika va grafika mavzusini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarga misollar ko'rsatish.</p> <p>3. Unli tovushlar va harflarni » mavzusini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalarni namoyish qilish.</p> <p>4. Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash</p>	
--	---	--

## 1-ilova

Darslik materiallari ustida ishlash.

«Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusi bo'yicha dars fragmentlarini kuzatish.

**1–topshiriq.** «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusini o'tish darslarining maqsadi nimalardan iborat bo'lishini oching.

**2–topshiriq.** Darsning «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusini tushuntirish qismini yoriting.

**3–topshiriq.** «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni»ni o'tish darsini mustahkamlashda darslik bilan ishlash qismini yoriting.

**4–topshiriq.** «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusini o'tish darsining mustahkamlash qismida qo'llanadigan ta'limiy o'yinlarni tashkil eting.

**5–topshiriq.** «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusini mustahkamlashda test topshiriqlari ustida ishlash metodikasini ochib bering.

**6–topshiriq.** «Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusini mustahkamlashda tarqatma materiallar bilan ishlash usulini yoriting

**7–topshiriq.** Ta'limiy diktantlardan foydalanish usulini yoritib bering.

**8–topshiriq.** Darsni umumlashtirish va xulosalash qismini ochib bering.

**9–topshiriq.** O'quvchilar bilimini qanday baholaysiz? O'quvchilarning keyingi darsga qiziqishlarini oshiradimi? Shuni hisoblab bering.

Kuzatishlar bo'yicha talabalarning mulohazalarini eshitish va ishtirok etgan talabalarni baholash.

**10–topshiriq.** Darsning to'liq namunasini kuzatish.

## 2-ilova

Talabalarning dars davomida kuzatganlari bo'yicha fikr-mulohazalar yuritishga, mustaqil xulosalar chiqara olishga o'rgatish.

**Metod.** Darsning to'liq namunasini **kuzatish** bo'yicha talabalarga ko'rsatmalar:

dars mavzusi bo'yicha maqsad va vazifalarning, metod va ko'rgazmalarning aniq belgilab olinganlik darajasi;

yangi mavzuni tushuntirishda ma'lumotlarning ilmiy to'g'riligi;

darsning metodik to'g'ri tashkil etilganligi;

yangi mavzuni mustahkamlashda topshiriqlarning maqsadga yo'naltirilganligi, xilma-xilligi, pedagogik texnologiyalardan foydalanilganligi;

mavzuni o'quvchilar tomonidan qay darajada o'zlashtirilganligini aniqlash, o'rganilganlarni umumlashtirib, yakunlashi, tarbiyaviy xulosalarning aniqligi;

o'quvchilar bilimini hisobga olishi va baholashning haqqoniyligi;

o'qituvchi nutqining ravonligi, savol-topshiriqlarning aniq, izchil berib borishi;

kuzatilgan darslarning tahlilida darsning yutuqlari, so'ng kamchiliklari ustida fikr-mulohazalar bildirish.

### **3-ilova**

**1–topshiriq.** Amaliy mashg'ulot bo'yicha umumlashtiruvchi va yakunlovchi suhbat.

Amaliy mashg'ulotda nimalarni ko'rsata oldingiz? Nimalarni ochib bera olmadingiz?

Amaliy mashg'ulot sizda qanday taassurot qoldirdi? Undan nimalarni bilib oldingiz? Yana nimalarni bilishingiz kerak deb hisoblaysiz?

Amaliy mashg'ulotda qaysi o'rtog'ingiz faol ishtirok etdi? Ularni qanday baholaysiz?

**2–topshiriq.** Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etgan talabalarning faoliyati yuzasida o'zlarining fikr-mulohazalarini eshitish va reyting ballarini qo'yish.

### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son

2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.

3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.

4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.

5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.

6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.

7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.

8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

## 2 – amaliy mashg’ulot (4 soat)

<b>1 - MAVZU</b>	19.O’zak va o’zakdosh so’zlar mavzusini o’rganish darsi ishlanmasi muxokamasi.
----------------------	--

### 1.4. Amaliy mashg’ulotining o’qitish texnologiyasi

Vaqti: 1 soat	Talabalar soni: 25 ta
Mashg’ulot shakli	Amaliy mashg’ulot
Amaliy mashg’ulot rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1.O’tilganlarni takrorlash.</li> <li>2.dars ishlanmasini eshitish.</li> <li>3.Darsni taxlil qilish.</li> <li>4.Mashg’ulotni yakunlash.</li> </ol>
O’quv mashg’ulotning maqsadi	
<p>O’qituvchining vazifasi:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1.Mavzu yuzasidan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va talabalarga berish.</li> <li>2.Mavzu yuzasidan metodik adabiyotlar ro’yxatini tuzish.</li> <li>3.Darsda foydalanish uchun</li> </ol>	

darslikka qo'shimcha test, diktant, krossvord, ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali qurollar ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar mazmunini ishlab chiqish.		
Ta'lim metodi va texnikasi		Talabalarni dastur talab asosida O'zak va o'zakkdosh so'zlar mavzusini o'rganish darsi ishlanmasi uchun ajratilgan soatlar bo'yicha taqvim reja tuza olishga, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'tish metodlarini to'g'ri tanlay bilishga, mustahkamlashda mashq materiallari ustida ishlash usullarini o'rgatish.
Ta'lim vositasi		O'quv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak <ol style="list-style-type: none"> <li>1. O'qituvchining barcha topshiriqlarini bajarib kelishi.</li> <li>2. Pedagogik texnologiyalar asosida dars namunasini yaratish.</li> <li>3. Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etish.</li> <li>4. «O'zak va o'zakkdosh so'zlar mavzusini o'rganish darsi ishlanmasi muxokamasi» ni o'rganish dars ishlanmasini tayyorlash va ishlanmasini amaliy ijro etish.</li> </ol>
Ta'lim shakli		Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash
Ta'lim sharti		Auditoriya, TSOdan foydalanish
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	1.Amaliy mashg'ulot mavzusini (O'zak va o'zakkdosh so'zlar mavzusini o'rganish darsi ishlanmasi muxokamasireja-	Eshitadi, yozadi, javob beradi.

	<p>konspektini tuzish)  2. Amaliy mashg'ulot maqsadini  3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.</p>	
<p>2-bosqich  Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)</p>	<p><b>Metod.</b> Aqliy hujum, suhbat.  <b>Maqsad.</b> O'rganilgan nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiq etish ko'nikmalarini shakllantirish.  Aqliy hujum.  Savollar.  1. - So'zning morfemik tarkibi ustida ishlashning ahamiyati nimadan iborat?  . Fonetika asoslari deganda nimani tushunasiz?  2. So'zning morfemik tarkibini o'rganishdagi izchillikni ayting.  3. O'zakni o'rganishning xususiyati.  4. So'z tarkibi bo'yicha dasturda ko'zda tutilgan bilimlarni ayting.</p>	<p>Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi</p>
<p>3-bosqich  Umumlashtirish (25 daqiqa)</p>	<p>1. Amaliy: 10 daqiqa  <b>6. 2.</b> Topshiriq.. «O'zak va o'zakkosh so'zlar mavzusi» mavzusi qaysi sinfda o'rganilishini aniqlang, ularni o'rganish dars rejasini tuzing.  2. Tovushlar va harflar, unli va undosh</p>	

	<p>tovushlarning xususiyatlari bilan tanishtiring.</p> <p>3.« O'zak va o'zakedosh so'zlar» mavzusini o'rganish bo'yicha darslik materiallarini soatlarga bo'lib chiqing.</p> <p>7. Yangi mavzu o'rganiladigan va son kategoriyasi dars mustahkamlanadigan qo'shimcha o'quv materiallari, ko'rgazmali qurol; jadval, rasm, test kabilar tayyorlang.</p> <p>8. «O'zak va o'zakedosh so'zlar mavzusi » mavzusini o'rganish va mustahkamlash uchun metod va usullar tanlang.</p> <p>9. «O'zak va o'zakedosh so'zlar» mavzusini o'rganish darslarining maqsadini belgilang.</p> <p>10.«O'zak va o'zakedosh so'zlar » mavzusini o'rganish va uni mustahkamlash uchun darsi ishlanmasini yozing. Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>1. O'zak va o'zakedosh so'zlar mavzusi o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish.</p>	

	<p>2. O'zak va o'zakdosh so'zlar mavzusi mavzusini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarga misollar ko'rsatish.</p> <p>3. O'zak va o'zakdosh so'zlar mavzusi O'zak va o'zakdosh so'zlar mavzusini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalarni namoyish qilish.</p> <p>4. Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash</p>	
--	---	--

1-ilova

Darslik materiallari ustida ishlash.

«Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusi bo'yicha dars fragmentlarini kuzatish.

**1–topshiriq.** «O'zak va o'zakdosh so'zlar» mavzusini o'tish darslarining maqsadi nimalardan iborat bo'lishini oching.

**2–topshiriq.** Darsning «O'zak va o'zakdosh so'zlar mavzusi» mavzusini tushuntirish qismini yoritib.

**3–topshiriq.** «O'zak va o'zakdosh so'zlar mavzusi»ni o'tish darsini mustahkamlashda darslik bilan ishlash qismini yoritib.

**4–topshiriq.** «O'zak va o'zakdosh so'zlar mavzusi» mavzusini o'tish darsining mustahkamlash qismida qo'llanadigan ta'limiy o'yinlarni tashkil eting.

**5–topshiriq.** «O'zak va o'zakdosh so'zlar» mavzusini mustahkamlashda test topshiriqlari ustida ishlash metodikasini ochib bering.

**6–topshiriq.** «O'zak va o'zakdosh so'zlar » mavzusini mustahkamlashda tarqatma materiallar bilan ishlash usulini yoritib.

**7–topshiriq.** Ta'limiy diktantlardan foydalanish usulini yoritib bering.

**8–topshiriq.** Darsni umumlashtirish va xulosalash qismini ochib bering.

**9–topshiriq.** O'quvchilar bilimini qanday baholaysiz? O'quvchilarning keyingi darsga qiziqishlarini oshiradimi? Shuni hisoblab bering.

Kuzatishlar bo'yicha talabalarning mulohazalarini eshitish va ishtirok etgan talabalarni baholash.

**10–topshiriq.** Darsning to'liq namunasini kuzatish.

2-ilova

Talabalarning dars davomida kuzatganlari bo'yicha fikr-mulohazalar yuritishga, mustaqil xulosalar chiqara olishga o'rgatish.

**Metod.** Darsning to'liq namunasini **kuzatish** bo'yicha talabalarga ko'rsatmalar:

dars mavzusi bo'yicha maqsad va vazifalarning, metod va ko'rgazmalarning aniq belgilab olinganlik darajasi;

yangi mavzuni tushuntirishda ma'lumotlarning ilmiy to'g'riligi;

darsning metodik to'g'ri tashkil etilganligi;

yangi mavzuni mustahkamlashda topshiriqlarning maqsadga yo'naltirilganligi, xilma-xilligi, pedagogik texnologiyalardan foydalanilganligi;

mavzuni o'quvchilar tomonidan qay darajada o'zlashtirilganligini aniqlash, o'rganilganlarni umumlashtirib, yakunlashi, tarbiyaviy xulosalarning aniqligi;

o'quvchilar bilimini hisobga olishi va baholashning haqqoniyligi;

o'qituvchi nutqining ravonligi, savol-topshiriqlarning aniq, izchil berib borishi;

kuzatilgan darslarning tahlilida darsning yutuqlari, so'ng kamchiliklari ustida fikr-mulohazalar bildirish.

### **3-ilova**

**1–topshiriq.** Amaliy mashg'ulot bo'yicha umumlashtiruvchi va yakunlovchi suhbat.

Amaliy mashg'ulotda nimalarni ko'rsata oldingiz? Nimalarni ochib bera olmadingiz?

Amaliy mashg'ulot sizda qanday taassurot qoldirdi? Undan nimalarni bilib oldingiz? Yana nimalarni bilishingiz kerak deb hisoblaysiz?

Amaliy mashg'ulotda qaysi o'rtog'ingiz faol ishtirok etdi? Ularni qanday baholaysiz?

**2–topshiriq.** Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etgan talabalarning faoliyati yuzasida o'zlarining fikr-mulohazalarini eshitish va reyting ballarini qo'yish.

### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

1.Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son

2.Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.

3.G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.

4.G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.

5.Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.

6.Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.

7.ikromova R va boshqalar, Ona tili,4-sinf uchun darslik, T-2005.

8.G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

### 3 – amaliy mashg'ulot (4 soat)

<b>1 - MAVZU</b>	<b>20.Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish dars ishlanmasi muxokamasi</b>
----------------------	--

#### 1.5. Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi

Vahti: 1 soat	Talabalar soni: 25 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Dars ishlanmalarini eshitish</li> <li>2. Darsni taxlil qilish.</li> <li>3. Mustaqil ish.</li> <li>4. Mashg'ulotni yakunlash.</li> </ol>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	
O'qituvchining vazifasi:	
<p>1.Mavzu yuzasidan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va talabalarga berish.</p> <p>2.Mavzu yuzasidan metodik adabiyotlar ro'yxatini tuzish.</p> <p>3.Darsda foydalanish uchun darslikka qo'shimcha test, diktant, krossvord, ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali qurollar ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar</p>	

mazmunini chiqish.	ishlab	
Ta'lim metodi va texnikasi	Talabalarni dastur talab asosida Boshlang'ich sinflarda so'z yasashini o'rganish mavzusini o'rganish darsi ishlanmasi uchun ajratilgan soatlar bo'yicha taqvim reja tuza olishga, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'tish metodlarini to'g'ri tanlay bilishga, mustahkamlashda mashq materiallari ustida ishlash usullarini o'rgatish.	
Ta'lim vositasi	O'quv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak <ol style="list-style-type: none"> <li>1. O'qituvchining barcha topshiriqlarini bajarib kelishi.</li> <li>2. Pedagogik texnologiyalar asosida dars namunasini yaratish.</li> <li>3. Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etish.</li> <li>4. Boshlang'ich sinflarda so'z yasashini o'rganish mavzusini o'rganish darsi ishlanmasi muxokamasi»ni o'rganish dars ishlanmamasini tayyorlash va ishlanmasini amaliy ijro etish.</li> </ol>	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	1. Amaliy mashg'ulot mavzusini (Boshlang'ich sinflarda so'z yasashini o'rganish mavzusini o'rganish darsi ishlanmasi muxokamasi reja-konspektini tuzish) 2. Amaliy mashg'ulot maqsadini 3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich		Muhokama uchun savol-

<p>Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)</p>	<p><b>Metod.</b> Aqliy hujum, suhbat. <b>Maqsad.</b> Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish darsi ishlanmasini tayyorlashni o'rgatish. O'rganilgan nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiq etish ko'nikmalarini shakllantirish. Aqliy hujum. Savollar. 1. so'z yasalishini o'rganish ustida ishlashning ahamiyati nimadan iborat? 2. so'z yasalishi deganda nimani tushunasiz? 3. So'z yasovchi qo'shimchalarni ayting. 4.. so'z yasalishini o'rganish bo'yicha dasturda ko'zda tutilgan bilimlarni ayting.</p>	<p>topshiriqlarga talabalarning javobi</p>
<p>3-bosqich Umumlashtirish (25 daqiqa)</p>	<p>1. Amaliy: 10 daqiqa <b>11.2.</b> Topshiriq.. «Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish» mavzusi qaysi sinfda o'rganilishini aniqlang, ularni o'rganish dars rejasini tuzing. 2. So'z yasovchi va shakl hosil qiluvchi qo'shimchilarning xususiyatlari bilan tanishtiring.  3. «Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish» mavzusini o'rganish bo'yicha darslik materiallarini soatlarga bo'lib chiqing. <b>12.</b> Yangi mavzu</p>	

	<p>o'rganiladigan va son kategoriyasi dars mustahkamlanadigan qo'shimcha o'quv materiallari, ko'rgazmali qurol; jadval, rasm, test kabilar tayyorlang.</p> <p><b>13.</b>« Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish » mavzusini o'rganish va mustahkamlash uchun metod va usullar tanlang.</p> <p><b>14.</b>«Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish» mavzusini o'rganish darslarining maqsadini belgilang.</p> <p><b>15.</b>«Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish» mavzusini o'rganish va uni mustahkamlash uchun darsi ishlanmasini yozing. Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>1. Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish mavzusi o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish.</p> <p>2. Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish mavzusi mavzusini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarga misollar ko'rsatish.</p> <p>3. Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish mavzusi O'zak va o'zakdosh so'zlar mavzusini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan</p>	

	namunalar namoyish qilish. 4. Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash	
--	---	--

1-ilova

Darslik materiallari ustida ishlash.

«Fonetika va grafika. Unli tovushlar va harflarni» mavzusi bo'yicha dars fragmentlarini kuzatish.

**1–topshiriq.** «O'zak va o'zakkosh so'zlar» mavzusini o'tish darslarining maqsadi nimalardan iborat bo'lishini oching.

**2–topshiriq.** Darsning «O'zak va o'zakkosh so'zlar mavzusi» mavzusini tushuntirish qismini yoriting.

**3–topshiriq.** « Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish mavzusi»ni o'tish darsini mustahkamlashda darslik bilan ishlash qismini yoriting.

**4–topshiriq.** « Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish mavzusi» mavzusini o'tish darsining mustahkamlash qismida qo'llanadigan ta'limiy o'yinlarni tashkil eting.

**5–topshiriq.** « Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish » mavzusini mustahkamlashda test topshiriqlari ustida ishlash metodikasini ochib bering.

**6–topshiriq.** « Boshlang'ich sinflarda so'z yasalishini o'rganish » mavzusini mustahkamlashda tarqatma materiallar bilan ishlash usulini yoriting

**7–topshiriq.** Ta'limiy diktantlardan foydalanish usulini yoritib bering.

**8–topshiriq.** Darsni umumlashtirish va xulosalash qismini ochib bering.

**9–topshiriq.** O'quvchilar bilimini qanday baholaysiz? O'quvchilarning keyingi darsga qiziqishlarini oshiradimi? Shuni hisoblab bering.

Kuzatishlar bo'yicha talabalarning mulohazalarini eshitish va ishtirok etgan talabalarni baholash.

**10–topshiriq.** Darsning to'liq namunasini kuzatish.

2-ilova

Talabalarning dars davomida kuzatganlari bo'yicha fikr-mulohazalar yuritishga, mustaqil xulosalar chiqara olishga o'rgatish.

**Metod.** Darsning to'liq namunasini **kuzatish** bo'yicha talabalarga ko'rsatmalar:

dars mavzusi bo'yicha maqsad va vazifalarning, metod va ko'rgazmalarning aniq belgilab olinganlik darajasi;

yangi mavzuni tushuntirishda ma'lumotlarning ilmiy to'g'riligi;

darsning metodik to'g'ri tashkil etilganligi;

yangi mavzuni mustahkamlashda topshiriqlarning maqsadga yo'naltirilganligi, xilma-xilligi, pedagogik texnologiyalardan foydalanilganligi;

mavzuni o'quvchilar tomonidan qay darajada o'zlashtirilganligini aniqlash, o'rganilganlarni umumlashtirib, yakunlashi, tarbiyaviy xulosalarning aniqligi;

o'quvchilar bilimini hisobga olishi va baholashning haqqoniyligi;

o'qituvchi nutqining ravonligi, savol-topshiriqlarning aniq, izchil berib borishi;

kuzatilgan darslarning tahlilida darsning yutuqlari, so'ng kamchiliklari ustida fikr-mulohazalar bildirish.

### **3-ilova**

**1–topshiriq.** Amaliy mashg'ulot bo'yicha umumlashtiruvchi va yakunlovchi suhbat.

Amaliy mashg'ulotda nimalarni ko'rsata oldingiz? Nimalarni ochib bera olmadingiz?

Amaliy mashg'ulot sizda qanday taassurot qoldirdi? Undan nimalarni bilib oldingiz? Yana nimalarni bilishingiz kerak deb hisoblaysiz?

Amaliy mashg'ulotda qaysi o'rtog'ingiz faol ishtirok etdi? Ularni qanday baholaysiz?

**2–topshiriq.** Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etgan talabalarning faoliyati yuzasida o'zlarining fikr-mulohazalarini eshitish va reyting ballarini qo'yish.

### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son

2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.

3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.

4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.

5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.

6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.

7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.

8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

### **4 – amaliy mashg'ulot (2 soat)**

<b>4-MAVZU</b>	<b>Otlarda son kategoriyasini o'tish darsi reja-konspektini tuzish</b>
----------------	--

### **1.6. Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi**

Vaqt: 1 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	1. Otni o'tish izchilligi haqidagi talabalar bilimlarini aniqlash.

	<p>2.Talabalarning «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'tish bo'yicha nazariy bilimlarni aniqlash.</p> <p>3.Dars namunalari kuzatish va tahlil qilish.</p> <p>4.Talabalar faoliyatini baholash.</p>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	
<p>O'qituvchining vazifasi:</p> <p>1.Mavzu yuzasidan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va talabalarga berish.</p> <p>2.Mavzu yuzasidan metodik adabiyotlar ro'yxatini tuzish.</p> <p>3.Darsda foydalanish uchun darslikka qo'shimcha test, diktant, krossvord, ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali qurollar ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar mazmunini ishlab chiqish.</p> <p>4.Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanilishi bo'yicha dars namunalari ishlab chiqish. 1–3 - sinfda «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'tishga tayyorlash.</p>	
Ta'lim metodi va texnikasi	<p>Talabalarni dastur talab asosida ot so'z turkumi uchun ajratilgan soatlar bo'yicha taqvim reja tuza olishga, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'tish metodlarini to'g'ri tanlay bilishga, mustahkamlashda mashq materiallari ustida ishlash usullarini o'rgatish.</p>
Ta'lim vositasi	<p>O'quv faoliyatining natijasi</p> <p>Talabalar bilishi kerak</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. O'qituvchining barcha topshiriqlarini bajarib kelishi.</li> <li>2. Pedagogik texnologiyalar asosida dars namunasini yaratish.</li> <li>3. Amaliy mashg'ulotda faol</li> </ol>

	ishtirok etish. 4. «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» ni o'rganish dars ishlanmamasini tayyorlash va ishlanmasini amaliy ijro etish.	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	1. Amaliy mashg'ulot mavzusini (Otlarda son kategoriyasini o'tish darsi reja-konspektini tuzish) 2. Amaliy mashg'ulot maqsadini 3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)	<b>Metod.</b> Aqliy hujum, suhbat. <b>Maqsad.</b> Talabalarning boshlang'ich sinflarda so'z turkumlari, jumladan, ot so'z turkumini o'rganish bo'yicha fikrlarini aniqlash. <b>3.</b> Aqliy hujum. Savollar. - Boshlang'ich sinf ona tili darslarida so'zlarni turkumga ajratib o'rganish maqsadga muvofiq deb bilasizmi? <b>4.</b> Otlarning o'rganish izchilligini tarmoqlash usulida yoritish. Otlarning birlik va ko'plik qo'llanishi	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi

	<p>bo'yicha talabalar tuzgan rejalashtirish yuzasidan suhbat.</p> <p><b>5.</b> Talabalarning otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi bo'yicha mustaqil izlanishlari yuzasidan suhbat:</p> <p>-otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'rganish bo'yicha darslik materiallariga o'z munosabatingizni bildiring;</p> <p>-ot, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini qaysi metodlarda o'rganishni samarali deb hisoblaysiz?</p> <p>Talabalarning nazariy bilimlarini baholash.</p>	
<p>3-bosqich Umumlashtirish (25 daqiqa)</p>	<p>1. Amaliy: 10 daqiqa</p> <p><b>16.2.</b> Topshiriq.. «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusi qaysi sinfda o'rganilishini aniqlang, ularni o'rganish dars rejasini tuzing.</p> <p><b>17.</b>Otlarni o'rganish metodlari va izchilligini aniqlang.</p> <p><b>18.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'rganish bo'yicha darslik materiallarini soatlarga bo'lib chiqing.</p> <p><b>19.</b>Yangi mavzu o'rganiladigan va son kategoriyasi dars mustahkamlanadigan qo'shimcha o'quv</p>	

	<p>materiallari, ko'rgazmali qurol; jadval, rasm, test kabilar tayyorlang.</p> <p><b>20.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'rganish va mustahkamlash uchun metod va usullar tanlang.</p> <p><b>21.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanilishi» mavzusini o'rganish darslarining maqsadini belgilang.</p> <p><b>22.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'rganish va uni mustahkamlash uchun darsi ishlanmasini yozing.</p> <p>Uning mahokamasi: 10 daqiqa</p> <p>3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>1.Otlarning birlik va ko'plikda qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish. 2.Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarga misollar ko'rsatish.</p> <p>3. Otlarning birlik va ko'plikda , egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalar namoyish qilish.</p> <p>4.Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimni aniqlash</p>	

O'qituvchi dastlab talabalarga ot so'z turkumini o'rganishdagi izchillik haqida ma'lumot beradi. I sinfda shaxs va narsani bildirgan so'zlar mavzusi bilan o'quvchlarni tanishtiradi. Shaxs va narsani bildirgan so'zlar kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'lishi so'roqlar yordamida aniqlanadi. O'qituvchilar nutqini shaxs va narsani bildirgan so'zlar bilan boyitish aytib o'tiladi. Darsning turi yangi bilim beruvchi tipida bo'ladi. Darsning jihozi gullar, daraxtlar, turli kasb egalari tasvirlangan rasmlar bo'lishi mumkinligi haqida talabalarga tushuncha beriladi. Dars davomida saylanma diktant o'tkazish mumkin. Bundan o'quvchilarga so'zlar ichidan o'quv qurollari nomi yozish, boshqa so'zlarni tashlab ketish tushuntiriladi. Uy, kitob, olma, daftar, chizg'ich, qalam, darslik bilan ishlash orqali o'quvchilar tushunchasi mustahkamlanadi.

I-sinfda ona tili kitobidan 100, -101,-102-mashqlar shartiga ko'ra og'zaki va yozma bajarilishi haqida talabalarga ma'lumot beriladi. II-sinfda shaxs va narsani nomini bildirgan so'zlar kishilarning ismi va familiyasi, hayvonlarga qo'yilgan nomlar, shahar va qishloq, ko'cha va daryo nomlarida bosh harf mavzulari 16-soat dars mobaynida o'quvchilarga aytib o'tiladi. Namuna sifatida dars reja konspektini tuzib tafsifiya etiladi.

**Mavzu:** Kishilarning ism va familiyasida bosh harf.

**Maqsad.** Kishilarning ismi va familiyasida bosh harfni ishlatish ko'nikmasini o'stirish. Darsning borishi:

I. Uy vazifani tekshirish.

1. Mashq ko'rib chiqiladi.

2. O'qish kitobidan qaysi yozuvchilar ismini yozdingiz deb so'raladi va 4-5 o'quvchiga alifbo tartibida yozganlar o'qitiladi.

II. Kishilarning ismi va familiyasida bosh harf bilan boshlab yozuv ko'nikmasini o'stirish yuzasidan mashq.

1. Nuqtalar o'rniga bolalar ismini qo'yib yozgan javoblar 2-3 o'quvchiga o'qitiladi. 188-mashq.

2. Uzluksiz berilgan matndagi gaplar chegarasini qanday aniqlab yozganlarini o'qib tushuntiradilar. 189-mashq.

3. "Onangiz va otangizning familiyasi va ismini ayting" degan vazifani bajaradilar va daftarlariga yozadilar.

III. Darsni yakunlash.

IV. Uyga vazifa 190-mashq.

Keyin talabalarga mustaqil ravishda 3-sinfda ot so'z turkumi, otlar birlik va ko'plikda, ot yasovchi qo'shimchalar mavzusiga oid dars reja konspekti ustida ishlaydilar. 3-sinf ona tili darsligidagi mavzuga oid mashqlar bajariladi.

**229-mashq.** Berilgan otlarga ot yasovchi –chi, -kor, -zor, -loq qo'shimchalaridan mosini qo'yib otlar hosil qiling. Ijod+kor, pardozi, gallakor, archazor, atlaschi, chamanzor, suvoqchi, qumloq.

Shu tartibda mashqlar bajartiriladi. 4-sinfda talabalarga otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi, otlarning kelishik qo'shimchalar bilan tuslanishi mavzulari o'tilishi haqida ma'lumot beriladi. Otlarning egalik qo'shimchalar bilan qo'llanishini o'rgatish mavzusi o'quvchilar uchun murakkab jarayon hisoblanishi aytib o'tiladi. Chunki, bu mavzu o'rganilganga qadar o'quvchilar shaxs tushunchasi bilan hali tanishtirilmagan bo'ladilar. Bu mavzuni o'tishdan oldin o'quvchilarga egalik so'zini leksik ma'nosini tushuntirish lozim ekanligi talabalarga aytib o'tiladi.

Shuningdek otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi mavzusini o'tishdagi izchillik haqida o'qituvchi talabajarga ma'lumot beradi. Ya'ni bu sinfda ot quydagi izchillikda o'rganiladi.

1. Otlarning kelishiklar bilan turlanishi haqida tushuncha berish.

2. Ko'plikda otlarning turlanishini o'rganishi .

3. Har – bir kelishikning xususiyatlarini alohida va u bilan bo'g'liq holda, kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqida ko'nikma hosil qilish. Talabalar 4-sinf ona tili darsligidagi mashqlar ustida ishlaydilar. Shunday qilib talabalar boshlang'ich sinflarda ot yaxlit holda, o'rganilishi va uni o'rganish o'quvchilar

shu soʻz turkumining belgilarining vazifasini oʻzlashtirishga shuningdek, ularda kelishik qoʻshimchalarini toʻgʻri yozish koʻnikmasini shakllantirishga qaratilishini bilib oladilar. 1-ilova Darslik materiallari ustida ishlash.

«Otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanishi» boʻyicha dars fragmentlarini kuzatish.

**1–topshiriq.** «Otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanishi» mavzusini oʻtish darslarining maqsadi nimalardan iborat boʻlishini oching.

**2–topshiriq.** Darsning «Otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanilishi» mavzusini tushuntirish qismini yoriting.

**3–topshiriq.** «Otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanishi»ni oʻtish darsini mustahkamlashda darslik bilan ishlash qismini yoriting.

**4–topshiriq.** «Otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanishi» mavzusini oʻtish darsining mustahkamlash qismida qoʻllanadigan taʼlimiy oʻyinlarni tashkil eting.

**5–topshiriq.** «Otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanishi» mavzusini mustahkamlashda test topshiriqlari ustida ishlash metodikasini ochib bering.

**6–topshiriq.** «Otlarning birlik va koʻplikda qoʻllanishi» mavzusini mustahkamlashda tarqatma materiallar bilan ishlash usulini yoriting

**7–topshiriq.** Taʼlimiy diktantlardan foydalanish usulini yoritib bering.

**8–topshiriq.** Darsni umumlashtirish va xulosalash qismini ochib bering.

**9–topshiriq.** Oʻquvchilar bilimini qanday baholaysiz? Oʻquvchilarning keyingi darsga qiziqishlarini oshiradimi? Shuni hisoblab bering.

Kuzatishlar boʻyicha talabalarning mulohazalarini eshitish va ishtirok etgan talabalarni baholash.

**10–topshiriq.** Darsning toʻliq namunasini kuzatish.

2-ilova

Talabalarning dars davomida kuzatganlari boʻyicha fikr-mulohazalar yuritishga, mustaqil xulosalar chiqara olishga oʻrgatish.

**Metod.** Darsning toʻliq namunasini **kuzatish** boʻyicha talabalarga koʻrsatmalar:

dars mavzusi boʻyicha maqsad va vazifalarning, metod va koʻrgazmalarning aniq belgilab olinganlik darajasi;

yangi mavzuni tushuntirishda maʼlumotlarning ilmiy toʻgʻriligi;

darsning metodik toʻgʻri tashkil etilganligi;

yangi mavzuni mustahkamlashda topshiriqlarning maqsadga yoʻnaltirilganligi, xilma-xilligi, pedagogik texnologiyalardan foydalanilganligi;

mavzuni oʻquvchilar tomonidan qay darajada oʻzlashtirilganligini aniqlash, oʻrganilganlarni umumlashtirib, yakunlashi, tarbiyaviy xulosalarning aniqligi;

oʻquvchilar bilimini hisobga olishi va baholashning haqqoniyliigi;

o'qituvchi nutqining ravonligi, savol-topshiriqlarning aniq, izchil berib borishi;

kuzatilgan darslarning tahlilida darsning yutuqlari, so'ng kamchiliklari ustida fikr-mulohazalar bildirish.

### 3-ilova

**1–topshiriq.** Amaliy mashg'ulot bo'yicha umumlashtiruvchi va yakunlovchi suhbat.

Amaliy mashg'ulotda nimalarni ko'rsata oldingiz? Nimalarni ochib bera olmadingiz?

Amaliy mashg'ulot sizda qanday taassurot qoldirdi? Undan nimalarni bilib oldingiz? Yana nimalarni bilishingiz kerak deb hisoblaysiz?

Amaliy mashg'ulotda qaysi o'rtog'ingiz faol ishtirok etdi? Ularni qanday baholaysiz?

**2–topshiriq.** Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etgan talabalarning faoliyati yuzasida o'zlarining fikr-mulohazalarini eshitish va reyting ballarini qo'yish.

#### Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son

2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.

3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.

4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.

5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.

6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.

7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.

8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

<b>5 - MAVZU</b>	<b>21. Otlarda egalik kategoriyasini o'rganish darsi reja-konspektini tuzish</b>
----------------------	--

### 1.7. Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi

Vaqt: 1 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot	<p>1. Mavzu bo'yicha ma'ruzada va topshiriqlar asosida mustaqil o'rganiladiganlar yuzasidan savol-javob.</p> <p>2. Mavzu bo'yicha DTS va 4-sinf ona tili dasturi tahlili.</p>

	<p>3.«Egalik qo'shimchalarining qo'llanishi bo'yicha dars fragmentlarini kuzatish va tahlil qilish.</p> <p>4.Mashg'ulotda o'rganilganlarni umumlashtirib yakunlash, talabalarning faoliyatini baholash.</p>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	<p>1.Talabalarning «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusidagi ma'ruzada egallagan nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish qo'nikmalarini shakllantirish.</p> <p>1. 2-4–sinf ona tili dasturining egalik qo'shimchalari bo'yicha mazmun-mundariyasi va talablari bilan tanishtirish, uning ona-tili darslik bilan mosligini qiyosiy-tanqidiy tahlil qilishga o'rgatish.</p> <p>3. Dastur asosida «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusini taqvimni tuzishga o'rgatish.</p> <p>4.Talabalarning mavzu bo'yicha izlanishga, mustaqil fikrlashga undash, faolligini oshirish.</p>
<p>O'qituvchining vazifasi:</p> <p>1.Otni o'tish izchilligi haqidagi talabalar bilimlarini aniqlash.</p> <p>2.Talabalarning «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'tish bo'yicha nazariy bilimlarni aniqlash.</p> <p>3.Dars namunalarini kuzatish va tahlil qilish.</p> <p>4.Talabalar faoliyatini baholash.</p>	<p>O'quv faoliyatining natijasi</p> <p>Talabalar bilishi kerak</p> <p>1.4-sinf ona tili dasturini «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» bo'yicha tahlil qilish va mavzu bo'yicha taqvim-reja tuzish.</p> <p>2.Mavzu yuzasidan nazariy savollarga javob berish.</p> <p>3.Mavzu bo'yicha dars fragmentlarini yoritib berish.</p> <p>4.Mavzuning tushuntirish va mustahkamlash darsi namunasini amaliy ko'rsatish.</p> <p>5.Mavzu yuzasidan umumlashtiruvchi-takrorlovchi, nazorat darslari namunasini amaliy ko'rsatish.</p>
Ta'lim metodi va texnikasi	Suhbat,muammoli izlanish, mustaqil ish metodi.Kompyuter

	texnologiyasidan foydalanish: slaydlar.	
Ta'lim vositasi	Proektor	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	<p>1. Amaliy mashg'ulot mavzusini</p> <p><b>22.(Otlarda egalik kategoriyasini o'rganish</b></p> <p><b>23.)</b></p> <p>2. Amaliy mashg'ulot maqsadini</p> <p>3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.</p>	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich Bilimlarni aktualashtirish (5 daqiqa)	<p><b>Metod.</b> Aqliy hujum, suhbat.</p> <p><b>Maqsad.</b> Talabalarning boshlang'ich sinflarda so'z turkumlari, jumladan, ot so'z turkumini o'rganish bo'yicha fikrlarini aniqlash.</p> <p><b>6.</b> Aqliy hujum. Savollar. - Boshlang'ich sinf ona tili darslarida so'zlarni turkumga ajratib o'rganish maqsadga muvofiq deb bilasizmi?</p> <p><b>7.</b> Otlarning o'rganish izchilligini tarmoqlash usulida yoritish. Otlarning birlik va ko'plik qo'llanishi bo'yicha talabalar tuzgan rejalashtirish yuzasidan suhbat.</p> <p><b>8.</b> Talabalarning otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi bo'yicha mustaqil izlanishlari yuzasidan suhbat:</p>	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi

	<p>-otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'rganish bo'yicha darslik materiallariga o'z munosabatingizni bildiring;</p> <p>-ot, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini qaysi metodlarda o'rganishni samarali deb hisoblaysiz?</p> <p>Talabalarning nazariy bilimlarini baholash.</p>	
<p>3-bosqich Axborot berish (25 daqiqa)</p>	<p>1. Amaliy: 10 daqiqa</p> <p><b>23.2.</b> Topshiriq.. «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusi qaysi sinfda o'rganilishini aniqlang, ularni o'rganish dars rejasini tuzing.</p> <p><b>24.</b>Otlarni o'rganish metodlari va izchilligini aniqlang.</p> <p><b>25.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'rganish bo'yicha darslik materiallarini soatlarga bo'lib chiqing.</p> <p><b>26.</b>Yangi mavzu o'rganiladigan va son kategoriyasi dars mustahkamlanadigan qo'shimcha o'quv materiallari, ko'rgazmali qurol; jadval, rasm, test kabilar tayyorlang.</p> <p><b>27.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini o'rganish va mustahkamlash uchun metod va usullar tanlang.</p> <p><b>28.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanilishi» mavzusini o'rganish darslarining maqsadini belgilang.</p> <p><b>29.</b>«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi»</p>	

	mavzusini o'rganish va uni mustahkamlash uchun darsi ishlanmasini yozing. Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa	
4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)	1.Otlarning birlik va ko'plikda qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish. 2.Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarga misollar ko'rsatish. 3. Otlarning birlik va ko'plikda , egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalar namoyish qilish. 4.Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimni aniqlash	

### **Mavzu yuzasidan savol-topshiriqlar.**

#### **1–topshiriq**

Egalik qo'shimchalariga doir nazariy bilimlarni o'rganish.

«Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi bo'yicha metodik adabiyotlar bilan tanishish, ularga munosabat bildirish, mavzuni o'tish bo'yicha metodlar tanlash.

Mavzuni o'tishda foydalaniladigan qo'shimcha didaktik vositalar tayyorlash.

Egalik qo'shimchalarini o'rganish bo'yicha yangi mavzu o'rganiladigan, mustahkamlash, umumlashtirish va nazorat darsi namunalarini yaratish.

#### **1–topshiriq. Zinama-zina o'yini.**

Har ikki gurux uchun bir xil savol-topshiriqlar kartochkalarga yozilib konvertlarda, guruh sardorlariga beriladi.

Savol-topshiriqlarni mukammal, aniq va tez bajargan guruh g'olib sanaladi. Guruhlar kichik guruhlarga ajralib, savol va topshiriqlarni bo'lib olishadi va tayyorgarlik ko'radilar. Javoblarini savol yozilgan kartochkalarining orqa tomoniga yoki alohida kartochkaga yozadilar.

1. Egalik qo'shimchalarini tushuntirishning eng qulay metodi qaysi?
2. Egalik qo'shimchalari ustida qanday izchillikda ishlanadi?
3. Egalik qo'shimchalarining so'z o'zagida hosil qiladigan o'zgarishlari.

4. Egalik qo'shimchalarining qanday uslubiy xatoning oldini oladi.

**1-guruh uchun topshiriq.**

**1-topshiriq.** Otlarning egalik qo'shimchalari bilan o'zgarishi yuzasidan beriladigan bilimlarni tarmoqlash usulida ifodalang.

**2-topshiriq.** Egalik qo'shimchalari yuzasidan hosil qilinadigan ko'nikma va malakalarni tarmoqlash usulida yoriting.

**3-topshiriq.** Dastur va darslikning muvofiqligini asoslab bering.

**4 – topshiriq. 1-guruh uchun savol va topshiriq.**

Darsning otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi va undosh bilan tugagan otlarga qo'shiladigan egalik qo'shimchalarini tushuntirish qismini yoriting.

**2-guruh uchun topshiriq.**

Darsda otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanilishi va unli bilan tugaydigan otlarga qo'shiladigan egalik qo'shimchalarini tushuntirish qismini yoriting.

Talabalarga besh daqiqa vaqt beriladi. So'ng ikki guruh bir-birining tushuntirishlari bo'yicha bahs-munozaraga kirishadi, bir-birining xato va kamchiliklarini aytadilar.

**1-topshiriq.** Egalik qo'shimchalari qo'shilishi bilan ot o'zagida yuz beradigan o'zgarishlarni qanday tahlil asosida tushuntirasiz? Tushuntirish yo'lini kuzatish, taqqoslash, bo'g'in-tovush tahlili yordamida bayon qiling.

**2-topshiriq.** Egalik qo'shimchalari yuzasidan o'quvchilar bilimini mustahkamlashda qanday qo'shimcha ta'limiy vositalardan foydalanasiz? Amaliy ko'rsatib bering. (O'yin, krossvord, test, jadval va h.k.).

**3-topshiriq.** Darslik materiallari ustida ishlash usullarini ochib bering.

**162-mashq.** Nuqtalar o'rniga qavs ichida ko'rsatilgan egalik qo'shimchalarini qo'yib she'rni qo'chiring.

Jajjigina barmoqchalar ... (11sh.)

Harakatdan to'xtamas bir zum.

Sen chizgan gul, bayroqchalar ...(11sh),

Bayram uchun sovg'adir, qiz ...(1) .

Ona ..(11sh.) shunda ochar keng quchoq,

Go'yo ko'kka etgandek bosh ...(111sh.).

Sensan doim inga ovunchoq,

Sen onangning kichik yo'ldoshi ...(111sh.).

**4-topshiriq.**

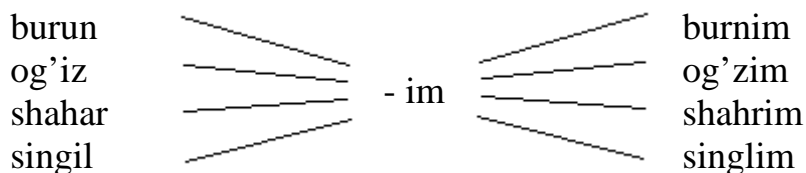
**O'qing.** Egalik qo'shimchalari narsa va shaxsning qaysi shaxsga tegishlilikini bildiradi?

Jajji, ovunchoq so'zlarining yozilishini yodingizda tuting.

Jajji so'ziga ma'nodosh so'z topib ayting.

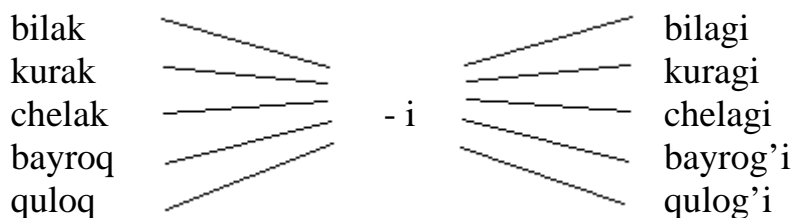
**Har ikkala guruh uchun topshiriq.**

**175-mashq.** So'zlarni o'qing. So'zlar o'zagidagi o'zgarishlarni kuzating. Chap tomondagi so'zlar o'zagidagi tovushlar sonini aniqlang. So'ng o'ng tomondagi so'zlar o'zagidagi tovushlar sonini aniqlang. Qanday farqni sezdingiz?



So'z o'zagida qaysi tovush tushib qolgan?

**177-mashq.** So'zlarni o'qing. So'z o'zagidagi o'zgarishni tuzating.



Namuna: bilak + i = bilagi.

So'z o'zagidagi tovush o'zgarishiini ayting. Qaysi tovush boshqa tovushga aylandi? Nima uchun?

**178-mashq.** So'zlarga egalik qo'shimchalaridan birini qo'shib o'qing.

Xalq, xulq, erk, ishtiyoq, ishtirok, nok?

So'z o'zagida o'zgarish bo'ldimi? So'zlarda egalik qo'shimchalaridan birini qo'shib yozing.

**179-mashq.** So'zlarni o'qing. Ularga egalik qo'shimchalaridan birini qo'shib yozing. So'zlarning yozilishini tushuntiring.

Koptok, baliq, maktab, choynak, qo'shiq, ona, zirak, o'rik, tariq, iqdisod.

**180-mashq.** Nuqtalar o'rniga 2 shaxs birlikdagi egalik qo'shimchalarni qo'yib o'qing va yozing.

Turar boylikka kon tog' ... ,  
 Quyish erur chin o'rtoq ... .  
 O'ynab oqar sho'x buloq ...  
 Mening yurtim, O'zbekiston.

*Z.Ahmedova*

So'z o'zagida qanday tovush o'zgarishi yuz berganini ayting.

**184-mashq.** Topishmoqlarni o'qing, javobini ayting.

Shahari bor, odami yo'q,  
 Daryosi bor, suvi yo'q.

Oppoq sochli boshlari,  
 Daryo bo'lar yoshlari  
 Ildiz erda,  
 Yulduz ko'kda  
 Otlari har xil,  
 Yoshlari bir xil.

**Ko'chiring.** Egalik qo'shimchalarining shaxs-soni va qanday tovush bilan tugagan otlarga qo'shilganini ayting.

Egalik qo'shimchalari yuzasidan o'quvchilar bilimini mustahkamlashda qanday qo'shimcha ta'limiy vositalardan foydalanasiz? Amaliy ko'rsatib bering. (O'yin, krossvord, test va h.q.).

**9-topshiriq.** «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusidagi dars fragmentlarini amalda ko'rsating.

- yangi mavzuni tushuntirish (ikkala guruhdan bittadan talaba chiqib ko'rsatadi).

- egalik qo'shimchalarining gapda so'zlarni bir-biriga bog'lanishini tushuntirish dars fragmentini yoriting.

- egalik qo'shimchalari qo'shilishi bilan so'z o'zagida tovush so'z o'zgarishi yuz beradigan hodisa o'rganiladigan dars fragmentini yoriting.

**10-topshiriq.** Kuzatilgan dars fragmentini tahlili uchun metodik tafsiyalar:

- o'quv materiallarining to'g'ri tanlaganligi;
- metodning samaradorligini, o'quvchilar faolligini oshirishdagi o'rni;
- ko'rgazmalilik, ta'limiy vositalardan o'rinli va unumli foydalanish.
- o'quvchining mustaqil izlanishga undalganligi;
- amaliy mashg'ulotning borishi yuzasidan talabalarning fikrini eshitish;
- talabalarning, faoliyatini baholash.

### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son

2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.

3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.

4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.

5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.

6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.

7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.

8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

## 6– amaliy mashg'ulot (2 soat)

<b>6-MAVZU</b>	<b>«Otlarning kelishiklar bilan qo'llanishi» mavzusini o'rganish darsini tashkil etish</b> <b>24.</b>
----------------	--

## 1.8. Amaliy mashg'ulotning o'qitish texnologiyasi

Vaqt: 1 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1.Mashg'ulotni tashkil etish.</li> <li>2.Talabalarda mavzu ustida ishlashga rag'bat uyg'otish.</li> <li>3.Talabalarning mavzu yuzasidan fikr-mulohazalarini, tayyorlagan axborotlarini tinglash.</li> <li>4.Mashg'ulot davomida amalga oshirilgan metodik faoliyatlar muhokamasini tashkil etish.</li> <li>5.Mashg'ulotni yakunlash.</li> </ol>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1.Talabalarning «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'lanishi» mavzusidagi ma'ruzada egallagan nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish qo'nikmalarini shakllantirish.</li> <li>1. 2-4-sinf ona tili dasturining egalik qo'shimchalari bo'yicha mazmun-mundariyasi va talablari bilan tanishtirish, uning ona-tili darslik bilan mosligini qiyosiy-tanqidiy tahlil qilishga o'rgatish.</li> <li>3. Dastur asosida «Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusini taqvimni tuzishga o'rgatish.</li> <li>4.Talabalarning mavzu bo'yicha izlanishga, mustaqil fikrlashga undash, faolligini oshirish.</li> </ol>
O'qituvchining vazifasi: <ol style="list-style-type: none"> <li>1.Otni o'tish izchilligi haqidagi talabalar bilimlarini aniqlash.</li> <li>2.Talabalarning «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini</li> </ol>	O'quv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kelishik qo'shimchalari yuzasidan o'rgangan dastur talablari va metodik adabiyotlar yuzasida</li> </ol>

<p>o'tish bo'yicha nazariy bilimlarni aniqlash.</p> <p>3.Dars namunalari kuzatish va tahlil qilish.</p> <p>4.Talabalar faoliyatini baholash.</p>	<p>savollarga javob berish.</p> <p>2. Mavzuni o'tish bo'yicha ishlab chiqqan metodik tavsiyalarini, ta'limiy xarakterdagi mashqlarni dars jarayonida yoritib berish.</p> <p>3. Guruhdagi o'rtoqlarning fikr-mulohazalarini tinglash, ularga munosabat bildirish.</p>	
<p>Ta'lim metodi va texnikasi</p>	<p>Qadamba-qadam metodi, mustaqil ish metodi.</p> <p>.Kompyuter texnologiyasidan foydalanish: slaydlar.</p>	
<p>Ta'lim vositasi</p>	<p>Proektor</p>	
<p>Ta'lim shakli</p>	<p>Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash</p>	
<p>Ta'lim sharti</p>	<p>Auditoriya, TSOdan foydalanish</p>	
<p>Dars bosqichlari va vaqti</p>	<p>O'qituvchi</p>	<p>Talaba</p>
<p>1-bosqich Kirish (5 daqiqa)</p>	<p>1. Amaliy mashg'ulot mavzusini (Otlarning kelishiklar bilan qo'llanishi» mavzusini o'rganish darsini tashkil etish)</p> <p>2. Amaliy mashg'ulot maqsadini</p> <p>3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.</p>	<p>Eshitadi, yozadi, javob beradi.</p>
<p>2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)</p>	<p><b>Metod.</b> Aqliy hujum, suhbat.</p> <p><b>Maqsad.</b> Talabalarning boshlang'ich sinflarda so'z turkumlari, jumladan, ot so'z turkumini o'rganish bo'yicha fikrlarini aniqlash.</p> <p>Aqliy hujum. Talabalar 2 guruhga ajratiladi, ekspert guruhi</p>	<p>Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi</p>

	<p>(3 talabadan iborat) tuziladi. Ular talabalar bilimi, faoliyatini baholab beradi. Talabalarning nazariy bilimlarini baholash.</p>	
<p>3-bosqich Axborot berish (25 daqiqa)</p>	<p>1. Amaliy: 10 daqiqa 1.Kelishik qo'shimchalarini o'rganish bo'yicha 4-sinf ona tili dasturi mazmunini va talablarini o'rganing. 2.Otlarning turlanishi buyicha metodist prof.K.Qosimova, T.Ashrapovalarning metodik qarashlarini o'rganing. 3.Otlarning kelishiklar bilan qo'llanishini o'rganish bo'yicha «4-sinfda ona tili darslari» metodik qo'llanmasidagi tavsiyalarni o'rganing. 4.Kelishik qo'shimchalarini o'rganish darslarining namunaviy ishlanmalarini tayyorlang. 5.Darsda foydalanish uchun qo'shimcha ta'limiy vositalar tayyorlang. 6.Ot yasovchi qo'shimchalarni o'rganish darslari ishlanmasini yozing. Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	

<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>1.Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish. 2.Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarga misollar ko'rsatish. 3. Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalar namoyish qilish. 4.Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash</p>	
---	--	--

### 1-ilova

«Lahzada aql charhi» o'yini tashkil etiladi.

Har ikki guruhga savollar yozilgan kartochkalar konvertga solib beriladi.

Talabalardan savollarga tezlik bilan tayyorgarliksiz javob berishlari talab qilinadi.

1- guruh uchun savol-topshiriqlar.

4-sinf ona tili dasturida kelishik qo'shimchalarining qaysi xususiyatlari o'rganiladi deyilgan?

prof.K.Qosimova «Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» ni qaysi tartibda tushuntirish samarali deb hisoblaydi? Nima uchun ?

kelishik qo'shimchalarini tushuntirishda qanday o'kuv materiali tanlash maqsadga muvofiq?

jo'nalish kelishik qo'shimchalari variantlarining qo'llanishini qanday usulda tushuntirish oson ?

o'rin-payt va chiqish kelishik qo'shimchalarining imlosini tushuntirishda qanday usullardan foydalaniladi?

2-guruh uchun savol-topshiriqlar:

4-sinf ona tili dasturida otlarning kelishiklar bilan qo'llanishi bo'yicha o'quvchilar bilimiga qanday talablar qo'yilgan?

Pedagogik bilim yurtlari talabalar uchun nashr qilingan «Ona tili metodikasi» darsligida otlarning kelishiklar bilan qo'llanishini o'rgatish bo'yicha qanday metodik tavsiyalar berilgan?

Kelishik qo'shimchalari bilan tanishtirishda o'quvchilarning qaysi bilimlariga asoslaniladi?

Qaratqich va tushum kelishiklarining qo'llanishini o'rgatishda qanday holatga asoslaniladi?

Kelishiklarni o'tish jarayonida qanday sintaktik bilimlar shakllantiriladi?

2. Dars fragmentlarini kuzatish.

1-guruh uchun:

**1-topshiriq.** Darsning «Otlarning kelishiklar bilan qo'llanishi» mavzusini tushuntirish fragmentini amaliy yoritib bering .

**2-topshiriq.** Darsning «Otlarning kelishiklar bilan qo'llanishi» mavzusini mustahkamlash fragmentini tashkil qilib bering.

**3-topshiriq.** Ot yasovchi qo'shimchalarni tushuntirish, dars fragmentini yoriting.

2-guruh uchun.

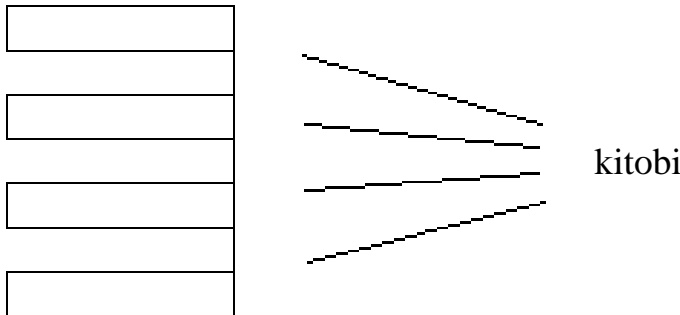
**1-topshiriq.** Kelishik qo'shimchalarini o'tish jarayonida leksik mashqlarni tashkil etish namunasini ko'rsating .

**2-topshiriq.** Kelishik qo'shimchalarini o'rganish jarayonida sintaktik hodisalar ustida ishlash (gapda so'zlarning bog'lanishi, gap bo'laklari) namunasini ko'rsating.

**3-topshiriq.** Darsning ot yasovchi qo'shimchalarni mustahkamlash qismini yoriting

Kuzatilgan dars fragmentlarini tahlil qilish.

4. Darslik materiallari ustida ishlang.



**205-mashq.** Berilgan otga mos tanlab birikma tarzida yozing.

**213-mashq.** Berilgan fe'llarga mazmunan mos keladigan tushum kelishigidagi otni tanlab, birikma shaklida yozing. o'qidi Tomosha qildi.

**217-mashk.** Berilgan tushum kelishigidagi otga mos fe'llar topib, birikma tuzing va yozing.

**220-mashq.** Nuqtalar o'rniga mos kelishik qo'shimchalarini qo'yib ko'chiring.

Anvar bola chog'idan gulzor . . . ( ning, ni ) yaxshi ko'rardi.

Maxdum ... (ni, ning ) oilasiga kelgach, bog'cha (ni, ning ) gulzor qismiga o'zi qaray boshladi. Gulzor ... ( ni,ning ) sug'orish , o'tlar ( ni , ning ) yulish

vazifalari ... (ni, ning) o'zi bajardi .Bolalar ... (ni, ning) uyidan gul ko'chat va urug' olib, gulzor ... (ni, ning ) boyitdi.

Yoz kunlari bolalar ... (ni, ning) kapalak va tilla-qo'ng'iz tutishga buyurdi. U ozor bermay, zaxmsiz kapalak keltirgan bola ... (ni, ning) sabog'i ... (ni, ning) o'rgatdi. Kapalak va tilla-qo'ng'izlar ... (ni, ning) gulzorga uchirib yuborardi.

(Abdulla Qodiriydan)

**222-mashq.** Berilgan so'zlarga mos otlar topib, ularni qaratqich yoki tushum kelishigida qo'llab, birikma tuzing.

\_\_\_\_\_ o'qidi, \_\_\_\_\_ bargi, \_\_\_\_\_ yozdi,  
\_\_\_\_\_ hovlisi, \_\_\_\_\_ bog'i, \_\_\_\_\_ ko'rdi.

2 – guruh uchun.

**232-mashq.** Berilgan fe'lga mos ot tanlab, birikma tuzing va yozing.


a

**233-mashq.**

Nuqtalar o'rniga -ga, -ka, -qa qo'shimchalaridan mosini qo'yib o'qing. Jo'nalish kelishigidagi otlarning aytilishi va yozilishidagi farqni tushuntiring.

Yangi yilda o'yimiz,  
O'ssa osmon bo'yimiz,  
Ko'k ... tegsa archamiz,  
Oy ... qo'nsa sharchamiz,  
Oy aylansa saroy ...  
Oyda o'ynasak poyga  
Minishib yulduz toy ...

Ilindi Cho'rtan  
Qarmoq ...  
Kimdir tortqilar  
Qirg'oq ...  
Bolalar turdi  
Oyoq  
Onajon , to'xtang! Qayoq  
.. ? !

**238-mashq.** Berilgan fe'lga mos ot tanlab birikma tuzing.

**244-mashq.** Berilgan fe'lga mos otlar toping. Uni chiqish kelishigida qo'llab, so'z birikma tuzing va yozing.

**249-mashq.** Nuqtalar o'rniga kelishik qo'shimchalaridan mosini qo'yib o'qing. Ularni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

Ubaydullo bobo bugun ish... sal kech qaytdi. - Buvajon! Malika odatdagidek bobosining quchog'i ... otildi. - Jon qizim, senga va'da qilgan narsani olib kelolmadim, - dedi buvasi. - Nega, buvajon? - Kassir bank.. bora olmabdi. -Kassir? Kim u ? - Kassir bankdan pul keltirib, xizmatchilarga tarqatadi. - Voy, kecha biz oyim bilan bankalar .. pomidor tuzladik-ku ! - Banka

emas , bank! Bank daromadlar jam bo'ladigan joy. Pulning uyi desam ham bo'ladi.

*Nomoz Sa'dullaev .*

5. Talabalarining ijodiy ravishda tuzib kelgan ta'limiy o'yin, krossvord, testlari ustida ishlash.

6. Mashg'ulotda o'rganilganlar yuzasidan talabalarining fikr-mulohazalarini eshitish.

7. Ekspert guruhi qo'ygan ballarini e'lon qiladi. Darsning yutuq-kamchiliklarini izohlaydi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son

2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.

3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.

4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.

5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.

6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.

7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.

8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

### **7-mashg'ulot**

<b>7-MAVZU</b>	<b>25.Sifat turkumini o'rganishi darslarini tashkil etish</b>
----------------	---

#### **1.9. Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi**

Vaqt: 2 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	<b>Amaliy mashg'ulot</b>
Amaliy mashg'ulot rejasi	<p>1. DTS va ona-tili dastur talablari ustida ishlash.</p> <p>2. Sifat turkumini o'rganish bo'yicha talabalarining nazariy bilimlari yuzasidan savol-javob.</p> <p>3. Dars fragmentlarini kuzatish va tahlil qilish.</p> <p>4. Sifatni o'rgatish bo'yicha darslik va qo'shimcha ta'limiy vositalar ustida ishlash.</p> <p>5. Talablar faoliyatini baholash.</p>

O'quv mashg'ulotning maqsadi		<p>1. Talabalarning sifat turkumini o'rganishi bo'yicha egallagan nazariy bilimlarni aniqlash. Ularni nazariy bilimlardan amalda foydalana olishga o'rgatish.</p> <p>2.Sifatni o'rganish bo'yicha DTS va ona tili dasturining talablarini anglashlariga erishish.</p> <p>3.Sifat turkumini o'rganishga doir darslik va metodik adabiyotlar ustida ishlash va ko'nikmalarini shakllantirish.</p>
O'qituvchining vazifasi: 1.Mashg'ulotda talabalar jamoasini to'g'ri shakllantirish va faollashtirish. 2.Topshiriqlarni izchil berib borish 3..Sifatni o'tish izchilligi haqidagi talabalar bilimlarini aniqlash. 4.Talabalarning «Sifatlarning ma'no turlari. Sifat yasovchi qo'shimchalar» mavzusini o'tish bo'yicha nazariy bilimlarni aniqlash. 5.Dars namunalarini kuzatish va tahlil qilish. 6.Talabalar faoliyatini baholash.		<p>O'quv faoliyatining natijasi</p> <p>Talabalar bilishi kerak</p> <p>4. Sifat so'z turkumi yuzasidan o'rgangan dastur talablari va metodik adabiyotlar yuzasida savollarga javob berish.</p> <p>5. Mavzuni o'tish bo'yicha ishlab chiqqan metodik tavsiyalarini, ta'limiy xarakterdagi mashqlarni dars jarayonida yoritib berish.</p> <p>6. Guruhdagi o'rtoqlarning fikr-mulohazalarini tinglash, ularga munosabat bildirish.</p>
Ta'lim metodi va texnikasi		<p>Kichik guruhlarda ishlash, muammoli izlanish, suhbat, mustaqil ishlash, tarmoqlash metodlari.</p> <p>.Kompyuter texnologiyasidan foydalanish: slaydlar.</p>
Ta'lim vositasi		<p>Boshlang'ich sinf ona tili darsliklari (1-4-sinf), 1-4-sinflar uchun ona tili darsliklari (metodik qo'llanma), jadval, rangli rasmlar.</p>
Ta'lim shakli		<p>Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash</p>
Ta'lim sharti		<p>Auditoriya, TSOdan foydalanish</p>
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish	1.Amaliy mashg'ulot mavzusini	Eshitadi, yozadi, javob beradi.

(5 daqiqa)	(Sifat turkumini o'rganishi darslarini tashkil etish) 2. Amaliy mashg'ulot maqsadini 3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.	
2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)	<p><b>Maqsad.</b> Talabalarni mashg'ulot mavzusiga qiziqtirish va shu mavzuga doir nazariy bilimlarini aniqlash.</p> <p><b>Metod.</b> Muommali o'qitish va tarmoqlash metodi. O'qituvchi topishmoq bilan boshlaydi. O'zi shirin tukligina, Mazasi ham totligina.</p> <p>Ikkala jamoaga ham bir xil topshiriq. Qaysi guruh to'liq va mukammal javob bersa yuqori ball to'playdi.</p> <p><b>1-topshiriq.</b> Topishmoqni toping. Uning javobini matndagi qaysi so'zlar asosida topganingizni izohlab bering. Sifatning fikr ifodasidagi ahamiyatini ayting.</p> <p>Bugungi mavzu nima haqida ekan?</p> <p><b>2-topshiriq.</b> Boshlang'ich sinflarda sifat so'z turkumi yuzasidan o'quvchilarda qanday bilimlar hosil qilinishini tarmoqlash usulida ifodalang. Har bir kalit so'zni izohlab bering. Talabalarning nazariy bilimlarini baholash.</p>	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi
3-bosqich	1. Amaliy: 20 daqiqa	

<p>Axborot berish (65 daqiqa)</p>	<p><b>Maqsad.</b> Nazariy bilimlarni amalda qo'llashga o'rgatish.</p> <p><b>Metod.</b> Amaliy ish metodi.</p> <p>1- guruh uchun.</p> <p><b>1-topshiriq.</b> Belgi bildiruvchi so'zlar mavzudagi darsning yangi tushunchani shakllantirish fragmentini yoriting.</p> <p><b>2-topshiriq.</b> «Sifatning ma'no turlari» mavzusidagi darsning yangi tushunchani shakllantirish fragmentini yoriting.</p> <p><b>3-topshiriq.</b> Darslik materiallari va qo'shimcha ta'limiy vositalar ustida ishlash..</p> <p>Uning mahokamasi: 10 daqiqa</p> <p>3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p><b>Maqsad.</b> Talabalarni mavzuga doir zamonaviy metod va usullarni izlashga da'vat etish.</p> <p><b>Metod.</b> Suhbat.</p> <p>Quyidagi savollar bo'yicha suhbat o'tkaziladi.</p> <p>1. Amaliy mashg'ulotda nimalarni bilib oldingiz?</p> <p>2. Insert jadvalini to'ldiring.</p> <p>3. Sifatni o'tishda oldingizda qanday qiyinchiliklar turibdi?</p> <p>4. Talabalar to'plagan ballarni e'lon qilish.</p>	

Sifatni o'rganish tizimi, materialni leksik va grammatik izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni ko'zda tutadi. O'quvchilar 1 va 2- sifda sifatning leksik ma'nosini kuzatadilar, sifatga qanday? qanaqa? so'rog'ini berishga

o'rgadilar. 3- sinfda sifat so'z turkimi sifatida o'rganiladi. 4- sinfda ilgari o'rganilganlar takrorlanib, grammatik materialga bog'liq holda qip-qizil, yam-yashil kabi orttirma darajadagi sifatlarning yozilishi o'rgatiladi. Ona tili va o'qish darslarida o'quvchilar nutqi yangi-yangi sifatlar bilan boyitiladi, ularga oldindan ma'lum bo'lgan sifatlarning ma'nosida boshlang'ich sinflarda sifat quydagi izchillikda o'rganiladi.

#### 1. Sifat bilan dastlabki tanishtirish (1-2 sinf)

##### Dars ishlanmasi (1- sinf)

Mavzu: Belgini bildirgan so'zlar.

Darsning maqsadi: Belgini bildirgan so'zlar haqida tushuncha berish, belgini bildirgan so'zlarga beriladigan savollar belgini bildirgan so'zlar bilan bog'lanishi haqida tushuntirish. Dars davomida keltirilgan misollar orqali ekalogik tarbiya berish.

Darsning turi: Yangi bilim beruvchi.

Darsning uslubi: ko'rgazmali suhbat.

Darsning jihozi: turli narsalarning belgisi aks etgan rasmlar, kesma harflar.

Darsning borishi:

Tashkiliy qism:

Mavzu o'quvchilarning harsalarning belgisini anglatadigan so'zlar haqidagi daslabki mashg'ulot hisoblanib, kelajakda o'rganiladigan sifat so'z turkumlari haqidagi bilimga asos bo'ladi. Bu darsda narsalarning o'quvchilarga yaqqol tanish, aniq belgilari ni misol qilib olib, rasmlar asosida ko'rsatish kerak.

1. 137-mashq. Topishmoq o'qitiladi. Topishmoqda nima haqida so'z yuritilgani so'raladi, topishmoq javobi bo'lgan sabzini qaysi belgisiga ko'ra aniqlangani so'raladi. Ajratilgan so'zlar o'qitiladi. Ana shu so'zlarga so'roq beriladi. Belgini bildirgan so'zlarni narsa bildirgan so'zlar bilan birgalikda ko'chiradilar. Mashqni xattaxtda o'quvchilar tomonidan o'qituvchi na'munasi asosida bajarilishi tavsiya etiladi:

Qizil yuzli pari, mayda o‘rim sochlari, ochiq maydonda, yalang maydonda.

2. 138-mashq. Mashq yuzasidan avval og‘zaki topshiriq, yani qanday? So‘rog‘iga javob berish bajariladi. Belgini bildirgan so‘zlar aniqlangandan so‘ng savollarga yozma ravishda javob yoziladi.

Qanday? bog‘- Mevali bog‘.

Qanday? gullar- Oq, pushti gullar.

Qanday? mevalar-Shirin va mazali mevalar.

3. Ijodiy diktand.

...asal, ..... olma

... paxta, ...darax

O‘quvchilar nima bildirgan so‘zlar yoniga mos belgi bildirgan so‘zlarni yoniga mos belgi bildirgan so‘zlarni yozib qo‘yishlari shart.

4.139-mashq.

**Eslatma:** chiroyli yozuvga e‘tibor berish.

Belgi bildirgan so‘zlarning tagiga chizishni o‘rgatish. O‘qituvchi o‘quvchilarga ma‘lum narsa o‘ziga xos belgi xususiyatiga ega bo‘lishi aytib o‘tadi.

Masalan: Shirin qovun, qiziq ertak

Qanday dala? – keng dala.

Qanday suv? – tiniq suv.

Mashqni davomini o‘quvchilar mustaqil bajaradilar.

5.140-mashq. Berilgan belgini bildirgan so‘zlarga mos shaxs yoki narsani bildirgan

So‘zlarni yozish o‘qituvchi mashqni mustaqil uyga bajarishga tayyorlaydi.

O‘quvchilarga yozishda qiynaladigan so‘zlarni tushuntirib, amaliy yordam beradi.

6. Darsni yakunlash shaxs yoki narsani bildirgan so‘zlarga qanday so‘roq beriladi ?

Bergini bildirgan so‘zlarga –chi ? belgini bildirgan so‘zlar qaysi so‘zlar bilan bog‘lanadi ? Belgini bildirgan so‘zlarni qanday belgilaymiz?

2. Sifat haqida tushuncha berish va shu grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim sifatlarning yozilishini o'zlashtirish (3-4- siniflar ).

Daftardagi dars ishlanma yoziladi.

Topshiriqlar.

1.II sinf bo'yicha 1 soatlik dars ishlanmasi yozish.

2.IV sinf bo'yicha dars ishlanmasi yozish.

1-ilova

**1–topshiriq.** Sifat turkumi yuzasidan o'quvchilarda qanday ko'nikma va malakalar hosil qilinadi ? Tarmoqlash usulida javob tayyorlang. Har bir kalit so'zni izohlab bering.

Namuna

Boshqa turkumlaridan bildiruvchi so'zlarni farqlay oladilar	so'z belgi	So'roqlari asosida ajratadilar	Ma'no turlariga ajrata biladilar
---	------------	--------------------------------	----------------------------------

Ko'chma qo'llanishini	ma'noda	Ko'nikma va malakalar	Nutqda fodalana oladilar
-----------------------	---------	-----------------------	--------------------------

Imlosi	To'g'ri talafuzi	Ma'nodagi bo'linishi
--------	------------------	----------------------

**2–topshiriq.** Sifat turkumini sinflar bo'yicha rejalashtirish jadvalingizni doskaga qo'ying. Guruhlar bir-birlarining rejasidagi kamchiliklarni aniqlaydi va izohlab beradi.

**3–topshiriq.** «Lahzada aql charhi» o'yini. Konvertida berilgan savollarni kichik guruhga bo'lib oladilar va javobini aytadi.

**1-guruh uchun savol va topshiriqlar.**

1. Sifatni o'rganishning tayyorlov davri maqsadi va ish turlarini ayting.
2. Sifat atamasi bilan tanishtirishda o'quvchilarning qaysi bilimlariga asoslaniladi?
3. Sifatning ma'no turlarini qaysi metodlarda o'rgatishni samarali deb hisoblaysiz?
4. Sifatni o'tishda qanday leksik mashqlar uyushtiriladi?

**2-guruh uchun savol va topshiriqlar.**

Sifatni o'rganishning birinchi bosqichi maqsadi va vazifalarini ayting?

Sifat yasovchi qo'shimchalarni o'rgatishda o'quvchilarning qaysi bilimlariga asoslaniladi?

Sifatning belgisini kuchaytirib va kamaytirib ifodalanilashini qaysi usulda tushuntirasiz.

Sifatni mustahkamlashda qaysi imloviy mashqlardan foydalaniladi?

**269-mashq.** Matnni o'qing. Qanday?, qanaqa?so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarni o'zi bog'langan ot bilan ko'chiring.

Qor yog'yapti. Bolalarni beg'ubor qalbi daryoday to'lib toshyapti. Bahorda ko'm-ko'k o'tloqlardan oppoq kapalaklarni ushlamoqchi bo'lganday har bir zarrachaga talpinishadi. Qorning bir parchasi qizchanning oppoq hovuchiga qo'ndi. Qor qizchanning qo'lida tip-tiniq shudring tomchisiga aylanadi. Bir zumda hamma yoq choyshabga burkanadi. Bolalar oppoq qorlarni dumaloqlab , qorbo'ron o'ynashdi.

Sifatlar nimaning (narsa yoki shaxsning) belgisini bildiriyapti? Beg'ubor so'ziga ma'nodosh so'zlar topib yozing.

**278-mashq.** O'qing. Birikmalardan qatnashtirib gaplar tuzing. Tuzgan gaplaringizdan matn hosil bo'lsin. Matnga sarlavha qo'yib yozing.

Ayyor tulki, katta tulki, oppoq qor, qalin qor, chiroyli archa, ko'm-ko'k archa, musaffo havo, sovuq havo.

**282-mashq.** O'qing. Ajratib ko'rsatilgan sifatlarga berilgan sifatlar ichidan yaqin ma'nolilarini toping, namunadagidek yozing.

Namuna: ko'rkam, chiroyli, ...

**Ko'rkam**, sezgir, katta, chaqqon, chiroyli, **epchil**, **ziyrak**, **ulkan**, **shod**, **jasur**, xursand, qahramon.

Berilgan sifatlardan qatnashtirib gaplar tuzing.

**286-mashq.** Sifatlarni ma'nosiga ko'ra guruhlang.

Keng, taxir, kichkina, bepoyon, egri, cheksiz, qiyshiq, botir, tor, shirin, jasur, dumaloq, yam-yashil, sahiy, aqlli, qip-qizil, achchiq, yaraloq.

**300-mashq.** Matnni o'qing. Rassom shu matn mazmuniga mos rasm chizishda qaysi so'zlarga e'tibor bergan bo'lardi.

Mashina to'xtashi bilan Vohidni yalangoyoq, yalangbosh bolalar qurshab oldilar.

Vohidni ota-bobolaridan qolgan keksa tutning tagida onasi qarshi oldi. Onasi – Rizvon xola ko'kimtir, guldor ko'ylak kiygan. Boshiga oppoq ro'mol o'ragan, oyog'iga chiroyli amirkon kavush kiygan edi. Chetroqda ayvonning ustuniga suyanib singlisi turardi. U ilgarigi sho'x, quvnoq, erka Zarifa emas. Oppoq, yumaloq yuzi uyatdan qizarib turgan chiroyli qiz edi.

*Odil Yoqubov*

**314-mashq.** Sifatlarni so'roqlar yordamida aniqlang, ularni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring va gapdagi vazifani ayting.

She'rni ifodali o'qing.

Ona – Vatanimizga  
 Tip-tiniq osmon kerak.  
 Biz yashagan zamonga  
 Pokiza bog'bon kerak.  
 Q.O'taev.

Dum-dumaloq chigitcha  
 O'xshab jimit koptokka .  
 Balki tug'ma qarindosh  
 Ona-er-u oftobga.  
 Qurbon Hikmat.

Ko'chiring. Sifatlarni aniqlang, ularning qaysi so'zga bog'langanini chizmada tasvirlang.

Namuna: ko'm-ko'k osmon.

Sifatlarni yozilishini tushuntiring. Jimit, pokiza so'zlariga ma'nodosh sifat toping.

2-guruh uchun:

**1-topshiriq.** Sifat so'z turkumi mavzusidagi yangi tushunchani shakllantirish dars fragmentini yoriting.

**2-topshiriq.** Sifat yasovchi qo'shimchalar mavzusidagi darsning yangi tushunchani shakllantirish fragmentini yoriting.

**3-topshiriq.** Darslik materiallari va qo'shimcha ta'limiy vositalar ustida ishlash.

**270-mashq.** She'rni ichingizda ifodali o'qishga tayyorlaning.

Mitti, barra qo'zilarim,  
 Go'zal, sara qo'zilarim.  
 Badanlari tak do'ziday ,  
 Tunda osmon yulduziday .

Jingalik jun ko'rinishda.  
 Go'yo nafis ipak kashta.  
 Gard yuqtirmay ustingizga,  
 O'zim cho'pon bo'lay sizga.  
*Qambar O'taev .*

So'roqlar yordamida sifatlarni aniqlang, o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

**281-mashq.** Berilgan sifatlarga mos gul nomlarini toping, birikma tuzing.

Qizil, sariq, qora, pushti, oq, ko'k.

Birikmalar ishtirokida to'rtta gap yozing.

**287-mashq.** Sifatlarning ma'no turlariga misol toping, qatorlarni davom ettiring.

Rang-tus: moshrang, ...

Maza-ta'm: nordon, ...

Shakl: qiyshiq, ...

Hajm: baland, ...

Xil-xususiyat: muloyim, ... .

**289-mashq.** Topishmoqni o'qing, javobini toping va yoddan yozing.

Marjon-marjon yumaloq,  
Yaproqlari shapaloq,  
Qora, qizil, sariq, oq,  
Yeb ko'rmasdan o'ylab boq.  
*G'.G'ulom*

Sifatlar qaysi narsaning belgisini bildiriyapti? Sifatlarni toping. Rang bildirgan sifatlarning tagiga chizing.

**297-mashq.** O'qing. Avval shakllarning xususiyatini keyin narsalarning xususiyatini bildirgan sifatlarni aniqlang, o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring.

1. TE MU R BO BO M	JAYRONLA R
	O'rmond
	a ochko'z
	bo'ri
	Ko'rindi- yu
	nogahon,
	Shu
	ondayoq
	ekranda
	Bo'lib
	ketdi
	to'polon.
	Yuvosh
	jonivorlar
	ni u
	Quva
	ketdi tish
	g'ajib.
	Eh,
	ishqilib
	jayronlar
	Qutilgan
	bo'lsin
	qochib.

a. Temur bobom

Buyuk bobom,  
Ellararo  
Suyuk bobom,  
Dono, a'lo,  
Oqil bobom,  
Adolatli  
Odil bobom.

M.Xoliqov.

O. Po'latov.

Ikkala bo'g'inida ham unlisi **u** yoziladigan sifatlarni ayting.  
Oqil va dono; adolat va odil sifatlarining ma'nosini tushuntiring.

**315-mashq.** Berilgan sifatlarni o'qing. Yozilishini kuzating.

Qop-qora, bus-butun, bo'm-bo'sh, ko'm-ko'k, tip-tiniq, oppoq, top-toza, tim qora, to'q qizil, eng kuchli.

Sifatlarga mos otlar tanlab, birikma tuzib yozing. Sifatlarning yozilishini yodingizda tuting.

### 3-ilova

Insert jadvali.

Bilardim	Bilib oldim	Bilishim kerak

### Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son
2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.
3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.
4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.
5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.
6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.
7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.
8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

<b>8 - MAVZU</b>	<b>Son so'z turkumi bo'yicha darslarni tashkil etish</b>
------------------	--

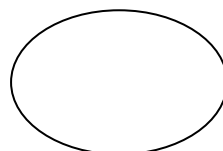
### 1.10. Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi

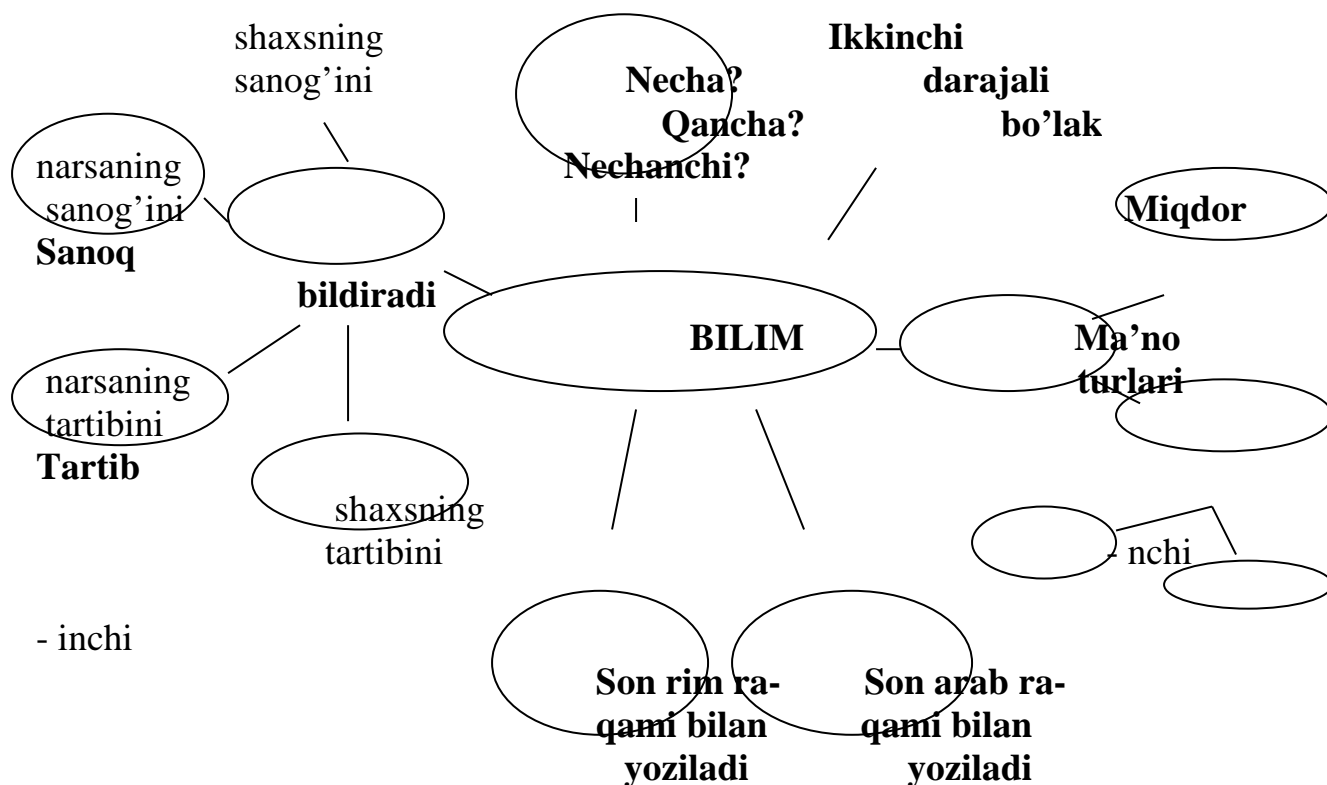
Vaqt: 2 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	Son turkumini o'tish bo'yicha DTS va dastur mazmuni va talabalri ustida ishlash. Son o'tish bo'yicha nazariy savol-

	javob. Dars fragmentlarini kuzatish va tahlil qilish. Sonni o'rganish bo'yicha darslik va qo'shimcha ta'limiy vositalar ustida ishlash. Talabalar faoliyatini baholash.	
O'quv mashg'ulotning maqsadi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Talabalarning sonni o'tish bo'yicha nazariy bilimlarini aniqlash.</li> <li>2. Sonni o'rgatish bo'yicha DTS va ona tili dasturi talablarini anglashlariga erishish.</li> <li>3. Son turkumini o'rgatishda metodik adabiyotlar va darsliklar ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish.</li> </ol>	
O'qituvchining vazifasi: Mashg'ulotda talabalar jamoasini to'g'ri shakllantirish. Topshiriqlarni o'z vaqtida izchil bera borish. Mashg'ulot davomida talabalarning faoliyatini oshiruvchi usullardan foydalanish. Talabalar faoliyatini talabalar tomonidan haqqoniy baholashlarini kuzatib borish, maslahatlar bilan yordam berib borish.	O'quv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak O'qituvchining savol-topshiriqlarini o'z vaqtida bajarish. O'zining mustaqil fikrlari bilan mashg'ulotda faol ishtirok etish. O'qituvchi va o'rtoqlarining fikrlarini tinglab borish, bilmaganlarini o'zlashtirib borish.	
Ta'lim metodi va texnikasi	Qadamba-qadam metodi, suhbat, mustaqil ishi, tarmoqlash, amaliy ish metodi	
Ta'lim vositasi	Ona tili darsliklari (1-4-sinf), 1-4-sinflar ona tili darsliklari (metodik qo'llanma), jadval. Proektor	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. Kirish. (5 daqiqa)	1.Ma'ruza mavzusini <b>26.(Son so'z turkumi ni o'tish metodik</b>	Eshitadi, yozadi, javob beradi.

	<b>asi)</b>	
	2. Ma'ruza maqsadini 3. Ma'ruza rejasini e'lon qilish.	
2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqqa)	Topishmoq. Pak-pakana bo'yi bor Yetti qavat to'ni bor. ( <i>Piyoz</i> ) <b>1-topshiriq.</b> Topishmoqni toping. Uning javobini matndagi qaysi so'zlar asosida topganingizni izohlab bering. Bugungi mavzu nima haqida ekan? Sonning fikr ifodasidagi ahamiyatini ayting. <b>2-topshiriq.</b> Boshlang'ich sinflarda son so'z turkumi yuzasidan o'quvchilarda qanday bilimlar hosil qilinishini tarmoqlash usulida ifodalang. Har bir kalit so'zni izohlang.	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi
3-bosqich Axborot berish (65 daqqa)	1. Ma'ruza: 20 daqqa <b>1-topshiriq. 1.</b> 2-sinfda «Shaxs va narsaning miqdorini bildirgan so'zlar» mavzuni o'rganish darsi fragmentini yoriting. <b>2.</b> «Shaxs va narsaning miqdorini bildirgan so'zlar» mavzusini mustahkamlashda darslik materialari ustida ishlash bo'yicha metodik tavsiyalaringizni ayting. <b>3.</b> Kuzatilgan dars fragmentlarini tahlil qiling va tavsiyalaringizni ayting. <b>2-topshiriq.</b> 3-sinfda «Son – so'z turkumi» mavzusini o'rganish darsi fragmentini yoriting. 3-sinfda «Sonning	

	<p>ma'no turlari» mavzusini o'rganish darsini ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish namunasini ko'rsating.</p> <p>Kuzatilgan dars fragmentini tahlil qiling va tavsiyalaringizni ayting.</p> <p><b>3-topshiriq.</b> 4-sinfda son turkumini o'rganish bo'yicha umumlashtiruvchi-takrorlash darsi namunasini yoriting.</p> <p>Sonning imlosini o'rgatishda o'tkaziladigan diktant uchun tanlangan matnlaringiz ustida ishlash usulini yoriting.</p> <p><b>4-topshiriq.</b> Darslik materiallari ustida ishlash. Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p><b>Maqsad:</b> Talabalarining sonni o'tish bo'yicha izlanishga undash. Insert usuli.</p> <p>Talabalarining sonni o'tish bo'yicha qo'llangan metod va usullari bo'yicha fikr-mulohazalarini eshitish.</p> <p>Amaliy mashg'ulot bo'yicha talabalar fikrini aniqlash va dasrga yakun yasash. Talabalarining to'plagan ballarini e'lon qilish.</p>	





## 2-ilova

**4-topshiriq.** Son turkumini sinf bo'yicha rejalashtirish jadvalingizni doskaga qo'ying. Guruhlar bir-birining rejasidagi kamchiliklarni aniqlaydi va izohlab beradi.

**5-topshiriq.** «Lahzada aql charhi» o'yini. Konvertida berilgan savollarni kichik guruhlar bo'lib oladilar va javobini aytadi.

1-guruh uchun savol va topshiriqlar.

1. Sonni o'rganishning tayyorlov davri maqsadi va ish turlarini ayting.
2. Son atamasi bilan tanishtirishda o'quvchilarning qaysi bilimlariga asoslaniladi?
3. Sonning ma'no turlarini qaysi metodlarda o'rgatishni samarali deb hisoblaysiz?
4. Sonni o'tishda qanday leksik mashqlar uyushtiriladi?

2-guruh uchun savol va topshiriqlar.

1. Sonni o'rganishning birinchi bosqichi maqsadi va vazifalarini ayting.
2. Tartib sonni hosil qiluvchi qo'shimchalarni o'rgatishda qaysi usuldan foydalanasiz?
3. Sonning imlosini qaysi usulda tushuntirasiz.
4. Sonni mustahkamlashda qaysi imloviy mashqlardan foydalaniladi?

## 2-ilova

Darslik materiallari ustida ishlash.

**321-mashq.** Matnni o'qing. So'roqlar yordamida sonlarni toping.

**Hisobchi.** 6, 8 va 10 yosh atrofidagi 3 bolakay baliq oviga chiqishdi. Qarmoqni suvga tashladilar, chelakni suvdan 30 qadam nariga qo'yishdi. Tutgan baliqlarini chelakka olib borib solishdi. - Qancha baliq tutdik? - so'radi katta bola. Menimcha, 50 ta baliq tutdik, - dedi o'rtanchasi. Kenja bolani baliqni sanab kelishga yuborishdi. Kenjatoy bor-yo'g'i 20 gacha sanashni bilardi. (*Serik Boyto'qaevdan*).

Sonlarni o'zi bog'langan ot bilan birga ko'chiring. Raqamlarni harfiy ifodalalar bilan yozing.

**323-mashq.** Chiziqchalar o'rniga sanalarni qo'yib matnni qayta o'qing. Qaysi birida matn mazmuni to'liq ifodalangan.

..... - yil ..... sentyabr – Mustaqillik kuni.

..... yil ..... noyabrda Davlat bayrog'i haqidagi qonun tasdiqlandi. ....-yil ..... yilda O'zbekiston Respublikasi Davlat gerbi haqidagi qonun qabul qilindi.

..... yil ..... dekabrda O'zbekiston Respublikasi konstitusiyasi qabul qilindi. ....-yil .....-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi qabul qilindi.

Sanalarni qo'yib, matnni ko'chiring. Nechanchi, so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarni ayting.

**329-mashq.** She'riy masalani o'qing. Yoddan yozing. Sonlarni harflar bilan ifodalang.

Bog'da o'sar 10 ta nok,  
5 ta olma, 5 ta tok .  
Ekdik 15 ta olxo'ri,  
Qancha bo'ladi bari?

Hammasi neta daraxt bo'ladi ? Sonlar qaysi so'z turkumiga bog'lanib kelgan va narsalarning nimasini bildiriyapti?

**335-mashq.** Matnni o'qing. Chiziqchalar o'niga qancha? nechta? nechanchi? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlarni qo'yib ko'chiring.

Namuna. 15-maktab, ...

Biz .... sinfda o'qiyamiz. Sinfimiz keng va yorug'. Sinfimizda ... parda, ..... stol va ... ta stul bor. Sinfimizning buxagida ..... kitob javoni bor. Bujavonda kitob, daftar, ruchka va boshqa o'quv qurollari saqlanadi. Har partada ..... bola o'tiradi. Men o'rtog'im Xabibulla bilan ..... partada o'tiraman. Biz sinfimizni doim ozoda tutamiz.

Xabibulla so'zi o'rniga partadoshingizning nomini qo'yib yozing. Tartib bildirgan sonlar raqam bilan yozing. Raqamlardan so'ng chiziqcha qo'yishni unutmang.

**322-mashq.** O'qing. Sonlarni so'roqlar yordamida aniqlang, ularni o'zi bog'langan so'z bilan ko'chiring.

Italiyalik oshpazlar ulkan tort yaratishibdi. U dunyodagi eng katta tort sifatida «Gennis rekordlari» kitobiga kiritilgan. Tortning uzunligi 2 km – u 396

metr. Uni tayyorlash uchun 500 kilogramm sariyog', 900 kg shakar, 500 kg olxo'ri murobbosi, 14 000 ta tuxum ishlatilgan. Ulkan tortni tayyorlash 200 kishi ter to'kkan.

**325-mashq.** Ertakni o'qing. So'roqlari yordamida sonlarni toping.

Qadimda yurtimizga yog'iylar hujum qilib, bo'yi arava g'ildiragidan baland yigitlarni o'ldirar ekanlar. Shunday kunlarning birida aravazosning oldiga bir kishi kelib - usta, mening 11 ta bolam bor. Kichigim 14 yoshga to'ldi. Xalqimizda bunday farzandlar soni son-sanoqsiz ... yov odamlarni bilan o'lchaydi. Farmon bering, yurt aravalarining g'ildiragini 2 hissaga kattalashtiraylak. Usta rozi bo'libdi. Yurtda omon qolgan o'smirlar 2-3 yilda voyaga etibdilar. Ular vatanni dushmandan ozod qilibdilar.

Sonlarni o'zi bog'langan so'z bilan birga ko'chiring. Raqamlarni harfiy ifoda bilan yozing.

**330-mashq.** Maqollarni o'qing ma'nosini tushuntiring.

**1.** So'zdan so'zning farqi bor, 32 narxi bor **2.** 1 yil tut ekan kishi 100 yil gavhar teradi. **3.** Tovuq 7 xazinaning biri. **4.** Yerdan ayrilgan 7 yil yig'lar, elidan ayrilgan o'lguncha yig'lar.

Maqollarni ko'chiring. Raqamlarni harfiy ifoda bilan yozing. Maqollarda sonning qaysi turi berilgan?

**337-mashq.** Chiziqchalar o'rniga kerakli so'zlarni qo'yib matnni ko'chiring. Qo'ygan so'zlaringizning turkumini aniqlang.

Men ....ko'chasidagi .....-uyda turaman. - maktabning ..... - sinfida o'qiyman. Onam -..... Otam - .....Opam (akam) ..... sinf o'quvchisi. Kichik ukam (singlim) ...bolalar bog'chasida tarbiyalanadi.

3-ilova

**1.** O'quvchilarning son haqidagi bilimlarini mustahkamlash bo'yicha ta'limiy o'yinlar. («Domino», «Zinama-zina» kabi), ko'rgazmali jadvallar ishlab chiqing.

**2.** Topshiriqlar bo'yicha talabalar taqdimoti.

4-ilova

**1.** Son yuzasidan o'quvchilar bilimini aniqlash uchun nazorat topshiriqlari ishlab chiqing (test, tarqatma material, savollar).

**2.** Topshiriqlar bo'yicha talabalar taqdimoti.

12-topshiriq..Sonni o'rgatish bo'yicha kompyuter dasturi ishlab chiqish.

O'qituvchi talabalar bilan savol - javob qilish orqali son so'z turkumi haqidagi nazariy bilimlarni mustahkamlab oladi.

Sonni o'rganish tizimi son haqidagi materialni leksik grammatik tomonidan sinfdan - sinfga o'tgan sayin boyitib murakkablashtirib borishni nazarda tutadi.

Boshlang'ich ta'limda son 3 yo'nalishda o'rganiladi.

1. Sonlarning talaffuzi va ma'nosi ustida ishlash.
2. Sonning grammatik shakllari ustida ishlash.
3. Sonlarning imlosi ustida ishlash.

Son boshlang'ich sinflarda quydagi izchilliklarda o'rganiladi.

2-sinfda nechta?, qancha?, so'roqlariga javob bo'lib shaxs va narsaning sanog'ini, nechanchi? So'rog'iga javob bo'lib, shaxs va narsaning tartibini bildiradi.

Nechta? qancha yoki nechanchi? so'roqlariga javob bo'lgan bunday so'zlar shaxs va narsalarning nomini bildirgan so'zlarga bog'lanib ularning sanog'i yoki tartibni ifodalashi amaliy o'zlashtiriladi va keyingi sinflarda sonning so'z turkimi sifatida o'rganishga o'quvchilar tayyorlanadi.

### **Dars ishlanmasi**

Mavzu: Nechta? qancha? yoki nechanchi? so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar.

Maqsad: Sanoq va tartibni bildirgan so'zlarni aniqlash va ulardan nutqda ongli foydalanish ko'nikmasini o'stirish.

Darsning borishi:

1. Uy vazifasini tekshirish.
2. Sanoqni va tartibni bildirgan mazmuniga mos so'zlarni qo'yib matnni yozish.  
261-mashq
3. Maqolalar ustida ishlash. Sanoqni bildirgan so'zlarni aniqlash 262-263-mashqlar.
4. O'yin "Qancha qoldi?"

To'qqiz vagon bor poezd

Chiqdi janub tomonga.

To'qqiz tadan televizor

Yuklangan har vagonga.

Qirqda televizorni  
Jizzax, Samarqand oldi.  
Xo'sh qancha televizor  
Termiz shahriga qoldi.

B.Omonov.

O'quvchilar she'rni o'qiydilar.Sanoqni bildirgan so'zlarni aniqlab,o'zi bog'langan so'z bilan birga yozadilar.(Qancha?) To'qqiz vagon, (Qancha?) Qirqta televizor.Javob. (Qancha?) Qirq bitta televizor qoldi.

264-mashqdagi "Pul" matni orqali iqtisodiy bilim beriladi. Matn o'qilib, savollarga javob beriladi. So'ng grammatik topshiriq bajartiriladi.

V.Darsni yakunlash.

VI.Uyga vazifa. 265-mashq.Sheyriy topishmoqni ko'chiring.Sanoqni bildirgan so'zlarni savollar berib aniqlang.

3-sinfda "Son-so'z turkumi" tushunchasi kiritiladi. O'quvchilarga son predmetning miqdorini bildirishini otga bog'lanib kelishi yordamida aniqlash ko'nikmasi o'stiriladi. Bularni o'rganishda sonning leksik xususiyatlariga asoslanishi talabalarga aytib o'tiladi.

#### Dars ishlanmasi

Mavzu: Son- so'z turkumi.

Darsning maqsadi: Shaxs narsalarning sanog'ini bildirgan so'zlarni gap tarkibidan ajratish, ularga so'roq berishga o'rgatish, sonlarni o'zi bog'lanib kelgan so'zlar bilan yozish malakasini rivojlantirish, o'quvchilarda do'stlik - o'rtoqlik, mehnat, mehnatsevarlik hissini tarbiyalash.

Darsning turi: bilimlarni hisobga oluvchi, yangi bilim beruvchi.

Darsning jihozi: turli narsalarni tasvirlovchi rasmlar.

Darsning borishi.

1. Darsga qadar doskaga yozib qo'yilgan quydagi matn o'qitiladi.

Sinfimizda o'ttizta o'quvchi bor. Ular o'n besh qiz, o'g'il boladan iborat. Men uchinchi partada, Husan to'rtinchi partada o'tiramiz. Sinfimizdagi yigirma o'quvchi besh bahoga, o'n o'quvchi to'rt bahoga o'qiydi. Ularning hammasi bir-birini hurmat qiladi.

-Sizning sinfingizda nechta o'quvchi bor?

-Siz bir-biringiz bilan qanday munosabatdasiz?

-O'qishda, ishda o'rtog'ingizda qanday yordam berasiz?

Yuqoridagi gaplarni o'qib savollar yordamida sonlar aniqlanadi va xulosalanadi.

Darslik bilan ishlash 261-mashqni bajarish orqali son haqidagi bilimlar mustahkamlanadi. Mashqda berilgan gaplar o'qitilib, har qaysi gapdagi shaxs va narsaning sanog'ini bildirgan so'zlar aniqlanadi. Ular bilan bog'langan so'zlar birgalikda aytiladi.

### 3. Mustaqil ish.

Mustaqil ish uchun topshiriq. Matn doskaga yoziladi O'quvchilar narsalarning sonini bildirgan so'larninig tagiga to'lqinli chiziq -chiziq chiziladi.

### 4. Husnixat mashqlari.

O'quvchilar matnni doskadan husnixat qoidalariga rioya qilgan holda ko'chirib yozadilar. Savollar yordamida matn mazmuni ochiladi.

### 5. Darsni yakunlash.

### 6. Uyga vazifa 262-mashq.

7. Darsda faol qatnashgan o'quvchilar rag'batlantiriladi va reyting ballari e'lon qilinadi.

4-sinfda sanoq va tartib sonlarning harf, rim va arab raqamlari bilan yozilishi qo'sh undoshli sonlarning, grammatik shakllangan sonlarning (ikkov, o'ntacha, beshtadan) imlosi sonlarning gramm, kloggramm, metr, letr, so'm, tiyin so'zlari bilan qo'llanishi va shu so'z bilan bitta so'roqqa javob bo'lishi o'rganiladi. O'quvchilarning sonlarning otga bog'lanishi, so'roqlar yordamida sonni o'zi bog'langan so'z bilan ko'chirish ko'nikmalari o'stiriladi.

O'qituvchi yordamida talabalar bilan dars ishlanmalari tuziladi. 4-sinf ona tili darsligidagi mashqlar ustida ishlanadi.

### **Sonni urganish darslarini kuzatish buyicha kursatmalar.**

#### **Darsning yangi mavzu ustida ishlash kismi buyicha:**

- 1.Sonni tushuntirishda ukuvchilarning oldingi bilimlariga asoslanganligi.
- 2.Son katnashgan matnda ularning otga boglanib kelishiga diqqat karatilganligi.
- 3.Sonni tushuntirishda grammatik taxlilning tashkil etilishi va xulosalanish
4. Sonning ma'nosi, turi va gapdagi vazifasini tushuntirishda kanda kurgazmali kurollardan foydalanilganligi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

- 1.Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son
- 2.Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.
- 3.G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.
- 4.G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.
- 5.Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.
- 6.Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.
- 7.ikromova R va boshqalar, Ona tili,4-sinf uchun darslik, T-2005.
- 8.G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

<b>9- MAVZU</b>	<b>Kishilik olmoshlarini o'rganish darsi reja-konspektini tuzish 27.</b>
-----------------	--

#### **1.11. Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi**

Vaqti: 2 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Ma'ruza rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Kishilik olmoshlarini o'tish metodikasi bo'yicha nazariy savol-javob.</li> <li>2. Kishilik olmoshlarini o'rganish bo'yicha taqvim-reja taqdimoti.</li> <li>3. Mavzu yuzasidan dars fragmentlarini kuzatish va tahlil qilish.</li> <li>4. Ta'limiy vositalar va darslik</li> </ol>

	<p>materiallari ustida ishlash. Talabalar faoliyatini baholash</p>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	<p><b>4.</b> Talabalarning kishilik olmoshlarini o'tish bo'yicha nazariy bilimlarini aniqlash.</p> <p><b>5.</b> Kishilik olmoshlarini o'rgatish bo'yicha DTS va ona tili dasturi talablarini anglashlariga erishish.</p> <p><b>6.</b> Kishilik olmoshlarimini o'rgatishda metodik adabiyotlar va darsliklar ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish.</p>
<p>O'qituvchining maqsadi va vazifasi:</p> <p>1. Talabalarni dastur asosida kishilik olmoshlari uchun ajratilgan soatlar bo'yicha taqvim reja tuza olishga, kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini o'tish metodlarini to'g'ri tanlay bilishga, mustahkamlovchi mashq materiallari ustida ishlash usullarini o'rgatish.</p> <p>2. Mavzu yuzasidan talabalarga topshiriqlar tizimini ishlab chiqish.</p> <p>3. Mavzu yuzasidan metodik adabiyotlar va darsliklar ro'yxatini tuzish.</p> <p>4. Darsda foydalanish uchun darslikka qo'shimcha test, diktant, krossvord, ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali qurollar ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar mazmunini tayyorlash.</p> <p>5. Talabalarga pedagogik texnologiyalar asosidagi dars namunasini ko'rsatish.</p>	<p>O'quv faoliyatining natijasi</p> <p>Talabalar bilishi kerak</p> <p><b>1.</b> 4-sinfda kishilik olmoshlarini o'tish bo'yicha ona tili dasturi talablarini bilib olish.</p> <p><b>2.</b> 4-sinf ona tili dasturi va «Ona tili» darsligidagi mavzuga oid materiallar asosida taqvim-reja tuzish ko'nikmalarini egallash.</p> <p><b>3.</b> Mavzuga doir metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni, ko'rsatmalarni egallab, amalda ulardan foydalanish.</p> <p><b>4.</b> Kishilik olmoshlarini o'tish darslari ishlarini ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida ishlab chiqishni egallash.</p> <p><b>5.</b> Darslik materiallari ustida ishlash usullarini egallash.</p> <p>6. Kishilik olmoshlari yuzasidan o'quvchilarda hosil qilinadigan bilim, ko'nikma va malakalarni yoritib berish.</p> <p>7. Mavzu yuzasidan yozgan dars ishlanmalarini amaliy yoritib berish.</p> <p>8. Mavzu yuzasidan tayyorlagan ta'limiy vositalarining samaradorligini amalda qo'llab ko'rsatish.</p>
Ta'lim metodi va texnikasi	Qadamba-qadam metodi, suhbat, mustaqil ishi, tarmoqlash, amaliy ish

	metodi	
Ta'lim vositasi	Ona tili darsliklari (1-4-sinf), 1-4-sinflar ona tili darsliklari (metodik qo'llanma), jadval.  Proektor	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. Kirish. (5 daqiqa)	1.Ma'ruza mavzusini (Kishilik olmoshlarini o'rganish darsi reja-konspektini tuzish) 2. Ma'ruza maqsadini 3.Ma'ruza rejasini e'lon qilish.	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqa)	Kichik guruhlarni tashkil qilish. 1. Nazariy savol-javob. Har bir guruh uchun tayyorlangan savol-topshiriqlar konvertlarda beriladi. <b>1-guruh uchun.</b> 1. 4-sinfda kishilik olmoshlarining qaysi xususiyatlari o'rganiladi? 2. Metodik adabiyotlarda kishilik olmoshlarini o'rganish uchun qaysi metodlar tavsiya etilgan? <b>2-guruh uchun.</b> Kishilik olmoshlarini o'rganish bo'yicha dastur mazmuni va talablarini ayting. Kishilik olmoshlarini o'rganishning amaliy ahamiyatlarini tarmoqlash usulida misollar bilan ifodalang.	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi

<p>3-bosqich Axborot berish (65 daqiqa)</p>	<p>1. Ma'ruza: 20 daqiqa</p> <p><b>1.</b> «Kishilik olmoshlarining birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusi qaysi sinfda o'rganilishini aniqlang va ularni o'rganish taqvim rejasini tuzing.</p> <p><b>2.</b> Kishilik olmoshlarini o'rganish metodlari va izchilligini aniqlang.</p> <p><b>3.</b> Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan qo'llanishi mavzusini o'rganish bo'yicha darslik materiallarini tahlil qiling.</p> <p><b>4.</b> Kishilik olmoshlari o'rganiladigan darsning mustahkamlash qismiga qo'shimcha o'quv materiallari: ko'rgazmali qurollar, jadval, rasm, test, krossvordlar tayyorlang.</p> <p><b>5.</b> Kishilik olmoshlarining kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi mavzusini o'rganish darslarining maqsadini belgilang.</p> <p>6.Kishilik olmoshlarini va ularning kelishiklar bilan qo'llanishi mavzusini o'rganish va mustahkamlash darsi ishlanmasini yozing.</p> <p>7.Kishilik olmoshlarining taqvim-</p>	

	rejasi taqdimoti. Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa	
4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)	<p><b>Maqsad:</b>          Talabalarining kishilik olmoshlarini o'tish bo'yicha izlanishga undash. Insert usuli.</p> <p>Talabalarining kishilik olmoshlarini o'tish bo'yicha qo'llangan metod va usullari bo'yicha fikr-mulohazalarini eshitish.</p> <p>Amaliy mashg'ulot bo'yicha talabalar fikrini aniqlash va dasrga yakun yasash.</p> <p>Talabalarining to'plagan ballarini e'lon qilish.</p>	

### **Amaliy mashg'ulot mazmuni**

1. Kishilik olmoshlarining taqvim-rejasi taqdimoti. Har bir guruh o'zining tuzgan taqvim rejasini izohlab himoya qiladi.

2. Dars fragmentlari namoyish. Har bir guruh bittada dars fragmentini (yangi mavzuni o'rganishga tayyorlanadigan tushuntiriladigan va mustahkamlanadigan)

Darslarning fragment muayyan izchilikda tashkil etishda 1-guruh o'quvchilari yangi mavzuga tayyorlansa, 2-guruh vakili yangi mavzuni o'tadi, 3-guruh vakili uni mustahkamlaydi va hokazo.

3. Kuzatilgan dars fragmentlarini tahlil qilish (Darsni tahlil qilish tartibi bilan laboratoriya mashg'ulotida tanishilgan). Tahlilda 1-sining ishini, 2-, 2-ning ishini 3-si qanday ulab ketish mahoratini alohida e'tibor beriladi.

4. Darslik materiallari, ya'ni mustahkamlovchi mashqlar ustida ishlash usullarini ishlab chiqish. Har bir guruh bitta mashq tanlaydi va undagi topshiriqni ishlash yo'lini ko'rsatadi, mashqni o'qituvchi tavsiya qilish ham mumkin.

Masalan, kishilik olmoshlari bo'yicha o'quvchilar bilimini mustahkamlashda qo'llanadigan quyidagi mashqlar tavsiya qilinishi mumkin: 360-, 364-, 369-, 370-mashqlar.

5. Kishilik olmoshlarini o'rganish bo'yicha ta'limiy o'yinlar namoyishi.

6. Kishilik olmoshlarini o'tishda foydalaniladigan ko'rgazmalar tanlovi.

7. Kishilik olmoshlari yuzasidan o'quvchilar bilimni nazorat qilish usullarini yoritish (test, diktant, bayon, insho kabi).

8. Talabalarning amaliy mashg'ulot haqidagi taassurotlarini eshitish. Insert jadvali asosida.

9. Talabalarning (guruhlarning) to'plagan ballarini e'lon qilish, keyingi amaliy mashg'ulot uchun topshiriq berish.

### **3-ilova**

#### **«Kishilik olmoshlari» mavzusini utish buyicha topshiriklar**

1. Kishilik olmoshlarining kaysi xususiyatlari tanishtirilishini aniklab yoriting.
2. Kishilik olmoshlari yuzasidan xosil kilinadigan bilim, kunikma va malakalarni yozing. Bunda ona tili dasturi va «Ona tili» (4-sinf) darsliklaridan foydalaning.
3. Kishilik olmoshlarini tushuntirish buyicha metodikada kandy tavsiyalar berilganini aniklang. Uzingiz xam birorta interfaol usul tanlab, uning samaradorligini yoritib bering.
4. Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini urgatishda kaysi xolatlarning urgatilishini ma'kul deb xisoblaysiz. Buning uchun metodikadan ma'ruza matni va ona tili darsliklarini sinchiklab urganing.
5. Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishi buyicha mustaxkamlashda foydalaniladigan mashklar ishlab chiking.

#### **«Kishilik olmoshlari» mavzusini (4-sinf) utish darsini kuzatish buyicha kursatmalar**

##### **Darsning yangi mavzu urganiladigan kismi buyicha:**

1. Kishilik olmoshlarini urgatish uchun tanlangan gaplarning maksadga muvofikligi
2. Tanlangan gaplardagi kishilik olmoshlari ustida ishlash usuli, savol-topshiriklarning izchilligi
3. Kishilik olmoshlarining birlik va kuplik shakllarining tushuntirilishi
4. Kishilik olmoshlarining shaxs bildiruvchi otlardan farklashga urgatilishi
5. Kishilik olmoshlarining shaxsdan boshka narsalarni bildiruvchi suzlar urnida kullanishi bilan aralashtirilmaganligi.
6. Kishilik olmoshlari yuzasidan chikarilgan xulosalarda ukuvchi faolligi

#### **«Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishi» mavzusini utish darsini kuzatish buyicha kursatmalar**

##### **Darsning yangi mavzu urganiladigan kismi buyicha:**

1. Kishilik olmoshlarining kelishik kushimchalari bilan turlanishini urgatishda ukuvchilarni oldingi bilimlariga asoslanilishi
2. Mavzuni tushuntirishda foydalanilgan jadvallar
3. Kishilik olmoshlarining turlanishini tushuntirishda kandy mashk matni tanlanganligi
4. Mashk matni ustida ishlash uchun tuzilgan savol-topshiriklarning ukuvchilar faolligini oshirishga ta'siri

5. Turlangan kishilik olmoshlarining imlosi ustida ishlash

6. Turlangan kishilik olmoshlarining gapdagi vazifasi ustida ishlash 7.«Kishilik olmoshlarining turlanishi» buyicha chikarilgan xulosalar

### 10-amaliy mashg'ulot

<b>10-MAVZU</b>	<b>Fe'l, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'rganish darsini tashkil qilish</b>
<b>1.12. Amaliy mashg'ulotning o'qitish texnologiyasi</b>	
Vaqt: 2 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni, fe'l zamonlarini o'rganish bo'yicha nazariy savol-javob.</li> <li>2. Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni, fe'l zamonlarini o'rganish bo'yicha ona tili dasturi tahlili.</li> <li>3. "Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar", «Fe'l zamonlari»ga oid mavzularning taqvim rejasi ustida ishlash.</li> <li>4. "Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar", «Fe'l zamonlari»ga oid mavzulardagi dars ishlanmalari taqdimoti.</li> <li>5. Mavzuga doir ta'limiy vosita ustida ishlash.</li> <li>6. Talabalar faoliyatini baholash.</li> </ol>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Talabalarni bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'tish bo'yicha metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni amaliyotga tadbiq etishga o'rgatish.</li> <li>2. Darslikdagi mashqlar tizimi ustida amaliy ishlash ko'rikmalarini shakllantirish.</li> <li>3. Fe'l bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'tishda o'quvchilarni faollashtiradigan ish turlarini ijod qilishga, ijodiy izlanishga yo'llash.</li> </ol>
O'qituvchining vazifasi: 1. Talabalarining bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlari haqidagi nazariy bilimlarini aniqlash .	<p>O'quv faoliyatining natijasi</p> <p>Talabalar bilishi kerak</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Talabalarining bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini</li> </ol>

<p>2.Talabalarda “Bo’lishli va bo’lishsiz fe’llar“, “«Fe’l zamonlari»ni o’rganishning ahamiyati va ular ustida ishlash bo’yicha umumiy tasavvur hosil qilish</p> <p>3.Talabalarni boshlang’ich sinflarda bo’lishli-bo’lishsiz fe’llar, fe’l zamonlarini o’rganish izchilligi, dastur talablari, shaxs-son kategoriyalarini o’rganish usullari, mashqlar tizimi bilan tanishtirish.</p> <p>4.Ma’ruza davomida talabalarning faoliyatini kuzatish va baholash (5 ball asosida).</p>	<p>o’rganishning maqsad va vazifalarini.</p> <p>2. Bo’lishli va bo’lishsiz fe’llar, fe’l zamonlarini o’rganish usullaridan foydalana olishni, mashqlar tizimini qo’llay bilishni egallashi.</p> <p>3. Bo’lishli va bo’lishsiz fe’llar, fe’l zamonlarini o’rgatishda ko’rgazmali qurollar, ta’limiy o’yinlardan foydalana bilishni.</p>	
Ta’lim metodi va texnikasi	Suhbat,muammoli izlanish, mustaqil ish metodi.Kompyuter texnologiyasidan foydalanish: slaydlar.	
Ta’lim vositasi	Proektor	
Ta’lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta’lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O’qituvchi	Talaba
<p>1-bosqich Kirish (5 daqiqa)</p>	<p>1.Amaliy mashg’ulot mavzusini (Fe’llarning shaxs-son qo’shimchalari bilan qo’llanishini o’rganish)</p> <p>2. Amaliy mashg’ulot maqsadini</p> <p>3. Amaliy mashg’ulot rejasini e’lon qilish.</p>	<p>Eshitadi, yozadi, javob beradi.</p>
<p>2-bosqich Bilimlarni aktallashtirish (5 daqiqa)</p>	<p>1. Fe’l so’z turkumining leksik-grammatik xususiyatlarini ayting.</p> <p>3. Boshlang’ich sinflarda dastur talablariga ko’ra bo’lishli-bo’lishsiz fe’llar, fe’l zamonlarini o’rgatish bo’yicha nimalar berilgan?</p> <p>4. Bo’lishli-bo’lishsiz fe’llar, fe’l zamonlarini</p>	<p>Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi</p>

	o'rganishning ta'limiy va amaliy ahamiyati nimada?	
3-bosqich Axborot berish (65 daqiqa)	<p>1. Laboratoriya mashg'uloti: 20 daqiqa</p> <p>1.Bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'rganishni bo'yicha dastur mazmuni va talablarini o'rganing.</p> <p>2.Bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'tish mavzu bo'yicha taqvim reja tuzing.</p> <p>3.Fe'l bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar,zamonlarini o'tish bo'yicha metodik adabiyotlarni o'rganing va nazariy savol-javob uchun savol-topshiriqlar tuzing.</p> <p>4. Bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish.</p> <p>5. Bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalar namoyish qilish.</p> <p>6.Bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'tish darsi ishlanmasining taqdimotiga tayyorlaning.</p> <p>7.Mavzu bo'yicha ta'limiy vositalar taqdimotiga tayyorlaning.</p> <p>Uning mahokamasi: 10 daqiqa</p> <p>3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	

4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)	1. Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash. 2. Testlar tuzing va ularni guruhlaro almashtirib eching.	
--	---	--

### **Ilova**

**1–topshiriq.** Dars maqsadini to'g'ri belgilanganligi «Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar» mavzusini o'tish darslarining maqsadi nimalardan iborat bo'lishini yoriting.

**2–topshiriq.** Darsning «Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar» mavzusini tushuntirish qismini yoriting.

**3–topshiriq.** «Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar» ning o'rgatish darsining mustahkamlashda darslik bilan ishlash qismini yoriting.

**4–topshiriq.** «Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rgatish» darsining mustahkamlash qismida qo'llanadigan ta'limiy o'yinlarni tashkil eting.

**5–topshiriq.** «Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rgatish» mavzusini mustaqamlashda test topshiriqlari ustida ishlash metodikasini ochib bering.

**6–topshiriq.** «Bo'lishli va bo'lishsiz fellar» ni mavzusida o'rganish tarqatma materiallar bilan ishlash usulini yoritish.

**7–topshiriq.** Ta'limiy diktantdan foydalanish usulini yoritib bering.

**8–topshiriq.** Darsni umumlashtirish va xulosalash qismini ochib bering.

**9–topshiriq.** O'quvchilar bilimni qanday baholash. O'quvchining keyingi darsga qiziqishlarini oshiradi? Shuni hikoyalab bering. Kuzatishlar bo'yicha talabalarining mulohazalarini eshitish va ishtirok etgan talabalarni baholash.

**10–topshiriq.** Darsning to'liq namunasini kuzatish.

### **2-ilova**

Savollari asosida suhbat o'tkazadilar. Savol taxminan quyidagicha bo'ladi:

Fe'l zamonlarini o'rganishga necha soat ajratilgan?

1. Fe'l zamonlari haqida tushuncha qay tarzda, qaysi usulda hosil qilinadi?
2. O'tgan zamon fe'li ko'shimchasining imlosi ustida qanday ishlar tashkil etiladi?
3. Fe'l zamonlarini o'rganishga o'quvchilar qanday tayyorlab boriladi?
4. Fe'l zamonlari yuzasidan o'quvchilarda qaysi bilimlar hosil qilinadi?
5. Fe'l zamonlari asosida qanday ko'nikma va malakalar shakllantiriladi?
6. Fe'l zamonlarini tushuntirishda qanday til birliklaridan foydalanishni ma'qul deb hisoblaysiz?
7. Fe'l zamonlarini o'rgatish bo'yicha qaysi metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni ma'qullaysiz?

### **3-ilova**

Taqvim rejalarni tuzishga qo'yiladigan talablar haqida suhbat.

«Eng yaxshi taqvim reja» konkursi. Har bir talaba o'zining rejasining ijobiy tomonlarini izohlab o'qiydi.

**4-ilova**

«Ilg'or pedagogik texnologiya asosidagi eng yaxshi dars ishlanmasi» konkursi.

**5-ilova**

Dars ishlanmalari mazmunini amaliy ijro etib beradilar.

**6-ilova**

«Eng yaxshi tahlilchi» tanlovi, o'tilgan darslarning tahlilida salmoqli fikrlari bilan ko'p qatnashgan talabalarning nomzodini talabalarni o'zlari ko'rsatadilar.

**7-ilova**

«Eng yaxshi taqrizchi» tanlovi darslikdagi «Fe'l zamonlari» mavzu berilgan bo'linga va «4-sinfda ona tili darslari» metodik qo'llanmasidagi shu mavzuga berilgan ko'rsatmalarga taqriz yozadilar. Buni 5 daqiqa ichida bajarishlari aytiladi.

**8-ilova**

Ijodiy ishlar. Ta'limiy vositalar yaratish va ular ustida ishlash bo'yicha talabalarning ijodiy ishlari taqdimoti.

**9-ilova**

Barcha tanlov shartlarida faol qatnashgan talabalar «Eng yaxshi ishtirokchi» deb e'lon qilinadi.

Bo'lishli va bo'lishsiz fellar bo'yicha amaliy mashg'ulot mazmuni yuzasidan ko'rsatmalar

1. Talabalarni dastur talablari asosida bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rganish uchun ajratilgan soatlar bo'yicha taqvim reja tuza olishga, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'tish metodlarini tanlay bilishga, mashqlar tizimini ishlab chiqishga, mashqlar uchun til hodisalarini tanlay bilishga o'rganish.

O'qituvchining mashg'ulotdan oldingi vazifasi.

Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'tish bo'yicha talabalarga savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va talabalarga berish.

Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rgatish bo'yicha metodik adabiyotlar ro'yxatini tuzish.

Mavzuni mustahkamlash uchun test, krossvord, diktant, ta'limiy o'yinlar, ko'zgzamali qurollar tayyorlash.

Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni o'rganish dars ishlanmasini tayyorlash bo'yicha maslahatlar berish.

**Foydalanilgan adabiyotlar;**

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son
2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.
3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.
4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.
5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.

6.Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.

7.ikromova R va boshqalar, Ona tili,4-sinf uchun darslik, T-2005.

8.G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

### 11-amaliy mashg'ulot

<b>11- MAVZU</b>	<b>28. “Fe’llarning shaxs-son qo’shimchalari bilan tuslinishi“, “Fe’l yasovchi qo’shimchalar“ mavzusini o’rganish darsini tashkil qilish</b>
----------------------	--

#### 1.12.Amaliy mashg'ulotining o'qitish texnologiyasi

Vaqti: 2 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	<p>1. Fe’ning shaxs-son qo’shimchalari bilan tuslinishini o’rganish bo’yicha nazariy savol-javob.</p> <p>2. Fe’ning shaxs-son qo’shimchalari bilan tuslinishini o’rganish bo’yicha ona tili dasturi tahlili.</p> <p>3 Fe’ning shaxs-son qo’shimchalari bilan tuslinishi mavzusining taqvim rejasi ustida ishlash.</p> <p>4 Fe’ning shaxs-son qo’shimchalari bilan tuslinishini va fe’l yasovchi qo’shimchalarni o’rganish mavzusidagi dars ishlanmalari taqdimoti.</p> <p>5.Mavzuga doir ta’limiy vosita ustida ishlash.</p> <p>6.Talabalar faoliyatini baholash.</p>
O’quv mashg'ulotning maqsadi	<p>1.Talabalarni fe’ning shaxs-son qo’shimchalari bilan tuslinishini, fe’l yasovchi qo’shimchalarni o’tish bo’yicha metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni amaliyotga tadbiiq etishga o’rgatish.</p> <p>2.Darslikdagi mashqlar tizimi ustida amaliy ishlash ko’rikmalarini shakllantirish.</p> <p>3. Fe’ning shaxs-son qo’shimchalari bilan tuslinishini, fe’l yasovchi qo’shimchalarni o’tishda</p>

	o'quvchilarni faollashtiradigan ish turlarini ijod qilishga, ijodiy izlanishga yo'llash.	
O'qituvchining vazifasi: 1.Talabalarning fe'l shaxs-son qo'shimchalari, fe'l yasovchi qo'shimchalarni haqidagi nazariy bilimlarini aniqlash . 2.Talabalarda fe'lning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rganishning ahamiyati va ular ustida ishlash bo'yicha umumiy tasavvur hosil qilish 3.Talabalarni boshlang'ich sinflarda fe'lning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rganish izchilligi, dastur talablari, shaxs-son kategoriyalarini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rganish usullari, mashqlar tizimi bilan tanishtirish. 4.Ma'ruza davomida talabalarning faoliyatini kuzatish va baholash (5 ball asosida).	O'quv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak 1.Fe'lning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rganishning maqsad va vazifalarini. 2. Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rganish usullaridan foydalana olishni, mashqlar tizimini qo'llay bilishni egallashi. 3. Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi va fe'l yasovchi qo'shimchalar o'rgatishda ko'rgazmali qurollar, ta'limiy o'yinlardan foydalana bilishni.	
Ta'lim metodi va texnikasi	Suhbat,muammoli izlanish, mustaqil ish metodi.Kompyuter texnologiyasidan foydalanish: slaydlar.	
Ta'lim vositasi	Proektor	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	1.Amaliy mashg'ulot mavzusini (Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rganish)  2. Amaliy mashg'ulot maqsadini 3.Amaliy mashg'ulot rejasini	Eshitadi, yozadi, javob beradi.

	e'lon qilish.	
2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiq)	<p>1. Boshlang'ich sinflarda dastur talablariga ko'ra fe'lining shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rgatish bo'yicha nimalar berilgan?</p> <p>4. Fe'lining shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rganishning ta'limiy va amaliy ahamiyati nimada?</p> <p>5. Fe'lining shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rganishda qaysi metodlarni samarali deb hisoblaysiz?</p>	Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi
3-bosqich Axborot berish (65 daqiq)	<p>1. Amaliy: 20 daqiq</p> <p>1. Fe'lining shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, fe'l yasovchi qo'shimchalar qaysi sinfda o'rganiladi va mavzu bo'yicha dastur mazmuni va talablarini o'rganing.</p> <p>2. Fe'lining shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'tish mavzu bo'yicha taqvim reja tuzing.</p>	

	<p>3. Fe'ning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, fe'l yasovchi qo'shimchalar o'tish bo'yicha metodik adabiyotlarni o'rganing va nazariy savol-javob uchun savol-topshiriqlar tuzing.</p> <p>4. Fe'ning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rgatishda qo'llanadigan mashqlarni namoyish qilish.</p> <p>5. Fe'ning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishini, fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'rgatishda qo'llanadigan ta'limiy o'yinlardan namunalar namoyish qilish.</p> <p>6. Fe'ning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, fe'l yasovchi qo'shimchalar o'tish darsi ishlanmasini yozing.</p> <p>7. Mavzu bo'yicha ta'limiy vositalar yarating.</p> <p>Uning mahokamasi: 10 daqiqa 3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>1. Blis texnologiyasi asosida mavzu yuzasidan talabalar bilimini aniqlash</p> <p>2. Inset jadvalini to'ldirish.</p>	

1-ilova

**1-topshiriq.** Talabalarga savol-topshiriqlar yozilgan kartochkalar tarqatish.

**Savol-topshiriqlar.**

1. Shaxs-son qo'shimchalarini tushuntirishning qulay metodi qaysi?
2. Fe'llarda shaxs-son qo'shimchalari ustida qanday izchillikda ishlanadi?
3. Fe'llarda shaxs-son qo'shimchalarining o'rganilishi qanday uslubiy xatoning oldini oalid?

Savol-topshiriqlarni mukammal aniq va tez bajargan talaba ball oladi.

Namuna. Quyidagi «So'zsiz jadval» ni to'ldiring.

Namuna


Shaxslar	Sonlar	
	Birlik	Ko'plik
I	O'qidim	O'qidik
II	O'qiding	O'qidingiz
III	O'qidi	O'qidilar

**Har bir guruhlarga krossvord tarqatish.**

		V		1				
				2				
				3				
				4		R		
				5				
		L		6	N			
				7				

So'z turkumlardan biri.

Mo'tabar zot.

Boshi o'xshar taroqqa.

Dumi o'xshar o'roqqa (*topishmoq*).

Qo'y – echki podasi (*so'zning ma'nosi*).

Ko'plik qo'shimchasi.

Bolalar jurnil.

Milli cholg'u asboblardan biri.

Ushbu krossvordni 1 daqiqada echish.

Fe'llar shaxs-son qo'shimchalariga xos xususiyatni tarmoqlash usulidan yoriting.

Namuna

**2-topshiriq.** Fe'llarda shaxs-son qo'shimchalari yuzasidan o'quvchi bilimini mustahkamlashda qanday qo'shimcha ta'limiy vositalardan foydalanasiz? Amaliy ko'rsatib bering.

**3-topshiriq.** Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalari bilan qo'llanishi mavzusidagi dars fragmentlarini amaliy ko'rsating.

- yangi mavzuni tushuntirish (uchala guruhdan bittadan talaba chiqib amaliy ko'rsatadi);

- fe'llarda shaxs-son qo'shimchalarining gapda so'zlarni bir-biriga bog'lanishdagi vazifasini tushuntirish dars fragmentini yoriting.

**4-topshiriq.** Kuzatilgan dars fragmentlari tahlili.

Tahlil uchun metodik tavsiyalar.

- o'quv materialining to'g'ri tanlanganligi;

- metodning samaradorligini o'quvchilar faolligini oshirishdagi o'rni;

- ko'rgazmalilik, ta'limiy vositalardan o'rinli va unumli foydalanish;

- o'quvchilarni mustaqil izlanishiga undalغانligi va ular uchun sharoitning yaratilish;

- xulosalarning aniqligi va asoslanganligi;

- leksik va imloviy mashqlarning tashkil etilishi;

- o'qituvchining nutqi aniqligi va izchilligi.

**5-topshiriq.** Darslik materiallari ustida ishlash usullarini ochib bering.

**384-mashq.** Ajratib ko'rsatilgan fe'llarga so'roq bering.

**388-392-397-mashqlar.** Nuqtalar o'rniga shaxs-son qo'shimchalardan mosini qo'yib, gaplarni ko'chirish.

**6-topshiriq.** Guruhlar bir-biriingizning darsdagi faoliyatingizni izohlang.

- bir-biringizdan nimalarni o'rgandingiz?

- dars oldiga qo'yilgan maqsadga erishilmaganlik darajasi va o'qituvchi faoliyatini izohlang;
- guruhning va guruhdagi faol talabalarni baholang va izohlang;

### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son
2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.
3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.
4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.
5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.
6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.
7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.
8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

### **12-amaliy mashg'ulot**

<b>12-MAVZU</b>	<b>Gap va uning turlarini o'rganish darslarini tashkil etish</b>
-----------------	--

#### **1.12. Amaliy mashg'ulotning o'qitish texnologiyasi**

Vaqti: 2 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Mashg'ulotni tashkil etish.</li> <li>2. Talabalarda mavzu ustida ishlashga rag'bat uyg'otish.</li> <li>3. Talabalarning gap, gapning turlari fikr-mulohazalarini, tayyorlagan axborotlarini tinglash.</li> <li>4. Mashg'ulot davomida amalga oshirilgan metodik faoliyatlar muhokamasini tashkil etish.</li> <li>5. Mashg'ulotni yakunlash.</li> </ol>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Talabalarning «Gap mavzusini o'tish. Gap ustida ishlash» mavzusidagi ma'ruzada egallangan nazariy bilimlarini aniqlash va mustahkamlash.</li> <li>2. Gap ustida ishlash bo'yicha metodik adabiyotlardan berilgan ma'lumotlar bilan tanishtirish.</li> <li>3. Talabalarni dastur asosida boshlang'ich sinflarida sintaktik</li> </ol>

	<p>elementlar ustida ishlashni o'rganish uchun ajratilgan soatlar bo'yicha taqvim-reja tuza olishga, gap, darak gap, buyruq gap haqida tushuncha hosil qilish metodlarini talay bilishga, mashqlar tizimini ishlab chiqishga, uchun til hodisalarini tanlay bilishiga o'rganish.</p> <p>4.Talabalarni gap mavzusini o'tish bo'yicha maktab amaliyotiga tayyorlash.</p>	
<p>O'qituvchining vazifasi:</p> <p>1.Talabalarning bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlari haqidagi nazariy bilimlarini aniqlash .</p> <p>2.Talabalarda "Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar", "«Fe'l zamonlari»ni o'rganishning ahamiyati va ular ustida ishlash bo'yicha umumiy tasavvur hosil qilish</p> <p>3.Talabalarni boshlang'ich sinflarda bo'lishli-bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlarini o'rganish izchilligi, dastur talablari, shaxs-son kategoriyalarini o'rganish usullari, mashqlar tizimi bilan tanishtirish.</p> <p>4.Ma'ruza davomida talabalarning faoliyatini kuzatish va baholash (5 ball asosida).</p>	<p>O'quv faoliyatining natijasi</p> <p>Talabalar bilishi kerak</p> <p>1.Gap ustida ishlash yuzasidan o'rganilgan dastur talabalari va metodik adabiyotlar yuzasidan savollarga javob berish.</p> <p>2.Gap, gapning ma'no turlari bo'yicha ishlab chiqqan metodik tavsiyalarini, ta'limiy xarakterdagi mashqlarni dars jarayonida yoritib berish.</p> <p>3.3-4-sinflarda gap, darak gap, buyruq gap mavzusini o'tishga tayyorlanishi.</p> <p>4.Pedagogik texnologiya asosida dars ishlanmasini yaratish</p> <p>5.Guruhdagi o'rtoqlarining fikr-mulohazalarini tinglash, ularga munosabat bildirish.</p>	
Ta'lim metodi va texnikasi	Suhbat,muammoli izlanish, mustaqil ish metodi.Kompyuter texnologiyasidan foydalanish: slaydlar.	
Ta'lim vositasi	Proektor	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	1.Amaliy mashg'ulot mavzusini (Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalari bilan qo'llanishini o'rganish) 2. Amaliy mashg'ulot	Eshitadi, yozadi, javob beradi.

	<p>maqsadini 3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.</p>	
<p>2-bosqich Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqqa)</p>	<p>1. «Lahzada aql charxi» o'yini tashkil etiladi. Har guruhga savollar yozilgan kartochkalar konvertga solib beriladi. Talabalardan savollarga tezlik bilan tayyorgarliksiz javob berishlari talab qilinadi. 2.Gap. Darak gap. Buyruq gaplarini boshlang'ich sinflarda o'rganish izchilligini aniqlash. 3.Gap. Darak gap. Buyruq gap mavzularini soatlarga bo'lib chiqish. 4.Yangi mavzu o'rganiladigan, dars mustahkamlanadigan dars fragmentlarini tayyorlang. 5.Qo'shimcha o'quv materiallari, ko'rgazmali qurol: jadval, rasm, test kabilar tayyorlang.</p>	<p>Muhokama uchun savol-topshiriqlarga talabalarning javobi</p>
<p>3-bosqich Axborot berish (65 daqqa)</p>	<p>1. Laboratoriya mashg'uloti: 20 daqqa 1.Gap ustida ishlash bo'yicha 1-2-sinflar va 3-4 sinf ona tili dasturining va talabalarini o'rganing. 2.Gap, gapning turlari bo'yicha metodist professor Q.Qosimova, T.Ashrapovalarning metodik qarashlarini</p>	

	<p>o'rganing.</p> <p>3.Gaplarning qo'llanilishi va ular ustida ishlash bo'yicha 1-sinf, 2-sinf, 3-sinf, 4-sinfda ona tili darslari metodik qo'llanmasidagi tavsiyalarni o'rganing, ularga munosabatingizni bildiring.</p> <p>4.Gap, gapning turlarini o'rganish darslari texnologiyasini yaratish.</p> <p>5.Darsda foydalanish uchun qo'shimcha ta'limiy vositalar tayyorlang. (krossvord, rebus ...)</p> <p>6.Gap mavzusini o'tish, gap ustida ishlash darslari ishlanmasini yozing.</p> <p>Uning mahokamasi: 10 daqiqa</p> <p>3. Taqdimot: 5 daqiqa</p>	
<p>4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqa)</p>	<p>2. Testlar tuzing va ularni guruhlaro almashtirib eching.</p>	

### 1-ilova

Tashkiliy qism.Talabalar 3 guruhga ajratiladi, ekspert guruhi (3 talabadan iborat) tuziladi. Ular talabalar bilimi, faoliyatini baholab boradi. Talabalarning javobini izohlab, to'ldirib turadi.

Mashg'ulotning borishi.1. «Lahzada aql charxi» o'yini tashkil etiladi. Har guruhga savollar yozilgan kartochkalar konvertga solib beriladi. Talabalardan savollarga tezlik bilan tayyorgarliksiz javob berishlari talab qilinadi.

1-guruh uchun savol va topshiriqlar.

- 1-2 sin fona tili dasturida gaplarni o'rganish bo'yicha o'quvchilar bilimiga qanday talablar qo'yilgan?

- oliy o'quv yurtlari uchun nashr qilingan «Ona tili metodikasi» darsligida gaplarning xususiyatlarini o'rgatish bo'yicha qanday metodik tavsiyalar berilgan?

- 1-2 sinfdan gaplar, gaplarning turlari mavzu ustida ishlashda o'quvchilarning qaysi bilimlariga asoslaniladi?

- darak gap so'roq, undov gaplarni qanday usulda tushuntirish yaxshi samara beradi?

2-guruh uchun savol topshiriqlar.

- professor qosimova «Gaplar matnlarda qo'llanishi va gaplar ustida ishlash» ni qaysi tartibdatushuntirish samarali deb hisoblaydi? Nima uchun?

- 3-sinf ona tili dasturida gap va ularning qaysi xususiyatlari o'rganiladi deyilgan?

- gap ustida ishlanganda va tushuntirganda qanday o'quv materialini tanlash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz?

- darak gap, so'roq, undov gaplarni qanday usulda tushuntirish yaxshi samara beradi?

3-guruh uchun savol-topshiriqlar.

- 4 sinf ona tili dasturida gaplarni o'rganish bo'yicha o'quvchilar bilimiga qanday talab qo'yilgan?

- pedagogik bilim yurtlari talabalari uchun nashr qilingan «Ona tili metodikasi» darsligida gaplarning xususiyatlarini o'rgatish bo'yicha qanday metodik tavsiyalar berilgan?

- 4-sinfda gapning turlari mavzu ustida ishlashda o'quvchilarning qaysi bilimlariga assolaniladi.

- gaplarni o'tish jarayonida qanday sintaktik bilimlar shakllantiriladi?

- gap va uning turlarini o'rganish jarayonida o'quvchilarda qanday amaliy ko'nikmalar shakllantiriladi?

2. Dars fragmentlarini kuzatish.

1-guruh uchun 1-topshiriq.

Gaplar, gapning xususiyatlari ustida ishlash dars fragmentini amaliy yoritib bering.

2-topshiriq. Darsning gap, gapning turlari mavzusini mustahkamlash fragmentini tashkil qilib bering.

3-topshiriq. Gap mavzusini o'tishda uyushtiriladigan grammatik o'yinlarni tashkil qilib bering.

2-guruh uchun 1-topshiriq.

Gap mavzusini o'rganish jarayonida mashqlarni bajarish usuli namunasini ko'rsating.

2-topshiriq. Gap mavzusini o'rganish jarayonida sintaktik hodisalar ustida ishlash (gapda so'zlarning bog'lanishi, gap bo'laklari) namunasini ko'rsating.

3-topshiriq. Gap mavzusini mustahkamlash darsida qilinadigan biror ish turini o'tkazish usulini yoritib.

3-guruh uchun ham shu xildagi topshiriqlar beriladi.

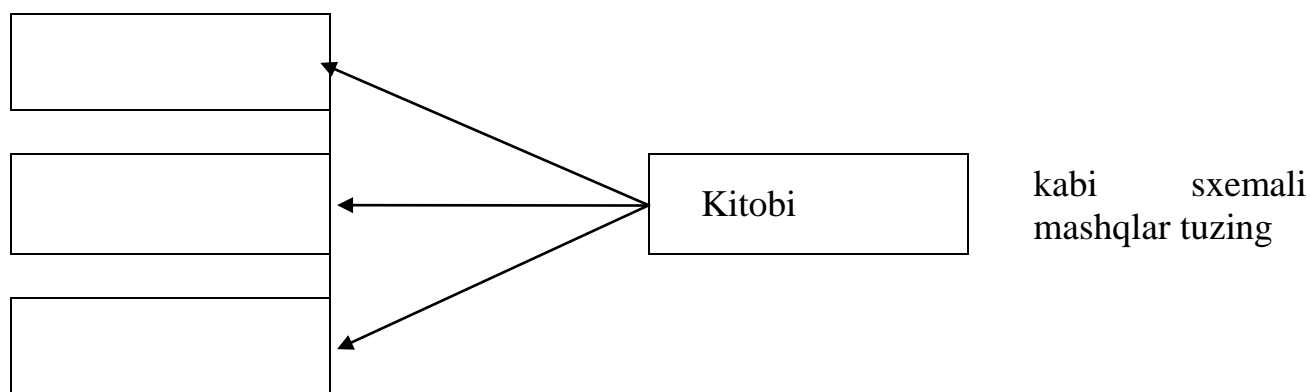
3. Kuzatiladigan dars fragmentlarini tahlil qilish.

4. Darslik materiallari ustida ishlash.

1-guruh uchun.

Darslikdagi (4-sinf).

3, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15-mashqlarni bajarish usulini ochib bering,



2-guruh uchun.

1. Darslikdagi (4-sinf), 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 mashqlarni bajarish usulini yoritib bering.
2. Sxemali mashqlar tuzing.
3. Talabalar ijodiy ravishda tuzib kelgan ta'limiy o'yin, krossovrd, testlar ustida ishlash.
4. Mashg'ulotda o'rganilganlar yuzasida talabalarning fikr-mulohazalarini eshitish.
5. Ekspert guruhi qo'ygan ballarini e'lon qiladi. Darsning yutuq-kamchiliklarini izohlaydi.

2-ilova

2-ilova. Talabalar tayyorlab kelgan ta'limiy vositalar ustida ishlash.

Namuna. **rasm**

Rasmning orqasiga gap yoziladi. Rasm qismlariga bo'lingan holatda bo'ladi. Agar gap to'g'ri tuzilsa rasm butun va to'g'ri chiqadi.

u	n	d	o	v
	g	a	p	
s	o'	r	o	q
		a		
		k		

1. So'zlardan tashkil topgan nutq birligi.
2. Biror fikrini ifodalash oxiriga nuqta qo'yiladigan gap.
3. Oxiriga «?» belgisi qo'yiladigan gap.
4. Buyruq gapning oxiriga qo'yiladigan belgi.

3. Talabalar tuzgan rejalashtirish ustida ishlash.

4. Dars fragmentlarini kuzatish va tahlil qilish.

5. Darslik materiallari ustida ishlash usulini yoriting.

3-sinfda gap mavzusi (gap, darak gap, buyruq gap) yuzasidan mashqlar 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73 (gap).

Darak gap – 74, 76, 77, 78, 79-mashqlar.

So'roq gap – 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90-mashqlar.

Undov gap – 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99-mashqlar.

4-sinfda gap mavzusini yuzasidan mashqlar 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18-mashqlar.

Bu mashqlarni talabalar bo'lib olib, o'rgatish usulini yoritib beradi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar;**

1. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan davlat ta'lim standart, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son
2. Boshlang'ich sinflar takomillashtirilgan o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim», 2006, 5-son.
3. G'afforova T va boshqalar, Ona tili, 1-sinf uchun darslik, T-2006.
4. G'ulomova X va boshqalar, 1-sinfda ona tili darslari, T-2003.
5. Qosimova K va boshqalar, Ona tili, 2-sinf uchun darslik, T-2006.
6. Fuzailov S, Xudoyberganova M, Ona tili, 3-sinf uchun darslik, T-2006.
7. Ikromova R va boshqalar, Ona tili, 4-sinf uchun darslik, T-2005.
8. G'ulomova X, Yo'ldosheva Sh, Matchonova U, 4-sinfda ona tili darslari, T-2003.

## **13-amaliy mashg'ulot**

<b>13- MAVZU</b>	<b>29.Gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini o'rganish darslarini tashkil qilish</b>
<b>1.12. Amaliy mashg'ulotning o'qitish texnologiyasi</b>	
Vaqt: 2 soat	Talabalar soni: 30 ta
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Amaliy mashg'ulot rejasi	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Gap bo'laklarini o'rganish bo'yicha nazariy savol-javob.</li> <li>2. Gap bo'laklarini o'rganish bo'yicha ona tili dasturi tahlili.</li> <li>3. Gap bo'laklariniga oid mavzularning taqvim rejasi ustida ishlash.</li> <li>4. Gap bo'laklariniga oid mavzulardagi dars ishlanmalari taqdimoti.</li> <li>5. Mavzuga doir ta'limiy vosita ustida ishlash.</li> <li>6. Talabalar faoliyatini baholash.</li> </ol>
O'quv mashg'ulotning maqsadi	Talabalarni dastur asosida boshlang'ich sinflarda sintaktik elementlari ustida ishlashni o'rganish uchun ajratilgan soatlar buyicha

	taqvim-reja tuza olishga, ega, kesim, undalma tushunchalarini hosil qilish metodlarini tanlay bilishga, mashqlar tizimini ishlab chiqishga til hodisalari bo'yicha o'yin mashqlar tanlay bilishiga o'rgatish.	
O'qituvchining vazifasi: 1.Gap bo'laklari ustida ishlash bo'yicha talabalarga savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va talabalarga berish. 2.Gap bo'laklari ustida ishlash bo'yicha metodik adabiyotlar ro'yxatini tuzish. 3. Gap bo'laklari mavzusini mustahkamlashda o'yin, test, krossvord, diktant, ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali qurollar tayyorlashni o'rgatish. 4.Ega kesim, undalma mavzularini o'rganish dars ishlanmasini tayyorlash bo'yicha maslahatlar berish. 4.Ma'ruza davomida talabalarning faoliyatini kuzatish va baholash (5 ball asosida).	O'quv faoliyatining natijasi Talabalar bilishi kerak 1.1-4-sinflarda gap bo'laklarini o'rganish mavzusini o'tishga tayyor bo'lishi. 2.Talabalarning gap bo'laklari ustida ishlash bo'yicha metodik adabiyotlar ro'yxatini tuzib kelishi, mavzusini mustahkamlashda o'yin, test, krossvord, diktant, ta'limiy o'yinlar, ko'rgazmali qurollar tayyorlab kelishi. 3.Pedagogik texnologiya asosida dars ishlanmasini yaratish. 4.Amaliy mashg'ulotda faol ishtirok etish va ishlanmasini amaliy ijro etish.	
Ta'lim metodi va texnikasi	Suhbat,muammoli izlanish, mustaqil ish metodi.Kompyuter texnologiyasidan foydalanish: slaydlar.	
Ta'lim vositasi	Proektor	
Ta'lim shakli	Yakka tartibdagi savol-javob, kichik guruhlarda ishlash	
Ta'lim sharti	Auditoriya, TSOdan foydalanish	
Dars bosqichlari va vaqti	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (5 daqiqa)	1. Amaliy mashg'ulot mavzusini (Gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini o'rganish darslarini tashkil qilish) 2. Amaliy mashg'ulot maqsadini 3. Amaliy mashg'ulot rejasini e'lon qilish.	Eshitadi, yozadi, javob beradi.
2-bosqich	1.Boshlang'ich sinflarda	Muhokama uchun savol-

<p>Bilimlarni aktuallashtirish (5 daqiqqa)</p>	<p>gap bo'laklarini o'rganishga qachon tayyorgarlik ko'riladi? 2. Boshlang'ich sinflarda gap bo'laklari nazariy jihatdan qaysi sinfda o'rganiladi? 4. Boshlang'ich sinflarda ega, kesim, undalmani o'rgatish qanday izchillikda olib boriladi? 5. Gapning grammatik asosi qaysi metodlarda o'rgatiladi? 6. 3-4-sinfda ega, kesim, undalmani o'rgatishda qanday ishoraviy ko'nikmalar hosil qilinadi?</p>	<p>topshiriqlarga talabalarning javobi</p>
<p>3-bosqich Axborot berish (65 daqiqa)</p>	<p>1. Laboratoriya mashg'uloti: 20 daqiqa 1. Gap bo'laklarini o'rganish izchilligini aniqlang. 2. Ega, kesim, undalmani o'rganish bo'yicha metodik adabiyotlarni tahlil qiling. 3. «Bosh bo'laklar (ega, kesim), "Ikkinchi darajali bo'laklar", "Undalma" mavzusini o'rganish bo'yicha dastur asosida darslik materiallarini soatlarga bo'lib chiqing. 4. Yangi mavzu o'rganiladigan, dars mustahkamlanadigan dars fragmentini tayyorlang. 5. Ko'rgazmali qo'shimcha o'quv materiallari, ko'rgazmali qurol: jadval, rasm, test</p>	

	kabilarni tayyorlang. Uning mahokamasi: 10 daqiqqa 3. Taqdimot: 5 daqiqqa	
4-bosqich Yakuniy bosqich (5 daqiqqa)	1. Testlar tuzing va ularni guruhlaro almashtirib eching.	

**Ona tili o'qitish metodikasi  
fanidan seminar mashg'ulotlar ishlanmasi**

Mazkur laboratoriya mashg'ulotlari uslubiy qo'llanmasi 5111700 Boshlang'ich ta'lim va sport, tarbiyaviy ish bakalavr yo'nalishi talabalariga muljallangan bulib, unda ona tili o'qitish metodikasi laboratoriya mashg'ulotlarining mavzusi, maqsadi va vazifalari hamda laboratoriya darslarini tashkil etish usulari yoritilgan.

Seminaqr mashg'ulotlar ishlanmasi Boshlang'ich ta'lim uslubiyati kafedrasining 1-sonli karori bilan «28» avgust 2019 yil tasdiqlangan.

### **1-seminar mashg'uloti (4 soat)**

**Mavzu:** Ot so'z turkumi urganiladigan darslarni kuzatish va tahlil qilish

**Laboratoriya mashg'ulotining maqsadi:** Talabalarning «Ot turkumini urganish metodikasi» mavzusidagi ma'ruzada egallangan ilmiy-metodik bilimlarini ta'lim jarayonida kuzatish orqali amalda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish. Mavzuni o'quvchilarga tushuntirishda o'qituvchini kuzatish va o'quvchilar faolligini urganish.

#### **Reja:**

1. Talabalarning ot turkumini urganish buyicha laboratoriya mashg'ulotining maqsadi va vazifalari bilan tanishtirish mavzusi

2. Talabalarni shaxs va narsa bildirgan so'zlarni (1-2-sinf): ot so'z turkumi, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi (3-sinf); otlarning egalik va kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi (4-sinf); mavzusi urganiladigan darslarga qo'yiladigan metodik talablar bilan tanishtirish. 3. Ot turkumi bilan bog'lik mavzularni urganish darsini kuzatish.

4. Kuzatilgan dars tahlili.

5. Kuzatilgan darslar buyicha tavsiyalar berish.

6. Talabalarni baholash.

#### **Ot turkumini o'tish metodikasi bo'yicha topshiriqlar:**

1. Shaxs va narsani bildirgan so'zlar, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi, otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi, otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi, ot yasovchi qo'shimchalar mavzularini urganish, darslariga qanday metodik talablar qo'yilganini ishlab chiqing.

2. Ot turkumini urganishda o'quvchilar bilimi, ko'nikma malakalarga qanday mavzularni urganish, talablar qo'yilishini yozing, (uyinlar, testlar, ko'rgazmali qurollar).

3. Ot turkumini o'tishda qaysi metodlardan foydalanish ekanini aniqlang.

4. Mavzularni mustahkamlash uchun darslikda berilgan mashqlar tizimiga munosabatingizni yozma bildiring.

#### **Adabiyotlar ruyxati:**

1. Umumiy o'rta ta'lim DTS va o'quv dasturi. «Boshlang'ich ta'lim». j. 2006, 4-soni.

2. K. Qosimova. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi, T. «O'qituvchi» 1985 yil

3. T. G'afurova va boshqalar «Ona tili», 1-sinf, «Sharq», 2005.

4. Qosimova K va boshqalar «Ona tili», 2-sinf, Cho'lpon, 2005.

5. Fuzailov S va boshqalar «Ona tili», 3-sinf, O'qituvchi, 2005.

6. Ikromova R va boshqalar «Ona tili». 4-sinf, O'qituvchi, 2005.

7. G'ulomova X va boshqalar «1-sinfda ona tili darslari». «Sharq», 2003.

8. Qosimova K. va boshqalar «2-sinfda ona tili darslari», «Cho'lpon», 2004.
9. Xudoyberganova M va boshqalar «3-sinfda ona tili darslari». «O'qituvchi ». 2004.
10. G'ulomova X. va boshqalar «4-sinfda ona tili darslari», «O'qituvchi ». 2003.
11. Boshlang'ich ta'lim» jurnali.
12. «Ma'rifat» gazetasi.
13. «Gulxan», «Bilimdon», «G'uncha» jurnali: «Tong yulduzi» gazetasi.

### **1-2-Sinfda «Shaxs va narsa bildirgan so'zlar» mavzusini o'rganish darsini ko'zatish bo'yicha ko'rsatmalar**

I. 1-2-sinf ona tili dasturi asosida Shaxs va narsani bildirgan so'zlar mavzusini o'rganish bo'yicha tuzgan taqvim rejangizni maktab o'qituvchisining taqvim rejasi bilan taqqoslang.

II. O'qituvchining reja-konspektini o'rganish.

1. Dars mavzusining turli shakli, metodi va jihozining aniq belgilab olinganligi:

2. Shaxs va narsani bildirgan so'zlar bo'yicha darsning maqsad va vazifalarning aniq ko'rsatilganligi;

3. Darsda o'quvchilar vazifasining ifoda etilishi:

III. Dars jarayonini kuzatish.

-darsning o'tilgan bilimlarini takrorlash va mustahkamlash qismida:

-o'quvchilarning berilgan vazifani bajarib kelishi;

-o'tilgan mavzuni so'rash uchun savol-topshiriqlarning aniqligini, izchilligi.

2. «Shaxs va narsani bildirish so'zlar» mavzusini tushuntirishda;

-oldingi o'rganilgan mavzularga asoslangani;

-tanlangan gap, so'z va narsaning, ularning rasmining o'quvchilar hayoti bilan bog'liqligi;

-shaxs va narsani bildirgan so'zlarni tushuntirish uchun tanlangan ko'rgazmalarning muvofiqligi; estetik talabga javob berish; undan o'rinli foydalanishi;

-o'quv materiali, ta'limiy vositalar ishlab chikilgan savol-topshiriqlarning anikligi, tushunarligi, mantiqiyliqi. Izchilliligi;

-tushuntirish metodikasining o'quvchilar faolligini oshirishdagi samaradorligi shaxs va narsani bildirgan so'zlar bo'yicha xulosalarning chiqarishda o'quvchilarning faolligi.

3. Shaxs va narsa bildirgan so'zlar haqidagi bilimlarni amaliyotga tadbik etilishi;

-mustahkamlash uchun berilgan yoki tanlangan matnlarning muvofiqligi, genetik talabga javob berishi

-mustahkamlovchi o'quv materiali va mashqlarning xilma-xilligi

4. O'rganilganlarga o'quvchilarning munosabat bildirish.

-shaxs va narsani bildiruvchi so'zlar bo'yicha egallagan bilim va ko'nikmalarini ayta bilishi;

-o'zlashtira bilmagan tomonlari bo'yicha savol bera bilishi

-O'qituvchining o'quvchilar javobi asosida darsda urganilganlarga yakun yasash.

5. Uy vazifasini berish o'rni, bajarish yullari haqida berilgan tushunchalarni aniqligi, mustahkamligi.

6. O'quvchilarni bilimini baholash usuli va xaqqoniyligi.

Talabalar faolligini baholash.

Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishini o'rganish bo'yicha topshiriqlar.

1. Birlik va ko'plikdagi otlarni urgatishning eng qulay metod va usulini tanlang.

2. Birlik va ko'plikdagi otlarni tushuntirish uchun o'quv materialidan tanlang.

3. Mavzuni tushuntirish uchun ko'rgazmali qurollar tayyorlang.

4. Mavzuni mustahkamlashda qo'llaniladigan samarali mashqlar tizimini ishlab chiqing.

5. Birlik va ko'plikdagi otlarning imlosi ustida ishlash yullarini aniqlang.

2. «Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusini urganish darsini kuzatish buyicha kursatmalar.

-otlarning birlik va ko'plik shaklini tushuntirishda bir turdagi o'quv materiali, ta'limiy vositalardan foydalanilganligi, ularning mavzuni amaliy o'zlashtirishdagi samaradorligi

-ko'rgazmaning estetik talabga javob berishligi;

-birlik va ko'plikdagi otlarni urganish uchun tuzilgan savol-topshiriklarning o'quvchilar faolligini oshirishga ta'siri

-birlik va ko'plikdagi otlarni tushuntirishda interfaol usullar, ilg'or pedtexnologiyalardan foydalanilishi, ularning o'quvchini faollashtirishdagi samaradorligi

-birlik va ko'plikdagi otlarga o'quvchilarning ta'rif berishi

-chiqarilgan ta'rifni darslikdagi shakli bilan takkoslanishi va ularni mukammallik darajasining aniqlanishi

3. Birlik va ko'plikdagi otlar buyicha o'quvchilar bilimlarini mustahkamlash;

-mashqlardan o'z o'rnida foydalanilganligi

-mashqlarning xilma-xilligi

-o'quvchilarning mustaqillik darajasi

-mustahkamlash jarayonida o'quvchilar bilimini kengaytirish, mukammallashtirishning ahvoli

4. Dars urganilganlar yuzasidan o'quvchilarning mustaqil xulosalar chiqara bilish.

5. Uy vazifasini aniq tushuntirilishi

6. O'quvchilar bilimini baholash

### **Talabalar faoliyatini baholash**

«Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusi buyicha laboratoriya mashg'uloti topshiriqlari;

1. Metodikada egalik qo'shimchalari bilan otlarning o'zgarishini tushuntirishning eng qulay usuli shunday ko'rsatilgan ?

2. Boshlang'ich sinfda egalik qo'shimchalarining qaysi variantlari urgatilishini yozing.

Z. Egalik qo'shimchalari bilan qo'llangan so'zlarda yuz bergan tovush o'zgarishlarining qaysi xolatlari va qanday urgatiladi?

4. Egalik qo'shimchalarini mustahkamlashda qaysi mashq turini tavsiya qilasiz?

4-sinfda otlarning egalik qo'shimchalar bilan qo'llanilishi.

I. O'quvchilarni darsga tayyorlab olish usuli mavzusini o'tish darsini kuzatish yuzasidan ko'rsatmalar

II. Utilgan mavzular ustida ishlash. O'tilgan mavzu bo'yicha uy vazifasining turi berilgan topshiriqlarning amaliy ahamiyati.

Uy vazifasini so'rash usuli, baholash me'yorlari

Uy vazifasining bajarilishi va bilimlarni o'zlashtirilishi bo'yicha xulosalarning aniqligi, o'qituvchi ta'limning keyingi bosqichlarida ular ustida ishlash

III. Yangi mavzuga o'qituvchining o'quvchilarda qiziqish uyg'otishi.

IV. Yangi mavzu ustida ishlash.

1. Egalik qo'shimchalarini urgatish uchun qanday o'quv materiallari va ko'rgazmali qurol tayyorlagan.

2. Tushuntirish usulida qaysi savol-topshiriqlardan foydalandi?

3. Egalik qo'shimchalarini tushuntirishda qo'yidagilarga e'tibor qarating:

- Egalik so'zining ma'nosi ustida ishlash

- Egalik qo'shimchalarini olgan so'zlarni tarkibiy qismga ajratish

- Qarashlilik, tegishlilik so'zlari ma'nosini izohlash usuli

- Egalik qo'shimchalarining vazifasini ochib berishi

- Egalik qo'shimchalarining tushuntirilayotgan variantini darslik materialiga muvofiqligi;

- Egalik qo'shimchalarining ma'nosi va vazifasi yuzasidan o'quvchilarning ilk tushunchalarini aniqlash usuli

- Egalik qo'shimchalarining bo'sh o'zlashtirilgan tomonlari ustida ishlash sifati.

4. Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi mustahkamlash:

- o'quvchilar bilimini aniqlashda foydalanilgan mashq turlari

- o'quvchilarning bilimini mustahkamlovchi va kengaytiruvchi

mashqlar ustida ishlash usuli;

5. O'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish sifatleri

6. O'quvchilar bilimini to'g'ri baholanganligi

7. O'qituvchining darsdagi ta'lim va tarbiyaviy maqsadga to'liq erisha olganligi

8. O'qituvchining ilmiy-metodik va pedagogik yordamga muhtoj tomonlari. Talabalar bilimini baholash

**«Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusini o'tish darsi bo'yicha topshiriqlar.**

1. Boshlang'ich sinfda o'quvchilarga kelishik qo'shimchalari yuzasidan hosil qilinadigan tushunchalarni bayon qiling.

2. Kelishik qo'shimchalarining qo'llanishi yuzasidan shakllantiriladigan ko'nikma va malakalarni yozing.

3. «Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusi kaysi metodlarda urgatilishini yoritib bering.

4. Tushum va qaratqich kelishiklarining qo'shimchalarini to'g'ri qo'llashga urgatish usullarini aniqlab yozing.

5. Junalish, o'rin-payt va chiqish kelishiklarining imlosi ustida ishlash usullarini yozing.

6. Kelishiklarning qo'llanishi haqidagi malakani shakllantirishning samaradorligini ta'minlaydigan shartlarini yozing.

**«Otlarning kelishiklar bilan qo'llanishi» mavzusidagi darsni kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar**

**Darsning yangi mavzu ustida ishlash qismida:**

1. Kelishik qo'shimchalarini urganishga o'quvchilarda qiziqish uyg'otishning amalga oshirilishi

2. Kelishiklarning nomi, qo'shimchasi va so'rog'i ustida ishlash, ularni o'quvchilar nutqiga kiritilishi.

3. Kelishiklarning grammatik vazifasi gapda so'zlarni bir-biriga bog'lanishini urgatilish yo'llari

4. Junalish kelishigi qo'shimchasi variantlarining ishlatilishi ustida ishlash

5. Urin-payt va chiqish kelishik qo'shimchalarining imlosini urgatishda foydalanilgan usullarning muvofiqligi

6. Kelishik qo'shimchalarini olgan otlarning gapdagi vazifasini aniqlashning urgatish yo'li

**«Ot yasovchi qo'shimchalar» mavzusini o'tish bo'yicha topshiriqlar**

1. Yasovchi qo'shimchalarni urganish bosqichlari

2. Boshlang'ich sinflarda tanlab olingan ot yasovchi qo'shimchalarga munosabatingizni bildiring.

3. Tanlangan ot yasovchilar to'g'rimi yoki boshqa ot yasovchi qo'shimchalarni urgatish maqulmi?

4. Yasalgan otlarning ma'nosini izohlashda qaysi tahlildan foydalanish lozimligini yoriting.

5. Yasovchi qo'shimchalarni urganish jarayonida tilning lug'aviy tarkibini boyitishni zarur til birliklari tanlab tushuntiring.

**«Ot yasovchi qo'shimchalar» mavzusi urganiladigan ko'rsatmalar.**

**Yangi mavzu urganish qismi bo'yicha**

1. Ot yasovchi qo'shimchalarni urganish uchun o'quvchilarda qiziqish o'yg'otish.

2. O'quvchilarning bilimlariga asoslanilgan holda ot yasovchi qo'shimcha haqida yangi malumot berilganini kuzating.

3. Ot yasovchi qo'shimchalarning har biri qanday ma'nodagi otlarning yuzaga keltirayotganining tushuntirilishi

4. Ot yasovchi qo'shimchalar urganishda so'z tarkibi ustidagi tahlil ishlari

**3-sinf ona tili darsi uchun dars ishlanma**

**Ot suz turkumi**

**Sinf:** 3 «A»

**Sana:** 5.12.2006

**Fan:** ona tili

**Mavzu:** Otlarning yasovchi qo'shimchalar bilan qo'llanishi

**Darsning maqsadi:** Ot yasovchi qo'shimchalar haqida ma'lumot berish, tilning lug'at boyligining rivojlanib borishi haqida tasavvur hosil qilish; o'quvchilarda guruhlarda ishlash madaniyatini tarbiyalash, o'zgarlar fikriga hurmat bilan qarashga o'tkazishga o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, mustaqil fikrlashga urgatish.

**Dars turi:** Yangi bilim beruvchi

**Dars metodi:** analiz, tushuntirish, modulli o'qitish usuli

**Dars jihozi:** ko'rgazmalar, test, kartochkalar

**Tashkiliy kism:** Salomlashish, davomat, o'quvchilarning ona tili darsiga xozirligini tekshirish.

**Darsning borishi:** Sinf o'quvchilarini ikkita jamoaga ajratamiz

<i>O'quvch i fao- liyati elementi</i>	<i>Mavzu yuzasidan o'quvchilarga beriladigan savol-topshiriqlar</i>	<i>Savol va topshiriqlar yuzasidan ko'rsatmalar</i>	<i>Vazifani bajarish vaqti</i>

--	--	--	--

UFE-1	<p>Maqsadi: Ot soʻz turkumi yuzasidan oʻquv chilar bilimini oshirish otlarni toʻgʻri talaffuzga urgatish yasovchi qoʻshimchalar bilan qoʻllanishi xakida tushunchalar berish. Soʻz boyligini oshirish. Lugʻatini boyitish.</p> <p>1.Ajratilgan soʻzlarni qismlarga ajratib, oʻzak va qoʻshimchalarni aniqlang.</p> <p>2.Soʻz asosi qaysi? Soʻz yasovchi qoʻshimchalar-chi?</p> <p>3.Oʻzakni bir ustunga soʻz yasovchi qoʻshimchani olgan otni ikkinchi ustunga yozing</p> <p>Qoʻshiq-qoʻshiqchi Havas-havaskor Temir – temirchi Gul-gulzor Ohang-ohangdosh</p> <p>4.Soʻzlarning bir-biridan farqi nimada?</p> <p>5.-chi, -kor, -dosh qoʻshimchalari qanday maʼnoni ifodalayapti (shaxs, oʻrin joy)</p> <p>6.Shaxs oti bilan oʻrin joy otini ajratib alohida ustun qilib yozing</p>	<p>Siz kichik guruhlariga ajratib, savol-topshiriqlarni boʻlib olib tayyorlaning. 226-mashqqa asoslaning, aniq va qisqa boʻlsin.</p> <p>Ularni ikkita jamoaga boʻldim. Har bir jamoani kichik guruhlariga ajratib chikdim. Jamoalardagi guruhlariga savollar berdim. Har bir jamoaga topshiriq berildi. Oʻquvchilarni doskaga chiqarib oʻzak va soʻz yasovchi qoʻshimchalarni olgan otlarni ikkita ustun qilib yozdirdim. Shu soʻzlar yuzasidan savol berildi. Topshiriq beraman.</p>	10 d a k i k a
-------	--	---	----------------

	<p><i>Matn ustida ishlash</i></p> <p>1.Lolazorga aylanar Sohil erta bahordan.</p> <p>2.Yuk tashuvchi o'quvchilar Dengizchaga yiqildi; Barcha ko'zlar begunoh Baliqchiga tikilar</p> <p>3.Mening otam ko'p faqir, Juda mohir paxtakor</p> <p>1) Matndagi so'z yasovchi qo'shimchalar yordamida hosil bo'lgan otlarni aniqlang.</p> <p>2) Aniqlangan otlarni alohida chiqib doskaga yozing. Ot yasovchi qo'shimchalarni namunadagidek belgilang. (dengizchi)</p> <p>3) Matn necha qismdan iborat? Birinchi qismida nechta so'z bor? Ikkinchi qismida-chi? Uchinchi qismida So'z yasovchi qo'shimchalar yordamida yasalgan otlarni toping va ularga izoh bering.</p> <p>4)Baliq so'ziga so'z yasovchi qo'shimcha qo'shib ot so'z turkumini hosil qiling.</p> <p>5) Faqir, mohir so'zlarining ma'nolarini tushuntiring</p>	<p>228-mashqdagi matnni uqittiraman. Har bir jamoadan doskaga chiqarib matndagi so'z yasovchi qo'shimchalar yordamida yasalgan so'zlarni doskaga yozdiraman. So'z yasovchi qo'shimchalarni alohida belgilashni aytaman. Har bir guruhning faolligini hisobga olib to'g'ri noto'g'riligini tushuntirish. Matndagi har bir qismdagi so'z yasovchi qo'shimcha qo'shimcha yordamida yasalgan so'zlarni aniqlab izoh berish, tushuntirish. Matndagi ayrim so'zlarga yana qo'shimcha qo'shish orqali yangi so'z yasash ayrim yangi so'zlarning ma'nolarini tushuntirish.</p>	<p>12 d a k i k a</p>
--	--	--	-----------------------

<p><b>UFE-3</b></p>	<p><b>O'quv faoliyati, uyinlar, kartochkalardan, testdan foydalangan holda tashkil etiladi. O'quvchilarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini hosil qilish.</b></p> <p><b>1.Siz qo'lingizdagi kartochkalardan doskadagi plakatga yozilgan so'zlarga mosini ildirib chiqing. Urin –joy ma'nosini bildirgan otlarni alohida, shaxs ma'nosini bildirgan otlarni alohida daftaringizga yozib chiqing.</b></p> <p><b><u>Navbatchi</u></b></p> <p><b><u>Ishchi</u></b></p> <p><b><u>Paxtakor</u></b></p> <p><b><u>Xavaskor</u></b></p> <p><b><u>Sinfdosh</u></b></p> <p><b><u>Xonadosh</u></b></p> <p><b><u>Olmazor</u></b></p> <p><b><u>Lolazor</u></b></p> <p><b><u>Toshloq</u></b></p> <p><b>2.Plakatdagi test savollariga to'g'ri javobni ko'rsating.</b></p> <p><b>1) Shaxs ma'nosini bildirgan ot yasovchi qo'shimchalarni toping.</b></p> <p><b>a) zor, kor    s) chi, kor</b></p> <p><b>b) dosh, lok    d) kor, lok</b></p> <p><b>2) O'rin – joy ma'nosini bildirgan ot yasovchi qo'shimchalarni toping.</b></p> <p><b>a) zor, kor    s) chi, kor</b></p> <p><b>b) dosh, lok    d) kor, lok</b></p>	<p><b>Bolalarning qo'lida so'z yasovchi qo'shimchalar osilgan kartochkalarni berib doskaga otlar yozilgan plakatni ildim (kartochka uchun joy ajratilgan teshikcha bor) doskadagi plakatga har bir jamoa qo'lidagi kartochkalardan mosini iladi. Natijada yangi so'z hosil bo'ladi. So'zlarga o'z ma'nosini qo'shimchalar qo'shgandan keyingi ma'nosini tushuntirish shaxsini va o'rin joy ma'nolarini bildirgan so'zlarni farqlab ajrating.</b></p> <p><b>Doskaga navbatdagi test yozilgan plakatni ilish va bolalarga a,b,s,d harflari yozilgan kartochkalar tarqatib chiqish. Qaysi guruxdan ko'proq testga to'g'ri javob berdi.</b></p>	<p><b>10 d a k i k a</b></p>
---------------------	---	---	------------------------------

7. Yakuniy qism. Darsda urganilganlarni umumlashtirish: Darsda nimalarni bilib oldingiz? savoliga javob olish.
8. Uyga vazifa. Ot yuzasidan o'tilganlarni takrorlash. 4 daqiqa
9. O'quvchilarni rag'batlantirish

## **2-seminar mashg'uloti**

**Mavzu:** Boshlang'ich sinflarda «Sifat so'z turkumi»ni urganish

**Maksad:** Talabalarni sifatni o'tish bo'yicha olgan nazariy bilimlarini amalda qullay bilishga tayyorlash. Sifatni o'tish bo'yicha maktablarda qo'llanilayotgan ilg'or metodlar bilan tanishtirish. O'zlari ijod etgan o'tish usullari va talimiy vositalarni tajribada sinash va natijalarini tahlil qilishga urgatish

### **Reja:**

1. Sifatni o'tish bo'yicha DTS va ona tili dasturi talablarini urganish
2. Sifat turkumini urganish bo'yicha berilgan topshiriqlarning bajarilishini nazorat qilish.
3. «Belgi bildirgan so'zlar, Sifat, Sifatning belgini ozaytirib va ko'chaytirib ifodalashi», «Juft sifatning imlosi, Sifat yasovchi qo'shimchalar» mavzularini urganish usullarini maktab amaliyotida kuzatish;
4. Sifat turkumi bo'yicha kuzatilgan darslarni metodik jihatdan tahlil qilish
5. Talabaning faoliyatini baholash

### **Adabiyotlar ruyxati:**

1. Umumiy urta ta'lim DTS va o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim». j. 2006. 4-soni.
2. K.Qosimova. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T. «O'qituvchi » 1985 yil
3. X.G'ulomova «So'z turkumlari - sonni urganish». Boshlang'ich ta'lim, 2005. 4-soni 14-15-37 betlar
4. T.G'afurova va boshqa «Ona tili», 1-sinf, «Sharq». 2005.
- Z.Qosimova K.va boshqa «Ona tili ». 2-sinf, Cho'lpon, 2005.
6. Fuzailov S va b «Ona tili». 3-sinf. O'qituvchi , 2005.
7. Ikromova R va boshqa «Ona tili», 4-sinf .O'qituvchi .2005.
8. G'ulomova X va boshqa «1-sinfda ona tili darslari», «Sharq».2003.
9. Qosimova K. va boshqa «2-sinfda ona tili darslari», «Cho'lpon». 2004.
10. Yu.Xudoyberganova M va boshqa «3-sinfda ona tili darslari». «O'qituvchi ». 2004.
- 12.Boshlang'ich ta'lim» jurnali.
- 13.«Ma'rifat» gazetasi. «Gulxan», «Bilimdon», «G'uncha» jurnali; «Tong yulduzi» gazetasi

### **1-sinfda «Belgi bildirgan soʻzlar» 2-sinfda «Shaxs va narsaning belgisini bildirgan soʻzlar» mavzularini oʻtish boʻyicha topshiriqlar**

1.1-2-sinfda belgi bildirgan soʻzlarni oʻtish buyicha DTS va 1-2-sinf ona tili dasturini urganing, ularni uxshash va farqli tomonlarini aniqlang.

2. Dasturda berilgan mavzularning 1-2-sinf «Ona tili» darsliklarida aks ettirilishi qiyoslab- tanqidiy tahlili

3. 1-2-sinf ona tili darsliklarida belgi bildirgan soʻzlar boʻyicha mashqlar tizimidagi oʻzga xos xususiyatlarni aniqlab yozing.

4. «Belgi bildirgan soʻzlar» 1-sinf «Shaxs va narsaning belgisini bildirgan soʻzlari (2-sinf) mavzulari oʻtish boʻyicha metodik adabiyotlar tavsiyasini urganing.

5. Yuqoridagi mavzularni urganish boʻyicha mavjud taʼlimni vositalarni aniqlang, oʻzingiz ham tavsiyalar ishlab chiqing.

6.1-2-sinfda belgi bildirgan soʻzlarni urganish boʻyicha yozma ishlar tizimini urganing.

1-2-sinfda «Belgi bildirgan soʻzlar» mavzusini urganish darsni kuzatish boʻyicha koʻrsatmalar. Yangi mavzu ustida ishlash qismi boʻyicha.

1. Belgi, bildirgan soʻzlarni urganishga oʻquvchida ishtiyoq, qiziqishning paydo qilinishi.

2. Belgi bildirgan soʻzlarni amaliy urgatilishi.

3. Belgi bildirgan soʻzlarni narsa va shaxs bildirgan soʻzlar asosida tushuntirilishi.

4. Belgi bildirgan soʻzlarni maʼnosi soʻroqlariga koʻra boshqa soʻzlardan farqlashga urgatilishi.

5. Oʻquvchilarning belgi soʻzlarning nutqdagi ahamiyatini anglashlariga erishilganlik darajasi.

### **3-sinfda «Sifat - soʻz turkumi» mavzusini oʻtish boʻyicha topshiriqlar**

1. 3-sinfda sifat turkumi boʻyicha ona tili dasturi mazmuni, oʻquvchilar bilimiga, koʻnikma va malakalariga qoʻyiladigan talabni konspektlashtiring.

2. Sifat, sifat -soʻz turkumi tushunchasini hosil qilishning eng qulay metodikasini ishlab chiqing.

3. Sifatning maʼno turlarini oʻrgatishning interfaol usullarini aniqlang va oʻrgatish namunasini ishlab chiqing.

4. Sifatni mustahkamlash uchun taʼlimiy uyinlar, testlar ishlab chiqing.

5. Sifatni oʻtish boʻyicha koʻrgazmali qurollar tayyorlang.

6. Sifat soʻz turkumi boʻyicha lugʻaviy mashqlar tizimini ishlab chiqing.

### **Sifat turkumi urganish darsini koʻzatish boʻyicha metodik koʻrsatmalar**

Yangi mavzu oʻtish

1. Sifat so'z turkumi tushunchasini hosil qilishda o'quvchilarning oldingi bilimlarga qay tarzda, qay darajada asoslanilganligi.

2. Mavzuni tushuntirishda o'quvchilar faolligini oshirish uchun qaysi metod va usullarlan foydalanilganligi.

3. Sifatning grammatik tomonlarning yoritilishi. Sifatni otga bog'liq holda urgatilishi.

4. Sifat turkumini tushuntirish uchun tuzilgan savol- topshiriqlarning aniqligi, mantiqiyliqi, tushunarliqligi, izchililigini baholab boring.

5. Matn tarkibidan sifatni aniqlab olish ko'nikmasining shakllantirilishi

6. Predmetlarni tasvirlashda belgi bildiruvchi so'zlar vazifasining ochib berilishi. Bunda rangli rasmlardan qanday foydalanilganligi.

7. Sifat yuzasidan lug'aviy mashqlarning tashkil etilishi.

8. Sifat turkumi yuzasidan xulosaning, ta'rifning kim tomonida chiqarilganligi.

9. Sifat turkumining shakllantirilishi tushuntirilganidan so'ng o'quvchilarning dastlabki bilimini aniqlash usuli

### **3-4-sinfda «Sifat yasovchi qo'shimchalar» mavzusini o'tish bo'yicha topshiriqlar**

1. 3-4-sinfda urganiladigan sifat yasovchi qo'shimchalarni aniqlab yozing, ularning tanlab olinishiga munosabatingizni bildiring.

2. Sifat yasovchi qo'shimchalarni urganishning amaliy ahamiyatini yoriting.

3. Urganiladigan har bir sifat yasovchi qo'shimchaning ma'nosi ustida ishlash bo'yicha mashqlar ishlab chiqing.

4. Sifat yasovchi qo'shimchalar mavzusini urganishda O'qish darslari bilan bog'lab qanday mashqlar tashkil etish mumkin?

5. Sifat yasovchi qo'shimchalarni mustahkamlash uchun tarqatma materiallar tayyorlang.

6. Sifat yasovchi qo'shimchalar yuzasidan test topshiriqlari tuzing.

7. Sifat yasovchi qo'shimchali so'zlarni tarkibiy qismlarga ajratish bo'yicha savol - topshiriqlar tuzing.

### **«Sifat yasovchi qo'shimchalar» mavzusini o'tish darsini kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar**

#### **Darsning yangi mavzu urganiladigan qismi bo'yicha:**

1. Sifat yasovchi qo'shimchali o'quv materialining ta'limiy - tarbiyaviy xolati

2. Tanlangan matn yuzasidan tuzilgan savol-topshiriqlarning aniqligi va izchilligi, mavzuning muhim tomonlarini qamrab olishi

3. Sifat yasovchi qo'shimchalarning so'zning leksik ma'nosini o'zgartirishini o'quvchilar tushunchasiga etkazilishi

4. Sifatni tartibga ko'ra tahlili

5. Sifat yasovchi qo'shimchalar bilan ot yasovchi qo'shimchalarni farqlashga o'rgatish bo'yicha qilingan ishlar.

Darsni mustahkamlash qismi bo'yicha:

1. O'quvchilar nutqini yangi sifatlar bilan boyitishning ahvoli
2. Sifatlardan nutqda o'rinli foydalanish ko'nikmasini o'stirish ustidagi ishlar
3. Sifatlarning imloviy shakli ustida ishlash
4. Yozma, mustaqil va ijodiy ishlarning tashkil etilishi

### **«Sifatlarning ma'no turlari (4-sinf)» mavzusini o'tish bo'yicha topshiriqlar**

1. Metodik adabiyotlarda sifatlarning ma'no turlarini urgatish bo'yicha berilgan tavsiyalarni urganing.
2. 4-sinfda sifatning qaysi ma'no turlari urganilishini aniqlang. Ularni urganilishi tartibga munosabatingizni bildiring.
3. Sifatning ma'no turlari bo'yicha 4-sinf «Ona tili» darsligida berilgan amaliy mashq turlarini urganing va unga munosabat bildiring.
4. Sifatlarning ma'no turlari bo'yicha lug'aviy mashqlar ishlab chiqing.
5. «O'qish kitobi»dagi matnlar asosida xususiyat bildiruvchi sifatlar bo'yicha tarqatma materiallar tayyorlang.
6. «Matndagi sifatlarga asoslanib rasm chizing» shartiga doir matn tanlang.
7. Uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlarning xususiyatini ochib berish bo'yicha o'quvchilarga ko'rsatmalar tayyorlang.

### **«Sifatning ma'no turlari» mavzusini o'tish darsini kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar.**

#### **Darsning yangi mavzu urganiladigan qismi bo'yicha:**

1. Sifatni ma'no turlarini tushuntirishda o'qituvchining foydalangan o'quv materiali
2. Sifatning ma'no turlarini tushuntirishda o'quv materiali ustida ishlash metodi va usullari
3. Sifatlarning shaxs va narsalarning qanday belgilarni bildirishi bo'yicha xulosalarning chiqarilishi
4. Rang bildiruvchi sifatlar bo'yicha suhbatda o'quvchilar faolligini oshirilishi
5. Ta'm - bildiruvchi sifatlarni urganishda o'quvchilar lug'aviy boyligining ahvoli ya'ni nechta ta'm bildiruvchi sifatni bilishi
6. Xil-xususiyat so'zi ma'nosini yoritilishi
7. Sifatlarning ma'no turlarini urgatishda jadvallardan foydalanish
8. O'quvchilarning sifatlarni ma'no turlarini o'zlashtirishni aniqlash usuli

### **3-seminar mashg'uloti (2 soat)**

**Mavzu:** Son soʻz turkumini oʻtish darsini kuzatish. Olmosh soʻz turkumini urganish darsini kuzatish

**Maksad:** Talabalarni soni, kishilik olmoshlarini oʻtish boʻyicha metodikada erishilgan yutuqlar, yangiliklar bilan atroflicha tanishishlarini, son yuzasidan nazariy bilimlarini amaliyotda qoʻllanilishini kuzatish orqali metodik tavsiyalarni muvofiq yoki nomuvofiqligini aniqlashlariga erishish, ularda metodik izlanishlarga ragʻbat uygʻotish.

**Reja:**

1. Son va kishilik olmoshlari yuzasidan topshiriqlarning bajarilishini aniqlash.
2. Son va kishilik olmoshlarini oʻtish darsini kuzatish boʻyicha talabalarga koʻrsatmalar berish
3. Son va kishilik olmoshlarini urganish darslarini kuzatish va tahlil qilish
4. Talabalar faoliyatini baholash

**Adabiyotlar ruyxati:**

1. Umumiy urta taʼlim DTS va oʻquv dasturi, «Boshlangʻich taʼlim». j. 2006. 4-soni.
2. K.Qosimova. Boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasi. T. «Oʻqituvchi » 1985 yil
3. X.Gʻulomova «Soʻz turkumlari - sonni urganish». Boshlangʻich taʼlim, 2005. 4-soni 14-15-37 betlar
4. T.Gʻafurova va boshqa «Ona tili», 1-sinf, «Sharq». 2005.
- Z.Qosimova K.va boshqa «Ona tili ». 2-sinf, Choʻlpon, 2005.
6. Fuzailov S va b «Ona tili». 3-sinf. Oʻqituvchi , 2005.
7. Ikromova R va boshqa «Ona tili», 4-sinf .Oʻqituvchi .2005.
8. Gʻulomova X va boshqa «1-sinfda ona tili darslari», «Sharq».2003.
9. Qosimova K. va boshqa «2-sinfda ona tili darslari», «Choʻlpon». 2004.
10. Yu.Xudoyberganova M va boshqa «3-sinfda ona tili darslari». «Oʻqituvchi ». 2004.
- 12.Boshlangʻich taʼlim» jurnali.
- 13.«Maʼrifat» gazetasi. «Gulxan», «Bilimdon», «Gʻuncha» jurnali; «Tong yulduzi» gazetasi

**Topshiriqlar**

- 1.Boshlangʻich sinflarda sonni urganilish yunalishlari
- 2.Ona tili dasturi asosida sonni urganish izchilligini yoritish.
- 3.2-sinfda, 3-sinfda va 4-sinfda oʻquvchilar son boʻyicha oʻquvchilar bilimi, kunikma va malakasiga quyiladigan talablarni urganing.
4. Savod urgatish davrida qaysi mavzularda oʻquvchilarni mikdor bildiruvchi soʻzlarni urganish va tayyorlash mumkin?

5. Sonning ma'no turlari ustida ishlashning eng qulay usulini toping va yoritib bering.

6. Tartib sonni ongli o'zlashtirilishiga doir mashqlar tuzing va ular ustida ishlash yulini yoriting.

7. Sonlarning imlosiga doir mashqlar ishlab chiqing.

8. Metodikada son yuzasidan o'quvchilar bilimni aniqlashda tavsiya qilingan jadvalga munosabat bildiring.

### **Sonni urganish darslarini kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar.**

#### **Darsning yangi mavzu ustida ishlash qismi bo'yicha:**

1. Sonni tushuntirishda o'quvchilarning oldingi bilimlariga asoslanganligi.

2. Son qatnashgan matnda ularning otga bog'lanib kelishiga diqqat qaratilganligi.

3. Sonni tushuntirishda grammatik tahlilning tashkil etilishi va xulosalanish

4. Sonning ma'nosi, turi va gapdagi vazifasini tushuntirishda qanday ko'rgazmali qurollardan foydalanilganligi.

#### **«Kishilik olmoshlari» mavzusini o'tish bo'yicha topshiriqlar**

1. Kishilik olmoshlarining qaysi xususiyatlari tanishtirilishini aniqlab yoriting.

2. Kishilik olmoshlari yuzasidan hosil qilinadigan bilim, kunikma va malakalarni yozing. Bunda ona tili dasturi va «Ona tili» (4-sinf) darsliklaridan foydalaning.

3. Kishilik olmoshlarini tushuntirish bo'yicha metodikada qanday tavsiyalar berilganini aniqlang. O'zingiz ham birorta interfaol usul tanlab, uning samaradorligini yoritib bering.

4. Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini urgatishda qaysi xolatlarning urgatilishini ma'qul deb hisoblaysiz. Buning uchun metodikadan ma'ruza matni va ona tili darsliklarini sinchiklab urganing.

5. Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishi bo'yicha mustahkamlashda foydalaniladigan mashqlar ishlab chiqing.

#### **«Kishilik olmoshlari» mavzusini (4-sinf) o'tish darsini kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar**

##### **Darsning yangi mavzu urganiladigan kismi bo'yicha:**

1. Kishilik olmoshlarini urgatish uchun tanlangan gaplarning maqsadga muvofiqligi

2. Tanlangan gaplardagi kishilik olmoshlari ustida ishlash usuli, savol-topshiriqlarning izchilligi

3. Kishilik olmoshlarining birlik va ko'plik shakllarining tushuntirilishi

4. Kishilik olmoshlarining shaxs bildiruvchi otlardan farqlashga urgatilishi

5. Kishilik olmoshlarining shaxsdan boshqa narsalarni bildiruvchi so'zlar o'rnida qo'llanishi bilan aralashtirilmaganligi.
6. Kishilik olmoshlari yuzasidan chiqarilgan xulosalarda o'quvchi faolligi

**«Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishi» mavzusini  
o'tish darsini kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar**

**Darsning yangi mavzu organiladigan qismi bo'yicha:**

1. Kishilik olmoshlarining kelishik qo'shimchalari bilan turlanishini urgatishda o'quvchilarni oldingi bilimlariga asoslanilishi
2. Mavzuni tushuntirishda foydalanilgan jadvallar
3. Kishilik olmoshlarining turlanishini tushuntirishda qanday mashq matni tanlanganligi
4. Mashq matni ustida ishlash uchun tuzilgan savol- topshiriqlarning o'quvchilar faolligini oshirishga ta'siri
5. Turlangan kishilik olmoshlarining imlosi ustida ishlash
6. Turlangan kishilik olmoshlarining gapdagi vazifasi ustida ishlash
7. «Kishilik olmoshlarining turlanishi» bo'yicha chiqarilgan xulosalar

**4- laboratoriya mashg'uloti**

**Mavzu:** Fe'l so'z turkumini o'tish darsini kuzatish

**Maksad:** Talabalarning Boshlang'ich sinflarda fe'l so'z turkumi yuzasidan beriladigan bilimlarni, ko'nikma va malakalarini chuqur o'zlashtirishlariga erishish, fe'lni o'tish metodlari bo'yicha izlanishga undash, fe'l yuzasidan beriladigan bilimlarini tushuntirish yulini dars jarayonida kuzatish va tahlil qilishga, baholashga urgatish

**Reja:**

1. Fe'l so'z turkumi, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, fe'l zamonlari, fe'llarning tuslanish va fe'l yasovchi qo'shimchalarni o'tish bo'yicha berilgan topshiriqlarning talabalar tomonidan bajarilishini aniqlash.
2. Yuqoridagi mavzular bo'yicha talabalarning dars kuzatishlarni tashkil etish, ko'rsatmalar berish
3. Talabalarni kuzatgan darslarini tahlil qilishga urgatish
4. Talabalarning laboratoriya mashg'uloti bo'yicha faoliyatlarini baholash

**Adabiyotlar ruyxati:**

1. Umumiy urta ta'lim DTS va o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim». j. 2006. 4-soni.
2. K.Qosimova. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T. «O'qituvchi » 1985 yil
3. X.G'ulomova «So'z turkumlari - sonni urganish». Boshlang'ich ta'lim, 2005. 4-soni 14-15-37 betlar

4. T.G'afurova va boshqa «Ona tili», 1-sinf, «Sharq». 2005.
- Z.Qosimova K.va boshqa «Ona tili ». 2-sinf, Cho'lpon, 2005.
6. Fuzailov S va b «Ona tili». 3-sinf. O'qituvchi , 2005.
7. Ikromova R va boshqa «Ona tili», 4-sinf .O'qituvchi .2005.
8. G'ulomova X va boshqa «1-sinfda ona tili darslari», «Sharq».2003.
9. Qosimova K. va boshqa «2-sinfda ona tili darslari», «Cho'lpon». 2004.
10. Yu.Xudoyberganova M va boshqa «3-sinfda ona tili darslari». «O'qituvchi ». 2004.
- 12.Boshlang'ich ta'lim» jurnali.
- 13.«Ma'rifat» gazetasi. «Gulxan», «Bilimdon», «G'uncha» jurnali; «Tong yulduzi» gazetasi

### **Fe'l suz turkumi o'tish bo'yicha topshiriqlar**

1. Boshlang'ich sinflarda fe'lni urganish bo'yicha DTS va ona tili dasturini tahlil qiling. Fe'lni urganishdagi izchillikka munosabatingizni bildiring.
2. Savod urgatish jarayonida o'quvchilarni fe'lni urganishga tayyorlashning bitta namunasini yoritib yozing.
3. «Xarakat bildirgan so'zlar» (1-sinf) «Shaxs va narsalarning harakatini bildirgan so'zlar» (2-sinf)ni o'tish bo'yicha metodik adabiyotlardagi tavsiyalarni urganing
4. «Fe'l-so'z turkumi» mavzusini urgatish uchun o'quvchilarning 1 -2-sinfda olgan bilimlarni eslatish bo'yicha savol-topshiriqlar tuzing.
5. «Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar» mavzusini tushuntirish uchun savol-topshiriqlar tuzing o'quv materiali tanlang.
6. «Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar» mavzusini mustaxkamlash bo'yicha qo'shimcha mashqlar tuzing.
7. O'tish uchun tavsiya qilingan «Fe'l zamonlari» mavzusini qaysi usullari samarali deb hisoblaysiz? Isbotlang.
8. Fe'l zamonlari qo'shimchalari imlosini urgatishga doir mashqlar tizimini ishlab chiqing.
9. Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi urganiladigan darslarda qaysi bilim, kunikma va malakalar hosil qilinadi va qanday izchillikda beriladi?
10. Metodikada va ona tili darsligida qo'shimchalarning qo'llanishini o'rganish bo'yicha tavsiya etilgan ijodiy mashqlarni yozing.

### **«Harakat bildirgan so'zlar» 1-sinf «Shaxs va narsalarning harakatini bildirgan so'zlar» (2-sinf) mavzulari o'tiladigan darsni kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar**

#### **Darsning yangi mavzu urganiladigan qismi bo'yicha**

1. Harakat bildirgan so'zlarni ma'nosiga ko'ra farqlashga urgatilishi
2. Harakat bildirgan so'zlarni gap, matn tarkibidan suroqlari (nima qildi? Nima qilyapti? Nima qilmokchi?) yordamida aniqlay olish.

3. Harakat bildirgan so'zlarni shaxslarning harakatini narsalarning harakatini bildirishini anglashlari borasida ishlar

4. O'quvchilarning harakat bildirgan so'zlarni biror yunalishda (shaxsni harakatni bildiradigan so'zlar; narsalarning harakatini bildiradigan so'zlar; ma'nodosh, shakldosh fe'llar, ko'chma ma'noli fe'l undosh fe'l va xokazo) guruhlashga urgatish

5. Harakat bildirgan so'zlarni talaffuzi va imlosi ustidagi ishlar

6. O'quvchilarning muayyan harakatining nimaning (iloning yoki pashshaning harakati ekanligini ajrata bilish.

### **«Fe'l. Fe'l - so'z turkumi» mavzusidagi darsni kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar (3-sinf)**

1. Fe'l tushunchasining o'quvchilarning oldingi bilimlariga asoslangan holda tushuntirilishi

2. Fe'l - so'z turkumi hakidagi tushunchani hosil qilish usuli

3. Fe'lni ot bilan taqqoslangan holda tushuntirilishi

4. Fe'lning belgilarini suhbat usuli orqali aniqlashtirilishi

5. Fe'lning grammatik ta'rifini o'quvchilar faolligi yordamida shakllantirilishi

6. O'quvchilarning fe'l hakidagi dastlabki tushunchalarni aniqlash usuli

### **«Bo'lishli va bo'lishsiz fellar» mavzusidagi darslarni kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar**

1. Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llarni tushunishga o'quvchilarni tayyorlash

2. Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar tushutirish usuli

3. -ma qo'shimchasining talaffuzi va imlosi ustidagi ishlar

### **«Fel zamonlari» mavzusidagi (4-sinf) darsini kuzatish bo'yicha**

#### **ko'rsatmalar**

#### **Darsning yangi bilim beruvchi qismi bo'yicha:**

1. Fe'l zamonlarini tushuntirish uchun tanlangan gaplar yoki matnlarning muvofiqligi

2. Fe'l zamonlari tushuntirish uchun tanlangan o'quvchilar faolligini oshirshidagi o'rni

3. Fe'l zamonlarini tushuntirishda ko'rgazmali qurollar, jadvallar va ulardan foydalanish usullari

4. O'tgan zamon fe'llarining qaysi qo'shimchali shakllari urgatildi?

5. O'tgan zamon fe'llarining tushuntirishida qaysi tahlildan foydalanilganligi

6. Hozirgi va kelasi zamon fellarini urgatishda foydalanilgan gaplar ularning qulayligi

7. Fe'l zamonlari, har bir fe'l zamoni bo'yicha chiqarilgan xulosalarda o'quvchilarning faollik darajasi

8. Fe'l zamonlari bo'yicha o'quvchilarning dastlabki tushunchalarini aniqlash usuli va ularni boyitish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar

### **«Fe'llarning shaxs-son qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusidagi darsni kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar (4-sinf)**

#### **Darsning yangi bilim beruvchi qismi bo'yicha:**

1. Shaxs-son qo'shimchalarini urgatishda o'quvchilarning oldingi bilimlariga asoslanilishi

2. Shaxs-son qo'shimchalari variantlarining chegaralab olinishi

3. Mavzuni tushuntirish metodi (yarim izlanishli muammoli metod yoki boshka metod)

4. Shaxs-son qo'shimchalarining grammatik vazifasini o'quvchilarga etkazilishi

5. Fe'l tarkibidan shaxs-son qo'shimchalarini ajratib ko'rsatish bo'yicha tahlili

6. Shaxs-son qo'shimchalarini fe'l tarkibida talaffuzi bilan yozilishi urtasida tafovutni tushuntirish usuli imlosini urgatish

7. Shaxs-son qo'shimchalariga doir bilimlarni berish izchilligining belgilab olinishi

8. Shaxs-son qo'shimchalari bilan egalik qo'shimchalari orasidagi shakldoshlik va ma'no farqlarini o'quvchilar ongiga etkazilishi

### **5-laboratoriya mashg'uloti**

**Mavzu:** Sinaksisga oid mavzularni urganish darslarini kuzatish

**Maksad:** Talabalarni sintaktik xodisalarni urgatish bo'yicha egallagan nazariy bilimlarini amalda qo'llanishini kuzatish, tahlil qilish, sintaktik elementlarni o'qitishda yo'l qo'yilayotgan xato-kamchiliklarni bartaraf etish borasida izlanishlar olib borishga rag'bat uyg'otish

#### **Reja:**

1. Boshlang'ich sinflarda sintaktik elementlarni urgatish bo'yicha berilgan topshiriklarning bajarilish sifatini nazorat qilish

2. Sintaktik hodisalar (gap, gap bo'laklari, gapda so'zlarning bog'lanishi, uyushiq bo'lak va undalmalarning qo'llanishi va ular bilan bog'lik tinish belgilarini ishlatilishi, ayrim imloviy qoidalar)ni urganish darslarini kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar bilan tanishtirish

3. Sintaktik xodisalar urganiladigan darslarni kuzatish va tahlil qilish

4. Talabalar faoliyatini baholash

### Adabiyotlar ruyxati:

1. Umumiy urta ta'lim DTS va o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim». j. 2006. 4-soni.
2. K.Qosimova. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T. «O'qituvchi » 1985 yil
3. X.G'ulomova «So'z turkumlari - sonni urganish». Boshlang'ich ta'lim, 2005. 4-soni 14-15-37 betlar
4. T.G'afurova va boshqa «Ona tili», 1-sinf, «Sharq». 2005.
- Z.Qosimova K.va boshqa «Ona tili ». 2-sinf, Cho'lpon, 2005.
6. Fuzailov S va b «Ona tili». 3-sinf. O'qituvchi , 2005.
7. Ikromova R va boshqa «Ona tili», 4-sinf .O'qituvchi .2005.
8. G'ulomova X va boshqa «1-sinfda ona tili darslari», «Sharq».2003.
9. Qosimova K. va boshqa «2-sinfda ona tili darslari», «Cho'lpon». 2004.
10. Yu.Xudoyberganova M va boshqa «3-sinfda ona tili darslari». «O'qituvchi ». 2004.
- 12.Boshlang'ich ta'lim» jurnali.
- 13.«Ma'rifat» gazetasi. «Gulxan», «Bilimdon», «G'uncha» jurnali; «Tong yulduzi» gazetasi

### «Boshlang'ich sinflarda elementlarni urganish» bo'yicha topshiriqlar

- 1.Sintaktik tushunchalarni shakllantirish bo'yicha DTS va ona tili dasturini tahlil qiling
- 2.Sintaktik tushunchalar Boshlang'ich ta'limda shakllantirish izchilligini urganing va unga o'z munosabatingizni bildiring.
- 3.Gap bo'laklari haqidagi tushunchalar qaysi sinflarda amaliy shakllantirilishini urganing.
- 4.3-sinfda gap hakidagi nazariy tushunchalarni hosil qilish va o'quv chilarning 1-2-sinfidagi qaysi bilimlariga asoslaniladi?
- 5.3-sinfda darsning yangi mavzu urganiladigan qismini, ya'ni «Gap bo'laklari» mavzusini urganish qismini ishlab chiqing.
6. 4-sinfda ona tili darslari metodik qo'llanmasidagi uyushiq bo'laklarni urgatish bo'yicha metodik tavsiyalarni urganib, unga o'z munosabatingizni yozing.
- 7.Undalma boshlang'ich sinfda urgatilishiga munosabatingizni bildiring.
8. Konstruktiv mashqlar ishlab chiqing.
9. Gap yuzasidai ijodiy mashqlar ishlab chiqing

### 6-laboratoriya mashg'uloti

**Mavzu:** Orfografiya urganiladigan darslarni kuzatish (2-soat)

**Maksad:** Talabalarni ona tili darslarida mavzu va mashq matnlari asosida imlo ustida ishlashga imloviy mashqlarni tashkil etishga, diktant turlarini mavzuning xususiyatidan kelib chiqib tanlashga, o'quvchilarni diktant yozishga tayyorlashga, diktantdagi imlo xatolar ustida ishlashga urgatish boshlang'ich

sinflarda ishlatilishi urganiladigan tinish belgilarining ishlatilishini urgatishga doir mashqlar ustida ishlashga urgatish.

**Reja:**

- 1.Orfografik bilim, kunikma va malakalarni shakllantirshi bo'yicha berilgan topshiriqlarning bajarilishini nazorat qilish
2. Imloviy mashqlar uyushtiriladigan ona tili darslarini kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar bilan talabalarni tanishtirish.
- 3.Talabalar bilan imlo ustida ishlanadigan darslarni kuzatish va tahlil qilish
4. Talabalar faoliyatini baholash

**«Boshlang'ich sinf o'quvchilarini Orfografiyaga urgatish» bo'yicha topshiriqlar**

1. Imloga urgatish bo'yicha DTS va dastur talablarini urganing.
2. Imloviy mashq turlarini aniqlang va ularning birortasini tanlab, uyushtirish yulini ochib bering.
3. Imloga urgatuvchi tahlil turlarini aniqlang, misollar asosida namuna ko'rsating.
4. «Ona tili» va «O'qish kitobi» darsliklari asosida «Imlo lug'ati» tuzing
5. «Imlo lug'ati» bilan ishlashning ahamiyatini yoriting.
6. Imloviy xatolarning oldini olish yullarini bayon eting.
7. Imloviy xatolarni turlarini aniqlang.
- 8.Imloviy xatolarni tuzatish bo'yicha yul-yuriqlar ishlab chiqing.

**Adabiyotlar ruyxati:**

1. Umumiy urta ta'lim DTS va o'quv dasturi, «Boshlang'ich ta'lim». j. 2006. 4-soni.
2. K.Qosimova. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. T. «O'qituvchi » 1985 yil
3. X.G'ulomova «So'z turkumlari - sonni urganish». Boshlang'ich ta'lim, 2005. 4-soni 14-15-37 betlar
4. T.G'afurova va boshqa «Ona tili», 1-sinf, «Sharq». 2005.
- Z.Qosimova K.va boshqa «Ona tili ». 2-sinf, Cho'lpon, 2005.
6. Fuzailov S va b «Ona tili». 3-sinf. O'qituvchi , 2005.
7. Ikromova R va boshqa «Ona tili», 4-sinf .O'qituvchi .2005.
8. G'ulomova X va boshqa «1-sinfda ona tili darslari», «Sharq».2003.
9. Qosimova K. va boshqa «2-sinfda ona tili darslari», «Cho'lpon». 2004.
10. Yu.Xudoyberganova M va boshqa «3-sinfda ona tili darslari». «O'qituvchi ». 2004.
- 11.Boshlang'ich ta'lim» jurnali.
- 12.«Ma'rifat» gazetasi. «Gulxan», «Bilimdon», «G'uncha» jurnali; «Tong yulduzi» gazetasi

### **Imloga urgatish mashqlari tashkil etiladigan darslarni kuzatish buyicha ko'rsatmalar**

1. O'qituvchini grammatik mavzu bilan bog'lik imloviy mashqlarni belgilab olinganligi
2. Imloviy mashqlarni tashkil etish usuli
3. O'quvchilarda imloviy sezgirlikni uyg'otish
4. Imloga urgatuvchi tahlil turlarini qo'llashi
5. Imloga urgatishda ta'limiy diktantlardan foydalanish
6. Bayon matnida orfografik mavzularning hisobga olishini
7. Imlo xatolarining kelib chiqish sababini aniqlab bering.
8. Imloga urgatishda «Izoxli lug'at» va «Imlo lug'ati» dan foydalanilishi va o'quvchilarni foydalanishiga urgatilishi
9. O'quvchilarni o'z – o'zini tekshirishga urgatish
10. Imlo xatolarini hisobga olinishi
11. Imlo xatolarini bartaraf etish ustida ishlashi

### **Sintaktik elementlari urganiladigan darslarni kuzatish bo'yicha ko'rsatmalar:**

1. Darsning maqsad va vazifalarida belgilangan ishlarning amalga oshirilishi
2. Gap hakida o'tkazilgan suhbatda o'quvchilarning u hakidagi bilimlarining eslatilishi
3. Gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlari yuzasidan beriladigan bilimlarni chegaralab olinganligi
4. Gap yuzasidan chiqarilgan xulosalar, gap yuzasidan o'tkazilgan mashqlarning amaliy ahamiyati xilma-xilligi
5. Gap, gap bulaklari hakidagi tushunchalarni shakllantirish metodlari
6. Gap, gap bo'laklari bo'yicha ta'limiy vositalar
7. Mavzu bo'yicha nazorat ishlarining tashkil etilishi

### **III oraliq nazorat ishi uchun**

#### **“Ona tili o'qitish metodikasi” fani bo'yicha test topshiriqlari**

##### **Nazorat uchun test savollari:**

1. **Nutqni egallashning necha xil aspekti mavjud?**
  - A. 2 xil
  - B. 4 xil
  - C. \*3 xil
  - D. 6 xil
2. **Fikrni ifodalash usuliga ko'ra nutq shakllari berilgan javobni toping.**
  - A. Ichki nutq va tashqi nutq
  - B. \*Og'zaki va yozma nutq

- C. Grafikli va grafiksiz nutq  
D. Ifodali va intonatsiyali nutq

**3. Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi. Bulardan ikkinchi yo'nalish..... Jumlani to'ldiring.**

- A. \*So'z birikmasi va gap ustida ishlash  
B. Bog'lanishli nutq ustida ishlash  
C. So'z ustida ishlash  
D. Tushuncha va intonatsiya ustida ishlash

**4. Bog'lanishli nutq birligi sifatida hikoya, maqola, roman, monografiya, doklad, hisobot kabilarni, maktab sharoitida esa o'qituvchi bergan savolga o'quvchilarning keng, mukammal, .....ni olish mumkin.**

- A. ..og'zaki javobini, hisobotini, qayta hikoya qilishi  
B. \*..og'zaki javobini, yozma bayon va insho  
C. ..og'zaki javobini, ijodiy qayta hikoyalash  
D. ..og'zaki javobini, badiiy matnni va insho

**5. Grammatikani o'rhanish va o'qish darslarida o'quvchilar bajaradigan so'z birikmasi, gap tuzish, bayon, inshoga doir turli xil mashqlar nutqiy malakalarni egallashda yordam beradi. Ushbu shakllantirilgan qoidada nutq o'stirish ishining qaysi jihati ifodalangan?**

- A. Nutq – o'quvchilar tafakkurini o'stirishdagi muhim vosita ekanligi  
B. O'quvchilar nutqini o'stirish tizimida sintaktik ishlarning berilganligi  
C. Bog'lanishli nutq, og'zaki qayta hikoyalash va yozma bayon bilan bog'liqligi  
D. \*O'quvchilar nutqini o'stirishning boshqa o'quv predmetlari bilan bog'liqligi

6. 1. Nutq ichki va tashqi bo'lsin. 2. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin. 3. Nutq og'zaki va yozma bo'lsin. 4. Nutqda mantiqiylik bo'lsin. 5. Nutq aniq bo'lsin. 6. Nutq til vositalariga boy bo'lsin. 7. Nutq tushunarli bo'lsin. 8. Nutq intonatsiyali bo'lsin. 9. Nutq ifodali bo'lsin. 10. Nutq idrok qilarli bo'lsin. 11. Nutq to'g'ri bo'lsin. 12. Nutq aniq ovozli bo'lsin.

Yuqoridagilardan o'quvchilar nutqiga qo'yiladigan talablarni belgilang.

- A. \*2, 4, 5, 6, 7, 9, 11.  
B. 1, 4, 5, 6, 7, 9, 12.  
C. 2, 4, 6, 8, 10, 12.  
D. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12.

7. Boshlang'ich sinf o'quvchilari mustaqil mashq sifatida bog'lanishli nutqni o'stirishdan hosil bo'ladigan ko'nikmalar ketma-ketligini tartiblang.

Asosiy ko'nikmalar	Raqamlar
Yozilgan matnni takomillashtirish ko'nikmasi	1
Materialni tartibga solish, rejasini tuzish, reja asosida yozish	2
Mavzuni tushunish, chegarasini aniqlash va uni	3

nisbatan to'liq yoritish		
Hikoya, insho uchun mavzuga taalluqli material yig'ish		4
Barcha tayyorgarlik ishlarini yakunlash ko'nikmasi		5
Inshoni asosiy fikrga bo'ysundirish		6
Fikrni adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda to'g'ri ifodalay olish		7
To'g'ri javoblar:	3, 6, 4, 2, 7, 5, 1.	

8. Gap ustida ishlashga oid mashqlar va ularning turlarini mosiga ko'ra juftlashtiring.

O'quvchilarning mustaqilligi va faollik darajasiga ko'ra	Ikki turga bo'linadi
Namuna asosidagi mashqlar	Gap ustida ishlash mashqlari uchga bo'linadi
Konstruktiv mashqlar	Uch turga bo'linadi
Ijodiy mashqlar	Olti turga bo'linadi

To'g'ri javob:

O'quvchilarning mustaqilligi va faollik darajasiga ko'ra	Gap ustida ishlash mashqlari uchga bo'linadi
Namuna asosidagi mashqlar	Ikki turga bo'linadi
Konstruktiv mashqlar	Olti turga bo'linadi
Ijodiy mashqlar	Uch turga bo'linadi

9. To'g'ri javoblarni aniqlang. Javoblar jadvaliga "ha" yoki "yo'q" so'zlarini yozing.

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak.
2. Nutq ostirishda 4 yo'nalish aniq ajratiladi.
3. Lug'at ustida ishlash matsiz olib borilsa ham bo'ladi.
4. Qarama-qarshi qo'yish bilan ma'nolarni umumlashtirish kerak.
5. Mantiqiy mashqlar xilma-xil bo'ladi.
6. Nutqiy xatolar uch va undan ortiq turga bo'linadi.

Javob:	1	2	3	4	5	6
	Ha	Yo'q	Yo'q	Ha	Ha	Yo'q

10. Nuqtalar o'rniga kerakli atamani yozing.

Kishilar nutqdan fikr bayon qilish quroli sifatida foydalanadilar. Ular o'z fikrlarini ovoz bilan eshittirib bayon qilishdan oldin u haqda o'ylab oladilar. Bu ..... hisoblanadi. (javob: ichki nutq)

11. Nuqtalar o'rniga kerakli atamani yozing.

..... tovushlar yordamida eshittirilib yoki grafik belgilar bilan yozilib, boshqalarga qaratilgan nutqdir. (javob: tashqi nutq)

12. Ichki va tashqi nutqning fiziologik tabiati qanday?

A) Har xil

- B) Bir xil  
 C) Ikki xil  
 D) Fiziologik tabiat ahamiyatsiz

**13. Quyida keltirilgan ta'rif o'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablarning qaysi biriga tegishli? Og'zaki nutq eshituvchiga intonatsiya orqali ta'sir etsa, og'zaki nutq ham, yozma nutq ham tinglovchi va o'quvchiga hikoyaning umumiy ruhi, dalillar, tanlangan so'zlar, ularning emotsionalligi, tuzilgan jumla yordamida ta'sir etadi.**

- A) \* O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin  
 B) Nutqda mantiqiylik bo'lsin.  
 C) Nutq ifodali bo'lsin.  
 D) Nutq to'g'ri bo'lsin.

14. To'g'ri javoblarni aniqlang. Javoblar jadvaliga "ha" yoki "yo'q" so'zlarini yozing.

1. Boshlang'ich sinfda lug'aviy-uslubiy xatolar ko'proq uchraydi. Ha
2. Inshoda shevaga xos so'zlardan foydalanish mumkin. Yo'q
3. Kompozitsion, mantiqiy va dalillarni noto'g'ri bayon qilish nutqiy xatolik hisoblanadi. Yo'q
4. Insho va bayonda xatolar ustida ishlashga 20-25 daqiqa ajratiladi. Ha
5. O'quvchilar yozma va og'zaki nutqini o'tirishdagi muvaffaqiyat uch asosiy omilga bog'liq. Ha
6. O'quvchilar yozma va og'zaki nutqini o'tirishdagi muvaffaqiyat to'rt asosiy omilga bog'liq. Ha

Javob:	1	2	3	4	5	6

15. Og'zaki va yozma insho turlarini mosiga ko'ra juftlashtiring.

Rasm asosidagi insho	Ikki turga bo'linadi
Ijodiy qayta hikoyalash	Uch turga bo'linadi
O'quvchilarning mustaqilligi va tayyorgarlik ko'rish metodiga ko'ra	Uch asosiy turga bo'linadi
Insho materialiga ko'ra	To'rt turga bo'linadi

Javob: Og'zaki va yozma insho turlarini mosiga ko'ra juftlashtiring.

O'quvchilarning mustaqilligi va tayyorgarlik ko'rish metodiga ko'ra	Ikki turga bo'linadi
Insho materialiga ko'ra	Uch turga bo'linadi
Rasm asosidagi insho	Uch asosiy turga bo'linadi
Ijodiy qayta hikoyalash	To'rt turga bo'linadi

**16. Quyidagilardan to'g'ri javobni tanlang. Boshlang'ich sinflarda lug'aviy-uslubiy xatolar ko'proq uchraydi. Bunday xatolarga quyidagilar kiradi:**

1. Bir so'zni qayta-qayta takrorlash. 2. Morfologik xatoliklarga yo'l qo'yish. 3. So'zning ma'nosi yoki ma'no qirrasini tushunmaslik natijasida uni aniq ma'nosida ishlata olmaslik. 4. Mantiqiy izchillik buziladi. 5. Leksikadan to'g'ri foydalana olmaslik. 6. Shevaga xos so'zlardan foydalanish. 7. So'zga e'tibor bilan munosabatda bo'lish.

A) 1, 2, 3

\*B) 1, 3, 6

C) 2, 3, 6

D) 3, 6, 7

**17. Insho janriga ko'ra –**

A) hikoya tarzidagi insho

B) tasvir tarzidagi insho

C) muhokama tarzidagi insho

\*D) yuqorida sanalganlarning barchasi

**18. Bo'g'inga noto'g'ri ajratilgan so'zlar qatorini aniqlang.**

A) So'ngi , si-ngil , tong-gi    B) Ko'ng-li , lan-gar , in-gliz    C) Yan-gi , ko'n-gil , ing-liz    D) To-ngi , mang-lay , tan-ga

19. Boshlang'ich sinfda insho yozish darslaridagi bosqichlar ketma-ketligini tartiblang.

Bosqichlar	Raqamlar
2tuplangan materiallarni sistemaga solish. Rasm asosida bo'lsa, rasmni ko'rish, suhbat o'tkazish	1
mavzuni e'lon qilish, uni o'quvchilar bilan muhokama qilish	2
Inshoni yozish, o'qituvchi ayrim o'quvchilarga individual yordam beradi	3
Reja tuzish yoki oldin tuzilgan rejaga aniqlik kiritish	4
Matnni nutqiy tayyorlash, zarur so'zlarni yozish, birikma, gap, boglanishli nutq tuzish, imlosi (qiyin so'zlarni tushuntirish)	5
Insho tekshiriladi, o'quvchilar tuzatishlari bo'lsa, baho pasaytirilmaydi (o'quvchilar tekshiradi)	6
O'qituvchi 2 kun ichida inshoni tekshiradi.	7
To'g'ri javoblar:	2, 1, 4, 5, 3, 6, 7

20. Bunda tushuntiriladigan so'zning izohi qisqa va aniq bo'lishi kerak. Ushbu ta'rif so'z ma'nosi ustida ishlashning qaysi usuli hisoblanadi?

A) So'zni o'ziga yaqin tushuncha – boshqacha ifoda etish bilasn tushuntirish

B) So'z ma'nosini shu so'zning ma'nodoshi bilan tushuntirish

C) Soʻz maʼnosini lugʻatdan va oʻqish kitoblarida matn ostida berilgan izohdan foydalanib tushuntirish.

D) Soʻzni predmetning asosiy belgisini izohlash orqali tushuntirish.

21. Oʻquvchilarning ogʻzaki va yozma nutqini oʻstirishdagi muvaffaqiyat qanday omillarga bogʻliq?

A) soʻzga eʼtibor bilan munosabatda boʻlish, oʻquvchilarning koʻp mutolaa qilishi, atrofidagi kishilarning toʻgʻri va ifodali nutqi, yaʼni nutqiy sharoitga

B) bolalarning nutqiy tajribasi qanday tashkil etilishiga

C) nutq oʻstirishda oʻqituvchining til nazariyasiga, grammatikaga, leksikologiya va stilistika elementlariga asoslanish koʻnikmasiga

D) A, B, C

22. *Gap tarkibidagi soʻz birikmalarni ajratish koʻnikmasini shakllantirish uchun qanday mashqlardan foydalaniladi?*

A) gaplarni yoyish, soʻzlari aralash berilgan gapni qayta tiklash

B) uzluksiz (tinish belgilarisiz) matndan gaplarni ajratish, gap chizmasini chizish

C) oʻqituvchi bergan chizma yoki soʻroqlar asosida gap tuzish, gapni tahlil qilish

D) barchasi toʻgʻri

23. *Matnga, mazmunga mos otni qoʻyish, qaysi kelishik ekanini koʻrsatish talab etilsa, bu qanday mashq turiga kiradi?*

A) analitik mashq

B) sintetik mashq

C) **leksik-morfologik mashq**

D) sintaktik mashq

24. *Agar bilimni shakllantirish xarakteriga asoslanilsa, grammatik mashqlar qanday guruhlariga boʻlinadi?*

A) leksik-morfologik mashqlar va analitik mashqlar

**B) morfologik mashqlar va sintaktik mashqlar**

C) sintetik mashqlar va leksik mashqlar

D) taqqoslash va umumlashtirish mashqlari

25. **Besh jildlik „Oʻzbek tilining izohli lugʻati“ dagi soʻzlar miqdori –**

A) 60 000    B) 70 000    C) 75 000    **D) 80 000**

26. **Diktantlar maqsadiga koʻra necha turli boʻladi?**

A) 3 turli    B) 5 turli    C) 7 turli    D) 2 turli

27. Lugʻat ustida ishlashga oid yoʻnalishlarni va ularda bajariladigan ishlarni mosiga koʻra juftlashtiring.

Oʻquvchilar lugʻatini boyitish	Bayon va insho yozish
Oʻquvchilar lugʻatiga aniqlik kiritish	Adabiy til meʼyori tushunchasini oʻzlashtirish
Lugʻatni faollashtirish	Koʻp maʼnoli soʻzlarni oʻzlashtirish
Noadabiy faol soʻzlarni nafaol qatlamga oʻtkazish	Oʻquvchi lugʻatiga ona tili darslarida 4-6ta soʻzni qoʻshish

Javob: Lugʻat ustida ishlashga oid yoʻnalishlarni va ularda bajariladigan ishlarni mosiga koʻra juftlashtiring.

Oʻquvchilar lugʻatini boyitish	Oʻquvchi lugʻatiga ona tili darslarida 4-6ta soʻzni qoʻshish
Oʻquvchilar lugʻatiga aniqlik kiritish	Koʻp maʼnoli soʻzlarni oʻzlashtirish
Lugʻatni faollashtirish	Bayon va insho yozish
Noadabiy faol soʻzlarni nafaol qatlamga oʻtkazish	Adabiy til meʼyori tushunchasini oʻzlashtirish

28. Toʻgʻri javoblarni aniqlang. Javoblar jadvaliga “ha” yoki “yoʻq” soʻzlarini yozing.

1. Boshlangʻich sinflarda ijodiy hikoyalash va boyon olinadi. Ha
2. Inshoning tarbiyaviy ahamiyatini oshirish uchun ayrim qoidalarga rioya etiladi. Ha
3. Boshlangʻich sinflarda soda va murakkab rejalardan foydalaniladi. Yoʻq
4. Oʻqituvchi har bir insho uchun oʻquv vazifasini belgilab oladi. Ha
5. Oʻqituvchi boshlangʻich taʼlimda oq va qoralama nusxa haqida maʼlumot beradi. Yoʻq
6. Bir soʻzni qayta-qayta ishlatish xato hisoblanmaydi. Yoʻq
7. Nutqiy xatolar 4 turga boʻlinadi. Yoʻq
8. Nutqiy xatolar 3 turga boʻlinadi. Ha

Javob:	1	2	3	4	5	6	7	8

29. Xato yozilgan soʻzlar qatorini belgilang.

- A) shox , shoh , uxlamoq    B) uhlamoq , hol , xol    C) xoʻsh , hush , es-hushli    D) xushhabar , xushyor , baxodir

30. Boshlangʻich sinflarda insho tahlili va xatolar ustida ishlash uchun qancha vaqt ajratiladi?

- A) 5 – 10 daqiqa
- B) 10 – 15 daqiqa
- C) 15 – 20 daqiqa
- D) 20 – 25 daqiqa

1. “Metod” soʻzi qaysi tildan olingan va qanday maʼnoni anglatadi?

\*Yunoncha , “bilish va tadqiqot yoʻli”

Grekcha , “usul”

Lotincha , “oʻqitish”

Ispancha , “vosita”

2. “Ona tili oʻqitish metodikasi “ fani nechta boʻlimdan iborat?

\*4

3

5

2

**33. Ona tili o'qitish metodikasining metodologik asosi nima?**

\*Borliqni bilish nazariyasi

Elementar o'qish va yozishga o'rgatish

To'g'ri yozuvga o'rgatish

Husnixatga o'rgatish

**1. Ona tili o'qitish metodikasi tamoyillari nechta?**

\*5

3

4

2

**2. Ona tili o'qitish metodikasining tekshirish metodlari nechta?**

\*2

3

4

5

**3. Qachondan boshlab pedagogika institutlari qoshida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari tayyorlaydigan fakultetlar ochilgan?**

\*1955-yildan

1959-yildan

1965-yildan

1969-yildan

**4. Boshlang'ich ta'lim "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining nechanchi bo'limi va nechanchi bandida berilgan?**

\*2-bo'lim, 12-modda

2-bo'lim, 13-modda

3-bo'lim, 12-modda

2-bo'lim, 11-modda

№8

**Boshlang'ich sinflarda ona tili dasturi nechta qismdan iborat?**

\*2 ta. Uqtirish xati. Asosiy qismi

1 ta. Uqtirish xati

2 ta. Uqtirish xati, xulosa qismi

1 ta. Asosiy qism

№9

**DTS qanaqa me'yoriy hujjatlarni yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi?**

\*Darsliklar, qo'llanmalar

O'quv darslari, ko'rgazmali qurollari

O'quv dasturlari, uslubiy ishlanmalar

Nizomlar, konsepsiyalar

№10

**DTS bo'yicha boshlang'ich ta'lim rejasiga qaysi ta'lim sohalari kiritilgan?**

\*Ona tili, matematika, tabiat, inson va jamiyat

Ona tili, matematika, odobnoma, tabiat

Ona tili, o'qish, matematika, mehnat

Ona tili, o'qish, matematika, tabiat

№11

**Qaysi qatorda ona tili o'qitish metodikasi fani bo'limlari berilgan?**

\*Savod o'rgatish, O'qish metodikasi, Grammatika va imlo, O'quvchilar nutqini o'stirish metodikasi

Fonetika, Leksikologiya, Sinfda o'qitish metodikasi.

Hikoyani, she'rni va hikoyalarni o'qitish metodikasi.

O'qish metodikasi, Grammatika va imloni o'qitish metodikasi

№12

**Qaysi qatorda ona tili o'qitish metodikasining amaliy fan sifatidagi vazifalari berilgan?**

\*Nimani o'qitish kerak? Qanday o'qitish kerak? Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak?

Inshoni qanday yozdirish, matnni o'qitish.

Hikoyani qanday o'qitish kerak? Qanday xatosiz yozdirish kerak?

Tovushlarni qanday to'g'ri talaffuz qilish kerak

№13

**Savod o'rgatishni to'g'ri tashkil etish uchun nimalarga e'tibor berish kerak?**

\*Didaktikaga e'tibor berib uni yutuqlar bilan to'ldirib borish kerak

O'quvchilarning yosh va fiziologik jihatlariga e'tibor berish kerak

O'qish va yozishning uzviyligiga e'tibor berish kerak

Alifbo va unga qo'shimcha materiallardan ijodiy foydalanish kerak

№14

**Savod o'rgatish darslari dastur bo'yicha qachondan – qachongacha davom etadi?**

\*2-sentabrdan 30-dekabrgacha

2-sentabrdan 30-yanvargacha

2-sentabrdan 30-martgacha

2-sentabrdan 25-maygacha

№15

**Mustaqil o'qish malakalari shakllantirishning asosiy bosqichi nechanchi sinflarda o'rgatiladi?**

\*Savod o'rgatish darsida

1-sinfning 2-yarmida

2-4 -sinflarda

1-3- sinflarda

№16

**Savod o'rgatish davrida o'quvchilarga differensial yondashish deganda**

**nimani tushunasiz?**

\*O'quvchilar guruhlarga bo'linadi, har bir guruhning saviyasiga va imkoniyatiga mos topshiriqlar beriladi.

Kichik va bosh harflar bilan tanishtiriladi

Gaplarni ohangiga rioya qilib o'qishini

O'qitilgan matnga sarlavha topish

№17

**Diksiya ustida ishlash qanday amalga oshiriladi?**

\*O'quvchilar nutqini tushunarli, sof, tiniq jarangdor bo'lishiga erishish orqali

So'zlar bo'g'inlab o'qitish orqali

Gap va uch-to'rt gapli hikoya tuzdirish orqali

Rasmga qarab hikoya tuzdirish orqali

№18

**Savod o'rgatish jarayonida darslar predmetiga ko'ra turlari qaysi qatorda berilgan?**

\*"Alifbe" darsligi asosida o'qish darslari. "Yozuv daftari" asosidagi yozuv darslari

O'rgatish darsligi asosidagi o'qish darslari

Ona tili darsligi asosidagi yozuv darslari. O'qish kitobi

Yozuv daftari asosida yozuv darslari. O'qish darslari asosidagi o'qish darslari

№19

**Alifbegacha tayyorgarlik davri qancha hafta o'tkaziladi?**

\*2 hafta

5 kun

1 hafta

3 hafta

№20

**Qaysi qatorda Alifbegacha tayyorgarlik davri vazifalari to'g'ri berilgan?**

\*O'quvchilarni maktab, sinf va tartib-intizom qoidalari bilan tanishtirish

O'quvchilarni undosh tovush va harflar bilan tanishtirish

Sonor tovushlarni o'rgatish

O'quvchilarni unli tovushlar va harflar bilan tanishtirish

№21

**Savod o'rgatish jarayoni oxirida o'quvchilar qanday bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar?**

\*O'qish va yozishni mukammal o'rganishadi

Faqat unli tovush va harflarni o'rganishadi

Undosh tovush va harflarni qisman o'rganishadi  
Tallaffuzi oson tovush va harflarni o'rganishadi

№22

**Oz komplektli maktablarda savod o'rgatishni tashkil etishda o'qituvchi bir vaqtning o'zida nechta sinf bilan ish olib boradi?**

\*2 yoki 3

1 yoki 2

1 yoki 3

1 yoki 4

№23

**O'zbek tilida savod chiqarish qaysi metodga asoslanadi?**

\*Analiz-sintez tovush metodiga

Bo'g'in hosil qilish metodiga

Izchillik metodiga

Empirik metodiga

№24

Yozuvga o'rgatishda qaysi malakaga tayaniladi?

\*Grafik malakaga

Bo'g'indan tovushni ajratishga

Nutq madaniyatiga

Tovush talaffuziga

№25

**Tovush metodini "Ustozi avval"qo'llanmasida birinchi bo'lib yaratgan o'zbek ma'rifatparvari kim?**

\*Saidrasul Saidazizov

Avaz O'tar

Shermuhammad Munis

Munavvariqori

№26

**Diksiya so'zining ma'nosini aniqlang?**

\*Ravon, burro talaffuz qilish

Aniq-tiniq eshitish

Bo'g'indan tovushni ajratish

Tovush va bo'g'inni sintez qilish

№27

**O'zbek tilidagi a,o,i,e,u,o' unlilari alifbe davrining nechanchi bosqichida o'rgatiladi?**

\*1-bosqichida  
 2-bosqichida  
 2-bosqich oxirida  
 3-bosqichida

№28

**Pozitsion o'qish deganda qanday o'qishni tushunasiz?**

\*Bo'g'inlab o'qish  
 Ifodali o'qish  
 Ongli o'qish  
 Sidirg'a o'qish

№29

**O'qish va yozish parallel ravishda olib boriladigan savod o'rgatish darslari qaysi metodga asoslanadi?**

\*Analitik-sintetik tovush metodiga  
 Abjad usuliga  
 Hijo metodiga  
 Harflarni yodlash usuliga

№30

**“Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosining joriy etish to'g'risida” gi qonun qachon qabul qilingan?**

\*1993- yil 2- sentabr  
 1989- yil 24- avgust  
 1991- yil 31- avgust  
 1995- yil 6- may

№31

**«Husnixat» so`zining lug`aviy ma`nosi qaysi qatorda to`g`ri izohlangan?**

\*Chiroyli yozuv  
 To`g`ri yozish  
 Bexato yozuv  
 Namunali yozuv

№32

**Daftar parta ustida hecha gradus qiyalikda turishi kerak?**

\*15 gradus  
 25 gradus  
 35 gradus  
 65 gradus

№33

**Sinf doskasining eni va uzunligi qoida bo`yicha necha mm bo`lishi kerak?**

\*1200 mm, 3000 mm  
1000 mm, 2000 mm  
2400 mm, 1000 mm  
3000 mm, 1500 mm

№34

**“Husnixat metodikasi” qo`llanmasining muallifi kim?**

\*M.G`ulomov  
K.Qosimova  
T.Ashrapova  
K.Ushinskiy

№35

**O`rta Osiyoda xattotlik maktablari qayerda ochilgan?**

\*Samarqand, Buxoro, Xorazm  
Toshkent, Samarqand, Farg`ona  
Buxoro, Samarqand, Toshkent  
Xiva, Buxoro, Qo`qon

№36

**Yozuv darslarida quvnoq daqiqalardan foydalanishning ahamiyatiga kim yuksak baho bergan?**

\*K.D.Ushinskiy  
M.G`ulomov  
Y.Giryanov  
D.Pisarevskiy

№37

**Birinchi sinflar uchun tavsiya qilinadigan daftarning parallel chiziqlari orasidagi masofa necha mm bo`lishi kerak?**

\*4mm  
3mm  
5mm  
6mm

№38

**Parta distansiyasi necha xil?**

\*3xil  
4xil  
5 xil  
2 xil

№39

**Bir chiziqli daftardan qachon foydalaniladi?**

\*2-sinfning 2-yarmidan

1-sinfning 2-yarmidan

3-sinfdan

4-sinfdan

№40

**“Ko`rgazma darsga kiritilsa, nol ham tilga kiradi,” degan ibora muallifi kim?**

\*K.D.Ushinskiy

M.G`ulomov

Y.Giryanov

D.Pisarevskiy

№41

**Xattotning asar ko`chirish quollariga nimalar kiradi?**

\*Siyoh, qamish qalam, mistar, qalamqat

Qalamtarosh, ruchka, daftar, pero

Qalamqat, dovot, ipak los, avtoruchka

Qog`oz, siyoh, bo`r, doska

№42

**Eski maktablarda husnixat qoidalarini o`rgatuvchi kitobning nomi nima?**

\*“Mufradot”

“Murakkabot”

“Savodi ta`lim”

“Munshaot”

№43

**Boshlang`ich sinf o`quvchilari uchun tavsiya qilinadigan ruchkaning yo`g`onligi necha mm bo`lishi kerak?**

\*8 mm

10 mm

9 mm

6 mm

№44

**XII asrda xattotlar orasida qaysi xat uslubi keng tarqalgan?**

\*Ko`fiy xati

Rayhoniyy xati

Riqo xati

Nasx xati

№45

**“Savodi ta’lim” risolasi qachon va kim tomonidan yaratilgan?**

\*1804- yil, Munis

1900- yil, S. Saidrasulov

1483- yil, Navoiy

1503 -yil, Bobur

№46

**Nasx xatining ixtirochisi kim?**

\*Ibn Muqla’

Xisrav Dehlaviy

Mashhadiy

Ibn Bavvob

№47

**Muzahhib kim ?**

\*Oltin suv bilan bezak beruvchi

Lavha chizuvchi

Muqovachi

Qog`oz quyuvchi

№48

**Muqimiy qaysi xat uslubida bayoz ko`chirgan?**

\*Nasta’liq va shikasta

Tavqe’ va riqo

Muhaqqaq va riqo

Nasx va suls

№49

Daftar bilan ko`z orasidagi masofa necha sm bo`lishi kerak?

\*30 sm

20 sm

35 sm

10 sm

№50

**Suls xatidan nimalar yozishda foydalanilgan?**

\*Ilmiy asarlar yozishda

Qissa va xabarlar yozishda

Qasida va she’rlar yozishda

Buyruq va farmonlar yozishda

№51

**Sinf doskasi poldan necha sm yuqorida o`rnatiladi?**

\*85sm

70 sm

65 sm

90 sm

№52

**Navoiy "Xattotlar otasi" deb ta'rif bergan xattot kim?**

\*Sulton Ali Mashhadiy

Haydar Xorazmiy

Mir Ali Tabriziy

Muhammad Xorazmiy

№53

**Rayhoni xatining ixtirochisi kim?**

\*Ibn Bavvob

Ibn Muqla

Mir Ali Qilqalam

Tabriziy

№54

**Har so`zki ko`ngilda o`ldi mavjud, Xat bo`lmasa, bo`lg`ay erdi nobud.**

**Misralari muallifi kim?**

\*Munis

Navoiy

Atoiy

Sakkokiy

№55

**Chiroyli yozuv malakasini shakllantirishda qanday psixofiziologik funksiyalar ishtirok etadi?**

\*Diqqat, xotira, sezgi, idrok

Xotira, idrok, ong

Uquv, bilim, ong

Ko`rish, eshitish, xotira

№56

**Parta ustining cheti bilan o`rindiqlning orasida hech qahday masofa bo`lmasa, bu qanday distansiya deb ataladi?**

\*Nol distansiya

Musbat distansiya  
 Manfiy distansiya  
 Aralash distansiya

№57

**Parta differensiyasi nima?**

\*Parta qopqog`ining cheti bilan o`rindiqning orasidagi masofa  
 Parta ustining qiyaligi  
 Parta ustining pastki qirrasini bilan suyanchiq orasidagi masofa  
 Parta o`rindig`ining qulay turishi

№58

**Ilmoq elementli kichik harflarni aniqlang.**

\*i, u, m, n  
 j, y, g, g`  
 x, ch, s, z  
 q, b, k, h

№59

**Ruchka barmoq orasida tutilganda, ruchka uchi bilan barmoq oralig`i necha smga teng bo`lishi shart?**

\*1,5-2 sm  
 2-2,5 sm  
 2,5-3 sm  
 3-3,5 sm

№60

**Muqattaot nima?**

\*Eski maktabda bayt va ruboiylar ko`chirib yozish o`rganilgan bosqich  
 Qo`lyozmalarni kitob holiga keltirish jarayoni  
 Xattotning asar ko`chirishda ishlatadigan qurollaridan birining nomi  
 Qasida va she`rlar yozishda foydalanilgan xat turi

№61

**Eski maktabda harflarni nusxaga qarab katta-katta qilib yozish nima deb atalgan?**

\*Sarxat  
 Muqattaot  
 Murakkabot  
 Suls xati

№62

**Genetik tamoyil nima ?**

\*Shakli oson harflardan so`ng shakli murakkab harflarni guruhlab yozish

Harflarni ulanishiga ko`ra guruhlab yozish  
 Harflarni o`xshash elementiga ko`ra guruhlab yozish  
 O`quvchining individual xususiyatini hisobga olib yozishni mashq qilish

№63

**3-4-sinfda ona tili darsining necha daqiqasi husnixatga ajratiladi?**

\*8-10 daqiqasi

10 daqiqasi

8 daqiqasi

12 daqiqasi

№64

**M.G`ulomovning “Chiroyli yozuv malakasini shakllantirish” kitobi qachon nashrdan chiqqan?**

\*1992- yilda

1999- yilda

1998-yilda

2003 –yilda

№65

**Xisrav Dehlaviyning «Xamsa» sini qaysi shoir nafis xat bilan ko`chirgan?**

\*Hofiz Sheroziy

Munis

Mir Ali Qilqalam

Sulton Ali Mashhadiy

№66

**Yaxshi o`qish sifatleri qaysi qatorda to`g`ri sanalgan?**

\*To`g`ri, tez, ongli va ifodali o`qish

To`g`ri, izohli, ongli va tez o`qish

Ichda va ovoz chiqarib o`qish

Tez, ongli va izohli o`qish

№67

**Metodistlar M.Odilova va T.Ashrapovalar to`g`ri o`qishga qanday ta`rif beradilar?**

\*Adabiy talaffuz normalariga qo`yilgan barcha talablar to`g`ri o`qish ko`nikmasiga ham taalluqlidir

To`g`ri o`qish – bu materialni tovush tomondan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko`chirishdir

To`g`ri o`qish deganda xato qilmasdan, yanglishmasdan o`qish tushuniladi

To`g`ri o`qish so`zning tovush tarkibini, Grammatik shaklini buzmasdan adabiy-orfoepik me`yorlar asosida o`qishdir

№68

O`qish malakasining shakllanish jarayonini metodist G.Egorov nechta bosqichga bo`ladi?

\*3

2

4

5

№69

Hozirgi kunda maktablarda o`qish qaysi metodda olib borilmoqda?

\*Izohli o`qish metodida

Quruq yodlatish metodida

Eksperiment metodida

Nazariy metodda

№70

O`quvchilar 4-sinfda bir daqiqada nechta so`zni o`qiy olish ilozim?

\*90-100 so`z

95-110 so`z

80-90 so`z

100-110 so`z

№71

Badiiy asar ustida ishlash qanday bosqichlarga bo`linadi?

\*Sintez-analiz-sintez

Analiz-sintez

Sintez-analiz

Analiz-sintez-analiz

№72

Umumiy o`rta ta`lim maktablari o`quv rejasida ona tili va adabiyot faniga 1-sinfda necha soat ajratilgan?

\*8 soat

9 soat

7 soat

6 soat

№73

O`qishning qanday turlari bor?

\*Ovoz chiqarib o`qish, shivirlab o`qish, ichda o`qish

Ichda o`qish, izohli o`qish

To`g`ri o`qish, tez o`qish

Ovoz chiqarib o`qish, ongli o`qish

№74

O`qish metodikasiga oid quyidagi fikr qaysi olimga tegishli? «To`g`ri o`qish bu materialni tovush tomonidan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko`chirishdir»

\*Rus metodisti Yakovleva

T.Ashrapova

T.G.Yegorov

M.Odilova

№75

Kichik yoshdagi oquvchilar adabiy qahramonga qanday munosabatda bo`ladilar?

\*Emotsional, elementar tahlil qilish

Ijobiy

Salbiy

Ular asarni idrok etolmaydilar

№76

3-sinfda bir daqiqada o`qish tezligi nechta so`zdan iborat bo`ladi?

\*70-80 so`z

80-90 so`z

100-110 so`z

40-50 so`z

№77

2-sinfda bir daqiqada o`qish tezligi nechta so`zdan iborat bo`ladi?

\*40-50 so`z

70-80 so`z

80-90 so`z

100-110 so`z

№78

Birinchi «Alifbe» darsligining muallifi kim?

\*Oqilxon Sharofiddinov

Karima Qosimova

Qumri Abdullayeva

Karim Nazarov

№79

O`quv dasturida o`qish va nutq o`stirish uchun 1-sinfda necha soat ajratilgan?

\*68 soat

128 soat

130 soat

120 soat

№80

O`quv dasturida o`qish va nutq o`stirish uchun 2-sinfda necha soat ajratilgan?

\*136 soat

140 soat

130 soat

120 soat

№81

O`quv dasturida o`qish va nutq o`stirish uchun 3-sinfda necha soat ajratilgan?

\*170 soat

140 soat

136 soat

128 soat

№82

O`quv dasturida o`qish va nutq o`stirish uchun 4-sinfda necha soat ajratilgan?

\*170 soat

120 soat

136 soat

128 soat

№83

She`rni o`qish darslarida asosiy ish turlari nima?

\*Ifodali o`qish

Ovoz chiqarib o`qish

Ichda o`qish

Tez o`qish

№84

O`quvchilarni matnga doir savollar berishga o`rgatish nechanchi sinfdan boshlangani ma`qul?

\*2-sinfdan

3-sinfdan

1-sinfdan

4-sinfdan

№85

Hikoya o`qishda qaysi ish turlaridan foydalaniladi?

\*Tanlab o`qish, savollarga javob berish, so`z bilan va grafik-rasm chizish, reja tuzish

Ongli o`qish, to`g`ri o`qish

Ichda o`qish, ovoz chiqarib o`qish

Tez o`qish, ifodali o`qish

№86

Boshlang`ich sinflarda ilmiy-ommabop maqolalarni o`qitishdan asosiy maqsad nima?

\*Bolalarga tabiat, kishilar mehnati va ijtimoiy hayoti haqida muayyan bilim berish

Bolalarga ezgulikning har doim yovuzlik ustidan g`alaba qozonishni tushuntirish

Bolalarni kitob bilan mustaqil ishlashga o`rgatish

Nutq o`stirishlariga asosiy e`tibor qaratish

№87

1-4-sinf «O`qish» kitobi qanday mavzudagi matnlardan boshlangan?

\*Mustaqillik mavzusidagi matnlardan

Mehnat mavzusidagi matnlardan

Kuz mavzusidagi matnlardan

Bahor mavzusidagi matnlardan

№88

Matnni o`rganishda kinoyaviy ma`noni ochish?

\*Masalga xosdir

Ertakga xosdir

Maqolga xosdir

Matalga xosdir

№89

“Ezop tili” iborasi qaysi janrning shakllanishiga nisbatan aytilgan?

\*Masal

Ertak

Maqol

Matal

№90

Qaysi janrda an`naviy boshlanma va xotima bo`lib, oddiy hayot voqealarni xayoliy sarguzashtlarga qo`shib tasvirlaydi?

\*Ertak

Masal

Maqol

Matal

№91

Kishi hayotidagi ma`lum bir voqeaning muhim tomonlarini umumlashtirib tasvirlaydigan kichik hajmdagi epik asar?

\*Hikoya

Masal

Topishmoq

Maqol

№92

Nechanchi sinfda so'zlarni sidirg'a o'qish ko'nikmasi to'la shakllanadi?

\*3-sinfda

1-sinfda

2-sinfda

4-sinfda

№93

3-sinfda "Xalq og`zaki ijodi" bo`limini o`rganishga necha soat ajratilgan?

\*17 soat

15 soat

20 soat

18 soat

№94

2-sinfda "Ertaklar – yaxshilikka yetaklar" bo`limini o`rganishga necha soat ajratilgan?

\*15 soat

17 soat

25 soat

28 soat

№95

Sinfdan tashqari o`qish darslari 1-2 sinfda haftasiga necha marta o`tkaziladi?

\*Haftada bir marta

2 haftada bir marta

Haftada 2 marta

Haftada uch marta

№96

Sinfdan tashqari o`qish darslari 3-4-sinflarda haftasiga necha marta o`tkaziladi?

\*2 haftada bir marta

Haftada 2 marta

Haftada bir marta

Haftada uch marta

№97

Maktablarda sinfdan tashqari o`qish darslari qachondan tashkil etilgan?

\*1959-yildan

1969-yildan

1955-yildan

1965-yildan

№98

2-sinfda sinfdan tashqari o`qish uchun necha soat ajratilgan?

\*17 soat

20 soat

18 soat

15 soat

№99

Mustaqil o`qish malakasini shakllantirish bosqichlarini aniqlang?

\*Tayyorlov, boshlang`ich, asosiy bosqichlar

Tayyorlov va asosiybosqichlar

Tayyorlov va boshlang`ich

Boshlang`ich, asosiybosqichlar

№100

Yangi dastur bo`yicha 1-sinfda sinfdan tashqari o`qish (STO`)  
mashg`ulotlariga necha daqiqa ajratiladi?

\*20 daqiqa

15 daqiqa

10 daqiqa

10-15 daqiqa

№101

Darsga qo`yiladigan umumiy talablar?

\*Ta`limiy,tarbiyaviy,didaktik, psixologik, gigiyenik talablar

Ta`limiy,tarbiyaviy,rivojlantiruvchi talablar

Ta`limiy,tarbiyaviy, gigiyenik talablar

Ta`limiy,tarbiyaviy,didaktik talablar

№102

Muammoli o`qitish metodiga kim asos solgan?

\*Amerikalik pedagog va psixolog Dyun

Rus olimi K.Ushunskiy

Komenskiy

Makarenko

№103

Suhbat metodi yana qanday nom bilan yuritiladi?

\*Savol-javob metodi

Bayon qilish metodi

Muammoli metod

Mustaqil ish metodi

№104

O`quv dasturiga ko`ra 1-sinfda Fonetika, grammatika, imlo va nutq o`stirish uchun necha soat ajratilgan?

\*68 soat

128 soat

136 soat

60 soat

№105

1-sinfda “Tovushlar va harflar” bo`limini o`rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*28 soat

12 soat

36 soat

16 soat

№106

1-sinfda “So`z” bo`limini o`rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*23 soat

22 soat

30 soat

17 soat

№107

2-sinfda “Tovushlar va harflar” bo`limini o`rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*50 soat

18 soat

36 soat

26 soat

№108

2-sinfda “So`z” bo`limini o`rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*63 soat

52 soat

60 soat

70 soat

№109

2-sinfda “Nutq va matn” bo`limini o`rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*7 soat

12 soat

6 soat

17 soat

№110

3-sinfda “Gap” bo`limini o`rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*30 soat

18 soat

36 soat

26 soat

№111

3-sinfda “So`z tarkibi” bo`limini o`rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*22 soat

52 soat

60 soat

20 soat

№112

Grammatik tahlil mazmuniga ko`ra to`liq berilgan qatorni toping?

\*Fonetik, morfologik, sintaktik, aralash

Fonetik tahlil, leksik tahlil

Morfologik, sintaktik

Sintaktik tahlil, so`z tarkibi tahlili

№113

Grammatik mashqlar qanday turlarga bo`linadi?

\*Morfologik, sintaktik

Fonetik tahlil, leksik tahlil

Morfologik, fonetik, sintaktik

Sintaktik tahlil, so`z tarkibi tahlili

№114

Tilga oid tushunchalarni shakllantirish jarayoni shartli ravishda nechta bosqichga bo`linadi?

\*4

2

3

5

№115

Morfema nima?

\*So`zning eng kichik, bo`linmaydigan ma`noli qismi

So`zda, albatta, qatnashadi va leksik ma`no anglatadi

So`z turkumlarini o`rganadigan bo`lim

Mustaqil holda leksik ma`no anglatmay, so`zning leksik va grammatik ma`nolari shakllanishi uchun xizmat qiladi

№116

Boshlang'ich sinflar ona tili dasturiga muvofiq so'zning morfemik tarkibi nechanchi sinfdan boshlab o'rganiladi?

\*3-sinfdan

1-sinfdan

2-sinfdan

4-sinfdan

№117

Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibi necha bosqichda o'rganiladi?

\*4 bosqich

2 bosqich

3 bosqich

5 bosqich

№118

So'zning morfemik tarkibi o'rganishdagi 1- bosqichning asosiy vazifasi?

\*O'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarning ma'no va tuzilishiga ko'ra bog'lanishini tushunishga tayyorlash

Bir xil o'zakli so'zlarning xususiyatlari va barcha morfemalarning mohiyati bilan tanishtirish

So'zlarning ma'noli qismlari sifatida o'zak, so'z yasovchi va shakl yasovchi qo'shimchalar bilan tanishtirish

“O'zak”, “so'z yasovchi qo'shimcha”, “shakl yasovchi qo'shimcha” tushunchalarini shakllantirish

№119

“O'zakdosh so'zlar” tushunchasini shakllantirish, bir xil o'zakli so'zlarda o'zakning bir xil yozilishini kuzatish qaysibosqichning asosiy vazifasi sanaladi?

\*2-bosqichning

3-bosqichning

1-bosqichning

4-bosqichning

№120

4-sinfdan “So'z tarkibi” bo'limini o'rganish uchun necha soat ajratilgan?

\*5 soat

15 soat

6 soat

20 soat

№120

Sozlarni leksik-grammatik turkumlarga ajratishda qanday belgilarga

asoslaniladi?

\*Leksik, morfologik, sintaktik

Morfologik,leksik

Leksik,sintaktik

Fonetik,leksik

№121

Boshlang`ich sinflarda qaysi so`z turkumlari o`rganiladi?

\*Ot, sifat, son, fe`l, kishilik olmoshlari

Ot, sifat, son, fe`l

Sifat, son, fe`l

Ot, sifat, son, kishilik olmoshlari

№122

So`z turkumi atamasi nechanchi sinfdan kiritiladi?

\*3-sinfdan

4-sinfdan

1-sinfdan

2-sinfdan

№123.

O`qish faniga oid kompetensiyalarni aniqlang.

\*Adabiy-nutqiy kompetensiya va badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyalari

O`qish kompetensiyasi va adabiy-nutqiy kompetensiyalari

Badiiy asarni tahlil qilish va o`qish kompetensiyalari

Og`zaki va yozma kompetensiyalar

№124.

Yangi DTS bo`yicha belgilangan standart darajalar nechta?

\*6ta

4ta

5ta

10ta

№125.

Yangi DTS bo`yicha belgilangan standart darajada 4-sinfni bitirayotgan o`quvchi qaysi darajada bo`lishi kerak?

\*A1, A1+ daraja

A2, A1+ daraja

B, A1+ daraja

A1-, A1+ daraja

№126

Adabiy tilning dialekt va shevalardan farqi to`g`ri ko`rsatilgan qatorni toping.
--

1) millatning barcha vakillari uchun umumiyligi; 2) yozma shakli mavjudligi; 3) hududiy jihatdan chegaralanmaganligi; 4) davlat ishlari tilning shu shaklida olib borilishi.
*1,2,3,4
1,2,4
2,3,4
1,2,3

## № 127

Qaysi qatordagi soʻzlarda qoʻsh undosh qoʻllanishi kerak?
*mutasad..i, shart..a
qoʻq..isdan, gʻij..illashmoq
qul..uq, qum..oq
gʻij..akchi, gʻov..ak

## № 128

Faqat jarangsiz undoshlardan tashkil topgan soʻzni toping.
*Huquq
Tafakkur
Shovqin
Taraqqiyot

## № 129

Qaysi qatordagi soʻzlarda tovush tushishi yuz bergan?
*oʻrni, bagʻri, meni
pasay, undan, senga
sening, uni, burni
unga, boʻyni, oʻgʻli

## № 130

Undosh tovushlar tovush paychalarining ishtirokiga koʻra qanday turlarga boʻlinadi?
*jarangli undoshlar, jarangsiz undoshlar
lab undoshlari, til yoki til-tish undoshlari
sof undoshlar, boʻgʻiz undoshlari
portlovchilar, sirgʻaluvchilar

## № 131

Faqat ochiq boʻgʻindan iborat boʻlgan soʻzlar qatorini aniqlang.
*mazali, goʻyo, keladi
mana, koʻrpa, semiz
arra, fazo, quyosh
nozanin, azamat, ota

№ 132

Qaysi soʻzda til undoshi lab undoshi sifatida talaffuz qilinadi?
*Manmanlik
Qamchin
Tartib
Ingichka

№ 133

Qaysi tovush talaffuzida havoning bir qismi burun boʻshligʻidan chiqadi?
*m, n, ng
ng, x, oʻ
q, gʻ, h
v, f, b, p

№ 134

Qaysi qatordagi soʻzlarning undoshlari sonorlardan iborat?
*mamnun, manman, mol
paxta, moʻmay, moʻmin
mung, noʻnoq, mamont
namoyon, nenets, nomus

№ 135

Lablangan unlilar berilgan javobni toping.
*o, oʻ, u
a, e, i
o, a
o, a, i

№ 136

Urgʻu haqida toʻgʻri fikrlar berilgan qatorni aniqlang. 1. Ikki va undan ortiq boʻgʻinlardan tashkil topgan soʻzlarning talaffuzida boʻgʻinlardan biri maʼlum sababga koʻra boshqalariga nisbatan kuchliroq talaffuz etilishi maʼno urgʻusi deyiladi. 2. Urgʻu maʼno farqlash vazifasini bajaradi. 3) Arab, fors-tojik, rus va boshqa Yevropa tillaridan oʻzlashgan soʻzlarda urgʻu barqaror oʻringa ega. 4) Urgʻu segment birlik hisoblanadi.
*2, 3
1, 2, 3, 4
2, 3, 4
1, 2, 3

№ 137

Tarkibida faqat yuqori tor unlilar va undoshlar qatnashgan soʻzlar qatorini aniqlang.
*muqim, uyushiq
musiq, lirika
kibor, musiq
muhit, zehn

№ 138

Tarkibidagi qator kelgan undoshlar til oldi jarangli undoshlardan iborat soʻzlarni belgilang.
*farzand, darz, ranj
sabr, hukm, darz
zulum, fayz, farzand
darz, davr, fayz

№ 139

Oʻzbekiston Respublikasining davlat tili oʻzbek tili ekanligi Konstitutsiyamizning nechanchi moddasida oʻz aksini topgan?
*4-moddasida
2-moddasida
3-moddasida
1-moddasida

№ 140

“Davlat tili haqida”gi qonunning yangi tahriri bilan bogʻliq sanani toping.
*1995-yil 21-dekabr
1995-yil 24-avgust
1995-yil 21-dekabr
1993-yil 2-3-sentabr

№ 141

Oʻzbek milliy tilining oliy formasi – ishlov berilgan, meʼyorlashtirilgan, millat vakillarining barchasi uchun umumiy boʻlgan barqaror shakli?
*Adabiy til
Sheva
Milliy til
Dialekt

№ 142

Yangi imlo qoidasiga koʻra har bir soʻzi bosh harf bilan yoziluvchi birliklar
---

qatorini belgilang
*O‘zbekiston qahramoni
Xotira va qadrlash kuni
Mustaqillik kuni
Barcha qatordagi so‘zlar bosh harf bilan yoziladi.

№ 143

O‘zbek tilining asosiy ilmo qoidalari nechta bo‘limdan iborat?
*7
6
5
8

144

Faqat ochiq bo‘g‘indan iborat bo‘lgan so‘zlar qatorini aniqlang.
*mazali, go‘yo, keladi
nozanim, azamat, ota
mana, ko‘rpa, semiz
arra, fazo, quyosh

№ 145

Qo‘shimcha qo‘shilishi natijasida o‘zgarishga uchragan so‘zlar qatorini toping.

\*sana, dumaloq.

o‘roq, qaynoq.

angla, sayla.

bo‘yoq, tuproq

№ 146

Tovushlar o‘pkadan chiqayotgan havoning og‘iz bo‘shligida to‘siqqa uchrashi yoki uchramasligiga ko‘ra qanday turlarga bo‘linadi?

\*unli va undosh tovushlar.

jarangli va jarangsiz tovushlar.

til va lab tovushlari.

portlovchi va sirg‘aluvchi tovushlar.

№ 147

Y harfi tushirib qoldirilganda ham ma‘no anglata oladigan so‘zlar qatorini aniqlang
*siyla, ziyrak, biyron
mayda, qayda, soyda
kiyma, piyma, chaynak
qiyma, qayirma, sayla

## № 148

Qaysi qatordagi soʻzlar chiziqcha bilan yoziladi?
*uyma//uy, kiyim//kechak, dam//badam
orom//baxsh, qiyma//taxta, ur//toʻqmoq
bodom//qovoq, toʻq//qizil, kecha//kunduz
gul//chechak, bordi//keldi, och//sariq

## № 149

Boʻgʻinning amaliy ahamiyati nimalardan iborat?
*Barchasi toʻgʻri
Birinchi sinf xquvchilarini xqish va yozishga xrgatish ham boʻgʻinga asoslanadi
Sheʻriy misralarda boʻgʻinlar sonining teng boʻlishi eʻtiborga olinadi
Yozuvda bir satrga sigʻmay qolgan soʻz keyingi yoʻlga boʻgʻin asosida koʻchiriladi

## № 150

Qaysi soʻzlarni yozganda (‘) belgisi tushirib qoldirilsa maʼno oʻzgaradi?
*saʼva, qalʼa, surʼat
maʼqul, maʼmur, maʼno
meʼmor, taʼna, Raʼno
laʼl, maʼshuq, sheʼr

## № 151

Qaysi qatordagi soʻzlarda (‘) belgisi unli tovushning choʻziqroq aytilishini bildiradi?
*maʼno, daʼvo
qatʼiy, eʼlon
masʼul, maʼqul
surʼat, jurʼat

## № 152

Yozma nutqning qonun-qoidalarini oʻrganiladi?
*orfografiyada
morfologiyada
fonetikada
orfoepiyada

## № 153

Soʻzlar tarkibida q tovushi x tarzda talaffuz etilgan qatorni toping.
*maqtanmoq, taqsimot, taqsir.
maqbara, toʻliq, tutqun

chumchuq, qisqa, to'qimoq
yutuq, chiziq, qoziq.

№ 154

Qaysi qatordagi so'zlar qo'sh undoshli yozilsa ham talaffuz qilinganda bitta undosh aytiladi?
*kongress, million
pilla, tilla
avval, taajjub
katta, gramm

№ 155

Qator undoshli so'zlar berilgan javobni belgilang.
*go'sht, nazm, qadr
ikki, million, metall
traktor, paxta, chaqqon
paxta, nimcha, o'simlik

№ 156

Orfoepiya qoidalariga rioya qilmaslik natijasida qanday birliklari vujudga keladi?
*Paronimlar
Omonimlar
Antonimlar
Sinonimlar

№ 157

Tarkibi o'zak morfemadan iborat so'zni toping.
*Begona
O'tkir
Noto'gri
Bebaho

№ 158

Tarkibida lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha mavjud so'zlar qatorini toping.
*Onajon, kitoblar
Yurishgandan, yaqinlashtirgan
Kelganman, yettinchi
Foydali, kelayotir

№ 159

Yasama so'zlar qatorini toping.
---------------------------------

*O'tkir,sevinch,bilim
Olim,unum,kitob
O'qim,Salim,baliq
Kuyuk,kuyov,borliq

№ 160

Grammatik kategoriya nima?
*Grammatik ma'no va ularni ifoda qiluvchi vositalar tizimi
So'zning atash ma'nosini ifodalovchi qism
Leksik ma'noni tashuvchi qism
So'zning gapdagi vazifalari

№ 161

Grammatik shakllarni o'rganuvchi tilshunoslik bo'limini ko'rsating
*Morfologiya
Leksikologiya
Sintaksis
Punktuatsiya

№ 162

Morfemalar necha turga bo'linadi.
*2
3
4
5

№ 163

So'zning leksik va grammatik ma'nolarini ifodalashiga ko'ra qo'shimchalar necha turga bo'linadi?
*2
5
3
4

№ 164

Boshlang'ich sinflarda –lar ko'plik qo'shimchasi o'tilganda asosan qaysi metoddan foydalaniladi?

Taqqoslash metodidan

Izohlash metodidan

Diduksiya metodidan

Suhbat metodidan

№ 165

Jufti yo'q jarangli undoshlarni undoshlarni aniqlang.

\*l, m, n, ng, r, y

l, m, n, ng, r, j

l, m, n, v, r, y

l, d, n, ng, r, y

№ 166

So'zning eng kichik, bo'linmaydigan ma'noli qismi nima?

\*Morfemika

Tovush

Harf

Bo'g'in

№ 167

So'zda albatta qatnashadigan va leksik ma'no anglatadigan morfemani toping?

\*O'qituvchi

Haqida

-larcha

Ammo

№ 168

Morfema qanday turlarga ega?

\*O'zak va affiksial morfema

O'zak va sintaksiz morfema

Asos va funksiyanal morfema

Affiksial va semantik

№ 169

So'z yasovchi qo'shimchalarni toping?

\*-kor, -siz, -li, -la, -dosh

-zor, -don, -di, -lar, -miz

-ni, -dan, -gi, -gani, -lik

-gina, -soz, -lari, -dor

№ 170

So'zlarning morfemik tarkibi ustida ishlashda o'qituvchining vazifalari nechta?

\*6 ta

5 ta

8 ta

4 ta

№ 171

Boshlang'ich sinflar ona tili dasturiga muvofiq so'zning morfemik tarkibi nechanchi sinfda o'rgatiladi?

\*3-sinf

2-sinf

4-sinf

1-sinf

№ 172

Til materialini o'rganish tizimi deganda nimani tutunasiz?

\*Aniq, ilmiy asoslangan izchillikdagi va o'zaro bog'lanishdagi bilimlar yig'indisini o'zlashtirishni ta'minlaydigan maqsadga qaratilgan jarayon Amaliy ko'nikmalar tushuniladi

Nazariy tushunchalarni mustahkamlash tushuniladi

To'g'ri javob yo'q

№ 173

So'z yasallishini o'rganish necha bosqichda amalga oshiriladi?

\*4

5

3

2

№ 174

So'z yasallishini o'rganishning 2-bosqichini toping?

\*Bir xil o'zakli so'zlarning xususiyatlari va barcha morfemalarning mohiyati bilan tanishtirish.

Tayyorgarlik bosqichi.

O'zak, so'z yasovchi va shakl yasovchi qo'shimchalarning xususiyatlari hamda tildagi ahamiyatini o'rganish.

So'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash (III-IVsinflar).

№ 175

So'z yasallishini o'rganishning 1-bosqichini toping?

\*Tayyorgarlik bosqichi.

Bir xil o'zakli so'zlarning xususiyatlari va barcha morfemalarning mohiyati bilan tanishtirish.

O'zak, so'z yasovchi va shakl yasovchi qo'shimchalarning xususiyatlari hamda tildagi ahamiyatini o'rganish.

So'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash (III-IVsinflar).

№ 176

So'z yasallishini o'rganishning 3-bosqichini toping?

\*O'zak, so'z yasovchi va shakl yasovchi qo'shimchalarning xususiyatlari hamda tildagi ahamiyatini o'rganish.

Bir xil o'zakli so'zlarning xususiyatlari va barcha morfemalarning mohiyati bilan tanishtirish.

Tayyorgarlik bosqichi.

So'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash (III-IV sinflar).

№ 177

So'z yasallishini o'rganishning 4-bosqichini toping?

\*So'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi ustida ishlash (III-IV sinflar).

Bir xil o'zakli so'zlarning xususiyatlari va barcha morfemalarning mohiyati bilan tanishtirish.

Tayyorgarlik bosqichi.

O'zak, so'z yasovchi va shakl yasovchi qo'shimchalarning xususiyatlari hamda tildagi ahamiyatini o'rganish.

№ 178

Bir xil o'zakli so'zlarni toping?

\*Guldon, gulli, gulla, gulsiz

Sinf, sinfdosh, sinfning, sinflar

Yoz, yozmoq, yozda, yozgin

Olmazor, olma, olmacha, olmadan

№ 179

Nechanchi sinfda so'z turkumlari ona tili darslarida atama sifatida o'rgatiladi?

\*3-sinfda

4-sinfda

1-sinfda

2-sinfda

№ 180

So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifasi qaysi?

\* O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, lug'atini boyitish.

Lug'atini yangi ot, sifat, son, fe'l, olmosh va ravishlar bilan boyitish.

O'quvchilar shu vaqtgacha foydalanib kelayotgan so'zlarning ma'nosini noaniq tushunishi.

Bog'lanishli nutqda so'zlardan foydalanmaslik.

№ 181

Qaysi qatorda so'zlar morfemalarga to'g'ri ajratilgan

\*yalt-ira-q

Yaltira-q

Yalt-iroq

Yal-tiroq

№ 182

So'z yasalishini o'rganishga tayyorgarlik bosqichining vazifasi nima?

- \* o'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarning ma'no va tuzilishiga ko'ra bog'lanishini tushunishga tayyorlash;
- o'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarni tushunishga tayyorlash;
- o'quvchilarni bir xil o'zakli so'zlarning bog'lanishini tushunishga tayyorlash;
- o'quvchilarni so'zlarning bog'lanishini tushunishga tayyorlash.

№ 183

So'zlarning ma'noli qismlari sifatida o'zak, so'z yasovchi va shakl yasovchi qo'shimchalar bilan tanishtirish, "o'zakdosh so'zlar" tushunchasini shakllantirish, bir xil o'zakli so'zlarda o'zakning bir xil yozilishini kuzatish qaysi bosqichda o'rganiladi.

\* 2 bosqich

3 bosqich

4 bosqich

1 bosqich

№ 184

So'zning leksik ma'nosi bilan morfemik tarkibi o'rtasidagi bog'lanish haqidagi tasavvurlarni o'stirish, o'zakda jufti bor jarangli va jarangsiz undoshli so'zlarni to'g'ri yozish malakasini shakllantirish, nutqda so'z yasovchi qo'shimchasi bor so'zlarni ongli ishlatish ko'nikmasini o'stirish qaysi bosqichga xos.

\*3 bosqich

4 bosqich

1 bosqich

2 bosqich

№ 185

O'quvchilar .....qo'shimcha yordamida yangi leksik ma'noli so'z yasash mumkinligini tushunishi muhim ahamiyatga ega. Nuqtalar o'rniga kerakli so'zni qo'ying.

\* So'z yasovchi

Lug'aviy shakl yasovchi

Sintaktik shakl yasovchi

Lug'aviy va sintaktik shakl yasovchi

№ 186

Qaysi qatorda yangi leksik ma'noli so'z hosil bo'lgan.

\*Kitobxon

Kitoblar

Kitobga

Kitobdan

№ 187

Qaysi qo'shimcha yangi leksik ma'noli so'z hosil qiladi?

\* -chi, -zor;

-chi, -lar

-chi, -ga

-zor, -lar.

№ 188

.....qo'shimcha so'zning grammatik ma'nosini ifodalovchi vosita hisoblanadi.

Nuqtalar o'rniga kerakli so'zni qo'ying.

\* Shakl yasovchi

So'z yasovchi

Sintaktik shakl yasovchi

Lug'aviy va sintaktik shakl yasovchi

№ 189

Gapda so'zlar qaysi qo'shimchalar yordamida bog'lanadi?

\* Shakl yasovchi qo'shimcha

So'z yasovchi qo'shimcha

Sintaktik va lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha

Lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha

№ 190

Nuqtalar o'rniga qanday qo'shimcha qo'yiladi. O'quvchi kitob... sevadi.

\* Shakl yasovchi qo'shimcha

So'z yasovchi qo'shimcha

Sintaktik va lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha

Lug'aviy shakl yasovchi qo'shimcha

№ 191

O'quvchilar shakl yasovchi qo'shimchalarning sintaktik vazifasini qaysi jarayonda o'zlashtiradilar.

\* gapda so'zlarning bog'lanishi va so'z birikmasini o'zlashtirish jarayonida  
gapda so'zlarning bog'lanishi jarayonida.

so'z birikmasini o'zlashtirish jarayonida

so'z qo'shilmasini o'zlashtirish jarayonida

№ 192

4-sinf o'quvchilarining o'qish malakasi qaysi bosqichga to'g'ri keladi.

\* Sidirg'a o'qish bosqichiga

Bo'g'inlab o'qish bosqichiga

Bo'g'inlab sidirg'a o'qish bosqichiga

Harflarni qo'shgan holda bo'g'inlab o'qish bosqichiga

№ 193

To'g'ri o'qishga berilgan qaysi ta'riflarni mukammal deb bilasiz?

\*Materialning tovush tomonidan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko'chirish to'g'ri o'qish deyiladi.

Xato qilmasdan, yanglishmasdan o'qish to'g'ri o'qish deyiladi.

So'zdagi tovushni, bo'g'inni tushirib qoldirmay yoki ortiqcha tovush qo'shmay o'qish to'g'ri o'qish deyiladi

№ 194

To'g'ri o'qishga o'rgatishda qo'llaniladigan usul berilgan javobni belgilang.

\*So'z ma'nolarini tushuntirish.

Matnni to'g'ri o'qish uchun sharoit yaratish.

Ma'nosi tushunarsiz so'zlarni aniqlash.

Xatolarning to'g'rilashning to'g'ri sistemasini ishlab chiqish.

№ 195

Xato o'qishning kelib chiqish sabablari qaysi javobda berilgan?

\*Tez o'qiyman deb va so'z ma'nosini tushunmaslik sababli xato o'qiydilar.

Ovoz chiqarib o'qish tufayli

Ichda o'qish tufayli

Yomon o'qiydigan o'quvchilar xato o'qiydilar.

№ 196

Ongli o'qishni ta'minlovchi metodik shartlarni aniqlang.

\*Ongli o'qish o'quvchining hayotiy tajribasiga, so'zning leksik ma'nosini, gapda so'zlarning bog'lanishini tushunishga bog'lik.

Ongli o'qish asarning badiiy vositalariga bog'lik.

Ongli o'qish ifodali o'qiy olishga bog'lik.

Ongli o'qish asarning mazmuniga, g'oyaviy yo'nalishiga bog'liq.

№ 197

Yangi asarni o'rganishda tayyorgarlik ishlarining vazifalari berilgan javobni belgilang.

\*Asarni o'qishga tayyorgarlik: asarda tasvirlangan voqealari haqida tasavvur qilishlari uchun uni hayot bilan bog'lash, yozuvchi haqida ma'lumot berish asarni emostional idrok etishga tayyorlash, lug'at ustida ishlash: asarni o'qib berish: o'quvchilarning dastlabki tasavvurlarini aniqlovchi suhbat.

Kirish suhbat: asar mazmunidan tushunishni qiyinlashtiradigan so'zlar ustida ishlash: asarni o'qish, asar tahlili, yakunlovchi suhbat.

Asarning o'qishga tayyorgarlik asar tahlili lug'at ustida ishlash, asarni o'qish, umumlashtiruvchi suhbat.

Asarni o'qish, kirish suhbat, asar tahlili, lug'at ustida ishlash, yakunlovchi suhbat.

№ 198

STO' darslarining bosqichlari qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

\*Tayyorgarlik 1-bosqich, boshlang'ich 2-bosqich, asosiy 3-bosqich

Kirish suhbat: 1-bosqich asarni o'qib berish 2- bosqich yakunlovchi suhbat: 3-bosqich

O'qituvchi o'qib beradi 1-bosqich, magnitofondan eshittiradi 2-bosqich, so'zlab beradi 3-bosqich

Agar rasmlarni tomosha qilish 1-bosqich asar muallifi bilan tanishish 2-bosqich, asar muharriri bilan tanishishi 3-bosqich

№ 199

Ichda o'qishning afzalligi nimada?

\*Matn (asar) ustida mustaqil ishlash ko'nikmalari takomillashadi, o'qituvchi har bir o'quvchining o'zlashtirish darajalarini aniqlaydi.

Matnni tez tushunadilar, bir vaqtning o'zida butun sinf o'quvchilari o'qiydi.

Bola estetik zavq oladi, ongli o'qiydi.

O'qituvchi o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini aniqlaydi.

№ 200

1-sinf o'quvchilarining o'qish malakasi qaysi bosqichga to'g'ri keladi?

Bo'g'inlab o'qish bosqichiga.

Harflarni qo'shgan holda bo'g'inlab o'qish bosqichiga.

Bo'g'inlab sidirg'a o'qish bosqichiga.

Sidirg'a o'qish bosqichiga.

### **1- ish. Nazorat uchun test savollari:**

1. Nutqni egallashning necha xil aspekti mavjud?

A.2 xil

B.4 xil

C.3 xil

D.6 xil

2. Fikrni ifodalash usuliga ko'ra nutq shakllari berilgan javobni toping.

A. Ichki nutq va tashqi nutq

B.Og'zaki va yozma nutq

C.Grafikli va grafiksiz nutq

D.Ifodali va intonatsiyali nutq

3. Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi. Bulardan ikkinchi yo'nalish..... Jumlani to'ldiring.

A.So'z birikmasi va gap ustida ishlash

B.Bog'lanishli nutq ustida ishlash

C.So'z ustida ishlash

D.Tushuncha va intonatsiya ustida ishlash

4. Bog'lanishli nutq birligi sifatida hikoya, maqola, roman, monografiya, doklad, hisobot kabilarni, maktab sharoitida esa o'qituvchi bergan savolga o'quvchilarning keng, mukammal, .....ni olish mumkin.

- A. ..og'zaki javobini, hisobotini, qayta hikoya qilishi  
 B...og'zaki javobini, yozma bayon va insho  
 C...og'zaki javobini, ijodiy qayta hikoyalash  
 D...og'zaki javobini, badiiy matnni va insho

5. Grammatikani o'rhanish va o'qish darslarida o'quvchilar bajaradigan so'z birikmasi, gap tuzish, bayon, inshoga doir turli xil mashqlar nutqiy malakalarni egallashda yordam beradi. Ushbu shakllantirilgan qoidada nutq o'stirish ishining qaysi jihati ifodalangan?

- A.Nutq – o'quvchilar tafakkurini o'stirishdagi muhim vosita ekanligi  
 B.O'quvchilar nutqini o'stirish tizimida sintaktik ishlarning berilganligi  
 C.Bog'lanishli nutq, og'zaki qayta hikoyalash va yozma bayon bilan bog'liqligi  
 D.O'quvchilar nutqini o'stirishnng boshqa o'quv predmetlari bilan bog'liqligi

6. 1. Nutq ichki va tashqi bo'lsin. 2. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin. 3. Nutq og'zaki va yozma bo'lsin. 4. Nutqda mantiqiylik bo'lsin. 5. Nutq aniq bo'lsin. 6. Nutq til vositalariga boy bo'lsin. 7. Nutq tushunarli bo'lsin. 8. Nutq intonatsiyali bo'lsin. 9. Nutq ifodali bo'lsin. 10. Nutq idrok qilarli bo'lsin. 11. Nutq to'g'ri bo'lsin. 12. Nutq aniq ovoqli bo'lsin.

Yuqoridagilardan o'quvchilar nutqiga qo'yiladigan talablarni belgilang.

- A.2, 4, 5, 6, 7, 9, 11.  
 B.1, 4, 5, 6, 7, 9, 12.  
 C.2, 4, 6, 8, 10, 12.  
 D.3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12.

7. Boshlang'ich sinf o'quvchilari mustaqil mashq sifatida bog'lanishli nutqni o'stirishdan hosil bo'ladigan ko'nikmalar ketma-ketligini tartiblang.

Asosiy ko'nikmalar	Raqamlar
Yozilgan matnni takomillashtirish ko'nikmasi	1
Materialni tartibga solish, rejasini tuzish, reja asosida yozish	2
Mavzuni tushunish, chegarasini aniqlash va uni nisbatan to'liq yoritish	3
Hikoya, insho uchun mavzuga taalluqli material yig'ish	4
Barcha tayyorgarlik ishlarini yakunlash ko'nikmasi	5
Inshoni asosiy fikrga bo'ysundirish	6
Fikrni adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda to'g'ri ifodalay olish	7
Javoblar:	

8. Gap ustida ishlashga oid mashqlar va ularning turlarini mosiga ko'ra juftlashtiring.

O'quvchilarning mustaqilligi va faollik darajasiga ko'ra	Ikki turga bo'linadi
--	----------------------

Namuna asosidagi mashqlar	Gap ustida ishlash mashqlari uchga bo'linadi
Konstruktiv mashqlar	Uch turga bo'linadi
Ijodiy mashqlar	Olti turga bo'linadi

9. To'g'ri javoblarni aniqlang. Javoblar jadvaliga "ha" yoki "yo'q" so'zlarini yozing.

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak.
  2. Nutq ostirishda 4 yo'nalish aniq ajratiladi.
  3. Lug'at ustida ishlash matnsiz olib borilsa ham bo'ladi.
  4. Qarama-qarshi qo'yish bilan ma'nolarni umumlashtirish kerak.
  5. Mantiqiy mashqlar xilma-xil bo'ladi.
  6. Nutqiy xatolar uch va undan ortiq turga bo'linadi.

Javob:	1	2	3	4	5	6

10. Nuqtalar o'rniga kerakli atamani yozing.

Kishilar nutqdan fikr bayon qilish quroli sifatida foydalanadilar. Ular o'z fikrlarini ovoz bilan eshittirib bayon qilishdan oldin u haqda o'ylab oladilar. Bu ..... hisoblanadi. (javob: ichki nutq)

**2-ish.** Inshoni yozishga tayyorgarlik qanday amalga oshiriladi va unda qanday bosqichlarga rioya qilinadi?

**3-ish.** "Lola sovuqda qoldi" mavzusida ijodiy matn tuzing. Matn uslubiy va imloviy xatolardan xoli hamda ijodiy tugallangan bo'lsin.

**1. Ona tili darslarining tiplari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?**

- A) Yangi materialni o'rgatish va mustahkoamlash ; o'tganlarni takrorlash va malaka hosil qilish ; bilim va malakalarni umumlashtirish ; bilim va malakalarni tekshirish
- B) O'tilgan mavzuni so'rash , yangi mavzuni bayon qilish, yangi mavzuni mustahkamlash
- D) O'quvchilar bilimini baholash , o'quvchilar bilimini kengaytirish va mustahkamlash
- E) O'tilgan mavzuni so'rash , uy vazifasi ustida ishlash, yangi bilim berish

**2. Jufti bor jarangli undoshlar berilgan qatorni aniqlang.**

- A) y , l    B) m , n    D) d , g    E) r , ng

**3. Jufti yo'q jarangli undoshlar qaysi qatorda berilgan?**

- A) z , j    B) b , d    D) l , r    E) g , v

**4. Qaysi qatorda jufti bor jarangsiz undoshlar joylashtirilgan?**

- A) sh , p    B) q , h    D) g , g'    E) A va D javoblar to'g'ri

**5. Diktant so'zining ma'nosi -**

- A) aytib bermoq , aytib turmoq , so‘zlamok , gapirmok
- B) o‘ylamoq , fikrlamoq , yozmoq , o‘qimoq
- D) o‘tkazmoq , eshittirmok , izlamok , chizmoq
- E) to‘g‘ri javob berilmagan

**6. Ta‘limiy diktant turlarining soni –**

- A) 5 ta B) 6 ta D) 7 ta E) 8 ta

**7. 3-sinfda lug‘at diktantdagi so‘zlar soni -**

- A) 8 so‘z B) 10 – 12 so‘z D) 12 – 15 so‘z E) 17 -19 so‘z

**8. 4-sinfda lug‘at diktantdagi so‘zlar soni –**

- A) 12 – 15 so‘z B) 10 – 12 so‘z D) 14 – 16 so‘z E) 8 – 10 so‘z

**9. 2-sinfda lug‘at diktantdagi so‘zlar soni –**

- A) 12 – 15 so‘z B) 10 – 12 so‘z D) 8 so‘z E) to‘g‘ri javob berilmagan

**10. 2-sinfda o‘quv yili oxirida tekshirish diktantidagi so‘zlar soni –**

- A) 25 – 30 ta B) 45 – 55 ta D) 55 – 65 ta E) 35 – 45 ta

**11. 4-sinfda o‘quv yilining birinchi yarmi oxirida tekshirish diktantidagi so‘zlar soni –**

- A) 25 – 30 ta B) 65 – 70 ta D) 55 – 65 ta E) 45 – 55 ta

**12. 3-sinfda o‘quv yilining oxirida tekshirish diktantidagi so‘zlar soni**

- A) 35 – 45 ta B) 45 – 55 ta D) 55 – 65 ta E) 65 – 70 ta

**13. Saylanma diktantni qaysi sinflarda o‘tkazish maqsadga muvofiq?**

- A) 1-sinfda B) 3 - 4 – sinfda D) 2-sinfda E) 1- 2 - sinfda

**14. Diktant maqsadiga ko‘ra necha turli bo‘ladi?**

- A) 4 B) 3 D) 7 E) 2

**15. 1 – 4 – sinflarda ta‘limiy diktantning qaysi turidan keng foydalaniladi?**

- A) Ijodiy diktant B) Saylanma diktant D) Erkin diktant E) Izohli diktant

**16. 1-sinf Ona tili darsligining muallifi –**

- A) Qosimova K. va boshqalar B) Fuzailov S. va boshqalar
- D) Ikromova R. va boshqalar E) G‘afforova T. va boshqalar

**17. 2-sinf Ona tili darsligining mualliflari –**

- A) Ikromova R. va boshqalar B) Qosimova K. va boshqalar
- D) G‘afforova T. va boshqalar E) Fuzailov S. va boshqalar

**18. 3-sinf Ona tili darsligining mualliflari -**

- A) Fuzailov S. va boshqalar B) Ikromova R. va boshqalar
- D) Qosimova K. va boshqalar E) G‘afforova T. va boshqalar

**19. 4-sinf Ona tili darsligining mualliflari –**

- A) G‘afforova T. va boshqalar B) Qosimova K. va boshqalar
- D) Fuzailov S. va boshqalar E) Ikromova R. va boshqalar

**20. „O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari“ qachon tasdiqlangan?**

- A) 1993-yil 2-sentabr B) 1995-yil 21-dekabr D) 1995-yil 24-avgust
- E) 1996-yil 1-sentabr

**21. „ Matnning umumiy mazmunini saqlagan holda ayrim so‘z yoki so‘z birikmalarini boshqa so‘z yoki so‘z birikmalari bilan almashtirib yozish “ ta’limiy diktantning qaysi turiga xos?**

A) Lug‘at diktant      B) O‘z diktant yoki yoddan yozuv      D) Erkin diktant      E) Ko‘rsatish diktanti

**22. “ Xususiy xato “ –**

A) ko‘pchilik o‘quvchilarda uchraydigan xatolardir      B) ayrim o‘quvchilarda uchraydigan xatolardir

D) bunday xatolar yo‘q      E) A va B javoblar to‘g‘ri

**23. Diktantda qaysi xatolar hisobga olinmaydi?**

A) o‘quvchilarga o‘rgatilmagan qoidalar yuzasidan qilingan xatolar;

B) gap oxirida nuqta qo‘yilmagan bo‘lsa-yu , keyingi gapni bosh harf bilan yozsa;

D) gap ma‘nosini buzmaganda holda biror so‘zni boshqa so‘z bilan almashtirib yozsa;

E) A , B , D javoblardagi holatlarda

**24. „ 1-sinfda ona tili darslari “ nomli o‘quv-metodik qo‘llanmaning mualliflari –**

A) Xudoyberganova M. va boshqalar      B) Qosimova K. va boshqalar

D) Shodmonqulova D. va boshqalar      E) G‘ulomova X. va boshqalar

**25. „ 2-sinfda ona tili darslari “ nomli o‘quv-metodik qo‘llanmaning mualliflari –**

A) Qosimova K. va boshqalar      B) Shodmonqulova D. va boshqalar

D) Xudoyberganova M. va boshqalar      E) G‘ulomova X. va boshqalar

**26. „ 3-sinfda ona tili darslari “ nomli o‘quv-metodik qo‘llanmaning mualliflari –**

A) G‘ulomova X. va boshqalar      B) Xudoyberganova M. va boshqalar

D) Qosimova K. va boshqalar      E) Shodmonqulova D. va boshqalar

**27. „ 4-sinfda ona tili darslari “ nomli o‘quv-metodik qo‘llanmaning mualliflari –**

A) Xudoyberganova M. va boshqalar      B) G‘ulomova X. va boshqalar

D) Shodmonqulova D. va boshqalar      E) Qosimova K. va boshqalar

**28. „ Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi “ nomli qo‘llanmaning muallifi kim?**

A) Roziqov O.      B) Qosimova K.      D) Ikromova R.      E) Shodmonqulova D.

**29. O‘quvchilar nutqiga qo‘yilgan talablar qaysi javobda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?**

A) mazmundor , mantiqiylik      B) aniq , boy , tushunarli      D) ifodali , to'g'ri

E) yuqorida ko'rsatilganlarning barchasi

**30. Fikrni bayon etish ehtiyojini amalga oshirishga qaratilgan , tugallangan mavzuni ifodalaydigan , mantiqiy va grammatik qoidalar asosida tuzilgan , mustaqil , tugallangan va o'zaro bog'langan , ma'noli qismlarga bo'linadigan nutq –**

A) hikoya deyiladi      B) bog'lanishli nutq deyiladi      D) ichki nutq deyiladi      E) tashqi nutq deyiladi

**31. O'qib berilgan namunaviy matn mazmunini ma'lum tayyorgarlikdan so'ng yozma qayta hikoyalash –**

A) inshodir      B) bayondir      D) hikoyadir      E) ertakdir

**32. Insho material manbaiga ko'ra necha turga bo'linadi?**

A) 2 turga      B) 5 turga      D) 3 turga      E) 4 turga

**33. Insho janriga ko'ra –**

A) hikoya tarzidagi insho      B) tasvir tarzidagi insho      D) muhokama tarzidagi insho

E) yuqorida sanalganlarning barchasi

**34. Rasm asosidagi inshoning nechta turi mavjud?**

A) 2 ta turi      B) 3 ta turi      D) 4 ta turi      E) 5 ta turi

**35. Og'zaki yoki yozma insho ustida ishlash necha bosqichga bo'linadi?**

A) 2 bosqichga      B) 3 bosqichga      D) 4 bosqichga      E) 5 bosqichga

**36. Nutqiy xatolar –**

A) lug'aviy-uslubiy xatolar      B) morfologik-uslubiy xatolar      D) sintaktik-uslubiy xatolar

E) yuqorida sanalganlarning barchasi

**37. Maktabda lug'at ustida ishlash metodikasining asosiy yo'nalishlari nechta?**

A) 2 ta      B) 3 ta      D) 4 ta      E) 5 ta

**38. Tilda mavjud bo'lgan barcha so'z va iboralarning yig'indisi –**

A) lug'at tarkibi yoki leksika deyiladi      B) olinma so'zlar deyiladi  
D) iboralar deyiladi      E) to'g'ri javob berilmagan

**39. Ikki jildlik „O'zbek tilining izohli lug'ati“ dagi so'zlar miqdori –**

A) 50 000      B) 65 000      D) 60 000      E) 55 000

**40. Besh jildlik „O'zbek tilining izohli lug'ati“ dagi so'zlar miqdori –**

A) 60 000      B) 70 000      D) 75 000      E) 80 000

**41. Talaffuzi , yozilishi har xil bo'lgan , bir umumiy tushuncha ( ma'no ) ifodalaydigan so'zlar –**

A) ma'nodosh ( sinonim ) so'zlardir      B) shakldosh ( omonim ) so'zlardir

D) zid ma'noli ( antonym ) so'zlardir      E) to'g'ri javob berilmagan

**42. Berilgan javoblar orasidan undalmaga berilgan ta'rifning eng to'lig'i va to'g'risini belgilang.**

- A) Undalma gapning boshi , o‘rtasi , oxirida keladi.
- B) So‘zlovchining nutqi qaratilgan shaxsni ifodalagan so‘zga undalma deyiladi.
- D) So‘zlovchining nutqi qaratilgan shaxs va narsalarni ifodalagan so‘zlarga undalma deyiladi.
- E) Undalma gapning o‘rtasida kelgan bo‘lsa , uning ikki tomoniga vergul qo‘yiladi.

**43. Berilgan gaplarning qay birida murakkab va shaxsga qaratilgan undalma qatnashgan?**

- A) O‘g‘lim , dadangning ishi ko‘payib ketdi.                      B) Bahor , ketma bizning bog‘lardan.
- D) Quyosh , nurlaringni to‘ka ber tinmay.
- E) Ey aziz bolalar , Vatanga munosib posbon bo‘lib etishing.

**44. Keltirilgan qoidalarning qay birida undalmaning o‘rni to‘liq ko‘rsatilgan?**

- A) Undalma gapning boshida keladi.                      B) Undalma gapning boshi , o‘rtasi , oxirida keladi.
- D) Undalma gapning oxirida keladi.                      E) Undalma gapning o‘rtasida keladi.

**45. Punktuatsiya qanday prinsiplarga asoslanadi?**

- A) semantik prinsipga                      B) sintaktik prinsipga
- D) intonatsion prinsipga                      E) yuqorida sanalganlarning barchasi

**46. „ Punktuatsiya ham , yozuv kabi , kishilar orasidagi aloqaning muhim vositalaridan biri sanaladi“. Matn muallifini aniqlang.**

- A) Abdurahmonov G‘.                      B) Shoabdurahmonov Sh.                      D) Nazarov K.                      E) Egamberdiev B.

**47. „ Tinish belgilari fikrni aniq va tez uqib olishga hamda o‘zgalarga uqtirishga yordam beradi“. Matn muallifi kim?**

- A) Shoabdurahmonov Sh.                      B) Nazarov K.                      D) Abdurahmonov G‘.
- E) Egamberdiev B.

**48. Imloviy ( orfografik ) mashqlarga qaysilar kiradi?**

- A) grammatik-imloviy ( orfografik ) tahlil                      B) ko‘chirib yozuv; diktantlar
- D) leksik-grammatik tahlil; bayonlar                      E) yuqorida sanalganlarning barchasi

**49. Ko‘rib idrok qilingan so‘z , gap , matnni yozma shaklda berish –**

- A) ko‘chirib yozuvdir                      B) diktantdir                      D) saylanma diktantdir                      E) to‘g‘ri javob berilmagan

**50. Boshlang‘ich sinflarda insho tahlili va xatolar ustida ishlash uchun qancha vaqt ajratiladi?**

- A) 5 – 10 daqiqa                      B) 10 – 15 daqiqa                      D) 15 – 20 daqiqa                      E) 20 – 25 daqiqa

**51. Ona tili mashg'ulotlarini tashkil etishda qanday reja turlaridan foydalaniladi?**

- A) Yillik va yarim yillik reja    B) Choraklik reja    D) Mavzuiy reja  
E) yuqorida sanalganlarning barchasi

**52. Talaffuzga asoslangan yozuv qoidalari qaysi prinsipga kiradi?**

- A) Shakliy    B) Morfologik    D) Fonetik    E) to'g'ri javob berilmagan

**53. So'zning eng kichik, bo'linmaydigan ma'noli qismi –**

- A) o'zak morfemadir    B) affiksial morfemadir    D) morfemadir    E) to'g'ri javob berilmagan

**54. So'zlarni leksik-grammatik turkumlarga ajratishda qanday belgilarga asoslanadi?**

- A) leksik ma'nosi    B) morfologik    D) sintaktik    E) yuqorida sanalganlarning barchasi

**55. Boshlang'ich sinflarda „ Sifat “ mavzusi qanday izchillikda o'rganiladi?**

- A) sifat bilan dastlabki tanishtirish  
B) sifat haqida tushuncha berish  
D) shu grammatik mavzu bilan bog'liq holda ayrim  
sifatlarning yozilishini o'zlashtirish  
E) yuqorida sanalganlarning barchasi

**56. 1-sinfda o'quv yili oxirida tekshirish diktantidagi so'zlar soni –**

- A) 25 – 30 so'z    B) 35 – 45 so'z    D) 15 so'z    E) to'g'ri javob berilmagan

**57. 4-sinfda o'quv yilining oxirida tekshirish diktantidagi so'zlar soni**

- A) 45 – 55 ta so'z    B) 55 – 65 ta so'z    D) 65 – 70 ta so'z    E) 75 – 80 ta so'z

**58. Diktantlar maqsadiga ko'ra necha turli bo'ladi?**

- A) 3 turli    B) 5 turli    D) 7 turli    E) 2 turli

**59. Ovozdor (sonor) tovushlar berilgan qatorni aniqlang.**

- A) b, d, j    B) k, g, g'    D) m, n, l    E) f, p, t

**60. O'zbek tilida qaysi harflar ikkitadan nutq tovushini ifodalaydi?**

- A) ch, ng    B) sh, h    D) j, s    E) to'g'ri javob berilmagan

**61. Tutuq belgisi qaysi o'rinlarda qo'llanilishini belgilang.**

- A) So'z bo'g'inlarini ajratib ko'rsatish uchun;  
B) So'zda a, e, u unli tovushlaridan so'ng ovoz biroz  
tutilib, shu unlining cho'ziqroq talaffuz qilinishini  
ifodalash uchun;  
D) Sh harflari ikki tovushni ifodalagani uchun;  
E) A, B va D javoblardagi o'rinlarda

**62. Xato yozilgan so'zlar qatorini aniqlang.**

- A) Ota-ona, katta-kichik    B) Otayu-ona, kattayu-kichik  
D) Ota-yu ona, katta-yu kichik    E) to'g'ri javob berilmagan

**63. Bo'g'in ko'chirish qoidasiga amal qilingan so'zlar qatorini ko'rsating.**

- A) Ya-angi , de-ngiz , lan-gar      B) Ing-liz , ko'n-gil , so'n-gi  
D) Ton-gi , uzan-gi , bir-in-chi      E) A va B javoblar to'g'ri

**64. Bo'g'in ko'chirish qoidasiga amal qilinmagan so'zlar qatorini aniqlang.**

- A) Ikir-chikir , qop-qop , u-bu      B) Ra'-no , ma'-no , mudo-faa  
D) Ko'-ngil , to-ngi , so'ng-gi      E) Sin-gil , ken-gash , den-giz

**65. U harfi o'rniga o' harfini qo'yib ma'nosini o'zgartirish mumkin bo'lgan so'zlar qatorini belgilang.**

- A) Bur , qul , qush      B) Tur , ulush , qum      D) Sur , buz , bug'u      E) Tuz , tutun , tush

**66. Qaysi qatordagi so'zlarda „ ng “ harflar birikmasi bitta tovushni ifodalashga xizmat qilgan?**

- A) Mangu , tanga , menga      B) Senga , unga , bunga      D) Ingliz , kongress , Ngiliy  
E) Kengash , yangi , engi

**67. Lablangan unilarni aniqlang.**

- A) a, I      B) e, o      D) o', u      E) to'g'ri javob berilmagan

**68. O'rta keng unililar qaysi qatorda joylashganini aniqlang.**

- A) i, u      B) o, o'      D) a, e      E) to'g'ri javob berilmagan

**69. Tor unililar berilgan qatorni belgilang.**

- A) o, o'      B) i, u      D) a, e      E) D va B javoblar

**70. Keng unililar qatorini aniqlang.**

- A) i, u      B) a, e      D) o, o'      E) A va D javoblar

**71. Lablanmagan unililar qatorini belgilang.**

- A) i, e      B) o', u      D) to'g'ri javob berilmagan  
E) o'zbek tilida bunday unililar yo'q

**72. Jarangsiz undosh tovushlar berilgan qatorni aniqlang.**

- A) v, g, l, r      B) m, n, d, z      D) s, sh, ch, x      E) b, j, g', ng

**73. Jarangli undosh tovushlar berilgan qatorni belgilang.**

- A) k, t, s      B) q, h, p      D) ch, sh, x      E) y, g, r

**74. Bo'g'inga noto'g'ri ajratilgan so'zlar qatorini aniqlang.**

- A) So'-ngi , si-ngil , tong-gi      B) Ko'ng-li , lan-gar , in-gliz      D) Yan-gi , ko'n-gil , ing-liz

- E) To-ngi , mang-lay , tan-ga

**75. Xato yozilgan so'zlar qatorini belgilang.**

- A) shox , shoh , uxlamoq      B) uhlamoq , hol , xol      D) xo'sh , hush , es-hushli

- E) xushhabar , xushyor , baxodir

**76. Imlo belgilari soni to'g'ri ko'rsatilgan qatorni aniqlang.**

- A) 5 ta      B) 4 ta      D) 3 ta      E) 2 ta

**77. Sonlarning imlosi to'g'ri ko'rsatilgan qatorni belgilang.**

- A) 25 dekabr 2008 yil      B) XII-sessiya

D) III-sinf E) 2009-yilning 10-yanvari

**78. Yonma-yon keladigan undoshlar imlosi imlo qoidalarining nechanchi moddasida berilgan?**

A) 34-modda B) 7-modda D) 31-modda

E) 5-modda

**79. So‘zboshida qo‘llanmaydigan harfiy birikmani belgilang.**

A) sh B) ng D) ch E) o‘zbek tilida bunday

birikma yo‘q

**80. Qaysi qatordagi so‘zlar to‘g‘ri yozilgan?**

A) hashak , raxmat B) lovilla , gurilla

D) Qayyum , Ayyub E) shovilla , bulduruq

**81. O‘zlashma so‘zlarning bo‘g‘inlari chegarasida ikki undosh kelsa , ular keyingi satrga –**

A) ko‘chirilmaydi

B) birgalikda ko‘chiriladi

D) biri oldingi satrda qoldirilib , ikkinchisi ko‘chiriladi

E) o‘zbek tilida bunday qoida yo‘q

**82. Bir tovushni ko‘rsatuvchi harflar birikmasi –**

A) birgalikda ko‘chiriladi

B) biri qoldirilib , ikkinchisi ko‘chiriladi

D) bunday qoida yo‘q

E) to‘g‘ri javob berilmagan

**83. Yildan yilga , tomdan tomga kabi birinchi qismi chiqish kelishigida , ikkinchi qismi jo‘nalish kelishigida bo‘lgan birikmalar –**

A) chiziqcha bilan yoziladi B) ajratib yoziladi D) to‘g‘ri javob berilmagan

**84. Belgining ortiq darajasini bildiruvchi ko‘pdan ko‘p , tekindan tekin , yangidan yangi kabilar**

A) ajratib yoziladi B) chiziqcha bilan yoziladi D) to‘g‘ri javob berilmagan

**85. Marosim , afsona kabilarni bidiruvchi qo‘shma otlar –**

A) qo‘shib yoziladi B) ajratib yoziladi D) chiziqcha bilan yoziladi E) to‘g‘ri javob berilmagan

**86. Takror taqlid so‘zlarga qo‘shimcha qo‘shish bilan yasalgan ot va fe‘llar –**

A) ajratib yoziladi B) chiziqcha bilan yoziladi D) qo‘shib yoziladi

E) o‘zbek tilida bunday holat uchramaydi

**87. Taqlid so‘zlardan fe‘l yasovchi -illa qo‘shimchasi so‘z tarkibida v va u tovushi bo‘lganda –**

A) -illa aytiladi va shunday yoziladi B) -ulla aytiladi va shunday yoziladi

D) bunday qoida yo‘q E) to‘g‘ri javob berilmagan

**88. Qaysi so‘zlarga I , II shaxs egalik qo‘shimchalari qo‘shilganda bir y tovushi qo‘shib aytiladi va shunday yoziladi?**

A) mavqe , mavzu    B) orzu , bobo    D) parta , maktab    E) kitob , qalam

**89. Qaysi olmoshlarga -ni , -ning , -niki qo‘shimchalari qo‘shilganda n tovushi aytilmaydi va yozilmaydi?**

A) Kim , nima , qaer    B) Men , sen    D) U , bu , o‘sha    E) Hamma , barcha

**90. Qaysi olmoshlarga -da , -dan , -day , -dagi , -ga , -gach , -cha qo‘shimchalari qo‘shilganda n tovushi qo‘shib aytiladi va shunday yoziladi?**

A) barcha , hamma    B) bu , shu    D) men , biz    E) kim , nima

**91. To‘g‘ri yozilgan so‘zlar qatorini aniqlang.**

A) dardi bedavo , nuqtayi nazar    B) tekidan-tekini , ko‘pdan-ko‘p  
D) tomdan-tomga , qizigandan-qizidi    E) yangidan-yangi , dardi sar

**92. Qaysi qatorda chiziqcha noto‘g‘ri qo‘llangan?**

A) kutaman-a , yashang-e    B) to‘ppa-to‘g‘ri , qip-qizil  
D) uyma-uy , rang-barang    E) tomdan-tomga , tekidan-tekini

**93. Qaysi qatorda bo‘g‘in ko‘chirish qoidasiga amal qilingan?**

A) Qar-DU , O‘z-MU , a-da-biy    B) sin-gil , ko‘n-gil , ton-gi  
D) sing-lim , ko‘ng-li , tong-gi    E) pesh-ayvon , o-qi-la , mu-do-faa

**94. Yonma-yon keladigan unlilar imlosi imlo qoidalarining nechanchi moddasida berilgan?**

A) 4-moddasida    B) 11-moddasida    D) 7-moddasida    E) 31-moddasida

**95. Yuklama-qo‘shimchalarning qaysilari so‘zlarga qo‘shib yoziladi?**

A) -e , -ey    B) -ov , -gina    D) -chi , -a    E) -ku , -da

**96. Yuklama-qo‘shimchalarning qaysilari so‘zlarga chiziqcha yordamida yoziladi?**

A) -mi    B) -oq    D) -gina    E) -ku

**97. Xatosiz yozilgan so‘zlar qatorini aniqlang.**

A) O‘rta Chirchiq , Ko‘hna Urganch    B) yangiyo‘l , to‘rtko‘l , xalqobod

D) foto-apparat , elektro-texnika    E) suv osti , bayram oldi

**98. -(a)r ( inkori -mas ) qo‘shimchasi bilan tugaydigan qo‘shma ot va qo‘shma sifatlar**

A) ajratib yoziladi    B) qo‘shib yoziladi    D) chiziqcha bilan yoziladi  
E) o‘zbek tilida bunday holat uchramaydi

**99. Murakkab son qismlari –**

A) qo‘shib yoziladi    B) ajratib yoziladi    D) to‘g‘ri javob berilmagan  
E) A va B javoblar to‘g‘ri

**100. O‘zbekiston Respublikasining „ Davlat tili haqida “ gi Qonuniga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida “ gi Qonuni qabul qilingan sanani aniqlang.**

A) 1995-yil 21-dekabr    B) 1995-yil 24-avgust    D) 1993-yil 2-sentabr  
E) to‘g‘ri javob berilmagan

**Ochqich**

1.	A	26.	B	51.	E	76.	D
2.	D	27.	D	52.	D	77.	E
3.	D	28.	B	53.	D	78.	D
4.	A	29.	E	54.	E	79.	B
5.	A	30.	B	55.	E	80.	D
6.	E	31.	B	56.	D	81.	B
7.	B	32.	D	57.	E	82.	A
8.	A	33.	E	58.	E	83.	B
9.	D	34.	B	59.	D	84.	A
10.	E	35.	B	60.	D	85.	A
11.	B	36.	E	61.	E	86.	D
12.	D	37.	D	62.	B	87.	B
13.	B	38.	A	63.	A	88.	A
14.	E	39.	D	64.	E	89.	B
15.	A	40.	E	65.	A	90.	B
16.	E	41.	A	66.	E	91.	A
17.	B	42.	D	67.	D	92.	E
18.	A	43.	E	68.	B	93.	D
19.	E	44.	B	69.	B	94.	D
20.	D	45.	E	70.	B	95.	B
21.	D	46.	B	71.	A	96.	E
22.	B	47.	D	72.	D	97.	A
23.	E	48.	E	73.	E	98.	B
24.	E	49.	A	74.	D	99.	B
25.	A	50.	D	75.	E	100.	A

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI  
OLY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**Alisher Navoiy nomidagi  
Samarqand davlat universiteti**

***Ona tili o'qitish metodikasi fanidan*  
fanidan talabalar mustaqil ishini tashkil etish,  
nazorat qilish va baholash**

**Samarqand - 2019**

## **I. MUSTAQIL ISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI**

*Ona tili o'qitish metodikasi* bo'yicha talaba mustaqil ishining asosiy maqsadi – professor-o'qituvchi rahbarligi va nazorati ostida talabada muayyan o'quv-tarbiyaviy ishlarni mustaqil ravishda bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, rivojlantirish hamda ularni auditoriya mashg'ulotlarida berilgan nazariy va amaliy bilimlardan amalda foydalanishga o'rgatishdir.

*Ona tili o'qitish metodikasidan* talaba mustaqil ishining vazifalari quyidagilardan iborat:

- dars paytida o'tilgan mavzular bo'yicha bilimlarni qayta ishlash va mustahkamlash;
- tushunish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish;
- yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish;
- kerakli ma'lumotlarni izlab topishning qulay usullari, vositalarini aniqlash;
- axborot manbalari va vositalaridan samarali foydalanish;
- an'anaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar, me'yoriy hujjatlar bilan ishlash;
- elektron o'quv adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlash;
- internet tarmog'idan maqsabli foydalanish;
- berilgan topshiriqning rasional echimini belgilash;
- ma'lumotlar bazasini tahlil etish;
- ish natijalarini ekspertizaga tayyorlash va ekspert xulosasi asosida qayta ishlash;
- topshiriqlarni bajarishga tizimli va ijodiy yondashish;
- ishlab chiqilgan echim, loyiha yoki g'oyani asoslash.

## **II. Mustaqil ishning tashkiliy shakllari**

Mustaqil ishni tashkil etishda quyidagi shakllardan foydalaniladi:

- ayrim nazariy mavzular bo'yicha o'quv adabiyotlari yordamida mustaqil ravishda ma'ruza matni yoki konspekt tayyorlash va o'zlashtirish;
- berilgan mavzu bo'yicha referat tayyorlash;
- seminar va amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish;
- laboratoriya ishlarini bajarishga tayyorgarlik ko'rish;
- ma'lum mavzu bo'yicha ko'rgazmali qurolar tayyorlash;
- hisob – grafik ishlarini bajarish;
- kurs loyihasini bajarish;
- malakaviy bitiruv ishi va magistrlik dissertasiyasini tayyorlash;
- nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash, nostandart amaliy topshiriqlarni bajarish;
- amaliyotdagi mavjud muammolarning echimini topish;
- maket, model, badiiy asar, musiqa va h.k. namunalar yaratish;
- ilmiy maqola, anjumanga ma'ruza, tezislarini tayyorlash;
- ilmiy maqola, monografiya va h.k. larga taqriz yozish.

### **III. Mustaqil ishning baholash mezonlari**

Talabalarning *Ona tili o'qitish metodikasidan* mustaqil ishi bo'yicha faoliyati o'zlashtirish ko'rsatkichi (%) bo'yicha quyidagiga baholanadi:

- 86 – 100 foiz – «a'lo»;
- 71 – 85 foiz – «yaxshi»;
- 55 – 70 foiz – «qoniqarli»;
- 40 – 54 foiz – «qoniqarsiz»;
- 40 dan past – «yomon».

**«Ona tili o'qitish metodikasi» fanidan talabalar mustaqil ishini tashkil etish va baholash**

## **REJASI**

<b>№</b>	<b>Nazorat shakli</b>	<b>Mustaqil ish</b>	<b>Maksimal ball</b>	<b>Saralash ball</b>	<b>Muddati</b>
<b>1</b>	Joriy nazorat	Referat	7	4	Jadval asosida
<b>2</b>	Oraliq nazorat	Nazorat ishi	7	4	Jadval asosida
<b>3</b>	Yakuniy nazorat	Nazorat ishi	6	3	Jadval asosida
	<b>Jami:</b>		<b>20</b>	<b>11</b>	

### **Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni**

Talabalarga mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi.

-mustaqil ravishda darslik , o‘quv qo‘llanmalari va metodik qo‘llanmalarda belgilab berilgan mavzularni o‘rganish;

-tarqatma materiallar bo‘yicha auditoriyada o‘rganilgan ma‘ruza qismlarini o‘zlashtirish;

-axborot texnologiyalaridan foydalanib, nazorat tizimlari bilan ishlash;

-maxsus adabiyotlar va ilmiy tadqiqot ishlari bilan ishlash;

- zamonaviy texnologiyalarni o‘rganish va ularni ta’lim jarayoniga tadbqiq qilish usullarini o‘rganish;

- muammoli o‘qitish usullari;

-masofaviy ta’lim.

### **MUSTAQIL TA’LIM UCHUN MAVZULAR**

1. Boshlang‘ich ta’limi bo‘yicha yangi tahrirdagi DTS (2005) dan ona tili ta’limi sohasiga oid mavzularni o‘qib o‘rganish
2. 1-4 sinf ona tili darslaridan ot so‘z turkumiga oid mashqlarni ishlab chiqish
3. 1-4 sinf ona tili darsligidan son so‘z turkumiga oid mashqlarni ishlash.
4. Ot mavzusiga oid bir soatlik dars ishlanmasini yozish
5. Fe’l mavzusiga oid dars konspektini tuzish.
6. 1-4 sinf ona tili darsligidan Harakatni bildirgan so‘zlarga oid mashqlarni ishlab chiqish
7. 3-4 sinf ona tili darsligidan fe’l so‘z turkumiga oid mashqlarni ishlash
8. 1-4 sinf ona tili darsligidan sifat so‘z turkumiga oid mashqlarni bajarish
9. Dars konspektini tuzish.
10. XXI-asr yoshlar asri mavzusida ijodiy matn tuzish
11. Q. Abdullaevaning “Diktantlar to‘plami” kitobi bilan tanishish va o‘z fikrlarini berish

12. Maktabda ta'limiy diktantlarni tekshirish. Diktantlarni tashkil etish va amalga tatbiq qilish mavzusida ijodiy matn
13. "Qishlog'imning bugungi jamoli" mavzusida ijodiy matn
14. "Mustaqillik buyuk ne'mat" mavzusida ijodiy matn
15. IV –sinf ona tili darsligi bilan ishlash
16. Boshlang'ich ona tili darsligidan sinonim va antonim, ko'p ma'noli so'zlar mavzusiga oid mashqlarni ishlash
17. III-sinf ona tili darslaridagi bayon mavzulari ustida ishlash
18. II-sinf ona tili darslaridagi bayon mavzulari ustida ishlash
19. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun insho mavzularini tanlash
20. "Men sevgan adib" mavzusida insho yozish
21. IV- sinf ona tili darslida berilgan bayon mavzulariga oid reja tuzish
22. Til va jamiyat.
23. Ona tilidan yangi materialni o'rgatish va mustahkamlash darslari.
24. Til va tafakkur.
25. Ona tilidan o'tganlarni takrorlash va malaka hosil qilish darslari.
26. Til va nutq.
27. Ona tilidan bilim va malakalarni umumlashtirish darslari.
28. Til va faoliyat.
29. Ona tilidan bilim va malakalarni tekshirish darslari.
30. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili o'rgatishning lingvistik asoslari.
31. Kichik yoshdagi o'quvchilar nutqini o'stirish yo'llari va vazifalari.
32. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'rgatish mazmuniga umumiy tavsif.
33. Nutq turlari. O'quvchilar nutqiga qo'yilgan talablar.
34. Fonetika va grafika asoslarini o'rganish metodikasi.
35. O'quvchilar nutqini o'stirishda boshqa fanlarning o'rni.
36. Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar, ularning yozuvda ifodalanishi.
37. Lug'at ustida ishlash metodikasi.
38. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
39. Bo'g'in. Urg'uli va urg'usiz bo'g'inlar.
40. So'z ma'nosini tushuntirish.

### **Ijodiy matn mavzulari**

1. „ Toshkent – O'zbekistonning poytaxti “ mavzusida 14-16 gapdan iborat bog'li matn yarating.
2. „ Mustaqillik – buyuk ne'mat “ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
3. „ O'zbekiston – Vatanim manim “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
4. „ Mening birinchi o'qituvchim “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.

5. „ Baxtimiz qomusi “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
6. „ Navro‘z - umumxalq bayrami ” mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
7. „ Men do‘stimni nima uchun qadrlayman ” mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
8. „ Yurtim kelajagi haqida o‘ylarim “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
9. „ Quriyotgan dengiz “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
10. „ Ona - ulug‘ zot “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
11. „ Sevimli romanim “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
12. „ Saxiylik haqida “ 12-14 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
13. „ Mustaqillik ramzlari “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
14. „ Oltin kuz saxovati “ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
15. „ Til - millat ruhi “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
16. „ Universitetimiz bog‘i “ mavzusida 12-14 gapdan iborat matn tuzing.
17. „ Kutubxona – nurxona “ mavzusida 14-16 gapdan iborat matn yarating.
18. „ Ona tili o‘qitish metodikasidan olgan taassurotlarim “ mavzusida 14- 16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
19. „ Mening ish kunim “ mavzusida 14-16 gapdan iborat matn yarating.
20. „ Men sevgan adib “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
21. „ XXI asr – yoshlar asri “ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
22. „ Qishlog‘imning bugungi jamoli “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
23. „ El sevgan san‘atkor “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
24. „ So‘z ko‘rki - maqol “ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
25. „ Erk uchun kurashganlar “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.

### **Pedagogik amaliyotni tashkil etishning shakli va mazmuni**

1. Dasturda ko'rsatilgan bo'limlar bo'yicha taqvim reja tuzish va u asosida darslar o'tish.
2. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini kuzatish va tahlil qilish.
3. Boshlang'ich sinflarda ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tuzish va ularni o'tkazish.
4. Har bir darsga mos ko'rgazmalar tayyorlay olish va darsda ulardan umumli foydalanish

**“B 5141600. –boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ishi” yo'nalishi  
III kurs “Ona tili o'qitish metodikasi” fani bo'yicha yozma ish  
V A R I A N T L A R I**

**1-variant**

1. Til va jamiyat.
2. Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Toshkent – O'zbekistonning poytaxti“ mavzusida 14-16 gapdan iborat bog'li matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to'g'ri javobni belgilang.

**2-variant**

1. Til va tafakkur.
2. So'z turkumlarini o'rganish metodikasi.

3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Mustaqillik – buyuk ne’mat“ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **3-variant**

1. Til va nutq.
2. Otni o‘rganish metodikasi. Otni o‘rganishda izchillik.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „O‘zbekiston – Vatanim manim“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **4-variant**

1. Til va faoliyat.
2. Otlarda son bilan tanishtirish. Otlarda egalik qo‘shimchalari.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Mening birinchi o‘qituvchim“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **5-variant**

1. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili o‘rgatishning lingvistik asoslari.
2. Otlarning turlanishini o‘rganish.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Baxtimiz qomusi“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **6-variant**

1. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘rgatish mazmuniga umumiy tavsif.
2. Sifatni o‘rganish metodikasi.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Navro‘z - umumxalq bayrami“ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **7-variant**

1. Fonetika va grafika asoslarini o‘rganish metodikasi.
2. Fe’lni o‘rganish metodikasi, fe’l o‘rganishda izchillik
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Men do‘stimni nima uchun qadrlayman“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

**8-variant**

1. Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar , ularning yozuvda ifodalanishi.
2. 2-sinfda fe'lni o'rganish.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „ Yurtim kelajagi haqida o'ylarim “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to'g'ri javobni belgilang.

**9-variant**

1. Bo'g'in. Urg'uli va urg'usiz bo'g'inlar.
2. 3-sinfda fe'lni o'rganish.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „ Quriyotgan dengiz “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to'g'ri javobni belgilang.

**10-variant**

1. Grammatika va so'z yasalishiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari.
2. 4-sinfda fe'lni o'rganish.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „ Ona - ulug' zot “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to'g'ri javobni belgilang.

**11-variant**

1. Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi.
2. Til va jamiyat.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „ Sevimli romanim “ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to'g'ri javobni belgilang.

**12-variant**

1. So'z turkumlarini o'rganish metodikasi.
2. Til va tafakkur
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „ Saxiylik haqida “ 12-14 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to'g'ri javobni belgilang.

**13-variant**

1. Otni o'rganish metodikasi. Otni o'rganishda izchillik.
2. Til va nutq.

3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Mustaqillik ramzlari“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

#### **14-variant**

1. Otlarda son bilan tanishtirish. Otlarda egalik qo‘shimchalari.
2. Til va faoliyat.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Oltin kuz saxovati“ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

#### **15-variant**

1. Otlarning turlanishini o‘rganish.
2. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili o‘rgatishning lingvistik asoslari.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Til - millat ruhi“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

#### **16-variant**

1. Sifatni o‘rganish metodikasi.
2. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘rgatish mazmuniga umumiy tavsif.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Universitetimiz bog‘i“ mavzusida 12-14 gapdan iborat matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

#### **17-variant**

1. Fe’lni o‘rganish metodikasi, fe’l o‘rganishda izchillik
2. Fonetika va grafika asoslarini o‘rganish metodikasi.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Kutubxona – nurxona“ mavzusida 14-16 gapdan iborat matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

#### **18-variant**

1. 2-sinfda fe’lni o‘rganish.
2. Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar, ularning yozuvda ifodalanishi.

3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Ona tili o‘qitish metodikasidan olgan taassurotlarim“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **19-variant**

1. 3-sinfda fe’lni o‘rganish.
2. Bo‘g‘in. Urg‘uli va urg‘usiz bo‘g‘inlar.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Mening ish kunim“ mavzusida 14-16 gapdan iborat matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **20-variant.**

1. 4-sinfda fe’lni o‘rganish.
2. Grammatika va so‘z yasalishiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Men sevgan adib“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **21-variant**

1. Til va jamiyat.
2. Boshlang‘ich sinflarda so‘zning morfemik tarkibini o‘rganish metodikasi.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Toshkent – O‘zbekistonning poytaxti“ mavzusida 14-16 gapdan iborat bog‘li matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **22-variant**

1. Til va tafakkur.
2. So‘z turkumlarini o‘rganish metodikasi.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Mustaqillik – buyuk ne‘mat“ mavzusida 12-14 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

### **23-variant**

1. Til va nutq.
2. Otni o‘rganish metodikasi. Otni o‘rganishda izchillik.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „O‘zbekiston – Vatanim manim“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

**24-variant**

1. Til va faoliyat.
2. Otlarda son bilan tanishtirish. Otlarda egalik qo‘shimchalari.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Mening birinchi o‘qituvchim“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn yarating.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

**25-variant**

1. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili o‘rgatishning lingvistik asoslari.
2. Otlarning turlanishini o‘rganish.
3. Ona tilidan dars konspektini tuzish.
4. „Baxtimiz qomusi“ mavzusida 14-16 gapdan iborat ijodiy matn tuzing.
5. Test topshiriqlariga to‘g‘ri javobni belgilang.

**“Ona tili o‘qitish metodikasi” fanidan variant savollari I oraliq nazorat ishi uchun****1-variant**

1. Boshlang‘ich sinflarda o‘zbek tilini o‘rgatish mazmuniga umumiy tavsif
2. Otni o‘rganishdagi izchillik
3. So‘z yasovchi qo‘shimchalar ustida ishlash
4. Bir soatlik dars ishlanmasi

**2-variant**

1. Fonetika va grafika asoslarini o‘rganish metodikasi
2. O‘quvchilar ilmiy dunyoqarashini shakllantiruvchi omillar
3. Fe‘l so‘z turkumini o‘rganish
4. Bir soatlik dars ishlanmasi

**3-variant**

1. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili o‘rgatishning lingvistik asoslari.
2. Bo‘g‘in. Urg‘uli va urg‘usiz bo‘g‘inlar.
3. Grammatika va so‘z yasalishiga oid tushunchalarni shakllantirishning metodik asoslari
4. Bir soatlik dars ishlanmasi

## **II oraliq nazorat ishi uchun**

### **1-variant**

1. Bog‘lanishli nutq. Og‘zaki qayta hikoyalash va yozma bayon. Og‘zaki va yozma qayta hikoyalashga qo‘yilgan talablar.
2. Boshlang‘ich sinflarda sintaksis elementlar ustida ishlash
3. Orfografiya o‘qitish metodikasi

### **2-variant**

1. Og‘zaki qayta hikoyalash va yozma bayon
2. O‘quvchilarni nutqini o‘stirishda sintaktik ishlar
3. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tinish belgilarini o‘rgatish

### **3-variant**

1. Kichik yoshdagi o‘quvchilar nutqini o‘stirish yo‘llari va vazifalari
2. Lug‘at ustida ishlash
3. Og‘zaki qayta hikoyalash va insho

### **Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o‘quv qo‘llanmalari ro‘yxati** **Asosiy darsliklar va o‘quv qo‘llanmalari:**

1. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. T., TDPU. 2008.

#### **Qo‘shimsha adabiyotlar:**

1. I.A.Karimov . “O‘zbek iston buyuk kelajak sari”. T., O‘zbek iston, 1998 yil.
2. I.A.Karimov . “Barkamol avlod-O‘zbek iston taraqqiyotining poydevori”. T., Sharq. 1999 yil.
3. Ta‘lim taraqqiyoti. (Umumiy o‘rta ta‘lim davlat ta‘lim standarti. Boshlang‘ish ta‘lim. Ona tili dasturi.) T., Sharq 1999 yil.
4. Boshlang‘ish ta‘lim bo‘yicha yangi taxrirdagi Davlat ta‘lim standarti. T., “Boshlang‘ish ta‘lim”, 2005 yil. 5- soni.
5. O‘zbek iston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod-O‘zbek iston taraqqiyotining poydevori”. T., 1998 yil.
6. O‘zbek maktablarida ona tili ta‘limi Konsepsiya G‘G‘Til va adabiyotG‘G‘ ta‘limi jurnali, 1994 yil 1-2-son.
7. Abdullaeva Q. va boshqalar. “O‘qish kitobi” 2-sinf “O‘qituvshi ” 2004 yil.
- 8.. Saparova R. va boshqalar. «Alifbe», T., «Ma‘naviyat», 2005 yil.
- 9.Abdullaeva q. va boshqalar. Savod o‘rgatishdarslari. T., “O‘qituvshi ”, 1996 yil.
10. G‘afforova T. va boshqalar. «Ona tili» 1-sinf, T., «Sharq» 2005 yil.
11. Qosimova K. va boshqalar. “Ona tili” 2-sinf, T., “Sho‘lpon”, 2005 yil.

12. Ikromova R va boshqalar. “Ona tili”, 4-sinf ushun. T., “O‘qituvshi ”, 2005 yil.
13. Fozilov S., Xudoyberganova M. “Ona tili”, 3-sinf ushun. T., “O‘qituvshi ”, 2005-yil.
14. Umarova M. “O‘qish kitobi” 3-sinf ushun. T., “O‘qituvshi ”, 1999-yil.
15. Shojalilov A. va boshqalar. «O‘qishkitobi», 4-sinf, “O‘qituvshi ”, 1999-yil.
16. G‘afforova T. va boshqalar. «O‘qishkitobi», 1-sinf, «Sharq», 2004-yil.
17. Abdullaeva q. va boshqalar. «O‘qishkitobi», 2-sinf, «O‘qituvshi », 2005-yil.
18. G‘ulomova X. va boshqalar. «1-sinfda ona tili darslari», T., «Sharq», 2003-yil.
19. Qosimova K. va boshqalar. «2-sinfda ona tili darslari», T.«Sho‘lpon», 2004-yil.
20. Xudoyberganova M. va boshqalar. «3-sinfda ona tili darslari», T.«O‘qituvshi », 2004-yil.
21. G‘ulomova X. va boshqalar. «4-sinfda ona tili darslari», T. «O‘qituvshi », 2003 yil.
22. Abdullaeva Q. va boshqlar. «2-sinfda o‘qish darslari», T., «O‘qituvshi », 2004.
23. Umarova M. «3-sinfda o‘qish darslari», T., «O‘qituvshi », 2004.
24. Matshonov S. va boshqalar. «4-sinfda o‘qish darslari», T., «O‘qituvshi », 2002.
25. Abdulla Avloniy. Uson millati. T., “Sharq” nashr. Matbaa konts. 1993 yil.
26. Abdullaeva K. Diktantlar to‘plami. To‘rt yillik boshlang‘ish maktablar ushun. T., “O‘qituvshi ”, 1997-yil.
27. Boshlang‘ish sinflarning darsliklari. Sharafiddinov O., Abdullaeva K. va boshqalar. “Alifbe” (“Shodlik”); “Ona tili” (“Gulshan”). T. “O‘qituvshi ”, 1999-yil
28. Ikromova R. Grammatika, imlo va nutq o‘stirishdan tarqatma materiallar. T., “O‘qituvshi ”, 1993-yil.
29. Maqulova B. va boshqalar. Sinfdan tashhari o‘qish mashg‘ulotlari. T., “O‘qituvshi ”, 1996-yil.
30. Maqulova B., Adashboev B. “Kitobim-oftobim”. T. “O‘qituvshi ”, 1996-yil.
31. Umarova M., Xudoyberganov M. Bayonlar to‘plami. T. “O‘qituvshi ”, 1992-yil.
32. G‘afforova T. va boshqalar. Savod o‘rgatish darslari; T. “O‘qituvshi ”, 1996 yil
33. Safarova R. va boshqalar. Savod o‘rgatish darslari. T. “Ma’naviyat” 2003 yil.
34. G‘ulomov M. Yozuv daftari, T., Ma’naviyat 2004 yil

#### **Elektron ta’lim resurslari**

1. [www.tdpu.uz](http://www.tdpu.uz)
2. [www.pedagog.uz](http://www.pedagog.uz)
3. [www.Ziyonet.uz](http://www.Ziyonet.uz)
4. [www.edu.uz](http://www.edu.uz)

5. tdpu-INTRANET. Ped